

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

I Z D A J E V I Z J N A „V O J N O D E L O”

BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ž A J

Pukovnik Stevo JOVANOVIĆ	Obuka i ratna stvarnost — — — — —	3
Potpukovnik Manojlo BABIĆ	O faktorima koji utiču na tempo napada oklopnih jedinica — — — — —	17
Pukovnik Mitar MINIĆ	Nastava sa starešinama u komandama i ustanovama — — — — —	28
Pukovnik Mihajlo KOKOLJEVIĆ	Obezbeđenje radne snage u ratu — —	42
General-major Đorđe MARAN	Zaštita od savremenih sredstava izviđanja	55
Major Bogdan KNEŽEVIĆ	Aktivnosti vojnika u slobodnom vremenu	64
Pukovnik dr Vuko GOZZE- -GUČETIĆ	Ratne represalije — — — — —	78
Pukovnici Boško RANITOVIĆ, Veljko KADIJEVIĆ, Milisav NIKIĆ	O vojnonaučnom radu — — — — —	91

IZ STRANIH ARMIIJA

Institut za naučno- tehničku dokumenta- ciju i informacije	Izviđanje i kibernetika — — — — —	97
V. K.	Razvoj kopnene vojske SAD — — —	111
G. V.	Taktika jedinica u savremenom ratu —	121
Lj. H.	Povezanost nuklearnog i konvencionalnog naoružanja — — — — —	131
Z. V.	O italijanskim oružanim snagama — —	138

BIBLIOGRAFIJA

OBUKA I RATNA STVARNOST

O realnosti i specifičnosti vojne obuke. Osnovni kriteriji za ocenu kvaliteta vojne obuke jeste to koliko ona odgovara zahtevima, potrebama i fizionomiji rata i koliko se približila ratnoj stvarnosti. No odmah treba reći da to približavanje može biti samo do izvesnog stepena. Obuka može da bude samo delimično reprodukcija prošle ili anticipacija buduće ratne stvarnosti, može joj se u različitom, većem ili manjem stepenu približiti i prilagoditi, ali ne i biti identična. U njoj nema oružane borbe, konfrontacije i sukoba nepomirljivih protivnika koji ulažu sve materijalne, moralne, intelektualne i druge napore da nanesu jedan drugom poraz i nametnu volju suprotnoj strani. To postoji samo u ratu, a mi ne možemo organizovati stvarna borbena dejstva da bi vojnici naučili da ratuju. U tome i jeste suština i osnova problema prilagođavanja obuke pojedinaca i jedinica uslovima rata, u tome je i jedan od osnovnih i specifičnih didaktičkih problema vojne obuke, odnosno nastave, u poređenju sa ma kojom drugom. Kod drugih profesija nastava se obično izjednačuje sa stvarnom funkcijom ili delatnošću za koju se pripremaju oni koji se obučavaju. Inženjer, na primer, planira, praktično konstruiše ili gradi u toku nastavnog procesa kao i u životnoj praksi. Lekar, tehničar i drugi stavljaju se, ili mogu da se stave, takođe u toku nastave u »životne«, stvarne uloge i situacije. Svi se oni, dakle, u manjoj ili većoj meri, postavljaju u potpuno realne uslove i životne uloge i na takav način osposobljavaju za određeno zanimanje i konkretnu praktičnu delatnost. U školama zanatskog tipa to još više dolazi do izražaja. Jedinstvo teorije i prakse u ovim okolnostima potpuno je ostvarljivo.

Istina, može se s pravom primetiti da nijedna škola ne može u potpunosti osposobiti čoveka za praktično obavljanje profesionalne delatnosti. Život uvek postavlja sve nove i nove zadatke i probleme čijem se rešavanju ljudi uče u praksi, dopunskim školovanjem i obučavanjem. Škola daje samo osnovne principe, načela i smernice, a uporedo s tim i nužna praktična profesionalna znanja.

Međutim, kada je reč o vojnoj obuci, pogotovo njenom stručnom, borbenom delu, onoj strani koja samo u ratnoj praksi dolazi do pune primene, stvar stoji potpuno drukčije. Pred njom se postavljaju daleko teži problemi i prepreke nego pred ma koju drugu obuku. Borba je pre svega stvar praktične akcije. Za takvo delovanje čovek se najbolje i najefikasnije osposobljava učešćem u samoj borbi i rešavanju stvarnih problema koje nameće ratna situacija. No takve situacije u toku obuke nije moguće potpuno ostvariti iz razumljivih, objektivnih razloga, jer nedostaje pravi neprijatelj i njegove granate. »Na obuci, kako kaže G. Bazanov, vojnik ne vidi razrušene i spaljene

gradove, ne sluša jauk ranjenika, ne vidi sve ono što karakteriše ratište».

Zbog svega toga vojnik posle obuke stupa u rat, pogotovo u savremenim uslovima, samo sa približnim predstavama i pojmovima o njemu i oružanoj borbi. Njih mogu da imaju samo oni koji su učestvovali u ratu, koji su doživeli sve opasnosti, teškoće i iskušenja koja on donosi, a takvih je relativno malo u svakoj armiji i to samo u redovima starešina. Pa i takve predstave samo donekle mogu odgovarati slici i fizionomiji savremenog rata koji će po mnogo čemu biti drukčiji od prošlih. Mnogo je češći slučaj da vojničke mase o ovome imaju netačnu i iskrivljenu sliku što im može samo smetati u ratu. »Uklanjanje lažnih predstava o borbi iz vojnिकove glave treba da bude jedan od glavnih ciljeva obuke«.¹

Ovo su tačne i poznate konstatacije. Međutim bilo bi veoma pogrešno ako bi se iz ovoga izveo zaključak da obuka ne sadrži elemente koji osposobljavaju vojnike i starešine za uspešno snalaženje i rešavanje problema u ratu. Kada tako ne bi bilo obuka ne bi imala svoj »raison d'être«.

No i pored svih objektivnih ograničenja, vojna obuka, ako je materijalno-tehnički obezbeđena, didaktički pravilno organizovana i izvođena, može vojniku da stvori mogućnosti da nauči dosta od onoga što zahteva rat, da ga osposobi da se snađe u kvalitativno novom ambijentu, u specifičnim i najtežim uslovima ljudske egzistencije i delatnosti. Takođe treba posebno naglasiti da su posledice neobučenosti za rat neuporedivo teže nego za ma koju drugu ljudsku delatnost. One se plaćaju najdragocenijim vrednostima — ljudskim životima.

Kad je reč o borbenom delu vojne obuke, karakteristično je i to da je program i sadržaj svake teme tu znatno teže precizirati, nego u drugim nastavnim oblastima. Tu nastavnik mora da improvizuje i dočarava ratnu situaciju. Ako je, na primer, planom i programom obuke predviđeno da se neka jedinica obuči u izvođenju napada, nemoguće je programom precizirati šta sve treba uraditi i kako obuka u pojedinosti da izgleda. To ne bi bilo ni korisno, jer bi vodilo u šablon, što protivureći suštini savremene obuke i uspešnoj pripremi za oružanu borbu. Na nastavniku je da na bazi poznavanja osnovnih načela taktike, operativne veštine i strategije, polazeći od opštih uslova savremenog rata, konkretnih prilika i uslova za izvođenje obuke, sam odredi sadržaj i formu realizacije teme koju obrađuje. On to ostvaruje samostalnom kombinacijom tehnike, ljudi, vremena, prostora i »neprijatelja«, stvarajući tako »ratni ambijent« gde će većina elemenata dejstvovati kao u ratu, izuzev borbenih sredstava i protivnika, koji će se najčešće imitirati, naročito kada su u pitanju ABH-sredstva. Od sposobnosti nastavnika da to kompenzira drugim sredstvima, pravilno organizuje i izvede nastavu, zavisice u velikoj meri stepen njene prilagođenosti stvarnoj borbi.

No vojnom obukom i vaspitanjem treba, pored ostalog, razviti i specifične moralno-borbene i psihološke kvalitete ličnosti i ospo-

¹ S. L. A. Maršal: *Ljudi protiv vatre, Vojno delo*, Beograd 1951, str. 28.

sobiti vojnike za izvanredno teška psihološka i fizička opterećenja, slična onima u ratu. Zato je prilagođavanje obuke uslovima i potrebama rata i ovde neophodno. A to predstavlja i problem. Kako npr. dočarati pravu ratnu opasnost u obuci. Ona je stalno prisutna i dominantna u ratu. U mirnodopskoj obuci ona može da bude samo izuzetna i retka pojava. Upravo princip bezbednosti, odnosno očuvanja života i zdravlja učesnika u obuci jedan je od osnovnih zahteva u periodu mira. Zbog toga sva moralno-psihološka opterećenja koja u ratu vrše znatan uticaj na ponašanje vojnika, primenu stečenih znanja, pa i sticanje novih znanja, navika i veština u celini, u mirnodopskoj obuci ne mogu doći do izražaja. Iz ovoga proizilazi kvalitativna razlika između uslova za obuku u miru i ratu.

Značaj procene protivnika. Nije dovoljno da obuka bude samo sadržajno i formalno saobražena opštim zahtevima modernog rata. Potrebno je ići i dalje od toga — ona mora velikim delom da se bazira i prilagođava konkretnom protivniku. »U periodu pripreme, u vreme mira, treba teorijski i praktično podesiti sopstvene borbene pripreme metodama obuke i taktici protivnika... Naoružanje, organizacija i taktička doktrina protivnika treba da budu nerazdvojni deo obuke sopstvene vojske«². Samo pod tim uslovima može se govoriti o njenoj uspešnoj prilagođenosti. Međutim, za ovo je potrebno poznavati i sistem borbene obuke, a samim tim i moguću način borbe, taktiku, operativnu veštinu i strategijske koncepcije verovatnog protivnika. Ovo zato, jer način i sadržaj borbene obuke svake armije u velikoj meri pokazuju kako će ona voditi borbu u eventualnom ratu. Stoga je istina da se neprijatelj najuspešnije pobeđuje ako se dobro poznaje.

I pored toga što se u periodu mira, često sa dosta sigurnosti, može predvideti najverovatniji budući protivnik, postoje objektivne teškoće da se u obuci uzimaju u obzir metode i oblici borbe koje on može koristiti u ratu. Taktika i druge grane ratne veštine se menjaju. One nisu samo jednostavno funkcija materijalne baze i odnosa, naoružanja i ljudi. Način borbe, pa i način obuke, zavisi, pored ostalog i od niza specifičnosti svake zemlje, od sposobnosti i vrednosti svesnog, subjektivnog faktora, od starešina koje obučavaju tu armiju. Posmatrano sa tog stanovišta, postoje široke mogućnosti u raznovrsnosti metoda i oblika obuke i njihovog prilagođavanja najraznovrsnijim borbenim uslovima i situacijama. Otuda isti objektivni uslovi ne dovode sami po sebi do istog načina i rezultata obuke i iste ratne veštine. Stoga, kada se radi o prilagođavanju obuke ratu protiv konkretnog protivnika, nije dovoljno polaziti samo od najopštijih načela vođenja rata koja rezultiraju iz opštih materijalno-tehničkih i drugih uslova, već i od specifičnosti koje se ispoljavaju u obuci pa i u načinu borbe svake konkretne armije. Naravno, samo u stvarnom sukobu mogu ove osobenosti da dođu do punog izražaja. U tome i leži objektivna poteškoća prilagođavanja obuke ratu protiv konkretnog protivnika.

Uslove u kojima se vodi rat stvara i suprotna strana. Prema tome, obuka se mora prilagoditi i tim uslovima, polazeći od analize

² A. B. Барабаншиков: Педагогические основы обучения советских воинов, Воениздат, Moskva, 1962. str. 84.

bitnih ratnih elemenata neprijatelja: vrednosti i broja ljudi, kvaliteta i količine naoružanja i borbene tehnike, opšte koncepcije vođenja rata i ratne veštine u celini, načina obuke, materijalno-tehničkih mogućnosti i dr. Pored toga, obuka se mora rukovoditi i zasnivati na vlastitoj materijalnoj i moralnoj bazi, kao i svim subjektivnim činiocima od kojih zavisi uspeh oružane borbe protiv najverovatnijih protivnika.

Uticaoj tehničkog progresu. Borba za usavršavanje postojećih i pronalaženje novih ratnih sredstava, ratne tehnike i naoružanja vodi se u savremenim uslovima sa izvanrednom upornošću i uz angažovanje ogromnog ljudskog potencijala, naučnih krugova i materijalnih sredstava. Sve se to odražava u manjem ili većem stepenu, na organizaciju oružanih snaga, način vođenja borbe, pripremu za rat i obuku. Uporedo sa revolucionarnim promenama u naoružanju i ratnim sredstvima, u fizionomiju savremenog rata unose se sve noviji elementi. To nameće potrebu stalnog usaglašavanja metoda vođenja oružane borbe i organizacije jedinica sa nivoom razvoja i karakteristikama savremene ratne tehnike. Sve to zahteva analogne promene i u sistemu vojne obuke i vaspitanja. Ali i pored težnje da obuka sledi revolucionarne skokove ratne tehnike i problematike u celini, a pre svega, promene u formama i načinu oružane borbe, to je veoma teško u potpunosti postići. U vojnoj nauci i tehnici je izvršena i neprekidno se vrši revolucija kakvu dosad nije poznavala vojna istorija. Prevrat koji je izvršen uvođenjem vatrenog oružja, skoro je beznačajan prema promenama koje su nastale posle uvođenja termonuklearnog oružja. Pored toga, treba naglasiti i to da su te promene došle za nečuveno kratko vreme. Dok je za prelaz od hladnog na vatreno oružje bilo potrebno nekoliko vekova, prelaz na nuklearno oružje došao je za nepune dve decenije, a s tim i revolucionarne promene u vojnoj veštini i obuci. Time su stvoreni novi problemi i prepreke za približavanje obuke ratnim uslovima.

Novi ratna sredstva u prvom redu atomska, ograničavaju prevazilaženje razlike između načina obučavanja ljudstva i savremene ratne prakse.

Zbog svojih specifičnih svojstava, ova sredstva se ne mogu koristiti u obuci u tolikoj meri da bi široke vojničke mase osetile posledice i efekte njihovih dejstava, doživele, bar u mikro-razmerama, atmosferu termonuklearnog rata. U prošlosti je svaka novina u naoružanju, najpre dovodila do promena u taktici, u načinu borbe najnižih jedinica i organizacije oružanih snaga. Promene su, dakle, unošene od nižih ka višim jedinicama, sa područja taktike ka strategiji. U savremenim uslovima primena atomskih borbenih sredstava išla je potpuno suprotnim pravcem. Promene su prvo nastale u oblasti strategije, a tek onda i postepeno se prenosile na područje taktike. Stoga je primena atomskih sredstava u taktičke svrhe manje poznata. Ovo svakako predstavlja poteškoću za obučavanje trupa i prilagođavanje obuke uslovima atomskog rata. Istina, vrše se probe i raznovrsne vežbe svim vrstama atomskog oružja, uz i bez prisustva jedinica, radi provere dejstva ovog oružja na čoveka, materijalna sredstva i opremu, njegovog delovanja na zaklonjene i nezaklonjene žive ciljeve, provere ade-

kvatnosti organizacijske strukture i formacije jedinica potrebama savremenog rata itd., ali sve je to neznatno u poređenju sa onim što bi bilo u samom ratu. Ograničenje korišćenja atomskih sredstava u obuci postoji i kod onih armija koje ga imaju dovoljno. Pored toga, nedostajanje ostalih tehničkih sredstava i naoružanja predstavlja takođe veliku poteškoću u prilagođavanju obuke uslovima rata, iako se ovaj nedostatak može u velikoj meri nadoknaditi primenom sredstava imitacije, simulacije i sl. »U vreme mira tehnika se razvija relativno brže nego taktika. U ratu obrnuto, taktika napreduje džinovskim koracima u odnosu na naoružanje.«³ Zaostajanje taktike iza ratne tehnike predstavlja značajan problem obuke u savremenim uslovima.

Zaostajanje teorije ratne veštine iza ratne prakse. Kroz proces obuke vojnik se u stvari teorijski upoznaje sa ratom. Ta teorijska uopštavanja nisu bez značaja. Ona imaju važnu ulogu u unapređivanju obuke i razvijanju konkretne prakse.

Svaki rat je praktična provera valjanosti obuke koja se bazira na ratnim i mirnodopskim iskustvima, na onome što je pokazalo najbolje rezultate. Tako savremena vojna obuka koristi iskustva iz drugog svetskog rata, a delimično i ranijih. Proučavaju se i naučno analiziraju borbena dejstva sopstvene, savezničkih i protivničkih armija, uopštava se, kritički ocenjuje i osvetljava ratno iskustvo. Sve je to od velikog značaja za usavršavanje obuke u sadržajnom i didaktičkom smislu.

Međutim, osnovna objektivna teškoća i nedostatak u ovom je neprekidno zaostajanje teorije ratne veštine iza prakse, što uslovljava zaostajanje procesa obuke iza potreba i zahteva rata. »Vojna teorija najvećim delom polazi od iskustava prošlih ratova, uopštavanja metoda i oblika vođenja borbe u njima, uzroka pobjeda i poraza, delovanja i načina ispoljavanja svih faktora rata i dr. Iz toga je rezultiralo da su se armije obučavale više onome kako se ratovalo nego kako će se ratovati. Poznato je da je osnovna slabost armija u prošlosti bila u tome što su obučavane samo na iskustvima prošlih ratova.«⁴ Takve tendencije u obuci bile su donekle objektivno uslovljene i u prošlosti, a i danas.

Teorijski se nikada nije u pojedinosti moglo sagledati i predvideti, i pored svestranih analiza svih poznatih faktora koji mogu da deluju u novom ratu, kako će se odvijati borbena dejstva i koji sve oblici i načini borbe mogu doći do izražaja, itd. Karakteristično je za vojnu teoriju i vojnonaučnu misao da se njihovi rezultati čuvaju u državnim okvirima te dostignuća na ovom polju sporije postaju univerzalna svojina nego iz drugih grana nauke. Naučnotehnička otkrića čuvaju se kao vojna tajna. Sve to utiče na zaostajanje vojne teorije od ratne prakse.

Međutim, s druge strane bilo bi pogrešno tvrditi da vojnonaučna misao toliko zaostaje iza ratne prakse da nije u mogućnosti da predvidi osnovne konture i elemente budućeg načina ratovanja. Naprotiv,

³ Z. O. Mikše: *Taktika atomskog rata, Vojno delo*, Beograd 1957. godine, str. 31.

⁴ A. O. Баронов: *Военная техника и морально-боевые качества воина*, Воениздат, Moskva, 1961. str. 36.

vojna misao može da ide ispred dosadašnjeg iskustva i prakse i da uspešno osvetljava osnovne probleme budućeg rata.

Izostajanje vojne teorije iza ratne prakse nije posledica samo delovanja opšte zakonitosti izostajanja promena u svesti ljudi iza promena u objektivnoj stvarnosti, nego velikim delom i slabosti subjektivnog karaktera. Poznato je, na primer, da su ratne doktrine, teorija ratne veštine, strategija i taktika oružane borbe nekih evropskih armija pre drugog svetskog rata, pa uporedo sa tim i obuka oružanih snaga, daleko zaostajale iza potreba novog rata, ne zato što nije bilo uslova da se sagledaju, osvetle i u osnovnim crtama predvide fizionomija i karakteristike budućeg svetskog rata, koji je bio na pomolu, već zbog nesposobnosti i inertnosti vojnog komandovanja da sagleda novo. U obuci i pripremi oružanih snaga za rat dominirala su iskustva iz prvog svetskog rata, zasnovana na pozicijskom načinu ratovanja. Nije se, dakle, shvatila suština materijalno-tehničkih promena nastalih između dva svetska rata, naročito u oblasti naoružanja, koja je zahtevala kvalitetne promene u načinu ratovanja i obuci trupa. Ali, u načelu, osnovni uzrok zaostajanja teorije leži u objektivnim faktorima i zakonitostima gnoseološkog karaktera.

Predstava budućeg rata stvara se: prvo, na bazi analize elemenata bližeg i daljeg ratnog iskustva; drugo, na osnovu stepena razvitka naoružanja i ratnih sredstava i, treće, na osnovu elemenata novog zasnovanih na naučno-tehničkoj analizi savremenog kretanja društva i razvoja ratne tehnike. Pri ovome moraju se uzeti u obzir i socijalno-politički i ideološki faktori koji će uticati na karakter budućeg rata, njegovu fizionomiju i forme vođenja borbe. Ako se ma koji od elemenata novog opšteg rata apsolutizuje ili favorizuje, zanemarujući ostale, može doći do pogrešnog zaključivanja o njegovoj fizionomiji, a samim tim i do nepravilnog usmeravanja praktičnog rada na obučavanju i vaspitavanju oružanih snaga za rat. Može se, dakle, reći da uspeh u prilagođavanju obuke budućem ratu u najvećoj meri zavisi od toga kakav je u njoj odnos između iskustva prošlih ratova, savremene ratne tehnike i vojne veštine i onoga što predstavlja potencijalnu mogućnost, odnosno budućnost.

U pripremi armije za budući rat nemoguće je apstrahovati i potpuno zanemariti iskustva iz prošlog pa i delimično ranijih ratova. Ma koliko se savremeni rat kvalitativno razlikovao od prethodnih nemoguće je steći predstavu o njemu i razumeti ga bez jasnih pojmova o ranijim ratovima, njihovoj sadržini i karakteristikama, načinu izvođenja borbenih dejstava itd. Isto tako koliko god se savremeni rat razlikovao od prethodnih po borbenim sredstvima i naoružanju, metodama i načinu borbe, on nužno mora sadržati i pojedine elemente načina borbe iz prošlih ratova. Ovo je, pored ostalog, uslovljeno i time što će u novom ratu neizbežno doći do primene, pored atomske, i konvencionalne ratne tehnike i naoružanja. Takođe će biti velike sličnosti u sastavu i kvalitetu ljudi, što na svoj način utiče na oblike borbenih dejstava. Sve to upućuje na zaključak da su ratna iskustva, ukoliko odgovaraju zahtevima savremenog rata, neophodan i značajan faktor u pripremi armije za rat i da moraju naći mesta u vojnoj obuci. Ali se postavlja pitanje — kako odrediti koja će iskustva važiti i za bu-

dučnost i koliko im mesta treba dati u okviru pripreme armije za rat. Svakako, ako bi se ratnim iskustvima dao veći značaj i mesto u obuci i vaspitanju nego što zaslužuju, to bi moglo predstavljati ozbiljnu prepreku i kočnicu u prilagođavanju, aktuelizaciji, osavremenjavanju obuke i njenom prilagođavanju uslovima i zahtevima modernog rata. Ovde je potrebno ukazati da se ratno iskustvo kroz obuku kao po inerciji nameće i prenosi sa starije generacije koja je učestvovala u ratu, na mlađu, koja u njemu nije bila. Starešine iz rata tu imaju značajnu ulogu. Tradicije i iskustva ponekad se čvrsto i uporno održavaju u svesti tih ljudi, čak se idealiziraju i apsolutiziraju, što objektivno sputava i ograničava usvajanje novog i odbacivanje zastarelog ratnog iskustva. To sve negativno deluje na proces osavremenjavanja vojne obuke. Stoga se borba protiv upornog čuvanja ratnog iskustva koje ne odgovara novim uslovima može smatrati kao put za brže usvajanje novog, kao doprinos podizanju kvaliteta obuke.

Prema tome, da bi obuka bila što približnija uslovima novog rata mora, pre svega, polaziti od novog, a od starog uzimati samo ono što odgovara savremenim ratnim potrebama i uslovima. Ali istovremeno sa zasnivanjem na onome što je danas savremeno, aktuelno i poznato na području vojne nauke i veštine ratovanja i što sačinjava njenu osnovu, ona mora sadržavati i elemente budućeg, odnosno mora se zasnivati na predviđanjima najverovatnijeg načina ratovanja, vojno-naučnim i tehničkim dostignućima. »Međutim, stalni napredak tehnike i menjanja taktičkih principa traži od svih starešina da se obuci, a naročito vežbama u ovladavanju savremenom vojnom tehnikom posveti posebna pažnja. Po mom mišljenju biće potrebno da tu još radikalnije i smelije budu prihvaćena nova rešenja koja više odgovaraju našim uslovima i našim gledištima o narodnoj odbrani. Pri tome uvek treba imati u vidu i iskustva iz naše narodne revolucije.«⁵

Dakle, za pravilno rešavanje problema prilagođavanja obuke uslovima savremenog rata moraju se uzimati u obzir sve tri vremenske dimenzije: prošlost, sadašnjost i budućnost, pri čemu će težište rada biti na poslednje dve. Savremeno naoružanje, pre svega termonuklearno, zahteva potpuno novu taktiku, strategiju i organizaciju oružanih snaga. Taktika iz II svetskog rata, izuzimajući partizansku, neminovno bi vodila porazu. »Novo oružje je« — kaže Kiseljev — »ušlo u oštru protivrečnost sa starim metodama borbe«. Savlađivanje ove protivrečnosti, podešavanjem ratne veštine i sistema obuke karakteristikama takvog oružja, osnovni je preduslov savremene obuke.

Međutim, pored onoga što sačinjava opšti fond vojno-naučne misli i teorije ratne veštine, postoji, i nužno je da postoji, vojno-teorijska misao i teorija rata i ratne veštine posebno svake države. Pored elemenata opšteg ova misao razrađuje, tretira i sadrži i sve ono što je specifično za koncepciju vođenja rata i ratnu veštinu dotične zemlje. Iz toga implicitno rezultiraju sadržaji, principi i metodi vojne obuke.

Zaostajanje na području nacionalne vojnoteorijske misli za potrebama savremene ratne prakse, predstavlja najozbiljniju kočnicu u osavremenjavanju obuke i konkretnom osposobljavanju oružanih

⁵ J. B. Tito: *Povodom dvadesetogodišnjice JNA, Vojno delo*, decembar 1961. god. str. 743—744.

snaga i narodnih masa za budući rat. Vojnoteorijska misao, može se slobodno reći, nikad u prošlosti nije imala veći značaj nego danas. Ovo proizlazi otuda što putevi i tokovi kojima bi se kretao novi opšti rat, pa i rat pojedinih zemalja koje bi u njemu učestvovala, nisu trasirani i utvrđeni. Ostalo je još mnogo pitanja na koja treba odgovoriti, a ukoliko vreme dalje odmiče iskršava ih sve više. Posledice zaostajanja u praksi obuke pa i priprema oružanih snaga za rešavanje zadataka u novom ratu mogu biti neuporedivo teže nego dosada. »Ako su ranije greške i nedorađenosti u vojnoj obuci, u vojnoj veštini mogle da se ispravljaju u toku rata danas je potpuno nemoguće u to se nadati. Nove metode borbe moraju biti razrađene, osvojene i uključene u praksu jedinica još pre početka vojnih dejstava.«⁶ Obučavanje u toku samog nuklearnog rata bilo bi veoma skupo. Neobučene jedinice izložene dejstvu atomskog oružja trpele bi ogromne gubitke i poraze. Zato oružane snage eventualno novi rat moraju dočekati savršeno obučene. Vojnoteorijska misao ponikla na vlastitom tlu, odražavajući opšte i nacionalne zakonitosti rata, mora osvetljavati puteve stvaranja i izgrađivanja adekvatne ratne veštine i obuke. »Dinamici i razvoju oružja mora da odgovara dinamizam, stvaralački karakter vojnoteorijske misli, bez čega bi vojna veština neizbežno zaostajala i ne bi mogla da obezbedi rešavanje zadataka koji pred njom stoje.«⁷

Protivrečnosti u obuci. Prilagođavanje obuke uslovima rata predstavlja dijalektički proces. To se manifestuje u borbi suprotnosti unutar učesnika obuke, i između njih, s jedne, i sredine koja ih okružuje, s druge strane. Naime, da bi obuka bila što bliskija ratnim uslovima i ratnom načinu delovanja i ponašanja vojnika, nužno je da se učesnici u njoj tako uživljavaju kao da stvarno ratuju. Kad se to kaže ne misli se samo na stvaralačku uobrazilju, maštu i dočaravanje moralno-psihološke ratne klime i fizionomije rata, nego i na ponašanje i delovanje koji odgovaraju tako zamišljenoj ratnoj stvarnosti i procesu obuke. Da bi se vojnik mogao na obuci tako ponašati on mora biti ne samo fizički, nego pre svega psihički veoma aktivan i neprekidno budan. Sve je to za njega ozbiljan napor i psihičko opterećenje. Stoga on prvo mora savladati unutrašnji otpor koji deluje u suprotnom pravcu od onoga što se od njega zahteva na taktičkoj vežbi, borbenoj obuci, manevru, maršu i slično. Taj otpor dolazi otuda što vojnik teško potiskuje iz svesti misao da se na obuci radi o nečemu što samo delimično sadrži elemente oružane borbe, da nepridržavanje normi ratnog ponašanja i delovanja na obuci ne povlači opasne i neprijatne posledice i sl. Podsticanje vojnika da savladava ovakve i njima slične unutrašnje protivrečnosti i prepreke mora da bude stalna briga starešina kroz vaspitanje, kontrolu njihovog držanja na obuci, načine obavljanja zadataka i dr. To je važan podsticaj za prilagođavanje obuke ratnoj stvarnosti. Ne treba pritom zaboraviti da je to sve daleko teže postići u miru nego u ratu. Naučiti vojnika da koristi zemljište i da se po njemu kreće kao da dejstvuje neprijatelj, da kopa rovove i utvrđuje zaklone kao da predstoji napad ili odbrana, dejstvo neprijateljske artiljerije,

⁶ Красная звезда, 1. II 1964.

⁷ Ibid.

atomski udar, da se maskira kao da ga posmatra protivnička strana i slično — nije lako postići, iako to na prvi pogled izgleda obična i laka stvar. Uspeši u ovom smislu biće utoliko veći ukoliko učesnici u obuci, vojnici i starešine, svesno i istrajno, ulažu napore da mobiliju svoju volju i prevaziđu postojeće unutrašnje protivurečnosti koje ih sputavaju da se na obuci ponašaju kao da su u borbi.

Druga protivurečnost — spoljašnjeg karaktera, postoji između stalne brige i staranja za što udobniji život vojnika i potrebe za što većim psihičkim i fizičkim naporima i lišavanjima da bi se obuka tako što više približila ratu. Poznato je, na primer, da u toku borbe vojnik mora često da trpi glad, žeđ, umor, hroničnu neispavanost i slično. U mirnodopskim uslovima ne samo da ovo ne dolazi do izražaja ni na višednevnim manevrima, nego se nastoji da ljudstvo i u najtežim uslovima obuke dobije najkvalitetniju hranu. Ovo, kao i mnoge druge suprotnosti, koje vrše uticaj na proces prilagođavanja obuke ratnim uslovima, nije jednostavno rešiti. Međutim, to ne znači da traženje i izučavanje najcelishodnijeg načina rešenja ovog problema nije potrebno i značajno. Naprotiv, takvo rešenje na svoj način traže i nalaze sve armije. Neke podižu glas protiv preteranog konformizma i navikavanja vojnika na najpovoljnije uslove života u toku služenja roka u armiji, druge opet stvaraju veštačke uslove da bi se utvrdila granica izdržljivosti ljudi u gladovanju, izolovanom životu od naselja, dodiru sa ljudima i slično.

Jedino ispravno rešenje navedenih suprotnosti je da se maksimalno zahteva od ljudi u obuci ali i maksimalno brine o njihovim potrebama. Zapostavljanje ili apsolutizovanje, jedne ili druge od navedenih suprotnosti dovelo bi do devijacije u procesu obuke. Briga i staranje o svim potrebama vojnika, bez napora u obuci i suprotno ovome, maksimalni naponi u obuci bez brige i staranja o njihovim potrebama, vode istom rezultatu — neuspehu u obuci i vaspitanju.

Pri ovome treba naglasiti da se dobro organizovanim zajedničkim vežbama, manevrima i uopšte obukom može stvoriti takva situacija iz koje se može videti koliko je ljudstvo spremno da podnese lišavanja, kako se u takvim uslovima drži i reaguje. Sve ovo može dosta da doprinese realnoj pripremi vojnika za rat i njihovom adaptiranju ratnoj stvarnosti. No ovde je potrebno još istaći da ta adaptacija ne znači pasivno prilagođavanje ratnoj stvarnosti. Nije dovoljno samo naviknuti vojnike na napore, lišavanja, strah i emocionalnu napregnutost, na razaranje i strpljivo podnošenje svih ratnih nedaća. Traži se mnogo više od toga. Potrebno je da se kroz obuku vojnik i starešina osposobe za akciju, za delovanje, za snalaženje u svim prilikama za stručno i nepokolebljivo izvršavanje zadataka.

Ali ukoliko je obuka složenija utoliko je njeno prilagođavanje borbi komplikovanije. Kada je u ratu odlučivala fizička snaga, zamah mačem, kopljem i udar buzdovanom, nije bio problem približiti obuku oružanoj borbi. Ali i na ovom stupnju razvitka ratna veština nije stihijno postizana. I tada je bilo boljih i lošijih vojskovođa i starešina, onih koji su postizali manje ili veće uspehe u vođenju rata. Ali ostaje kao zakonitost da prilagođavanje obuke ratnim uslovima zavisi od objektivnih

i subjektivnih faktora i da je proces ovakve adaptacije istorijski bivao sve teži u koliko je bila komplikovanija i ubitačnija tehnika a rat sve složeniji.

Ekonomski faktor i vreme. Ekonomski faktor je često jedna od prepreka za približavanje obuke uslovima i zahtevima rata. Na vežbama i manevrima većeg obima stvaraju se borbene situacije i atmosfera koji su najpribližniji stvarnom ratu. Ali su takve vežbe — u kojima su angažovane veće jedinice i značajnija materijalna tehnička sredstva — skupe. Zato je njihovo praktično izvođenje veoma ograničeno, a samim tim i oblik obuke u kojoj se jedinice i pojedinci najefikasnije mogu pripremiti za sve ono što može doneti novi rat. Zbog takvih ekonomskih mogućnosti obuka se ne izvodi sa jedinicama u ratnom sastavu i sa ratnim formacijama. Iz istih razloga, teži se skraćivanju vojnog roka, iako obuka postaje sve složenija i komplikovanija. Svakako, da bi obuka bila približnija ratu da duže traje, jer se time stvaraju veće mogućnosti za sticanje potpunijih znanja, navika i veština i njihovo učvršćivanje i usavršavanje praktičnim izvođenjem radnji i primenom borbenih sredstava u organizovanim i raznovrsnim vidovima obuke. Međutim, ekonomski faktor pored ostalog ograničava vreme, a to opet ide na štetu približavanja obuke radu i ponašanju ljudi u ratu.

Vreme, kao faktor u ratu, na kvalitativno nov način dolazi do izražaja u savremenim uslovima. U borbi pa čak i u ratu, brzina dejstva ne meri se više danima i mesecima, kao što je bilo u prošlim ratovima, već satima, minutima, a ponekad i sekundima. Borbena dejstva odvijaju se neuporedivo brže nego ikada ranije. Zato tempo radnji na obuci treba da odgovara tempu odvijanja savremenih borbenih dejstava. Da bi jedinice i pojedinci mogli brzo reagovati u ratu nužno je da do majstorstva ovladaju tehnikom, da poseduju formirane posebne borbene navike, psihičke i fizičke sposobnosti i da do maksimuma poznaju vojnu nauku i veštinu u domenu svojih dužnosti i zadataka. No, da bi se ovo moglo postići, neophodno je najintenzivnije i najracionalnije koristiti vreme predviđeno za obuku. To znači da bitka za vreme odlučuje ne samo u ratu nego i u obuci. Ta bitka se može dobiti i obuka poći na onaj stepen koji odgovara potrebama rata, pre svega, dobrom organizacijom i primenom odgovarajućih savremenih vojnodidaktičkih i opštih pedagoških i psiholoških tekovina u domenu vojne obuke i vaspitanja.

Motivi i volja. Obuka se ne može uspešno prilagoditi i približiti ratnoj, borbenoj situaciji ako vojnik ne učestvuje u njoj sa voljom. Zato se pred organizatore i izvođače obuke postavljaju ozbiljni problemi. Na obuci, kao što je poznato, nedostaju osnovni motivi koji utiču na ponašanje i držanje ljudi u ratu, kao što su: opasnost i osećanje straha izazvani stvarnim dejstvom oružja.

Poznato je da se ljudi u samom ratu vrlo brzo obučavaju i ponašaju kako to nameće gruba ratna stvarnost i opasnost po ličnu egzistenciju. Sa velikim interesom i spremnošću prihvata se odmah sve ono što povećava bezbednost i pomaže uspešnijem suprotstavljanju protivniku. Svakako, potreba za celishodnim ponašanjem u borbi nameće se sama

po sebi. Uslovi sredine i ratne situacije u najvećoj meri pomažu obučavanju ljudi uopšte, pa i u ratu. Ali u mirnodopskoj obuci stvar stoji sasvim drukčije. I pored postojanja svesti o potrebi približavanja obuke uslovima rata, nedostajanje navedenih faktora deluje u suprotnom pravcu i otežava proces adaptacije obuke ratnoj stvarnosti. Vojniku i starešini ne pretila opasnost po život bez obzira kako vrše svoje dužnosti. Borbena obuka u miru uvek je bezopasna stvar. Pored toga, kroz proces vaspitanja u armiji, a i pre dolaska u nju, vojnik se moralno-psihološki priprema i za rat i protiv rata. Ta protivurečnost slabi uverenje kod učesnika obuke da može doći do primene onih znanja, veština i navika koje stiče u toku služenja vojnog roka. Ovi faktori ne podstrekavaju ljude i pored insistiranja da se u obuci užive u stvarnu ratnu situaciju. Prema tome, prilagođavanje obuke ratu u velikoj meri će zavisiti od toga koliko su otklonjene navedene prepreke i vojnik ubeđen da treba da se ponaša i deluje na obuci kao u ratu.

Odnos praktičnog i teorijskog dela nastave. Borba se vodi, kao što je poznato, na zemljištu ili, tačnije rečeno, u tri prirodne sredine: na kopnu, moru i u vazduhu, a perspektiva je da se vodi i u kosmosu. Sve to upućuje na značaj praktične strane obuke, na potrebu praktičnog rada i vežbanja u svim navedenim sredinama, svim klimatskim i meteorološkim uslovima u kojima se inače vodi rat. Sada se tako obuka može prilagoditi ratnim uslovima i ratnoj praksi. Otuda se imperativno zahteva da vojnik što manje vremena provodi u kasarni ili učionici, a što više na terenu, što manje da izučava vojnu teoriju, a što više praktičnu veštinu ratovanja. Međutim, sve složeniji karakter rata i oružane borbe, sve šire angažovanje i učešće naučnih disciplina u oblasti vojne problematike i rata, zatim sve masovnija primena najkomplikovanih tehničkih i borbenih sredstava u savremenom ratu — dovode sve više do unošenja obimnog materijala teorijskog karaktera u sve programe vojne obuke, kako onog za starešine tako i za vojnike. Pored toga, nužnost intenzivnijeg i dužeg rada na ideološkom izgrađivanju ljudi, izučavanju sve složenijih udžbenika i pravila vojne obuke, takođe doprinose razvijanju teorijske obuke, odnosno rada sa vojnikom u zatvorenim prostorijama na račun rada na zemljištu. Može se reći da se stalno pojačava tendencija razvoja teorijskog dela obuke na račun praktičnog i lociranja nastave u učionici, kabinetu i na poligonu umesto na zemljištu. Istina, teorija je neophodna kada predstavlja uopštenu praksu vojne veštine i doprinosi razumevanju i dubljem shvatanju kako rata kao društvenog fenomena, tako i svega onog što je nužno za razvijanje i unapređivanje procesa obuke. Pri ovome se takođe mora poći od činjenice da primena naj-složenijih mašina, aparata i instrumenata u ratu nameće potrebu dubljeg poznavanja zakona fizike, hemije, elektronike, automatike i dr. Na današnjem stepenu ratne prakse nije dovoljno da vojnici i starešine poznaju samo manipulativnu stranku tehnike, naoružanja i odbrambenih sredstava uopšte, već i principe njihovog rada, zakone na kojima oni počivaju, uzročno posledične veze u njihovom funkcionisanju, uslove uspešnog korišćenja itd. Sve to neminovno dovodi do unošenja teorijskih sadržaja u vojnu obuku, pa samim tim nameće potrebu

obuke u učionici. Dakle, tendencija dominiranja teorije postala je opšta pojava u savremenoj vojnoj obuci. To je posledica, pored onoga o čemu je bilo reči, razvitka vojne nauke i tehnike i revolucionarnih promena koje iz toga nastaju. Treba naglasiti da se teorijski deo obuke ne može izbeći ma koliko se težilo izvođenju obuke na zemljištu. U savremenim uslovima obuka u učionici je neophodna ne samo u periodu mira nego i u toku samog rata. Kroz nju se stiču određena znanja nužna za razumevanje složenih problema koje postavlja ratna praksa. Upravo teorijski i praktični deo obuke, odnosno rad u učionici — kabinetu, neodvojivo je povezan sa praktičnim radom na zemljištu. Oni se uzajamno prožimaju i delom uslovljavaju.

Ipak tendencija prenošenja težišta obuke sa terena u učionicu nije uvek pozitivna i u skladu sa zahtevima savremene i oružane borbe. Sudbina rata, i danas, kao i u prošlosti, rešavaće se uglavnom na bojištu, a ne u kabinetu.

Postojeće protivurečnosti u odnosu teorija-praksa i učionica-zemljište mogu da budu rešene ne jednostavnim eliminisanjem onog dela obuke koji ima čisto školski karakter, nego, pre svega, racionalizacijom nastavnog procesa, usavršavanjem nastavnog metoda i oblika i dosledno adekvatnim lociranjem obuke prema prirodi nastavnih sadržaja. To je osnovni put da se skрати nastavno vreme potrebno za savlađivanje teorijske obuke, njegovo svođenje na racionalnu meru i izvođenje obuke u sredini analogno ratnim uslovima.

Poligonska, kabinetska i nastava u učionici. U prethodnim razmatranjima najviše smo se zadržavali na borbenoj obuci u kojoj dolazi do primene svega onog što su vojnici i starešine predhodno naučili. Radi se o onom delu vojne obuke koji se uglavnom izvodi na zemljištu, uz maksimalno korišćenje borbene tehnike, naoružanja i prisustvo »protivnika« itd.

Međutim, postavlja se pitanje da li postoje slične poteškoće i kod one obuke koja se izvodi u učionici, kabinetu, krugu kasarne i na poligonu? Na ovakvo pitanje može se uglavnom negativno odgovoriti. U stvari ukoliko se deo teorijske nastave svodi na adekvatnu meru i u učionici obrađuje samo ono nastavno gradivo koje po svojoj prirodi to zahteva, takva nastava će, uz postojanje potrebnih didaktičkih i drugih uslova, dati najbolje rezultate i odgovoriti zahtevima rata. U protivnom, ukoliko se u zatvorenim prostorijama ili veštačkim sredstvima izvodi i ona obuka koja po prirodi svog sadržaja treba da se izvodi na zemljištu, onda će ona biti više udaljena od ratnih uslova nego obuka koja se izvodi na zemljištu i u uslovima koji iz toga proizilaze. Prema tome, pri oceni stepena prilagođenosti obuke uslovima rata ne može se polaziti prosto od toga koliko uslovi u kojima se ona izvodi odgovaraju ratnoj klimi, atmosferi i ambijentu, već od cilja koji se konkretnom obukom želi postići. Ako učesnici obuke, na primer, treba da savladaju takav program gde je potrebno koristiti školska nastavna sredstva, obezbediti optimalne uslove za usvajanje i razumevanje gradiva, njegovo utvrđivanje, ponavljanje, uvežbavanje, praktično primenjivanje itd., onda se nastava mora izvoditi u sredini gde za to postoje odgovarajući uslovi (učionica, kabinet, autodrom, poligon i sl.). Stoga

će, kada je reč o obuci u zatvorenim prostorijama, izostati mnogi zahtevi koji se postavljaju borbenoj obuci, kao, na primer, da bude fizički teška, da se izvodi u svim klimatskim i meteorološkim uslovima, danju, noću, po mraku i sl. Ovde će što je i razumljivo, najčešće biti postavljeni suprotni zahtevi, a to je da se obezbede optimalni didaktički, psihološki, fizički i organski uslovi za izvođenje obuke kako bi se vreme predviđeno za nju najracionalnije i najefikasnije iskoristilo.

Prema tome, u vojnoj obuci postoji teorijski, praktični i aplikacioni deo nastave koji treba što više da se približi borbenim prilikama. To znači da nastavni proces prolazi kroz tri faze: prva, koju sačinjava teorijsko objašnjavanje radnji, druga, njihovo praktično izvođenje u »školskim uslovima«, i, treća, organizovano izvođenje uz uzimanje u obzir svih elemenata. Tako, na primer, kada je reč o obuci iz naoružanja, ljudstvo se prvo sa njim upoznaje, zatim se obučava praktičnom rukovanju a tek na taktičkim vežbama sa njim dejstvuje u situaciji koja je najpribližnija ratnoj.

Problem lokacije obuke. U savremenim uslovima, kada je reč o kopnenoj vojsci, lokacija ili mesto (teren) za izvođenje borbene obuke predstavlja specifičan problem koji se negativno odražava na njeno prilagođavanje ratu. Način borbe u velikoj meri je uslovljen karakterom zemljišta, njegovim fizičkim, topografskim i drugim karakteristikama. Kada su ratovi vođeni na veoma ograničenom prostoru i sa primitivnim naoružanjem nije postojao problem u iznalaženju prostora za obuku. Ali prerastanjem rata u svetske razmere i njegovo vođenje na velikim prostranstvima i u svim topografskim i geografskim područjima, najraznovrsnijim uslovima reljefa, uz angažovanje ogromnih ljudskih masa i tehnike javio se problem prostora za obuku trupa angažovanih za izvođenje većih vežbi, manevara i sl. Vojnika treba obučiti da se bori na najraznovrsnijem terenu: u ravnici, na brdovitom i planinskom zemljištu, u šumi, tesnacu itd. Pored toga i razvoj naoružanja i borbene tehnike, povećanje njihovog razornog dejstva itd., zahteva sve šira i raznovrsnija prostranstva za njegovo korišćenje u procesu obuke. Već danas, na primer, isprobavanje svih raketno-nuklearnih oruđa nije moguće ni u granicama najvećih država. Prema tome, obezbeđivanje pogodnih terena za izvođenje obuke predstavlja jednu od prepreka za njeno prilagođavanje uslovima rata. Ovo se ispoljava čak i u taktičkim, a ne samo u operativno-strategijskim razmerama. Problem je u tom smislu danas i to kako prebaciti jedinice koje su locirane, na primer, u ravničastim terenima u brdovite i obrnuto, da bi se mogle obučiti onim oblicima borbe koji proističu iz karaktera zemljišta. Ovo pitanje je utoliko značajnije ne samo zato što će se savremeni rat voditi na velikim prostranstvima i na svakom zemljištu, već i zbog njegovog izrazito manevarskog karaktera, gde će iste jedinice često biti u situaciji da vode borbu na topografski i geografski veoma raznovrsnom zemljištu.

Oružana borba se u stvari vodi i u prirodnim i u veštačkim sredinama. Kopnena vojska ratuje u naseljenim mestima i izvan njih, vodi borbu na svakom mestu. Analogno tome nužno je da i jedinice budu

obučavane za borbu na raznovrsnom terenu i naseljenim mestima. Bez toga se ne može govoriti o uspešnom približavanju obuke ratnim situacijama.

Zaostajanje vojne pedagoške teorije. Prilagođavanje obuke ratnoj praksi ne zavisi samo od delovanja objektivnih faktora. Rešavanje tog problema u velikoj meri je determinisano i subjektivnim faktorima, stručnim organizatorskim i pedagoškim, a pre svega didaktičkim znanjima i sposobnostima izvođača obuke. Na današnjem stepenu razvitka vojne nauke, tehnike i ratne veštine, ne može biti govora o postizanju rezultata u obuci i vaspitanju vojnika, bez solidne opšte i vojnopedagoške, didaktičko-metodičke i psihološke kulture starešinskog kadra. Još manji uspesi se mogu očekivati u podizanju kvaliteta obuke na nivo koji odgovara potrebama i uslovima savremenog rata, bez pedagoški kvalifikovanih izvođača. Na ovu činjenicu ukazuju danas mnogi vojni pisci, teoretičari i praktičari. Kod nekih armija se, kao što je slučaj sa SSSR, vojna pedagogija svrstava u red značajnih vojnih nauka i ističe njena uloga u pripremi oružanih snaga za rat. U vojnopedagoškoj oblasti vrše se danas sve šira naučna istraživanja i uopštavanja iskustva, naročito u razvijenim armijama.

Međutim, činjenica je da vojno pedagoška teorija, a samim tim i praksa, zaostaje za savremenim potrebama obuke. To zaostajanje nije malo. Razlog ovoj pojavi je u tome što je pedagoškoj pripremi vojnih starešina u prošlosti poklanjano veoma malo pažnje. To se naročito odnosi na vreme do početka ovog veka. Ali i kasnije, sve do drugog svetskog rata, pedagoško-psihološko obrazovanje starešina veoma je zapostavljano i stavlano u drugi plan. Razlog ovome je relativno zaostajanje pedagoških nauka uopšte, a uz to i jednostavnost vojne obuke, sve do perioda tehnizacije armije i komplikovanja problema obuke. Pedagoško-didaktičko rutinerstvo prenošeno je sa nastavnika na slušaoce, sa starijih starešina i generacija na mlađe, skoro stihijno. Kao da se nije osećala potreba za apliciranjem naučno-pedagoških tekovina na području vojne obuke i za uopštavanjem didaktičke prakse generalisanjem pozitivnih iskustava sa tog područja.

U savremenim uslovima pedagoško-didaktička rutina i intuicija, bez naučnih znanja iz ove oblasti, ne može obezbediti podizanje obuke na savremeni nivo. No i pored očigledne pravilnosti takvog zaključka, vojnopedagoška teorija i praksa, pedagoško osposobljavanje starešina još uvek zaostaju za potrebama obuke. To objektivno predstavlja jednu od prepreka za osavremenjavanje vojne nastave. Posledice ovakve pojave postaju mnogo veće i teže nego ikada u prošlosti, jer je vojna obuka sve sadržajnije, složenija i teža, a predviđeno vreme za obučavanje i vaspitanje vojnika svakim danom je sve kraće. Rešavanje te protivurečnosti moguće je samo unapređivanjem sistema obuke, organizacije i načina njenog izvođenja. Jedan od bitnih uslova za realizovanje ovog zahteva je podizanje pedagoško-taktičke kulture izvođača obuke i opštih uslova potrebnih za njeno uspešno izvođenje.

Pukovnik
Stevo JOVANOVIĆ

O FAKTORIMA KOJI UTIČU NA TEMPO NAPADA OKLOPNIH JEDINICA

Pod pojmom *tempo napada* podrazumeva se prosečna brzina ovladavanja prostorom koji drži branilac u toku jedne napadne operacije, više uzastopnih ili pojedinačnih delova (faza) jedne operacije. U operativnim okvirima tempo napada najčešće se izražava u danima (npr. 20 km/dan). Pri tom se uzima u obzir onoliko časova toga dana koliko su trupe stvarno dejstvovale (10, 12, 15 ili 16 časova) a ne astronomski dan — 24 časa. U taktičkim okvirima tempo napada obično se izražava u časovima (npr. 1,7 km/č).

Kroz tempo napada istovremeno se izražava i stepen pokretljivosti trupa na bojištu u napadnim dejstvima. Radi toga tempo napada ima veliki značaj i za napadača i za branioca. Nastojeći da ostvari što veći tempo, napadač teži da parališe pokretljivost branioca, da mu onemogući manevar rezervi, izvlačenje snaga po dubini ili njihovo blagovremeno privlačenje i uvođenje u borbu na prostoriji na kojoj se izvodi operacija. Realno tretiranje tempa napada protivnika omogućava braniocu da sagleda stepen upornosti odbrane na odbrambenim položajima i linijama, kao i koju pokretljivost trupa po dubini i po frontu mora obezbediti da bi osigurao celishodan manevar i izbegao okruženje jedinica zahvaćenih prodorima napadača.

Operativna i taktička pokretljivost savremenih oklopnih jedinica, njihovo mesto i uloga u okviru KoV i otpornost na atomske udare dopuštaju pretpostavku da će tempo napada oklopnih jedinica u eventualnom ratu biti znatno veći nego što je bio u prošlim ratovima, što ne znači da će biti veći u svakoj operaciji. Zato je neophodno da se tempo napada ovih jedinica uslovno razmotri, pošto na njega deluje niz faktora, objektivnih i subjektivnih. U članku će se obraditi samo neki od objektivnih faktora (polazeći od činjenice da sve ono što utiče na napadna dejstva oklopnih jedinica ima odraza i na njihov tempo napada), ne ulazeći u problematiku nekih osnovnih subjektivnih (kao što su: živa sila, ratna veština i dr.), kao ni nekih objektivnih faktora (npr. materijalno obezbeđenje oklopnih jedinica u napadu), jer su to kompleksna pitanja koja zahtevaju posebnu obradu.

Drugi svetski rat je u celini, a naročito u početnom i završnom periodu, istakao u prvi plan tempo napada i pokazao sav njegov značaj. Rat u celini imao je manevarski karakter, a skoro sve operacije odlikovale su se dinamičnošću. Nosioi tempa napada u najvažnijim operacijama bile su oklopne jedinice — podržane avijacijom. U početnom periodu rata upravo tempo napada nemačkih oklopnih jedinica bio je iznenađujuće visok. Kasnija zbivanja su pokazala da tako visok tempo napada nije monopol Nemaca, već da to mogu ostvariti, pa čak i premašiti i drugi — kad za to postoje određeni uslovi.

Razmotrimo tempo napada u nekim operacijama na istočnom frontu. U ratnom planu *Barbarosa* Nemci su predvideli da za 63 dana rata protiv Sovjetskog Saveza ostvare prodore dubine 1.500 — 2.000 km i ovladaju linijom »A« — »A«. Prema ovom planu prosečan tempo napada trebalo je da bude 24—32 km/dan. Kada su počeli rat protiv Sovjetskog Saveza, Nemci su sa svojim oklopnim jedinicama u početku ostvarivali veoma visok tempo napada. Na primer, od 22. do 25. juna 1941. godine 3. oklopna grupa prodrla je na dubinu od oko 230 km, 2. oklopna grupa oko 200 km, a 4. oklopna grupa 126 km. Znači, prosečan tempo napada 3. oklopne grupe bio je 57 km/dan, 2. oklopne 50 km/dan i 4. oklopne grupe 31 km/dan. (Nesumnjivo, da su ovome mnogo doprineli nespремnost SSSR za rat, naročito za protivtenkovsku odbranu, i faktor iznenađenja koji su Nemci ostvarili zahvaljujući nerazumljivom poverenju tadašnjih sovjetskih rukovodilaca u zaključeni sporazum o nenapadanju.) Kasnije, tempo napada nemačkih oklopnih jedinica je znatno opao. U bici za Moskvu, kad je sovjetska odbrana postala mnogo čvršća, organizovanija i efikasnija, Nemci su u napadnim dejstvima ostvarivali prosečan tempo napada sa oklopnim jedinicama 10—15 km/dan, a sa pešadijom 5 km/dan.

Razmatrajući nemačko-sovjetski rat kao celinu može se zaključiti da su u početnom periodu nemačke oklopne jedinice ostvarivale veoma visok tempo napada, ali da je taj tempo naglo opadao sa povećanom upornošću sovjetske odbrane. Radi toga su Nemci umesto planiranih 24—32 km/dan za prvih 63 dana, ostvarili prosečan tempo napada od 7 km/dan za prvih 100 dana rata.

U drugoj etapi nemačko-sovjetskog rata, a time i drugog svetskog rata u celini, kada su sovjetske snage preuzele inicijativu i pristupile izvođenju krupnih napadnih operacija, nosilac tempa napada opet su bile oklopne jedinice. Prosečan tempo napada sovjetskih oklopnih jedinica kretao se 50—70 km/dan (vidi priloženu tabelu¹), a u berlinskoj operaciji bio je i veći.

U NOR-u, prilikom proboja sremskog fronta, 2. oklopna brigada na pravcu s. Bapska — s. Lovas ostvarila je 12. aprila 1945. godine za 10 časova borbenih dejstava prodor dubine 20 km i postigla toga dana prosečan tempo napada 2 km/č. Prvog dana operacija za oslobođenje Like i Hrvatskog primorja (20. marta 1945. godine) jedinice 1. oklopne brigade, u sadejstvu s jedinicama 26. pd, na pravcu Donji Lapac — Nebljusi ostvarile su prosečan tempo napada od 1,5 km/č.

Osnovni faktori za postizanje visokog tempa napada oklopnih jedinica u početnom periodu rata bili su, nesumnjivo, detaljno razrađena, usvojena i primenjena koncepcija o upotrebi ovih snaga, materijalna pripremljenost i obučenost ljudstva. Dok je u početnom periodu i prvim godinama rata ova koncepcija bila skoro isključivo monopol nemačkih oružanih snaga (iako je, npr., francuska armija raspolagala snažnim i brojnim oklopnim jedinicama, bila je brzo poražena a ove jedinice paralisane, jer nije bila usvojena savremena koncepcija o njihovoj upotrebi), nasuprot kojima je bio protivnik obično nespремan za PTO, bez dovoljno sredstava i obučenog ljudstva, u kasnijem periodu, razradom i usvajanjem savremenih pogleda na mesto, ulogu i

upotrebu oklopnih i motorizovanih snaga, uz materijalnu premoć i značajnu moralnu prednost, inicijativu su preuzeli saveznici.

No, ne ulazeći u domen ratne veštine, nesumnjivo je jedan od značajnih faktora za postizanje visokog tempa napada oklopnih jedinica n najvažnijim operacijama u II svetskom ratu bila visoko razvijena motorizacija oružanih snaga. Pošto je motorizacija bila najviše zastupljena u oklopnim jedinicama, one su i bile nosilac tempa napada tamo gde je bilo odgovarajućih uslova. Postojanje uslova za efikasno iskorišćavanje motorizacije oklopnih jedinica u cilju postizanja visokog tempa napada nije bilo presudno samo u pojedinim operacijama, već i u pojedinim fazama rata. Francuske oklopne jedinice bile su na vrlo visokom stepenu motorizacije prilikom napada Nemaca 1940. godine, ali ta činjenica nije ništa doprinela da se izbegne poraz, a još manje da se promeni tok događaja i ostvari visok tempo nastupanja francuskih oklopnih jedinica.

1 Tempo napada sovjetskih tenkovskih armija u II svetskom ratu

Naziv operacije	Oklopne jedinice koje su u operacijama učestvovale	Dubina operacije u km	Period neprekidnog nastupanja u toku 24 časa		Maksimalan dnevni tempo napada u kilometrima	Odstojan e između tenkovske armije i pratućih sadejstvjućih armija, u kilometrima
			časova	Prosečan dnevni tempo napada u kilometrima		
Ofanzivna operacija u septembru 1943. god. na frontu Dnjeper — Voronjež	3. gardijska tenkovska armija	250	10	25	70	70
Umanska operacija (mart 1944. god.)	2. tenkovska armija	240	13	20	45	30
Beloruska operacija (jul 1944. god.)	5. gardijska tenkovska armija	500	17	30	55	40
Lvovsko-sandomijerska operacija (jul 1944. god.)	1. gardijska tenkovska armija	350	15	25	55	40
Jaši-kiširnjevska operacija (avgust 1944. god.)	6. tenkovska armija	400	11	40	65	65
Vistalsko-oderska operacija (januar 1945. god.)	1. gardijska tenkovska armija	600	17	35	75	60—80
	tenkovska armija	700	17	40	75	80
Operacija u istočnoj Pruskoj (januar 1945. god.)	5. gardijska tenkovska armija	250	12	20	50	40

Podaci u tabeli dati su prema članku objavljenom u *Vojnoistorijskom žurnalu SSSR* za maj 1962. godine: *Tenkovske armije u ofanzivnim operacijama u velikom otadžbinskom ratu.*

Ako uporedimo sadašnji stepen razvoja oklopnih jedinica sa oklopnim jedinicama iz II svetskog rata i analiziramo uslove u kojima bi se eventualni rat vodio u početnom periodu, postavlja se pitanje: da li su oklopne jedinice, u načelu, sposobne za ostvarivanje većeg tempa napada nego što su ostvarivale u prošlom ratu?

Na ovo pitanje može se, načelno, potvrdno odgovoriti ako se poče od upoređivanja savremenih oklopnih jedinica u pogledu pokretljivosti, vatrene moći i drugih komponenata kroz koje se ogleda njihova borbeno sposobnost, u odnosu na oklopne jedinice iz II svetskog rata. Značajan kvalitativan napredak savremenih oklopnih jedinica postignut je njihovom osposobljenošću za noćna dejstva, znatno povećanim mogućnostima u savlađivanju reka i protivoklopnih prepreka, opremljenošću boljim borbenim i neborbenim vozilima i usavršenom organizacijsko-formacijskom strukturom. Sve to, kao objektivan faktor, utiče na ostvarenje većeg tempa napada oklopnih jedinica (ne ulazeći u obradu subjektivnog faktora — ratne veštine i žive sile). Da razmotrimo neke od tih osnovnih faktora.

Kvalitet i kvantitet oklopnih jedinica. Pre svega, nemoguće je sve oklopne jedinice koje danas postoje u svetu, svesti na jedan zajednički imenitelj, jer postoje krupne razlike u kvalitetu tih jedinica između pojedinih zemalja. Uzmimo, na primer, oklopnu diviziju SAD i oklopnu diviziju Italije. Samo neka osnovna upoređenja pokazuju da je borbeno sposobnost prve, znatno veća od druge; vatrena moć oklopne divizije SAD za oko 50% je veća od vatrene moći oklopne divizije Italije; približan je odnos i po broju tenkova (u korist oklopne divizije SAD). U pogledu kvaliteta osnovnih borbenih sredstava takođe ima krupnih razlika: američka oklopna divizija poseduje tenkove M-60, a italijanska M-47; osposobljenost američke oklopne divizije za savlađivanje vodenih prepreka, klasičnih minsko-eksplozivnih prepreka, kontaminiranih rejonu, zatim za noćna dejstva je izrazito veća nego italijanske oklopne divizije. Ovakvih primera ima mnogo. Razlike u kvalitetu oklopnih jedinica danas mogu biti veoma izražene, što sve, u krajnjoj liniji, utiče na tempo napada. Očigledno je da su oklopne jedinice koje imaju hermetizovane tenkove sa ABH-filterima i detektorima i koje prati pešadija na oklopnim transporterima i samohodna artiljerija, u znatno povoljnijem položaju u pogledu brzine eksploatacije atomskih udara od oklopnih jedinica čije posade moraju da nose gasmaske, a pešadija se prevozi kamionima uz pratnju artiljerije na vuču.

Sve ovo i niz drugih komponenata kroz koje se izražava kvalitet oklopnih jedinica, ima određen uticaj na tempo napada. Načelno se može tvrditi da oklopne jedinice boljeg kvaliteta objektivno imaju povoljnije uslove za ostvarivanje većeg tempa napada od oklopnih jedinica slabijeg kvaliteta.

Kvantitet oklopnih jedinica, upotrebljenih u određenoj napadnoj operaciji, izražava se stepenom grupisanja, masovnošću upotrebe i mogućnošću uvođenja svežih snaga kada situacija zahteva. Tamo gde je grupisanje oklopnih jedinica veće i masovnost upotrebe jače izražena, pod uslovom da je zemljište odgovarajuće, normalno je očekivati i veći

tempo napada. Na primer, ako uporedimo borbene mogućnosti u pogledu tempa napada na ravničastom zemljištu korpusa koji ima u svom sastavu pretežno pešadijske i korpusa koji ima pretežno oklopne snage, pod pretpostavkom da imaju pred sobom istog branioca, onda su prednosti na strani onoga koji ima više oklopnih jedinica u svom sastavu. Proporcija je još izrazitija ako se problem razmatra na nivou divizije. Savremena pešadijska divizija ima u svom sastavu oklopne jedinice (u nekim armijama bataljon, a u nekim puk — brigadu, pa i više od toga). Ako ova divizija u napadu dejstvuje na zemljištu gde se efikasno može upotrebiti oklopna divizija, na istog neprijatelja, onda pešadijska divizija objektivno ima manje mogućnosti u pogledu tempa napada nego oklopna divizija, naročito ona pešadijska divizija koja ima minimum oklopnih snaga u svom sastavu. Normalno je očekivati da će oklopne jedinice u sastavu pešadijske divizije uspeti da ostvare visok tempo u određenoj fazi borbenih dejstava, na izvesnom prostoru na dubini borbenog zadatka divizije, ali njihova malobrojnost ne omogućava da one budu nosioci tempa napada na celoj dubini.

Kvalitet i kvantitet podrške. U II svetskom ratu oklopne jedinice najčešće je podržavala avijacija, sa klasičnim eksplozivnim sredstvima. U eventualnom ratu oklopne jedinice mogu računati i na atomsku podršku. Upravo napadna dejstva oklopnih jedinica su usko vezana za eksploatisanje učinaka atomskih udara, pošto su one u stanju da odmah posle nuklearne eksplozije, izvršene u vazduhu nad određenim odbrambenim položajem, preduzmu pokret i dejstvo preko kontaminiranog rejona bez opasnosti da će ljudstvo u oklopnim borbenim vozilima biti predozirano zračenjem.

Dok je u II svetskom ratu artiljeriji i avijaciji trebalo relativno mnogo vremena za neutralisanje po-ciljeva i krčenje puta oklopnim jedinicama u slobodan operativni prostor, danas je isti zadatak moguće ostvariti u znatno kraćem vremenu i neuporedivo efikasnije uzastopnim atomskim udarima. Radi toga je realno pretpostaviti da se oklopnim jedinicama u atomskom ratu pružaju znatno povoljniji uslovi za brže dejstvo kroz taktičku dubinu branioca. Drugim rečima, tempo napada oklopnih jedinica direktno će zavisiti od broja i jačine atomskih udara sa kojima će biti podržane. Ova podrška istovremeno zahteva da oklopne jedinice budu osposobljene za brzu eksploataciju breša stvorenih atomskim udarima (hermetizovani tenkovi sa ABH-filterima i detektorima, pešadija na oklopnim transporterima itd. će mnogo brže eksploatisati atomske udare i ostvarivati veći tempo napada).

Pored atomske podrške, oklopne jedinice u savremenim uslovima mogu računati na padobranske i helikopterske desante sa kojima će sadejstvovati na pravcima prodora i čije će dejstvo, u stvari, biti jedan oblik podrške njihovih dejstava. Ukoliko ova podrška bude veća i neposrednije vezana za dejstvo oklopnih jedinica, utoliko se može očekivati i veći tempo napada. U II svetskom ratu ovakav oblik podrške oklopnih jedinica iz vazduha bio je minimalan. Primenjeni vazdušni desanti od strane Engleza na Siciliji i na zapadnom frontu na pravcima dejstva oklopnih jedinica nisu mnogo doprineli njihovom tempu napada. Međutim, današnji stepen razvoja vazduhoplovstva, kako u po-

gledu brzine dejstva tako i u pogledu ubojnih po-sredstava i transportnim mogućnostima aviona i helikoptera, dopušta pretpostavku da će angažovanje vazduhoplovstva za podršku napada oklopnih jedinica biti znatno veće, što će se pozitivno odraziti na povećanje tempa napada.

Odnos snaga. Odnos snaga na operativnim i taktičkim pravcima dejstva oklopnih jedinica u napadu ima veliki uticaj na tempo napada.

U savremenim uslovima izbile su u prvi plan tri glavne grupe borbenih sredstava, čiji brojni i kvalitetni odnos dominira pri razmatranju odnosa snaga. To su: broj i jačina atomskih udara, broj i kvalitet oklopnih borbenih vozila (prvenstveno tenkova) i broj i kvalitet aviona i helikoptera. Povoljan, pa čak i znatno povoljniji brojni odnos branioca u živoj sili na određenom pravcu, prema napadaču koji ima manje ljudstva ali raspolaže znatnom atomskom nadmoćnošću i sa više kvalitetnijih tenkova i aviona, neće obezbediti braniocu da na manevarskom ili drugom zemljištu, gde ova borbena sredstva mogu doći do izražaja, ostvari onakav stepen upornosti odbrane kakav bi mogao ostvariti sa manje ljudi uz približnu ravnopravnost u atomskim udarima, tenkovima i avionima. Isto tako napadač sa znatno povoljnijim odnosom u živoj sili, protiv branioca čije su jedinice brojno manje ali u vatrenoj moći snažne i u dobroj meri otporne na atomske udare (kakve su savremene oklopne jedinice), teško može računati na visok tempo napada ako je izrazito inferioran u atomskoj podršci, broju i kvalitetu tenkova, aviona i helikoptera, sem u slučaju da zemljište, vreme i druge okolnosti kao svojevrsni faktori, bitno deluju na korist napadača. (Ovim se ne želi reći da odbrana ili napad i pri ovakvom odnosu u borbenim sredstvima neće biti mogući ili efikasni, no u svakom slučaju zahtevaće od strane koja je u pogledu navedenih sredstava inferiornija, daleko više naprezanja, upornosti i žrtava no kad bi i taj odnos bio bar donekle ujednačen.)

U odnosu snaga sve više pored broja dolazi do izražaja i kvalitet borbenih sredstava. Ukoliko se razmatraju oklopna borbena vozila, na primer tenkovi, onda nije samo važno koliko dotična jedinica ima tenkova, već i kakvi su oni. Glavno merilo taktičke efikasnosti tenkova jeste koliko su oni u stanju da se uspešno bore sa tenkovima koje uvodi u borbu suprotna strana. Sličan kriterij može se primeniti i pri razmatranju brojnog i kvalitativnog odnosa aviona.

Isticanjem navedenih grupa borbenih sredstava ne želi se umanjiti značaj brojnog i kvalitativnog odnosa između napadača i branioca i u ostalim sredstvima (art. oruđima, po-sredstvima, trupnim pav-oruđima itd.), no smatram da je povoljan odnos u njima koristan, ali ne mora biti presudan.

Ako je u pitanju živa sila, koja takođe u krajnjoj konsekvenci predstavlja borbena sredstvo, onda tu u prvi plan dolaze obučenosć, moral i drugi subjektivni i objektivni faktori. Prilikom razmatranja napred navedenih sredstava treba imati u vidu da sa njima rukuju ljudi od kojih u prvom redu zavisi efikasnost borbene tehnike. Živu silu kao faktor u odnosu snaga teško je izraziti kroz brojni odnos. To je samo grub pokazatelj koji služi za opštu orijentaciju. Radi toga visok kvalitet žive sile može pri dobrom poznavanju i tehnički nadmoćnijeg

neprijatelja nadoknaditi tehničku inferiornost. (Razmatranje mesta i uloge žive sile kao posebnog faktora u odnosu snaga zahtevalo bi širi zahvat i analizu te u okviru ovog napisa to nije moguće obraditi.)

Prolaznost zemljišta. Poznato je da ravničasto zemljište pruža povoljnije uslove za upotrebu i dejstvo oklopnih jedinica od brdovitog i planinskog, iz čega prirodno proizlazi da su oklopne jedinice u mogućnosti da ostvaruju znatno veći tempo napada na ravničastom zemljištu, pod pretpostavkom da su i drugi uslovi povoljniji. Pošto ravničasto zemljište može biti različito sa stanovišta prolaznosti, to će se na svojstven način odraziti na tempo napada oklopnih jedinica.

Uzmimo na primer reke i kanale na koje oklopne jedinice najčešće nailaze. U II svetskom ratu ove protivoklopne prepreke bile su značajan oslonac braniocu u ravnici. Zbog toga su oklopne jedinice morale relativno dugo čekati na stvaranje mostobrana i izradu mostova, što je u znatnoj meri usporavalo tempo napada i zamah napadne operacije. Savremene oklopne jedinice su osposobljene za forsiranje vodenih prepreka iz pokreta pošto raspolažu plovećim oklopnim borbenim vozilima, tenkovima za kretanje pod vodom, amfibijskim sredstvima razne nosivosti i jurišnim mostovima za premošćavanje kanala. Na taj način reke i kanali u ravnici u dobroj meri izgubili su u značaju kao protivoklopna prepreka, koji su imali u II svetskom ratu.

Komunikativnost zemljišta takođe se odražava na tempo napada oklopnih jedinica. Iako se borbeno vozilo oklopnih jedinica mogu uspešno kretati van puteva, ipak će potrošnja goriva biti znatno manja (posmatrajući određenu oklopnu jedinicu kao celinu) ako na zemljištu na kome se odvijaju napadna dejstva postoji više puteva i ako su uz to dobrog kvaliteta. Na taj način prolaznost zemljišta se odražava na akcioni radijus, odnosno na rokove popune vozila gorivom, radi čega su oklopne jedinice i u II svetskom ratu morale da gube dragoceno vreme.

Broj i kvalitet puteva je posebno značajan za funkcionisanje pozadine oklopnih jedinica koja je još uvek skoro u celini vezana za puteve. Za pozadinu oklopnih jedinica pri visokom tempu napada borbenih delova komunikacije su, radi brzog dotura i evakuacije, od životne važnosti².

Na planinskom i brdovitom zemljištu oklopne jedinice ne mogu pretendovati na visok tempo napada čak kad su najsavremenije opre-

² U memoarima *Kraj trećeg rajha* maršal SSSR-a V. Čujkov slikovito iznosi ovaj problem, koji je bio veoma akutan u Vistalsko-oderskoj operaciji januara 1945. godine: »Trupe su napredovale brzo, sa velikom odlučnošću kretale se napred, krčeći put za Berlin.

Sada je sve jače počela da se oseća oskudica u municiji, gorivu i drugim vrstama hrane za oružje. Armija je prešla, boreći se bez zadržavanja, preko 350 kilometara. Ukoliko smo dalje išli prema zapadu, utoliko je nastajalo više teškoća vezanih za snabdevanje trupa. Zaostajale su armijske i frontovske baze: nije bilo dovoljno kamiona za transport, a železnice još nisu radile; trebalo je uski zapadnoevropski kolosek prepravljati u širi i opraviti uništene mostove. Transport jedinica — konjske zaprege, furgoni i automobili — nije bio u stanju da prebacuje municiju i provijant od baza do prvih linija; ovo rastojanje je sada iznosilo stotine kilometara. Pozadinske formacije radile su maksimalno se zalažući, ali oskudica u municiji i gorivu bila je sve veća i veća.«

mljene. Ovo u prvom redu zbog toga što je prolaznost zemljišta ograničena na relativno male prostore i na kanalisane pravce (grebene, doline, useke) gde masovnost upotrebe i udarna snaga krupnijih formacija oklopnih jedinica ne može doći do izražaja. Branilac je u mogućnosti da primenom klasičnog i atomskog zaprečavanja, bliskom borbom sa pt-sredstvima, rušenjima i drugim merama na planinskim prevojima, u klisurama i na drugim kritičnim tačkama sa stanovišta prohodnosti i manevra oklopnih jedinica, ostvari relativno dugo zadržavanje snaga napadača.

Vreme. Noću oklopne jedinice, i pored opremljenosti infracrvenim uređajima za vožnju, osmatranje i gađanje, ne mogu tako brzo da dejstvuju na bojištu kao po danu. Radi toga može biti realna pretpostavka da će tempo napada oklopnih jedinica noću u odnosu na dan biti za 50% manji. Osnovni je uzrok što postojeći IC-uređaji samo donekle ublažuju borbene probleme koje nameće noć, kao prirodna pojava, oklopnim jedinicama u napadnim dejstvima.

Vremenski uslovi mogu imati veoma različit uticaj na tempo napada oklopnih jedinica. Obično se smatra da je lepo i toplo vreme najpogodnije za izvođenje napadnih dejstava i da pogoduje ostvarenju visokog tempa napada, pogotovo ako se istovremeno obezbedi i prevlast u vazduhu. Međutim, u Vistalsko-oderskoj operaciji sovjetske oklopne jedinice izvršile su proboj taktičke dubine nemačke odbrane po magli koja je potpuno paralisala upotrebu avijacije. Maršal Čujkov u spomenutim memoarima ističe da se nedostatak planirane upotrebe avijacije osećao u toku proboja ali da je on nadoknađen, u izvesnoj meri, povećanim naprežanjem artiljerije, oklopnih jedinica i brzim privlačenjem brigade raketnih minobacača »kaćuša«. Poznato je da su u ovoj operaciji sovjetske oklopne jedinice postigle veoma visok tempo napada, a maglovito vreme u fazi proboja taktičke dubine nije bitnije uticalo na ishod borbe, mada je donekle usporavalo njihov napad. Poznato je takođe da je Crvena armija u to vreme imala prevlast u vazduhu i da bi joj u takvoj situaciji dobro došli vremenski uslovi koji omogućavaju maksimalno angažovanje avijacije.

U bici za Moskvu u fazi napadnih dejstava u jesen 1941. godine nemački komandanti oklopnih jedinica bili su veoma zadovoljni kada se smrzlo tlo, jer je time bila obezbeđena odgovarajuća pokretljivost njihovih oklopnih jedinica. U ovom slučaju hladnoća je pogodovala tempu napada nemačkih oklopnih jedinica. Međutim, hladnoća sa visokim snežnim pokrivačem, koji otežava i usporava pokret oklopnih jedinica, može da ima suprotan efekat. Tako je snežni pokrivač otežavao dejstva sovjetskih oklopnih jedinica posle prelaza u protivofanzivu pod Moskvom.

Akcioni radijus. Akcioni radijus savremenih tenkova i drugih osnovnih oklopnih borbenih vozila u sastavu oklopnih jedinica kreće se u rasponu od 15 do 20 moto-časova rada motora. Međutim, u opremi i upotrebi kod nekih armija nalaze se tenkovi i druga oklopna borbeno vozila starijeg tipa koja nisu po svim osobinama nesavremena, a čiji akcioni radijus iznosi 8—15 moto-časova rada motora. Ako počemo od toga da ovim vozilima popuna gorivom nije potrebna dok ne utroše

2/3 punjenja rezervoara, onda su vozila iz prve grupe u mogućnosti da rade bez popune 10—13, a iz druge grupe 5—10 motočasova. U pogledu izvršavanja dnevnog borbenog zadatka ovaj elemenat se odražava tako što će vozila iz prve grupe moći da izvrše svoj zadatak koji je jedinici postavljen za određeni dan borbe bez popune, dok će jedinica sa vozilima iz druge grupe, ako se i od nje traži isto vremensko naprezanje i odredi ista dubina zadatka, morati da se popunjava u toku izvršenja dnevnog zadatka.

Ako pretpostavimo dve oklopne jedinice od kojih je jedna opremljena sa vozilima većeg, a druga sa vozilima manjeg akcionog radijusa i postavimo ih u približno iste borbene uslove, očito je da će prva jedinica imati znatne prednosti što će se pozitivno odraziti na tempo napada kad se posmatra napadna operacija kao celina i razmatra prosečan tempo napada.

Borbena brzina tenkova. Prilikom razmatranja borbene brzine treba poći od toga da se ona ne može meriti na isti način kao i tempo napada. Ako bismo primenili isti metod pri proračunu za borbenu brzinu kao i za tempo napada, dobili bismo da se za 10 časova borbenih dejstava, u toku jednog dana, može savladati prostor od 200 — 300 km, primenjujući borbenu brzinu 20 — 30 km/č. To bi, naravno, bila apsurdna pretpostavka. Radi jasnoće razmotrimo ovaj primer.

Kada tenkovi u pratnji oklopnih transportera krenu u napad sa linije razvoja, oni se kreću što većom brzinom, otvarajući vatru iz pokreta i održavajući svoje mesto u borbenom poretku. Pretpostavimo da je to bila brzina 25 km/č. Posle upada u neprijateljski odbrambeni raspored na određenoj dubini tenkovskim vodom i četom, koji se nalaze u prvim borbenim redovima borbenog poretka napadača, ta jedinica mora privremeno stati ili osetno smanjiti brzinu kretanja. Za ovu pojavu u fizionomiji napada oklopnih jedinica ima više razloga, a osnovni je taj što se jednim udarcem ne mogu neutralisati snage i sredstva branioca na celoj dubini odbrane na pravcu napada, već se to vrši postupno. Otpor neprijatelja na datom položaju u dubini odbrane može biti toliko jak da se moraju dovlačiti sveže snage, vršiti pregrupisanje, pojačavati dejstvo avijacije itd. Za to vreme tenkovi u prvim borbenim redovima privremeno zauzimaju najpogodniji raspored i dejstvuju vatom sa mesta. Kao rezultat toga imamo da je utrošak vremena u toku jednog borbenog dana u toku proboja neprijateljske odbrane znatno veći za razne zastanke, koordiniranje dejstava i vatrene dejstva sa mesta, nego za kretanje napred u obliku uzastopnih juriša eksploatacije breša stvorenih atomskim udarima i drugih oblika dejstava gde borbena brzina dolazi do izražaja. Radi toga se može desiti da tempo napada bude 4 km/č na određenoj prostoriji, a borbena brzina kretanja 20 km/č. S obzirom da borbena brzina može biti različita, to se odražava na tempo napada.

Iz ovog razmatranja nameće se pitanje: šta je to borbena brzina kretanja tenkova i koliko ona može da bude? Da bismo potpunije odgovorili moramo prethodno analizirati jedan princip koji bitno utiče na određivanje borbene brzine.

Simbolično se kaže da tenkovi u borbi ostvaruju »panterske skokove«. Pravi smisao ove izreke je taj što tenkovi u borbi prelaze naj-

većom mogućom brzinom tučeni prostor, otvarajući vatru iz pokreta, a zaklone koriste da dobro uoče ciljeve i neutrališu ih vatrom sa mesta ili zastanaka. Jedan »panterski skok« je, u stvari, taktički usmeren i koordiniran pokret i dejstvo tenkovskih vodova i četa. Takav jedan skok jeste savlađivanje prostora od linije razvoja (polaznog položaja) do upada u prednji kraj odbrane. Naredni skokovi se u principu ostvaruju na isti način — od jednog do drugog objekta napada, uz opravdanu težnju da se što manje zadrži na određenim linijama — položajima — zbog neutralisanja ciljeva koji ometaju napad (vatrom iz tenkova, art. oruđa, dejstvom avijacije, atomskim udarima), zbog raščišćavanja prepreka itd.

Sa stanovišta prostora koji treba savladati, skokovi su različiti: od linije razvoja (polaznog položaja) do prednjeg kraja branioca 1—3 km, a u dubini odbrane od nekoliko stotina metara do nekoliko kilometara. Najveći uticaj na dužinu skoka imaju vatra neprijateljskih po-sredstava, minsko-eksplozivne prepreke, konfiguracija zemljišta i efekat sopstvene podrške. Na ispresecanom zemljištu skokovi su obično opredeljeni topografski dominantnim objektima na pravcu dejstva koji je prohodan za tenkove. Kod atomske podrške veličina skoka najčešće obuhvata prostor od linije sigurnosti do izlaska iz »A« breše.

Prosečna brzina koju tenkovi ostvare u svakom od ovih skokova na bojištu jeste *borbena brzina kretanja tenkova*.

Prilikom ostvarivanja svakog od ovakvih skokova tenkovi nastoje da do maksimuma iskoriste tehničku brzinu kretanja. Poznato je da tehnička brzina kretanja pojedinih savremenih tenkova na ravnom putu iznosi 50 — 90 km/č, zavisno od vrste i tipa tenka, a van puta na ravničastom zemljištu 30—50 km/č. Zbog održavanja mesta u borbenom poretku, kako svakog tenka pojedinačno u okviru voda, čete i većih formacija, tako i zbog sinhronizovanja dejstva tenkova po mestu i vremenu sa pešadijom, artiljerijom i drugim rodovima, tenkovi nisu u mogućnosti da maksimalno iskoriste tehničku brzinu kretanja, iako se tome teži.³

Problem određivanja veličine borbene brzine je nešto složeniji. Razmotrimo neke elemente koji donekle osvetljavaju ovo pitanje.

Tenkovi koji nemaju stabilizator topa prinuđeni su da u napadu često dejstvuju s mesta, da bi im vatra bila preciznija. To se negativno odražava na borbenu brzinu, odnosno smanjuje se mogućnost da se potpunije eksploatiše tehnička brzina vozila. Ako tenkove prati pešadija, koja napada peške (bez oklopnih transporterata) mehanizam napada odvija se sporije, jer tenkovi moraju ostvarivati prostorno kraće skokove i sačekivati pešadiju. Samo u izuzetno povoljnim situacijama pešadija se može smestiti na tenkove kao desant. (Ovakvu fizionomiju napada znamo iz II svetskog rata). Pod ovakvim uslovima najčešće se uzima kao merilo da borbena brzina iznosi 10—13 km/č. Međutim, tenkovi koji imaju stabilizator topa ređe zastaju radi otvaranja vatre. Ako ih prati pešadija na oklopnim transporterima, tada su u mogućnosti da ostvaruju prostorno veće skokove. U ovakvim uslovima tenkovi su u stanju da potpunije iskoriste tehničku brzinu kretanja. Smatra se da savre-

³ Sličan problem je kod marševske brzine kretanja, gde ešeloniranje snaga i sredstava, održavanje određenog marševskog rasporeda i dr., utiču da je marševska brzina oklopne jedinice kao celine na određenoj deonici marš-rute znatno manja od moguće tehničke brzine kretanja pojedinačnih tenkova.

meni tenkovi u napadu danju na ravničastom zemljištu u pratnji oklopnih transporterata mogu ostvariti borbenu brzinu 20—30 km/č. Tako je borbena brzina tenkova u odnosu na II svetski rat, povećana za 100%. U uslovima atomske podrške, snažne i brze artiljerijske podrške, borbena brzina tenkova sve više se približava tehničkoj brzini vozila, ali je ni u takvim uslovima ne može dostići, jer napad nije isto što i kretanje.

PRETPOSTAVKE O MOGUĆNOM TEMPU NAPADA OKLOPNIH JEDINICA U SAVREMENIM USLOVIMA

S obzirom na međusobnu uslovljenost razmatranih faktora koji utiču na tempo napada oklopnih jedinica i različitu vrednost svakog pojedinog faktora u raznim situacijama, nemoguće je fiksno odrediti tempo napada oklopnih jedinica koji bi važio za sve situacije. Naprotiv, on će najverovatnije u svakoj situaciji biti drukčiji, kao što je to bilo i u prošlim ratovima.

Ipak, na osnovu iznesenih elemenata moguće je proceniti verovatni tempo napada koji se, naravno, mora zasnivati na uslovno postavljenoj pretpostavci.

Uzmimo, na primer, oklopne jedinice koje su najsavremenije opremljene i koje su po broju i kvalitetu osnovnih borbenih sredstava, prvenstveno tenkova, nadmoćnije od branioca na određenom pravcu napada. Ako su ove jedinice podržane atomskim udarima i avijacijom, tako da se ne moraju mnogo zadržavati oko slamanja otpora branioca već im nuklearni udari i avijacija krče put na ravničastom i dobro komunikativnom zemljištu, a nuklearni udari branioca ne umanje bitno njihovu borbenu sposobnost (naravno, pod uslovom da im i drugi osnovni objekativni i subjektivni faktori idu u prilog), takve su oklopne jedinice sposobne da ostvare dnevni tempo napada i preko 100 km/dan. U takvim uslovima oklopne jedinice su u mogućnosti da ostvaruju dvostruko veću borbenu brzinu nego što su ostvarivale u II svetskom ratu, a ako im nuklearni udari, avijacija, artiljerija i primena tehničkih sredstava za čišćenje minskih polja na pravcima dejstva obezbede dvostruko brže slamanje otpora branioca, onda su i one u mogućnosti da ostvare približno dvostruko veći tempo napada od onog u prošlom ratu. U ovakvim, može se reći, najpovoljnijim uslovima za dejstvo oklopnih jedinica u napadu, to je istovremeno i maksimalna norma njihovog tempa napada.

Kad je pešadija nosilac napada ili kad je oklopna jedinica operativno-taktičkim ili drugim razlozima vezana za pokretljivost pešadije koja dejstvuje i vodi borbu peške, tempo napada verovatno ne bi mogao biti veći od 30 km/dan.

Pored ove dve mogućnosti — koje po mom mišljenju, na izvestan način predstavljaju gornju maksimalnu granicu dnevnog tempa napada oklopnih jedinica pri samostalnom dejstvu i u sastavu pešadijskih jedinica na manevarskom zemljištu pri proboju taktičke dubine — u početnom periodu rata u savremenim uslovima može, naravno, biti niz drugih mogućnosti, zavisno od toga kakva se oklopna jedinica sa svim njenim specifičnostima razmatra i u kakve se operativno-taktičke uslove postavlja.

Potpukovnik
Manojlo BABIĆ

NASTAVA SA STAREŠINAMA U KOMANDAMA I USTANOVAMA

Savremena armija i eventualni budući rat zahtevaju od svih vojnih starešina pojačan sistematski rad na usvajanju novih znanja koja se svakodnevno sve više gomilaju. Armija je postala znatno složeniji organizam, zasićen savremenim tehničkim i borbenim sredstvima, kao i onima velike razorne moći, što će borbena dejstva u eventualnom ratu učiniti daleko dinamičnijim i težim, a komandovanje složenijim.

U ovakvim uslovima kroz mirnodopsku obuku treba obezbediti da starešine svih stepena steknu što približnija znanja o fizionomiji budućih borbenih dejstava i da se osposobe da uspešno rukovode jedinicama u svim situacijama. Za ovo je neophodan visok stepen obučenosti starešina i uigranost komandi. Forme obuke starešina u našoj armiji su raznovrsne i sve zajedno čine jedinstven sistem obučavanja, kroz koji, kao i kroz ostale oblike rada, starešine sistematski i planski razvijaju i upotpunjavaju svoja znanja. Osnovna vojna i opšta znanja koja starešinama daju škole neprekidno se upotpunjavaju i podižu na viši stepen individualnim radom, kroz praksu i obuku u komandama i štabovima, čime se postiže stalan uspon u usavršavanju i formiranju svakog starešine.

Otuda i neophodnost da se obuka starešina u komandama i ustanovama brižljivo organizuje i umešno planira.

PLANIRANJE I ORGANIZACIJA NASTAVE

Planiranje nastave za starešine u komandama i ustanovama otpočinje po prijemu opšte direktive za nastavu. To je najstroženiji deo posla u celokupnom procesu na organizaciji nastave, kroz koji se rešava niz pitanja od kojih neposredno zavisi uspeh obuke u narednoj nastavnoj godini. Direktiva je osnov za planiranje nastave, no pored temeljitog izučavanja njenih postavki nužno je i da se svestrano analizira nastava starešina u proteklom nastavnom periodu. Na osnovu ovoga određuje se cilj nastave za sledeći period, bira tematika po predmetima, određuje procentualni deo vremena za svaki predmet kao i za primenjeni i teorijski deo nastave i biraju forme obuke. Kad se kroz proces planiranja reše ova pitanja može se prići solidnoj razradi plana i programa obuke starešina.

Svakako da ovakvo planiranje zahteva angažovanje znatnih snaga i dosta vremena. U praksi ovi poslovi uglavnom padaju na starešinu koji organizuje obuku i lice kojem po formacijskoj dužnosti pripada da planira nastavu, ali postoje mogućnosti da se proces planiranja olakša time što će se za rešavanje pojedinih pitanja angažovati i druge starešine — recimo pri analizi nastave u proteklom i sagledavanju po-

treba za nastupajući period. Solidno pripremljene i dobro vođene analize (naročito u manjim kolektivima) angažuju znatan broj starešina pri razmatranju nastavne problematike, što znatno koristi pri planiranju i organizaciji nastave. Analize, u stvari, treba da budu radni dogovor jednog kolektiva na kojem se traži najkorisniji put za planiranje i izvođenje nastave sa starešinama na osnovu direktive, stečenih iskustava i potreba kolektiva. Analize se mogu sprovesti tako da starešina koji rukovodi nastavom proanalizira protekli nastavni period na osnovu ličnog uvida i iznese potrebne zaključke i smernice za dalji rad, ili da u analizi uzmu učešća sve starešine koje učestvuju u nastavi i uz detaljna objašnjenja iznesu svoja zapažanja i predloge. Koji će se od ovih načina primeniti zavisi od veličine kolektiva (drugi način, načelno, više odgovara manjim kolektivima), raspoloživog vremena i drugih uslova. Kolektivne analize zahtevaju više vremena, ali daju i bolje rezultate, pa bi ih trebalo primenjivati kad god za to postoje mogućnosti.

Kada se sagledaju rezultati nastave u protekloj nastavnoj godini i potrebe dalje postupnosti u obuci starešina, određuje se nastavni cilj za iduću nastavnu godinu (on se kasnije preciznije razradi kroz plan i program), jasno se formuliše šta se kroz nastavu želi postići, a od toga zavisi koja će se tematika odabrati i kakav metod primeniti kroz obuku. Kod izbora tematike neophodno je da se ima u vidu uzrast i stepen obučenosti starešina svakog kolektiva i potreba u daljoj postupnosti kroz obuku, što će omogućiti da se obuka prilagodi zahtevu da se kroz nju starešine osposobljavaju približno svojim mirnodopskim i ratnim funkcionalnim dužnostima, što je i cilj celokupne nastave.

Zatim se određuju proporcije između predmeta u celini, kao i između teornog i primenjenog vida nastave u okviru pojedinih predmeta. Pri ovome, potrebno je, pored ostalog, imati u vidu da primenjeni vid u redovnoj nastavi razvija veće interesovanje i daje bolje rezultate, pa bi, otuda, trebalo da u celokupnoj nastavi starešina zauzima centralno mesto. Malo je nastavnih pitanja koja se ne bi mogla uspešno izučavati kroz primenjeni vid nastave, što ne znači da prorađu ma kog taktičkog zadatka treba sprovesti od njegovog shvatanja do dinamike. U kom će se obimu obrađivati pojedini taktički zadatak zavisiće od postavljenog nastavnog cilja i potreba kolektiva. Težište rada normalno bi trebalo da bude na onim pitanjima i problemima koji su aktuelni za određeni kolektiv.

Forma nastavnog plana i programa za obuku starešina kod nas je vrlo raznolika, a izgled i obim najčešće zavise od toga kako na njega gledaju pojedine komande ili ustanove koje ga razrađuju. Mada je forma u odnosu na sadržinu drugorazredna, ona se ipak ne bi smela zanemariti jer ima određenog uticaja na brzinu, preciznost i preglednost planiranja nastavne tematike. Nastavni plan i program treba da budu što jednostavniji za izradu i što pregledniji, čemu treba podrediti njegovu formu.

Pošto je rukovođenje nastavom u komandama i ustanovama jedinstveno, logično je i da planovi i programi za celokupnu nastavu starešina budu jedinstveni i da ih razrađuje jedan organ. Time se postiže bolji uvid nastavnog organa u celokupnu nastavnu problematiku i lakše

rukovodi nastavom. Ali to istovremeno čini razradu planova i programa složenijom i zahteva od starešina koji ih razrađuju da dobro poznaju nastavnu problematiku i način planiranja nastave, jer što se bolje sagledaju nastavne potrebe, planovi i programi će biti postojaniji i manje će biti izloženi raznim promenama i dopunama u toku nastavne godine. (Izvesne dopune ili promene nekad će i biti potrebne, ali što su plan i program realniji i što se nastavna tematika određenije isplanira, manje će biti potrebe za dopunama u toku godine.) Pri ovome treba voditi računa da se pri razradi nastavne materije kroz plan i program oceni do kog stepena se može ići u detalje koje u planu i programu treba izbeći ako se mogu regulisati mesečnim planom zanimanja.

U praksi se često mogu čuti mišljenja da bi utvrđivanje jedinstvene forme nastavnog plana i programa moglo šablonizirati nastavu starešina. Međutim, takva bojazan nema opravdanja ako se precizno odvoji forma od sadržaja. Forma, odnosno koja dokumenta treba da sadrži jedan plan i program može biti jedinstvena, a o pitanjima tematike i formi obuke odlučuje svaka komanda i ustanova, zavisno od konkretnih potreba svakog kolektiva.

Prema jednoj varijanti plan i program mogli bi da sadrže: organizacijsko-metodsko uputstvo, plan-kalendar i tematski plan i program.

Organizacijsko-metodsko uputstvo reguliše osnovna pitanja organizacione prirode i daje metodске smernice za izvođenje nastave. Ono je osnovni dokument za razradu plana i programa, neophodan organu koji planira nastavu, a u stvari je jedna vrsta naređenja starešine koji organizuje obuku. Ono treba da ozvaniči određena pitanja koja su već rešena u dosadašnjem procesu, kao što su: nastavni cilj koji se želi postići; koje predmete planirati planom i programom (taktika, tehnika i naoružanje, ideološko-politička nastava, gađanje iz pešadijskog naoružanja, obuka u voženju i fizička obuka) i u koje će se dane izvoditi stručna, a u koje ideološko-politička nastava; organizacija nastavnih grupa za pojedine predmete i rukovodioci grupa; forme kroz koje će se izvoditi nastava; osnovne metodске napomene opšte prirode i za pojedine forme obuke; evidencija i materijalno obezbeđenje nastave.

Plan-kalendar je pregled predmeta i formi obuke, kojim je datumski precizirano i sinhronizovano kada se koja nastava izvodi. Njegov sadržaj zavisi od konkretnih potreba svake komande. Pojedini predmeti označuju se različitim bojama. (Na priloženoj šemi pokazani su, radi primera, neki predmeti i osnovne forme obuke.)

PLAN-KALENDAR

PREDMETI I FORME OBUKE	MESEC	DATUM IZVOĐENJA NASTAVE											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. T A K T I K A	JANUAR												
2. IDEOLOŠKO-POLITIČKA NAST.	FEBRUAR												
	M A R T												
3. OBUKA U VOŽENJU	A P R I L												
	M A J												
4. GAĐANJA	J U N												
	J U L												
5. ŠRI	A V G U S T												
6. KŠRI	S E P T E M B A R												
7. KRI	O K T O B A R												
8. KP	N O V E M B A R												
	D E C E M B A R												

LEGENDA

1. T A K T I K A	2. IDEOLOŠKO-POLITIČKA NASTAVA	3. OBUKA U VOŽENJU	4. GAĐANJE	5. ŠRI	6. KŠRI	7. KRI	8. KP
------------------	--------------------------------	--------------------	------------	--------	---------	--------	-------

Kad su organizacijsko-metodsko uputstvo i plan-kalendar gotovi, pristupa se izradi plana i programa. Mada predstavljaju nedeljivu celinu, za njihovu konkretnu razradu važno je precizirati šta obuhvata jedan, a šta drugi i njihov međusobni odnos, ako ni zbog čega drugog bar radi postupnosti u radu i lakšeg planiranja nastavnog gradiva.

Plan obuke, u stvari, predstavlja dokument kojim se određuje opšti cilj i osnovna koncepcija nastave starešina i koji propisuje šta će se izučavati iz koje oblasti, grupe predmeta ili predmeta u određenom vremenskom razdoblju. Njime se određuje nastavni cilj, predmeti, vreme po predmetima, zatim teme iz svakog predmeta, vreme po temama, rezervno i vreme za analizu nastave na kraju nastavne godine. U konkretnom slučaju prvi deo plana obuke starešina obuhvatao bi predmete koji će se izučavati, proračun vremena po predmetima i ukupno raspoloživo vreme za celu nastavnu godinu, zatim rezervno i vreme za analizu nastave. Dalje se svaki predmet deli na konkretne teme i na njih se podeli ukupno vreme — posebno za teorni i posebno za primenjeni deo nastave po svakoj temi.

Na osnovu tematike predviđene planom pristupa se razradi iste kroz program koji je, u stvari, dalja konkretizacija plana po svakoj temi i određivanje vremena i metoda u obradi gradiva.

Da program ne bi izgubio na preglednosti i jasnoći, celishodnije je da se teme odmah dele na nastavna pitanja, a ne prvo na podteme. Jedan od praktičnih razloga za ovo je taj što sva pitanja iz jedne određene teme nisu podjednako aktuelna za starešine svih komandi i ustanova, a drugi što je kod izvesnih tema, naročito kod primenjenog vida nastave, teže odrediti granicu između podteme i nastavnih pitanja. Pored toga svaka tema ima i svoja težišna pitanja koja se određuju kroz obuku, pa bi i s te strane bilo suvišno kroz program deliti teme uvek na podteme, a zatim na nastavna pitanja samo radi toga što je to nekakav redosled u podeli teme. Prema ovom, trebalo bi da se kroz program teme razrade na nastavna pitanja, odrede časovi po grupi pitanja i predvidi metod u obradi nastavnog gradiva.

Na osnovu ovakvog programa i plana-kalendaru olakšana je izrada rasporeda zanimanja za svaki mesec, a sve starešine bile bi tačno upoznate šta će se koga dana u toku meseca obrađivati na nastavi.

Ovde se postavlja jedno praktično pitanje: da li je mesečni raspored zanimanja neophodan. Prema do sada iznetom vidljivo je da se starešinama mora omogućiti da budu blagovremeno obaveštene o gradivu koje će se obrađivati u narednih 15 ili mesec dana. Iz plana i programa (koji se radi u dva primerka od kojih je jedan kod starešine koji organizuje i rukovodi nastavom, a drugi kod organa koji neposredno planira nastavu) to bi bilo teže i gubilo bi se dosta vremena ako bi se informacije tražile od planera ili od rukovodioca svojih grupa (i oni bi bili ometani u radu). Osim toga, u toku nastavne godine može u programu da dođe do nekih izmena koje planer treba da unese u dopunski deo programa. Ima i drugih razloga, a svi zajedno navode na zaključak da treba da postoji neki dokument kojim bi rukovodioci grupa i starešine bili blagovremeno obaveštene o svakom zanimanju kako bi se lično pripremili. Da li će se taj dokument zvati raspored zanimanja ili drukčije — ne menja suštinu.

- U procesu organizacije nastave rešavaju se neka osnovna pitanja kroz koja se obuhvataju svi vidovi obuke sa starešinama, kao što su: formiranje nastavnih grupa za ideološko-političku i vojnostručnu nastavu i određivanje rukovodioca za svaku grupu, organizacija gađanja, obuka u voženju, organizovanje tehničkih zborova, sprovođenje fizičke obuke ili provera fizičke sposobnosti starešina, zatim pitanje organizacije materijalnog obezbeđenja kao i sistema kontrole nastave.

Koliko će se nastavnih grupa formirati zavisi od veličine svakog kolektiva, a broj starešina u grupi trebalo bi da je toliki da obezbeđuje aktivno učešće svakog pojedinca u radu; s većim grupama znatno je teže rukovoditi i ostvariti potpun uvid nad radom svakog učesnika u nastavi. Događa se kod većih grupa (naročito kod teornog vida nastave) da svaki starešina ne bude u punoj meri angažovan na svakom zanimanju, a to se negativno odražava na obuku. Za svaku nastavnu grupu određuju se najizrasliji rukovodioci za starešine grupa, a u izvesnim slučajevima ukazuje se potreba da se, pored njih, u izvođenju nastave po određenim stručnim pitanjima angažuju starešine koje najbolje poznaju tu problematiku (ovo najčešće kod ustanova čiji je sastav jednorodan).

Organizaciju gađanja sa starešinama iz pešadijskog naoružanja treba izvršiti u procesu organizacije ostale obuke (određuje se rukovalac gađanja, potreban broj dana, materijalno obezbeđenje i dr., a korisno je ako se organizuje i priprema starešina za izvršenje gađanja); obuku u voženju i kondicionu vožnju organizuju saobraćajni organi na osnovu potreba pojedinih komandi i ustanova i konkretnih materijalnih mogućnosti; organizacija tehničkih zborova vrši se po nastavnom planu, u procesu organizacije nastave, s tim što je potrebno predvideti koliko će ih se i gde održati i sagledati materijalne mogućnosti za njihovo održavanje; provera fizičke sposobnosti sprovodi se na osnovu postavki direktive za nastavu. (Možda bi organizaciju rada na fiskulturnoj aktivnosti starešina trebalo postaviti na solidniju osnovu nego što je to sada, jer je fizička sposobnost jedan od važnih faktora borbene spremnosti komandi, štabova i ustanova; stiče se utisak da je ovo od posebnog značaja za starešine koje su izvan trupe i čija je funkcija vezana za kancelarijski rad, jer je upravo kod njih fizička spremnost često nedovoljna.)

Kroz organizaciju nastave treba rešiti i pitanje materijalnog obezbeđenja, jer se u praksi često dešava da se ne koriste sve mogućnosti, da se za nastavu starešina vrlo često koriste samo osnovna materijalna sredstva. (Trebalo bi prvo prikupiti i srediti na jednom mestu svu širu literaturu vezanu za plan i program, obezbediti dovoljno udžbenika i pravila ili planski organizovati njihovo korišćenje; organizovati da starešine mogu u popodnevnom vremenu i u radnim prostorijama da dođu na proučavanje materijale poverljivog sadržaja; trebalo bi nastojati da se iskoriste mogućnosti, kojih naročito ima u većim garnizonima, da se odaberu i prikažu nastavni filmovi koji mogu veoma korisno da posluže za bolje i lakše razumevanje nekih tema; biće korisno ako se sopstvena tehnika i naoružanje — naročito najnovije, ono koje se još dovoljno ne poznaje — ne samo teorno izučava, već i da se starešinama omogući da je vide.)

U sistemu rukovođenja nastavom važno mesto zauzimaju kontrola nastave uopšte i provera savlađivanja tematike planirane planom i programom. Što se tiče provere znanja iz planiranog gradiva o tome će biti govora kroz obradu formi za obuku starešina, a u organizaciji nastave određuje se sistem kontrole koju treba ostvariti tokom cele nastavne godine i to od rukovodioca koji organizuje nastavu, pa do rukovodioca grupe, odnosno nastavnika.

IZVOĐENJE NASTAVE SA STAREŠINAMA

I pored toga što se nastavne forme za sve komande i ustanove, kao i za pojedine kategorije starešina, ne mogu fiksirati biće od koristi da se neke od njih razmotre kako bi se pokušalo objasniti zašto se u praksi jedne pokazuju korisnijim od drugih, kao i radi toga što se često ne poklanja dovoljno pažnje preciznom tumačenju namene pojedinih nastavničkih formi.

Osnovne forme obuke starešina koje se primenjuju kroz *teorni vid nastave* jesu predavanja, debate i seminari.

Predavanja kao nastavna forma ređe se primenjuju u redovnoj obuci starešina, jer se potreba za njima javlja uglavnom kad nedostaju pismeni materijali o određenoj nastavnoj materiji ili kada se radi o novinama koje još nisu obrađene u udžbenicima. No, bez obzira pod kakvim uslovima se primenjuju i koliki procenat vremena na njih otpada u teornom delu nastave, u praksi nema nejasnoća o predavanjima kao obliku obuke.

Debata (kao forma obuke) pruža starešinama široke mogućnosti da kroz solidno pripremljenu diskusiju međusobno izmenjuju gledišta radi teoretskog razjašnjavanja pojedinih pitanja ili ujednačavanja stavova iz bilo kog sektora vojnostručne delatnosti. Ali i pored toga one se u praksi kroz obuku starešina vrlo često zanemaruju. Pošto diskusija na debatnim časovima uglavnom zavisi od dobrovoljnosti, ima mišljenja da je ta forma manje korisna od nekih drugih. No, ako su za debatu odabrana pitanja za koja starešine osećaju potrebu da se razjasne i ako su diskutanti dobro pripremljeni, debata će sigurno uspeti i biti korisna. Svakako, ova forma obuke pogodna je za obradu određenih nastavničkih pitanja u teornom delu nastave, a koliko će se debata održati i kada zavisi od konkretnih potreba svakog nastavnog kolektiva. Činjenica je da se u toku izvođenja nastave, a i nevezano za nastavni plan i program, vrlo često javljaju razna pitanja koja se nisu mogla razjasniti kroz druge forme obuke. U takvim slučajevima debate su vrlo prikladna forma koja će omogućiti da se uspešnije savlada planirano gradivo, a starešina koji rukovodi ili izvodi nastavu obavezan je da prati i evidentira sva nerazjašnjena nastavna, a i druga pitanja vezana za obuku starešina, te da na osnovu toga planira i primenjuje i ovu formu obuke.

S obzirom da se na početku nastavne godine ne može tačno predvideti koliko će se ovakvih debata održati da bi se isplaniralo potrebno vreme, najzgodnije je da se za njih časovi uzimaju od rezervnog vremena.

Seminari imaju vrlo široku primenu u teornom delu nastave sa starešinama. Kroz njih se starešine upoznaju s novim dostignućima na

području vojne nauke, razrađuju određeni principi i ujednačavaju gledišta o nedovoljno razjašnjenim problemima kako bi se tako proširena znanja što uspješnije koristila kroz primenjeni deo nastave.

U praksi se ponekad može čuti i drukčiji tretman seminarara. Naime, ima mišljenja da je to forma koja je vezana za novine u vojnoj nauci, pa je njima i uslovljena. Ovo mišljenje se iz više razloga ne bi moglo prihvatiti kao apsolutno tačno, posebno kada se radi o obuci vojnih starešina. Kod svake nastave, pa i vojne, postoji neophodna postupnost u obučavanju, koja ima za cilj da neprestano i postupno poboljšava znanja, odnosno da učvršćuje postojeća i dodaje nova. Ako se pod utvrđivanjem postojećih znanja podrazumeva što potpunije razjašnjenje i temeljito usvajanje određenih principa i zakonitosti iz teorije ratne veštine, onda je razumljivo što bi pre prelaska na temu iz primenjenog dela obuke trebalo kroz seminare razjasniti opšta a naročito principijelna pitanja, kad god se oceni da neka od njih nisu dovoljno razjašnjena i usvojena. Nauka o ratnoj veštini isuviše bi bila jednostavna, ako bi se njene zakonitosti i principi mogli naučiti i usvojiti tako reći iz nekoliko susreta sa njom.

Seminar ima za cilj i da proveri u kojoj su meri starešine ovladale teoretskim postavkama iz određene problematike. S obzirom na ovo normalno je da se princip dobrovoljnosti u diskusiji daleko manje tretira nego na debatama. Taj momenat obavezuje starešine da se solidno individualno pripreme, da u potrebnom obimu prouče osnovne i šire materijale vezane za planiranu temu, pa i da međusobno izmenjuju mišljenja pre zanimanja.

Poenta provere znanja starešina znatno je naglašenija kod seminarara nego kod debata, pa je razumljivo što su bolji i rezultati u razradi i usvajanju postavljenih (naročito principijelnih) pitanja kod nastavne grupe kao celine. Međutim, to ne znači da jedna od ovih formi isključuje drugu, iz prostog razloga što svaka od njih ima svoju namenu, kao što i ne znači da seminar treba da prethodi svakoj temi iz primenjenog dela obuke. Da li će se seminar održati i u kom obimu zavisi od toga koliko je tematika teoretski poznata starešinama. (Ovo je važno naglasiti radi toga što se može zapaziti da najvećem delu tema pripremljenog dela nastave prethodi teoretska obrada određenih pitanja iz nje, iako ova nekad ne predstavljaju novinu ili ne zahtevaju teoretska ujašnjavanja.)

Ako bi se seminaru u principu dao drukčiji tretman, izgleda da bi onda ova forma obuke znatno izgubila od svog značaja.

Primenjeni vid nastave iz taktike pokazao se kao vrlo pristupačan starešinama i daje dobre rezultate u obuci. Rešavanje taktičkih zadataka po karti, bez obzira kroz koju se formu sprovodi, pobuđuje široko interesovanje i mobilise starešine znatno više nego teorni deo nastave. Svakako, nije uvek moguće da se obuka izvodi samo kroz primenjeni deo nastave. Jer, da bi se obuka uspešno odvijala, pre nego što se pređe na primenjeni deo biće skoro uvek potrebno da se, u većoj ili manjoj meri, izvesni problemi teoretski razjasne ili ujednače pogledi. Očigledno je, kad je u pitanju predmet taktika, da teorija treba da obradi samo osnovna pitanja i to ona za koja se pretpostavlja da nisu dovoljno jasna. Svakako da se neće osećati naročita potreba za teoret-

skom obradom tema iz primenjenog dela nastave kada su opšti principi i zakonitosti taktičkih postupaka poznati starešinama.

Primenjeni deo nastave u redovnoj obuci starešina najpribližnije dočarava ratnu praksu; tu se starešine uče i vežbaju u stvaralačkoj primeni operativno-taktičkih principa i načinu rešavanja brojnih pitanja u određenom vidu borbenih dejstava. Zato je razumljivo što primenjeni deo obuke razvija veliko interesovanje kod starešina i daje dobre rezultate. Stoga je normalno da težište obuke starešina i bude na primenjenom delu nastave.

Pošto se u ovom delu obuke može koristiti više nastavnih formi, to se u daljem razmatranju iznose izvesna praktična iskustva i mišljenje o primeni nekih formi obuke kroz nastavu starešina.

Grupno zanimanje je istovremeni rad jednog dela ili cele nastavne grupe na istom nastavnom pitanju ili dokumentu. Kroz ovu formu obuke starešine imaju široke mogućnosti da razmene mišljenja i stavove o određenim nastavnim pitanjima i kroz to sveobuhvatno sagledaju konkretne probleme i dođu do adekvatnih rešenja. Sama činjenica da veći broj starešina, sličnog nivoa znanja, istovremeno razmatra ista pitanja, daje široke mogućnosti da se kvalitetno savlada nastavna tematika koja se izučava utoliko pre što se može organizovati i kolektivna priprema; ovo se pozitivno odražava i na pripreme u celini i na kvalitet samih zanimanja, a sve to obećava solidno savlađivanje nastavnog gradiva i ostvarenje nastavnog cilja.

No, grupno zanimanje ima i izvesnih slabosti koje se ne mogu zanemariti kada je u pitanju izbor formi obuke. U prvom redu angažuje se mnogo vremena za obradu nekih, naročito težišnih nastavnih pitanja. Mada će od važnosti tematike koja se obrađuje zavisiti koliki će broj učesnika kroz diskusiju izneti svoje stavove, ipak se skoro redovno čuje bar nekoliko mišljenja o istom nastavnom pitanju. Neosporno da i sama organizacija i rukovođenje zanimanjem utiču na to koliko se vremena utroši na pojedina pitanja, no ipak nastavna forma traži znatno više vremena nego, na primer, obuka po sistemu štabova. Možda na prvi pogled izgleda da vreme nema velikog značaja kad se radi o kvalitetu nastave. No, vreme je vrlo važan faktor posebno kad se radi o redovnoj obuci starešina koje su završile određene vojne škole i sa kojima se već duže vremena izvodi obuka. Od racionalnog korišćenja vremena, kao prostora, zavisice da li će se u nastavnoj godini postići bolji ili slabiji rezultati u nastavnom kolektivu.

Slabost grupnih zanimanja kao forme obuke je i u tome što se starešine mogu kolektivno pripremati (to najčešće i čine) jer na zanimanju imaju iste uloge. Ako se kaže da je ovo slabost u redovnoj obuci to je zato što polazimo od određenog nivoa vojnostručnih znanja naših starešina. U izvesnim slučajevima kolektivna priprema može korisnije da se odrazi na kvalitet u nastavi nego individualna, što zavisi od postavljenog nastavnog cilja. Ukoliko je kao osnovni nastavni cilj postavljeno da se usvoje određeni principi i zakonitosti iz ratne veštine uopšte ili nekog vida borbenih dejstava, onda kolektivna priprema može biti korisna — jer je osnovno da se nastavna materija temeljito savlada. Ali, ako se starešine obučavaju u brzom i samostalnom uočavanju operativno-taktičkih problema i iznalaženju naj-

dekvatnijih rešenja za svaki konkretan slučaj, onda se kolektivna priprema negativno odražava na ostvarenje nastavnog cilja. S obzirom da nam je, pored ostalog, cilj da se kroz nastavu kod starešine što je moguće više razviju osobine samostalnosti u radu, individualne pripreme za svako zanimanje znatno će doprineti bržem formiranju samostalne ličnosti starešine.

Iz ovakvog tretmana grupnog zanimanja proizlazi da je ono poželjno kad je potrebno da se kolektivno sagledaju određeni operativno-taktički principi ili kompleksno obradi taktički zadatak, kako bi starešine što bolje sagledale i savladale postupnost u organizaciji, planiranju i odvijanju borbenih dejstava. Međutim, ako je u pitanju kolektiv čija je obučenost na takvom stepenu da se kroz redovnu nastavu može detaljnije obučavati svaki pojedinac u samostalnim ulogama, onda će, verovatno, korisnije biti da se nastava izvodi po sistemu obuke štabova.

Obuka starešina po sistemu štaba metodski je znatno složenija od grupnih zanimanja jer se starešine istovremeno obučavaju u različitim ulogama iz okvira svojih ili drugih funkcionalnih dužnosti. Ova složenost naročito dolazi do izražaja kod većih komandi, štabova i ustanova gde su brojniji sektori rada, a potrebe zahtevaju da se svaki starešina obučava u izvršenju zadataka u okviru svoje funkcionalne dužnosti. Tu se susreće s raznim teškoćama u organizaciji, planiranju i metodu izvođenja nastave, jer svaka specijalnost ima svoje specifičnosti i različite potrebe u odnosu na druge, a istovremeno njihov zajednički cilj je da se kao kolektiv što bolje obuče i uigraju za izvršenje mnogobrojnijih i složenih zadataka. Zato se postavlja pitanje da li je, s obzirom na krajnji cilj, korisnije kroz primenjeni vid izvoditi strogo odvojeno nastavu raznih sektora, službi i specijalnosti, po različitim taktičkim zadacima, ili je moguće postići isti cilj kroz jedinstveni zadatak. Potpuno je razumljivo da se za sve slučajeve ne može odrediti jedinstven recept. Ali, u praksi se pokazalo potpuno mogućim da jedna komanda ili ustanova, bez obzira na njenu veličinu i sastav, može vrlo uspešno izvoditi obuku po jedinstvenom taktičkom zadatku, a da se pri tome ne naruše potrebe da se najveći broj starešina obučava za svoju funkciju.

Obuku po jedinstvenom taktičkom zadatku moguće je sprovesti i sledećim metodom: grupa razrađivača ili nastavni organ pod rukovodstvom načelnika štaba, razrađuje taktički zadatak koji treba da sadrži potrebne elemente za sve rodove i službe. Posle konačnog odobrenja zadatak se umnožava u potreban broj primeraka i nekoliko dana pre prvog zanimanja dostavlja svim organima komande. Prvog dana zanimanja rukovodilac nastave saopštava rukovodiocima nastavnih grupa, odnosno starešinama rodova, službi i štaba osnovnu zamisao (idejni deo obuke), posle čega svi organi komande odlaze u svoje radne prostorije i pripremaju potrebne elemente za podnošenje referata. Tako bi svi organi komande, pod neposrednim rukovodstvom svojih pretpostavljenih, obavljali onaj deo posla koji im u stvarnoj situaciji funkcionalno pripada. Na jednom od narednih zanimanja organi štaba, rodova i pozadine podnose rukovodiocu nastave referate koje su pri-

premili sa svojim kolektivom na prošlom zanimanju. Referisanju mogu prisustvovati i ostale starešine ili, dok formacijske starešine referišu, ostali pripremaju potrebne elemente za dalji proces rada po rasporedu zanimanja. Pošto je primio referate, rukovodilac nastave donosi odluku na osnovu koje sada cela komanda normalno produžava rad na operativno-materijalnom obezbeđenju odluke.

Izrada raznih dokumenata u organizacionom procesu zavisice od konkretnih potreba svake komande, odnosno od toga šta je planirano da se radi. Svakako, neće biti potrebno da se u svim slučajevima razrađuje potpuna dokumentacija, već samo osnovna, ona koja je najpotrebnija za obuku. Na kraju ovog procesa korisno je da rukovodilac nastave prikupi izrađena dokumenta, pregleda ih i proceni, na osnovu čega daje pismene ili usmene primedbe.

Sličan je proces rada i u dinamici (ako je planirana), s tim što metod može, zavisno od potrebe, ponekad imati i primese grupnog zanimanja kako bi se veći broj starešina vežbao u brzom sagledavanju dinamike borbe i preduzimanju potrebnih mera.

Na prvi pogled može se dobiti utisak da je izneti metod u obuci starešina identičan sa štabnim ratnim igrama (ŠRI), s tom razlikom što se samo predvidi više vremena za prorađivanje jednog taktičkog zadatka (ili dela zadatka). Međutim, osnovna razlika je u tome što se kroz izneti metod svaki starešina odnosno pojedini organ obučava i uigrava u okviru svoje funkcije, dok se na ŠRI uigrava komanda kao celina, a za to se upravo pripremala kroz potrebnu obuku po iznetom metodu.

Sličan metod (kroz ovu formu obuke) može se primeniti i u nastavi starešina ustanova, ne gubeći iz vida specifičnost poslova koje oni obavljaju. Kod obuke komandi štabova uloge starešina na svakom zanimanju proizlaze iz njihovih funkcionalnih dužnosti, što neće uvek biti slučaj kod starešina ustanova, već im za svako naredno zanimanje treba dodeliti uloge. Svakako je poželjno, kad god je to moguće, da se svakom starešini odredi ona uloga koja je najpribližnija njegovoj funkcionalnoj dužnosti, kako bi se kroz primenjeni vid nastave obučavali u sagledavanju i rešavanju određenih problema iz okvira svojih funkcija.

S obzirom na specifičnost poslova koje starešine obavljaju u raznim ustanovama, vrlo često će biti korisno da se sa njima taktički zadatak ne prorađuje u celini, već da se u prvom redu proradi onaj deo zadatka koji će im omogućiti sagledavanje zanimljivih problema iz okvira funkcija u dotičnoj ustanovi. A da se u proradi taktičkog zadatka ne bi izgubio kontinuitet, korisno je da se starešinama daju (obrađeni u potrebnom obimu) oni elementi ili pitanja koja se ne obrađuju na zanimanju.

Posebno je pitanje formi obuke starešina nekih ustanova i sličnih službi kao što su: sudovi, pravna služba, izdavačka delatnost, opšte službe itd. S obzirom na specifičnost poslova koje obavljaju, obuka starešina u ovim ustanovama teško bi se uspešno mogla izvoditi po sistemu obuke štabova. Jer, ova forma obuke ne obezbeđuje potrebno angažovanje svih starešina kroz taktički zadatak u okviru njihovih funkcionalnih dužnosti. Radi toga pitanje organizacije i izvo-

denja nastave u ovim ustanovama, kao i izbora najpogodnijih formi obuke, zahteva posebno razmatranje, što prelazi okvire ove teme. Međutim, ako nam je opšti nastavni cilj da kroz mirnodopsku obuku osposobljavamo starešine za što uspešnije obavljanje mirnodopskih i ratnih funkcionalnih dužnosti, onda moramo, da bi ispunili taj zahtev, pronaći i najpogodnije forme i metod obuke.

Nije teško uočiti da je obuka starešina ustanova po sistemu obuke štabova složeniji posao nego kod komandi i štabova, ali i pored toga ova forma je vrlo korisna i može se uspešno primeniti i kod ustanova ako se kroz organizaciju i izvođenje nastave metodskoj strani posveti odgovarajuća pažnja.

Ako uporedimo obuku po metodu grupnih zanimanja sa onom po sistemu štaba, dolazimo do zaključka da je organizacija i izvođenje obuke starešina po sistemu štaba znatno složenija, ali istovremeno sa methodske strane i bogatija. Radi toga izgleda da u primenjenom vidu nastave obuka po sistemu štaba ima vidnih prednosti, što u svakom slučaju treba iskoristiti kad god za to postoje mogućnosti.

Iz iznetog mogle su se uočiti osnovne prednosti ove forme obuke u odnosu na grupna zanimanja među kojima su i sledeće: pre svega troši se znatno manje vremena u obradi taktičkog zadatka, jer se svaki starešina nalazi u određenoj ulozi, a to znači da se u toku jednog nastavnog perioda može proraditi više taktičkih zadataka; striktno je zastupljen princip da svaki pretpostavljeni obučava svoje potčinjene, što ga čini odgovornim za njihovo neprekidno i sistematsko osposobljavanje u što uspešnijem obavljanju funkcionalnih dužnosti; iz nastave nije niko isključen, svako je potpuno angažovan i ima određene obaveze prema nastavnoj grupi (ovo istovremeno omogućuje da pretpostavljeni svih stepena imaju potpuni uvid nad radom i zalaganjem u nastavi svojih potčinjenih što istovremeno omogućava da se ispolji uticaj ne samo na tok nastave, već i na planiranje i organizaciju iste); kroz ovu formu obuke određeni organi i kolektivi u okviru jedne komande ili ustanove temeljitije se obučavaju i uigravaju za više forme obuke, kao što su ŠRI i KŠRI.

No, i pored vidnih prednosti obuke starešina po sistemu štabova nad nekim drugim nastavnim formama, mehaničko prenošenje ma koje forme koja se primenjuje u komandama i štabovima na obuku starešina u ustanovama svih kategorija, sigurno bi se negativno odrazilo na dinamičnost nastave i dalje osposobljavanje tih starešina i ustanova kao celine. Važno je da se za svaki konkretan slučaj odabere upravo ona forma i primeni takav metod koji će dati najbolje rezultate u ovladavanju nastavnim gradivom i ostvarenju postavljenog nastavnog cilja.

Obuka po sistemu štaba najverovatnije je dobila takav naziv zato što se najčešće primenjuje u nastavi komandi i štabova. Postavlja se pitanje da li je ovaj naziv adekvatan za ovu formu obuke?

Pod pojmom obuke starešina po sistemu štaba podrazumevamo istovremeno treniranje i uigravanje starešina i organa komande ili štaba u različitim ulogama i to najčešće u ulogama svojih funkcionalnih dužnosti. Ako pođemo od ovakvog tumačenja ove nastavne forme, onda bi možda naziv »trenaž« po suštini više odražavao njenu sadržinu. Mada termin »trenaž« ima šire značenje, možda bi on ipak u ovom slučaju bio pogodan. Jer, kada se radi o starešinama armije, onda se ne bi smelo pod ovim nazivom podrazumevati treniranje u bilo čemu, već u prvom redu treniranje i uvežbavanje za što bolje obavljanje svojih funkcija u miru i ratu. Treniranje je moguće kada je jedno lice ili kolektiv već u određenoj meri osposobljen za izvestan posao i cilj mu je da se još bolje usavrši. A pošto je u našem slučaju kroz formu obuke po sistemu štabova upravo taj cilj, onda bi termin »trenaž« adekvatnije odražavao cilj obuke komandi, štabova i ustanova. U ovom slučaju termin »trenaž« označavao bi obuku starešina kroz primenjeni vid nastave u ulozi svoje funkcije.

RAZRADA TAKTIČKIH ZADATAKA

Razradu taktičkih zadataka za redovnu nastavu starešina uglavnom obavljaju određeni organi komandi i ustanova kojima to pripada po formacijskoj dužnosti. Međutim, izgleda da ovakva praksa nije uvek dobra niti korisna kada je u pitanju osposobljavanje kolektiva kao celine. Ovo pre svega radi toga što kvalitetna razrada taktičkih zadataka zahteva od razrađivača dobro poznavanje svih elemenata koje on sadrži, faze njegove razrade, način obostranih dejstava i, što je najvažnije, posedovanje smisla da se tim putem što približnije dočara realna situacija. Zato će biti korisno ako se na ovom poslu u toku nastavne godine angažuje što veći broj starešina. Za razradu svakog taktičkog zadatka mogla bi se na početku nastavne godine odrediti grupa razrađivača (od 3 oficira), koja bi radila pod rukovodstvom nastavnog organa ili rukovodioca nastave. U grupi bi trebalo da bude jedan od starešina koji ima izvesnog iskustva u radu na taktičkim zadacima.

Ovakav način čini proces razrade zadataka dužim i složenijim i to iz dva razloga. Prvi, što je normalno da organ kome ovaj posao pripada po funkcionalnoj dužnosti bude bolji poznavalac cele problematike oko razrade taktičkog zadatka od grupe koje je privremeno određena. I drugi, što je od grupe razrađivača do starešine koji odobrava zadatak put znatno duži, jer je normalno da to ide još i preko nastavnog organa. I pored toga trogodišnje iskustvo naše ustanove pokazuje da je ovakav način razrade taktičkih zadataka vrlo koristan i dao je pozitivne rezultate u vojnostručnom osposobljavanju starešina. (Korist se nije osetila samo u obučavanju starešina kako se razrađuje taktički zadatak, već i u sagledavanju mnogih operativno-taktičkih problema u pojedinim vidovima borbenih dejstava.)

Jedno od praktičnih pitanja u obuci starešina je kako ostvariti uvid u kojoj je meri savladano planirano gradivo i u toku same nastave ispoljiti što potpuniji uticaj na rad i kvalitet u savlađivanju nastavnog programa. Jer, kontrola i uvid u nastavu sa methodske strane treba da se postave tako da pre svega garantuju što potpuniji uspeh starešina u obuci, a ne samo da konstatuju u kojoj je meri ovladano gradivom. Prema tome, ako je cilj da se ustanovi kako su starešine ovladale određenom nastavnom materijom (bilo u toku ili na kraju nastavne godine) to će se ipak jednostavnije postići no ako postavimo zadatak da sistemom kontrole obezbedimo neprekidnu i punu aktivnost starešina u savlađivanju nastavne tematike u toku izvođenja nastave.

Uvid u kom se stepenu ovladalo nastavnom materijom najčešće se u praksi ostvaruje preko ličnih utisaka i uvida rukovodilaca nastavnih grupa, kao i pretpostavljenih starešina i organizovanjem posebnih provera u toku ili na kraju nastavne godine. Neosporno, da i jedan i drugi metod omogućuju dobijanje određenog, ali ne i potpunog uvida, jer se na ovaj način sve starešine ne mogu proveriti po svim pitanjima. Sem toga, ovakav način provere konstatuje činjenično stanje što može da posluži samo kao iskustvo u daljem radu, a ne i da nadoknadi ono što je propušteno.

Nivo znanja naših starešina danas je na takvom stepenu da oni praktično kroz redovnu obuku ne uče, već upotpunjavaju i proširuju postojeća znanja, pa se u takvoj situaciji opravdano postavlja pitanje da li uvid i uticaj u nastavu treba zasnivati na principu kontrole ili na razvijanju što većeg dinamizma u obuci kroz primenu najkorisnijih formi i metoda u nastavi. Naime, praksa pokazuje da primena metoda koji obavezuje svakog starešinu na solidne individualne pripreme za naredno zanimanje i obavezno učešće u razjašnjavanju pojedinih složenijih problema ili pitanja daje veće garancije za solidno savlađivanje nastavne tematike, nego ako se uticaj zasniva na sistemu osmatranja i provere. Svakako da se time ne misli da u izvesnim slučajevima neće biti korisno i proveriti kako je savladan određeni materijal već da u praksi ne bi trebalo da ovo bude osnovni i jedini način za dobijanje uvida u uspeh nastave i uticaja na starešine.

Ovo mišljenje zasnovano je na izvesnim činionicima koji su u praksi dokazali svoju opravdanost.

Prvo, ako u teornom vidu nastave u najvećem broju slučajeva zasnivamo obuku na seminarima i ako nastavna grupa ne broji više od 10—12 starešina, onda imamo dovoljno mogućnosti da na svakom zanimanju pouzdano utvrdimo kod najvećeg broja starešina kako su ovladali nastavnom materijom i da se objasni sve ono što je nedovoljno savladano. Svakako, učešće starešina u diskusiji ne treba zasnivati samo na dobrovoljnoj osnovi, već u prvom redu na ravnomernom angažovanju svih u grupi. Ili, ako se radi o primenjenom vidu nastave koji

se sprovodi kroz formu po sistemu obuke štabova, u kojoj svaki starešina učestvuje u određenoj ulozi, onda isto tako ima dovoljno mogućnosti da se na konkretnim pitanjima proveri svaki starešina kako ih je savladao i da se u toku obuke ispolji potreban uticaj.

Zato nam se upravo i čini da proveru znanja i ispoljavanje uticaja na nastavu treba rešavati unutar formi i metoda u obuci i time unapred praktično obavezati svakog starešinu da se što bolje individualno pripremi, a da na zanimanju pokaže u kojoj je meri ovladao gradivom ili određenim praktičnim problemima. U tom slučaju provera znanja starešina i ispoljavanje neposrednog uticaja na tok i kvalitet obuke bili bi prisutni na svakom zanimanju, što samo po sebi obezbeđuje i solidne pripreme i marljivo zalaganje starešina u nastavi. Potpuno je razumljivo da će potreba za nekim posebnim proverama, bilo u toku ili na kraju nastavne godine, biti utoliko manja ukoliko je kroz metodiku obezbeđeno veće interesovanje i zalaganje starešina u obuci.

Pukovnik
Mitar MINIĆ

OBEZBEDENJE RADNE SNAGE U RATU

U poslednja dva svetska rata pojavila se deficitarnost u radnoj snazi za obezbeđenje najvažnijih potreba ratne privrede (ratne proizvodnje, usluga i prometa). Ta deficitarnost je nastala u prvom redu zbog ogromnog porasta oružanih snaga (vrlo veliki broj za rad sposobnih muškaraca povučen je iz proizvodnje), a istovremeno su se umnogostručile potrebe u — oružju, opremi i ostalim vojnim materijalima, što je zahtevalo povećanje broja zaposlenih u privredi. Ova protivrečnost razrešavala se raznim merama kojima su postizane uštede u radnoj snazi, kao i nastojanjima da se uravnoteže zahtevi oružanih snaga i privrede. Jednostrana rešenja u korist jednog ili drugog faktora stvarala su nove probleme, što je, u krajnjoj konsekvenci, samo smanjivalo vojnu moć zemlje.¹

Broj radnika u pozadini koji treba da radi za svakog borca na frontu neprestano raste. Odnos broja zaposlenih i ljudi pod oružjem, nesumnjivo, zavisi od stepena razvijenosti svake pojedine zemlje, kao i intenziteta mobilizacije njenih oružanih snaga, a porast je ograničen praktičnim iscrpljivanjem mera za ublažavanje deficitarnosti u radnoj snazi.

Radi ilustracije navodimo tabelu koja pokazuje odnos radne snage i oružanih snaga u Nemačkoj i Velikoj Britaniji za vreme drugog svet-skog rata.

(u milionima)

Zemlja		1938.	1940.	1942.	1944.	1945.
Nemačka ²	Domaći radnici	—	34,8	31,3	29	—
	Strani radnici i zarobljenici		1,2	4,2	7,1	
	Ukupno zaposlenih	—	36	35,5	36,1	—
	Oružane snage	—	5,7	9,4	12,4	
	Odnos	—	1:6,31	1:3,3	1:2,9	
Velika Britanija ³	Ukupno zaposlenih u civilnoj službi	17,378	17,758	17,878	16,967	16,416
	U oružanim snagama i pomoćnoj službi	0,385	2,273	4,094	4,967	5,090
	Odnos	1:45	1:7,8	1:4,38	1:3,4	1:3,23

¹ U početku drugog svetskog rata u Francuskoj je mobilisano oko 40% radnika iz industrije (dobrim delom i iz industrije naoružanja). Posle je u fabrike vraćeno oko 125.000 radnika, što se nepovoljno odrazilo na borbenu sposobnost mnogih jedinica. U Nemačkoj je 1940. god. broj zaposlenih u industriji na teritoriji Rajha bio za 10% manji nego u 1939. godini; ovaj manjak je popunjen tek 1941. i to samo upola, dovođenjem radnika iz okupiranih zemalja. (Wagenführ, *Die deutsche Industrie im Kriege, Duncker und Humblot*, Berlin 1954. god.)

² Vagenfir, op. cit.

³ *Statistical Digest of the War, His Majesty's Stationary Office and Longmans, Green and Co, London 1951.*

Radi poređenja daje se i pregled koji je u stvari predviđanje Ministarstva rata SAD o verovatnom odnosu u eventualnom ratu.⁴

(u milionima)

Radna snaga [#]	63,6	62,7	59,9	56,6
Oružane snage	2	5	10	14
Odnos	1:31,8	1:16,1	1:6	1:4

Iz tabele se vidi da je povećanje oružanih snaga u Nemačkoj, i pored velikog broja stranih radnika i zarobljenika, diktiralo da se i radna snaga održi na približno istom nivou; slično je bilo i u Velikoj Britaniji. Prema prikazanom proračunu iz SAD, odnos oružanih snaga prema radnoj snazi menjao bi se i u budućem ratu zavisno od povećanja oružanih snaga. (Ovde treba voditi računa da jedan deo mobilisanih stvarno radi na pozadinskim poslovima, pri čemu taj deo procentualno raste sa apsolutnim porastom oružanih snaga. Vojnici u pozadinskim službama, naročito oni koji rade na održavanju tehničkih sredstava, u stvari povećavaju broj onih koji rade za jednog borca na frontu.)

Izneti podaci upućuju i na zaključak da povećanje proizvodnje u ratu ne treba tražiti prvenstvo kroz apsolutno povećanje broja zaposlenih.

Analizirajući iskustva prošlih ratova zapaža se da je u momentu izbijanja sukoba nastajala nestašica radne snage, i to kako apsolutna tako i relativna, na određenim radnim mestima, u određenim zanimanjima i kvalifikacijama. Ukoliko su za vreme mira izvršene potpunije pripreme, utoliko je relativna nestašica brže savladavana pomeranjem raspoložive, a apsolutna nestašica uvlačenjem nove, do tada nezaposlene radne snage u one grane proizvodnje i usluga koje su najznačajnije za vođenje rata. Ukoliko su pripreme bile slabije, i ukoliko se, pri prelazu u ratno stanje, u centru nije raspolagalo s pregledom, utoliko je bila veća prividno apsolutna (u stvari relativna) nestašica radne snage, zbog čega je obično za njom nastajala trka kao i ponovo otpuštanje mobilisanih obveznika iz oružanih snaga. U eventualnom ratu situacija bi, sigurno, bila daleko složenija jer bi, usled verovatnih velikih gubitaka i pomeranja stanovništva, predviđanje uslova u početnom periodu rata bilo daleko teže, a bilo bi onemogućeno i brzo manevrisanje radnom snagom, naročito u širim oblastima.⁵

U prošlim ratovima naročito je bilo teškoća u obezbeđenju kvalifikovane radne snage i to određenih zanimanja (alatničara, reglera, modelara i sl.). Danas se postavlja zahtev da se obezbedi kako profil savreme-

⁴ J. Backman, *War and Defense Economics*, Rinehart and CO, New York 1952..

⁵ Još u drugom svetskom ratu, prilikom evakuacije industrijskih preduzeća iz ugroženih oblasti SSSR u 1941. god. dobar deo kadrova nije bio evakuisan. U januaru 1942. god. u evakuisanim preduzećima bilo je svega oko 30 do 40% radnika u odnosu na stanje pre evakuacije. 55 velikih preduzeća koja su evakuisana na Ural ni krajem 1942. nisu otpočela rad, dobrim delom i usled nedostatka kadrova. (С. Краченко, *Военная экономика СССР 1941—1945*, Воениздат, Moskva 1963.).

nih industrijskih radnika, tako i iskusni univerzalni zanatski radnici, vešti u ručnom radu, jer će se za što veću ratnu proizvodnju aktivirati i zastarele mašine i uređaji, a biće i svakojakih improvizacija.

Sadašnji pogledi vodećih sila na organizaciju oružanih snaga, kako za nuklearni tako i za ograničene ratove, ne idu u prilog smanjenja zahteva oružanih snaga u pogledu radne snage, već obratno. Posebno se postavlja problem obezbeđenja većeg broja kvalifikovanog ljudstva sposobnog da rukuje mnogobrojnim tehničkim sredstvima koja su u naoružanju i opremi armija, i da ih održava.

S druge strane primena savremenih sredstava za masovno uništavanje povećala bi u ogromnoj meri potrebe za radnom snagom (razume se, ukoliko bi se proizvodnja mogla održati, a time i produžiti rat). Sama proizvodnja i održavanje ovih sredstava zahtevaju veliki broj stručnih kadrova. Osim toga bila bi neophodna i vrlo velika proizvodnja, kao i održavanje, konvencionalnih borbenih sredstava. Uz sve to očigledno se mogu očekivati izvanredno veliki gubici u radnoj snazi, i to kako na radnom mestu tako i u naseljima, na komunikacijama i drugim mestima.⁶ Teško je pretpostaviti da bi ovi gubici bili proporcionalni gubicima u kapacitetima, što bi izazvalo česte relativne viškove i manjkove u određenim zanimanjima i kvalifikacijama na raznim lokacijama, pa bi situacija u pogledu radne snage bila još mnogo teža.

Radnici bi, verovatno, istovremeno bili uvršteni u službe i jedinice civilne zaštite, kao i rezervne teritorijalne jedinice koje bi stupale u akciju u slučaju desanta, diverzija, kao i za pomoć oružanim snagama u slučaju iznenadnih prodora neprijateljskih kopnenih snaga. Ovo bi, takođe, povećalo napore kojima bi radnici bili izloženi.

Posebni problemi u vezi s radnom snagom pojavili bi se u oblastima gde bi usled ratnih operacija došlo do naizmeničnih brzih pomeranja frontova, usled čega bi proizvodnja pala na minimum, a u velikom broju kapaciteta bila bi i obustavljena. Tu se više ne bi javljao manjak, nego i relativni višak radne snage koji bi se uključivao u javne radove, prvenstveno za oružane snage i za zaštitu stanovništva, a služio bi i za popunu postojećih i stvaranje novih teritorijalnih jedinica.

Radi otklanjanja nestašice u radnoj snazi preduzimane su u poslednjem ratu, kao i u periodu zaoštrene međunarodne situacije, mere za apsolutno povećanje radne snage, za njeno relativno povećanje, kao i sve ostale mere koje posredno otklanjaju ovu nestašicu.

Izvori iz kojih se može obezbediti *apsolutno povećanje radne snage* jesu: nezaposleni radnici, prirodan priraštaj, domaćice i ostale žene van radnog odnosa, starija lica i penzioneri, rehabilitovani invalidi, deca, ratni zarobljenici, radna snaga iz stranih zemalja, delimično zaposleni.

Nezaposleni radnici su u prošlom ratu znatno doprineli rešavanju problema nestašice radne snage. U 1940. godini bilo je u SAD oko 8,2 miliona nezaposlenih radnika, pa je njihovo zapošljavanje omogućilo nagli porast proizvodnje za vitalne ratne potrebe, pri čemu nije smanji-

⁶ Dok je u prvom svetskom ratu u oružanim snagama i u pozadini poginulo oko 10 miliona ljudi, u drugom oko 50 miliona, sada se čini da bi u eventualnom ratu već prvih meseci poginulo, odnosno umrlo od posledica ranjavanja i kontaminacije, daleko više ljudi.

vana ostala proizvodnja. Međutim, pri izbijanju rata u Koreji bilo je manje nezaposlenih (oko 3,4 miliona⁷), pa se ovaj izvor nije mogao koristiti u tolikoj meri. Da je izbio opšti sukob ovaj bi izvor svakako još manje došao do izražaja, no s obzirom na povremene recesije u kapitalističkim zemljama i on se uzima u obzir u svim proučavanjima problema obezbeđivanja radne snage za ratne potrebe, mada u nizu posmatranih zemalja postoji tendencija opadanja nezaposlenosti⁸ (osim u SAD, gde stagnira). Razvoj automatizacije verovatno će stvoriti nove probleme. (Kod nas je broj nezaposlenih relativno mali, pa ovaj izvor nije značajan za apsolutno povećanje radne snage.)

Prirodan priraštaj doprinosi povećanju radne snage naročito pri dužem trajanju rata. Pri tome treba imati u vidu da se ovim izvorom (prvenstveno muškarcima, a za izvesne specijalnosti i ženama) u znatnoj meri koristeružane snage. Priraštaj je različit u raznim zemljama.⁹ Treba imati na umu i to da se u ratnim godinama rađa manje dece, što se posle 16—20 godina može odraziti u sledećem ratu. Pored ovoga, kada generacija rođena u ratnim godinama smanjenog nataliteta stupa u fertilni uzrast, natalitet takođe opada.

Zapošljavanje žena koje do izbijanja rata nisu bile u radnom odnosu znatno doprinosi savlađivanju teškoća u obezbeđenju radne snage, što se postiže prvenstveno pomoću radne obaveze, a zatim i raznim vrstama stimuliranja.¹⁰ U dva poslednja rata žene su odigrale veliku ulogu u rešavanju ovog problema, pri čemu su radile i poslove za koje se obično smatra da su isključivo muški.

Broj žena u privredi SSSR povećao se od 1940. do 1942. god od 38% na 53%, od čega u industriji od 41% na 52% (broj žena šofera porastao je od 3,5% na 19%, bravara od 4% na 12%, električara od 32% na 50%, ložača od 6% na 27% itd.). U poljoprivredi je taj broj porastao od 52% u 1939. na 71% početkom 1943. god.¹¹

⁷ G. A. Lincoln, *Economics of National Security*, Prentice Hall Inc, New York 1954.

⁸ Broj nezaposlenih od 1958. do 1961. godini kretao se i u Velikoj Britaniji od 258 do 347 hiljada, u Zapadnoj Nemačkoj pao je od 653 na 161 hiljadu, a u Italiji od 1.340 na 724 hiljade. Treba napomenuti da u nekim zapadnim zemljama radna snaga i nedostaje. Tako je u Zapadnoj Nemačkoj krajem marta ove godine radilo 837.000 stranih radnika, a tvrdi se da ima još oko 600.000 nepopunjenih radnih mesta. (*Ekonomika politika*, 20. jun 1964.)

⁹ Godišnji priraštaj (na 1.000 stanovnika 1950—1961. god. bio je u Africi 18, u Americi 23, u Oceaniji 23, u Aziji 20, a u Evropi 8 (*Demographic Yearbook 1962., United Nations*).

U nas je prirodni priraštaj rastao od 11 u 1939. god. do 17,9 u 1952. god., kada postepeno opada do 12,1 u 1962. god. (Svi podaci za našu zemlju u ovom članku uzeti su iz *Statističkog godišnjaka SFRJ* za 1963. godinu.)

¹⁰ Koliko ženska radna snaga predstavlja značajan rezervoar za apsolutno povećanje radne snage može se zaključiti iz toga da one u svetu još srazmerno malo učestvuju u aktivnom stanovništvu. Čak i u nekim razvijenijim zemljama njihovo učešće danas iznosi samo 25—35%. Tako su u 1960. god. participirale u privredno aktivnom stanovništvu u SAD sa 26,1%, u V. Britaniji sa 27,4%, u Švedskoj sa 27,2%, u Švajcarskoj sa 27,5%, u SR Nemačkoj sa 33,2%. U Jugoslaviji je 1962. god. od 3.443.000 zaposlenih bilo 1.002.600 žena ili 32%.

¹¹ N. Voznenski, *Ratna ekonomika SSSR u periodu Velikog otadžbinskog rata*, Kultura 1948.

U Nemačkoj je od 1939. do 1940. god. broj zaposlenih žena bio skoro stalno nepromenljiv (14,6 — 14,9 miliona). S obzirom na dovode-nje stranih radnika, veliki broj dece ispod 14 godina, obezbeđenost porodica vojnih lica, kao i politiku koja je tada vođena, žene u Nemačkoj u toku rata nisu bile dovoljno iskorišćene. Ipak je udeo žena u odnosu na nemačku radnu snagu porastao (1940. god. 41%, a 1944. god. 41%), dok je u odnosu na ukupnu radnu snagu ostao prilično isti (40% 1940, 41% 1944. god.). Zanimljivo da je 1945.god. u Nemačkoj više od jedne trećine stranih radnika bilo ženskog pola.

U Velikoj Britaniji je u toku rata 90% neudatih žena od 18—40 godina i 50% žena bez dece bilo uključeno u industriju. Polovina radnika u industriji naoružanja bila je ženskog pola.¹² Žene su uspešno radile na komplikovanim poslovima (npr. na obradi zatvarača topova postizale su 80% predratne norme kvalifikovanih radnika).¹³ U 1944. godini bilo je u crnoj metalurgiji od ukupno 292.300 zaposlenih 61.700 žena (21%), u hemijskoj i industriji eksploziva od 586.100 zaposlenih 256.600 žena (43%), a u mašinogradnji, metaloprerađivačkoj industriji, hemijskoj industriji i brodogradnji zajedno od 4,796.000 zaposlenih 1,806.500 (38,3%). Ukupan broj žena zaposlenih u privredi i raznim civilnim službama u Velikoj Britaniji do kraja rata neprekidno se povećavao (sa izuzetkom 1945. godine).¹⁴

U Sjedinjenim Državama u drugom svetskom ratu bilo je zaposleno 37% žena od 14—62 godine.¹⁵

Poznato je i masovno učešće naših žena u proizvodnji hrane, odeće i obuće i drugim privrednim aktivnostima u toku NOR-a.

Posle završetka rata smanjen je procenat zaposlenih žena, što je rezultat opadanja mogućnosti zaposlenja uopšte s obzirom na rekonverziju privrede na mirnodopsku proizvodnju, zatim povlačenja onih žena koje su se zaposlile isključivo na osnovu radne obaveze — protivno shvatanjima i navikama, usled teškoća u podizanju dece i sl. Ovo je naročito došlo do izražaja u zapadnim zemljama.

Starija lica i penzioneri takođe mogu dosta pomoći savlađivanju nestašice radne snage. S obzirom na njihove ograničene radne sposobnosti korišćenje je utoliko efikasnije, ukoliko imaju više kvalifikacije (mogu popunjavati rukovodeća mesta, odnosno pomoći mlađima i preneti svoja iskustva kao nastavnici na kursovima za priučavanje i prekvalifikaciju). No, i nekvalifikovani penzioneri i druga starija lica mogu se iskoristiti na pomoćnim dužnostima, gde mogu zameniti vojne obveznike

¹² Chardonnet, *Les conséquences économiques de la guerre 1939—1946*, Hachette, Paris 1947.

¹³ Charles Mc Larin, *Organization of War Industry*, Longmans Green and Co 1951.

¹⁴

Godine	1938.	1940.	1942.	1944.	1945.
Ukupno zaposlenih (u milion.)	17,378	17,758	17,878	16,967	16,416
Od toga žena	4,612	5,306	6,582	6,620	6,283
%	26,5	29,9	36,7	38,8	37,4

Statistical Digest of the War, Longmans, Green and Co. 1951.

¹⁵ Linkoln, op. cit.

i obveznike radne obaveze. Pri tome je važno da se na neki način stimuliraju za zapošljavanje (npr. da penzioneri pored penzija primaju nesmanjenu zaradu i sl.). Mogućnost korišćenja starijih lica zavisi u prvom redu od starosne strukture u svakoj pojedinoj zemlji. Razvijene zemlje s višim standardom i manjim mortalitetom imaju više uslova za korišćenje starijih lica i penzionera.¹⁶

Rehabilitacija invalida takođe može dati izvestan doprinos u rešavanju ovog problema. (U SAD je u 1951. bilo zaposleno u nepoljoprivrednim zanimanjima 276.822 za rad onesposobljenih lica, to jest za 57% više nego u 1952. godini, čemu je doprinela delatnost Odbora za opštedržavno zaposlenje; međutim taj broj iznosi svega oko 13% od ukupno 2 miliona, koliko je tada bilo onesposobljenih lica.)¹⁷

Primena dečjeg rada imala je, i pored njenih negativnih strana, izvesnu ulogu u ublažavanju nestašice radne snage u prošlom ratu. Na primer, u SSSR je udeo radnika i nameštenika mlađih od 18 godina porastao od 6% u 1939. god. na 15% u 1942. god.¹⁸ U nekim zemljama je u mirno doba zaposleno znatno više maloletnika, sa čime treba računati i u ratu. Tako je u SAD 1940. bilo zaposleno 33% od ukupnog broja lica od 14 do 19 godina, 1949. 43,1%,¹⁹ a 1960. godine oko 46%.²⁰ Kod nas je 1961. godine od 1,378.104 lica od 15—19 godina bilo 107.300 učenika u privredi (31.580 u industriji, 40.040 u zanatstvu itd.). (Treba imati na umu da bi rad maloletnika u ratnoj privredi sigurno ostavio negativne posledice i u razvitku posleratne generacije.)

Ratni zarobljenici su u prošlom ratu odigrali u privredi ne malu ulogu (naročito u Nemačkoj, koja se u ovom pogledu nije pridržavala međunarodnih obaveza). Iako svaki zarobljenik zamenjuje jednog radnika, pa makar radio na najmanje važnom mestu, treba imati na umu da je produktivnost tog rada znatno niža. Pored ovoga, u uslovima pokretnih i isprekidanih frontova korišćenje zarobljenika bilo bi znatno teže, s obzirom na neophodne mere bezbednosti.

Strana radna snaga imala je u prošlom ratu značajnu ulogu, posebno u Nemačkoj. Ovde je broj stranih radnika, većinom prisilno dovedenih, zajedno sa zarobljenicima iznosio 1940. god. 33% od ukupnog broja zaposlenih, 1943 — 17,2%, a 1944 — 19,6%. Međutim, Nemačka je koristila strane radnike i u okupiranim zemljama — naročito u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Belgiji. Korišćenje strane radne snage u eventualnom ratu izazvalo bi još teže probleme s gledišta bezbednosti, nego

¹⁶ 1940. god. bilo je zaposleno u SAD 26,1% lica preko 60 godina, 1951. god. 46%, a 1952. god. 41,5% (Harris, *The Economics of Mobilization and Inflation*, Norton and Co, New York 1951, i *Defense Mobilization, the Shield against Agresion*, Washington 1952). U SSSR broj zaposlenih u industriji i administraciji, starijih od 50 godina, porastao je od 5% u 1939. na 12% u 1942. god. (Voznesenski, op. cit.).

U 1961. god. bilo je u Jugoslaviji 1,122.000 lica starijih od 65 godina, ili 6% od ukupnog stanovništva, od čega je 347.000 ili 31% (odnosno 4,1% od ukupnog aktivnog stanovništva) bilo aktivno.

¹⁷ Tobin, *Mobilizing Labor for Defense*, Washington 1951.

¹⁸ Voznesenski, op. cit.

¹⁹ Harris, *The Economics of Mobilization and Inflation*, Norton and Co, New York 1951.

²⁰ *Statistical Abstract of the United States 1962*.

korišćenje ratnih zarobljenika. (U zapadnoj literaturi ukazuje se, npr., na potrebu evakuacije visokokvalifikovane radne snage u oblasti gde su opasnosti manje i sl.)

Delimično zapošljavanje može takođe da pomogne ublažavanju teškoća u pogledu radne snage. Ovo se odnosi, u prvom redu, na školsku omladinu, zatim na ograničeno sposobne i majke sa malom decom, pa su zbog toga oslobođene radne obaveze. Na ovaj način se može zameniti druga radna snaga, naročito u nezi bolesnika, nastavi, socijalnim službama, društvenoj ishrani i sl.

Relativno povećanje radne snage postiže se njenim prebacivanjem sa manje važnih poslova na ona radna mesta koja su bitna za ratnu privredu. Ono se prema potrebi, vrši bez prekvalifikacija, pri čemu se radna snaga koristi za istu vrstu posla kao i ranije ili sa prekvalifikacijom, gde se radna snaga koristi za drugu vrstu posla — pri čemu promena posla često zahteva i sticanje više kvalifikacije. Ovo prebacivanje je od velikog značaja za smanjenje deficitarnosti u radnoj snazi i povećanju proizvodnje.

U SAD, gde za vreme drugog svetskog rata nije ni izdaleka izvršen totalan napor, prebačeno je oko 900.000 radnika iz poljoprivrede, i 1,3 miliona radnika iz građevinarstva na proizvodnju za potrebe oružanih snaga (u kojoj je 1944. bilo zaposleno oko 19,400.000 radnika). Prema nekim predviđanjima u američkoj literaturi (citirana knjiga Herisa) pri radikalnom ograničenju potrošnje i investicija bilo bi moguće izvući oko 25% radnika iz proizvodnje koja nije značajna s gledišta ratnih potreba (1949. ukupno je bilo zaposleno oko 57,6 miliona). U Nemačkoj je od 1941. do 1944. god. smanjen broj zaposlenih u zanatstvu za 20%, u trgovinama, bankama i osiguravajućim društvima za 16%, u administraciji za 14%, u uslužnim radovima za domaćinstvo za 9%, pri čemu je istovremeno broj zaposlenih u industriji i poljoprivredi porastao za po 6%, u saobraćaju za 7%, u upravnim službama oružanih snaga za 73%.²¹

Prebacivanje radnika na proizvodnju koja je bitna za podmirenje ratnih potreba, obezbeđivalo se raznim instrumentima. Među njima stimuliranje kroz veće nadnice ima ograničen efekat, jer u krajnjoj liniji vodi inflaciji. Koncentracija proizvodnje, odnosno zatvaranje manjih i nerentabilnih u korist povlašćenih preduzeća (essential works, protected firms, Wehrbetriebe), zabrana korišćenja određenih sirovina i polufabrikata, kao i zabrana proizvodnje izvesnih artikala, doprinose usmeravanju radne snage zahtevima rata. Najefikasniji je instrument planska raspodela radne snage na osnovu radne obaveze, kao i određivanje vojnih obveznika na rad u privredi samo na poslovima značajnim za rat. Ovi instrumenti mogu uspešno da se kombinuju sa ranije pomenutim merama.

Ove su mere došle do izražaja u većini zaraćenih zemalja u drugom svetskom ratu. Naročito su oštre mere preduzete u Nemačkoj, gde su nakon otpočinjanja rata zatvorena mnoga manja preduzeća, što je 1943. još pooštreno. U Velikoj Britaniji ove mere su bile nešto blaže, ali je

²¹ Vagenfir, op. cit.

ipak zatvoren veliki broj preduzeća u tekstilnoj, industriji stakla, fotoaparata itd. (zatvoreno je oko 3.500 od 10.000 preduzeća, čime je drugoj industriji i oružanim snagama stavljeno na raspolaganje oko 260.000 radnika²²). I u SAD su stimulirana velika preduzeća putem porudžbina, favorizovanja u pogledu dodele reproduktionog materijala, a naročito kroz investicije.²³ U Italiji i Japanu, usled otpora malih firmi, ove mere su isto tako bile blage. U neokupiranoj i u okupiranoj Francuskoj zatvoren je takođe veliki broj fabrika.²⁴

Protiv ovakvih mera delovala je, pored ostalog, i potreba disperzije proizvodnje. U eventualnom ratu ova potreba bila bi znatno veća, što treba uzeti u obzir prilikom ocene mogućnosti šire primene ovakvih mera.

Verovatne brze promene situacije, s obzirom na razaranje pojedinih kapaciteta, pomeranje frontova i sl., zahtevale bi česta prebacivanja radne snage i putem administrativne distribucije.

Ovde spada i problem pravilnog korišćenja stručnih kadrova. Na primer, u SAD je još 1940. obrazovan Nacionalni naučni registar sa zadatkom da obezbedi pravilno korišćenje stručnjaka za naučna istraživanja. Ipak je, prema nekim podacima, od 50.000 mobilisanih naučnih radnika svega oko 30% uspešno korišćeno, dok je oko 37% bilo nekorisno upotrebljeno. Posle rata su ponovo registrovani ne samo naučni radnici, nego i svi inženjeri i studenti. Odbor za civilne službe izdao je uputstvo svim federalnim ustanovama da izrade programe najboljeg korišćenja inženjerskog osoblja. Po usklađivanju ovih programa nastojalo se da se oni sprovedu preko biroa za posredovanje rada, kao i preko državnih organa i firmi.²⁵

U ostale mere za povećanje radne snage spada u prvom redu smanjenje potražnje radne snage putem ograničenja proizvodnje koja je manje važna za uspešno vođenje rata; zatim, produženje radnog vremena; povećanje produktivnosti rada; preduzimanje mera za sprečavanje fluktuacije i stručno uzdizanje kadrova.

Smanjenje potražnje radne snage putem ograničavanja proizvodnje koja je za rat manje važna, sprovodi se, gde god je to moguće, raznim restriktivnim merama koje su inače u ratu neophodne kako s gledišta štednje energije i repromaterijala, tako i s gledišta korišćenja mašina i uređaja konverzijom na bitnu ratnu proizvodnju.

Produžavanjem radnog vremena može da se ublaži nedostatak radne snage, ali se s ovim ne može ići suviše daleko — iscrpljivanje radnika smanjuje produktivnost rada i doprinosi udesima na poslu. Iskustvo je pokazalo da se prosečno (zavisno od vrste rada) ne može ići iznad desetočasovnog radnog vremena u jednoj smeni.

Prema nemačkim izvorima (ranije citirana knjiga Vagenfira) produženje radnog vremena u drugom svetskom ratu nije imalo veliki

²² Л. Я. Эвентов, *Военная экономика Англии*, ОГИЗ, Госполитиздат, Москва 1946.

²³ 60% privatnih investicija u SAD otpadao e na velika preduzeća (J. M. Blair, H. Houghton i M. Rose, *Economic Concentration and World War II*, Washington 1946).

²⁴ С. Вишнеv, *Промышленность капиталистических стран во второй мировой войне*, Академия наук СССР, 1947. год.

²⁵ Tobin, op. cit.

značaj. U 1941. god. radnik je u industriji radio prosečno 49,9 časova nedeljno, a početkom 1944. godine 48,3 časova, pri čemu je u najvažnijim granama radno vreme bilo nešto duže, ali najviše 50,23 časa nedeljno (taj maksimum postignut je u industriji naoružanja u trećem kvartalu 1941). Tek sredinom 1944, da bi se pariralo smanjenje radne snage, povećano je radno vreme na 60 časova. Ovo poslednje nije imalo efekta, jer je od septembra 1944. u pojedinim krajevima bilo i nezaposlenih zbog relativnog suviška radne snage (razoreni su industrijski centri, fabrike ili pojedini pogoni, nastali su zastoji i teškoće u saobraćaju, izgubljena su neka područja iz kojih je radništvo evakuisano, pojačano je ometanje proizvodnje usled napada iz vazduha i sl.). U Velikoj Britaniji takođe nije u tom pogledu postignut veliki uspeh. U početku drugog svetskog rata radilo se prosečno u dve smene po 12 časova, čime se postigla radna nedelja od 72 časa. Međutim, pokazalo se da pri ovakvom radnom vremenu opada produktivnost rada, pa je usvojeno prosečno radno vreme u dve smene od po 10 časova.²⁶ U Francuskoj je u drugom svetskom ratu uvedena radna nedelja od 60 časova. U SAD je radna nedelja povećana od 38 na 48 časova maksimalno.²⁷

Povišenje produktivnosti rada znatno bi doprinelo otklanjanju teškoća u nedostatku radne snage. Međutim, pri prelasku sa mirnodopske na ratnu proizvodnju produktivnost rada ima tendenciju opadanja, pa se u prvom redu postavlja pitanje održavanja njenog nivoa, pa tek onda, u zavisnosti od uslova, i porasta.

Ova tendencija nastaje iz više razloga; pre svega, veliki broj radnika i ostalih stručnjaka mobilise se, a na njihova mesta dolaze lica koja raspolažu manjom stručnošću i iskustvom; usled nedostatka rukovodećeg osoblja trpi organizacija rada; produženje radnog vremena izaziva zamor; zbog brze konverzije; adaptacija, kao i proširenja kapaciteta, često se pribegava neracionalnim rešenjima koja nepovoljno utiču na produktivnost rada, a često se koriste rezervni kapaciteti koji u miru ne rade zato što su nerentabilni;²⁸ »erzac« materijali zahtevaju veći utrošak rada; usled nedostatka opreme, repromaterijala, energije, a naročito usled neprijateljskih dejstava nastaju prekidi rada²⁹ ili se uvode improvizacije skopčane sa uprošćenim metodom proizvodnje, transportom, smeštajem, uskladištenjem i slično, pri čemu se često pojedine mašine i uređaji zamenjuju mnogo neproduktivnijim ili se mora prime-

²⁶ Mak Lerin, op. cit.

²⁷ Srednja dužina radne nedelje u američkoj industriji bila je: 1939. godine — 37,6 časova, 1940 — 38,1; 1941 — 40,6; 1943 — 45; 1944 — 45,2 i 1945 — 43,6 časova (podaci iz knjige M. J. Bokšickij, *Технико-экономические изменения в промышленности сдa во время второй мировой войны*, Госпланиздат, Moskva 1947.)

Pri tome je u nekim industrijskim granama radna nedelja bila znatno duža. Na primer 1942. god. prosečna radna nedelja u industriji mašina radilica bila je 53,4 časa (Linkoln, op. cit.), ali je u 1944. god. skraćena na 50,7 časova (Bekmen, op. cit.).

²⁸ Npr. u SAD pri izgradnji fabrika za izradu visokooktanskih benzina korišćen je deo zastarelih aparata iz hemijskih fabrika i fabrika alkohola (M. L. Bokšicki, op. cit.).

²⁹ Usled dejstva savezničkog vazduhoplovstva, u Nemačkoj je u avgustu 1943. učestvovalo u proizvodnji 81%, a u decembru 1944. samo 64% radnika i službenika (Vagenfir, op. cit.).

niti ručni rad; najzad, potreba za stalnim usavršavanjem izvesnih proizvoda, naročito naoružanja i opreme, izaziva prekide u proizvodnji zbog prelaska na proizvodnju modificiranih ili potpuno novih sredstava.

U budućem ratu navedene teškoće bile bi verovatno daleko veće usled mnogo težih razaranja, saobraćajnih, energetske i drugih problema, zbog čega će razne improvizacije još više doći do izražaja.

Ipak, i pored navedenih teškoća, u prošlom ratu je produktivnost rada ne samo održavana, već i rasla. Tako je u SSSR produktivnost rada u 1942. godini opala u industriji uglja i nafte, tekstilnoj, prehrambenoj i drvnoj industriji (usled dolaska nepriučene radne snage, nestašice energije i repromaterijala), dok je u mašingradnji iste godine porasla za 31%, a 1943. za 11%. Kasnije u toku rata produktivnost je rasla prosečno za 7%, s tim što je osetno smanjeno vreme potrebno za proizvodnju pojedinih artikala.³⁰ U SAD su u ratu postignuti znatni uspesi u povišenju produktivnosti rada u crnoj metalurgiji, proizvodnji mašina alatki, brodogradnji, proizvodnji artiljerijskih oruđa itd.³¹ U Velikoj Britaniji najviše je postignuto u vazduhoplovnoj industriji, koja je dobrim delom podignuta pred rat i u toku samog rata, pa je bila i najmodernija (npr. samo u jednoj fabrici od aprila 1941. do aprila 1942. porast proizvodnje na jednog radnika iznosio je 485%, a proizvodnja na 1 radnika u laboraciji municije porasla je za 400%³²). Međutim, u tehnički zaostaloj proizvodnji uglja učinak po jednom radniku opao je od 1939. do 1943. god. za 9,2%³³. Prema nemačkim podacima (citirana knjiga Vagenfira) produktivnost u nemačkoj industriji naoružanja, u izvanredno teškim uslovima, u 1944. godini bila je dvostruko veća nego u 1941. (Ovo se odnosi na proseke pojedinih kapaciteta, a ne industriju naoružanja u celini.)

Ako se pođe od opreme, kao jednog od osnovnih faktora proizvodnje, očito je da bi produktivnost mogla da se podiže zamenom zastarelih mašina savremenijim. Kako je, obratno, bilo često neophodno da se uzimaju i stare, neproduktivne mašine, pribegavalo se podesnim adaptacijama i uvođenju pristroja. Pored toga, gde god je bilo moguće, uvodila se mehanizacija i automatizacija, naročito pri opsežnijoj preorijentaciji postojećih i izgradnji novih kapaciteta.

Putem izbora repromaterijala postizano je održavanje pa i povišenje produktivnosti rada, s tim što se vodilo računa o mogućnosti lake obrade, iako se materijal morao često menjati zbog nestašice. Na produktivnost su takođe uticale i raspoložive rezerve, kao i mogućnosti njihovog prevoza.

Produktivnost je održavana i povećavana i podizanjem stručnosti i umešnosti radnika, specijalizacijom, kooperacijom, boljom kontrolom, pa i povećanjem intenziteta rada. Nastojalo se i da se poboljšaju saobraćajne veze, uslovi rada, higijenskotehnička zaštita i da se obezbedi lekarska pomoć, ishrana u blizini radnog mesta, da se izgrade skloništa i dr.

³⁰ Voznesenski, op. cit.

³¹ Bokšički, op. cit.

³² P. Inman, *Labour in the Munitions Industries*, Longmans, Green and Co, London 1951.

³³ Eventov, op. cit.

Kad je reč o produktivnosti, treba podvući i važnost društvenog faktora, jer od društvenog sistema zavisi mogućnost preduzimanja mera u ratu, zainteresovanost radnika, kao i njihova stimulacija kroz sistem nagrađivanja. No, o ovom faktoru, kao posebnom kvalitetu, potrebna bi bila i posebna analiza.

Fluktuacija je sprečavana prinudnim merama, kao i stimuliranjem radnika koji su radili pod nepovoljnijim radnim i stambenim uslovima.

Stručno uzdizanje radnika bilo je jedna od veoma značajnih mera za otklanjanje nedostatka radne snage, jedan od centralnih problema radne snage u ratu i u ratnim pripremama, pa joj se u većini zemalja posvećivala znatna pažnja.

U SSSR organizovana je u drugom svetskom ratu masovna kvalifikacija radnika na kursevima i u skraćenim školama; u 1941. godini obučeno je 2,8 miliona, 1942 — 3,8 miliona, a 1943. oko 5 miliona radnika.³⁴ U Velikoj Britaniji od 1941. osnovano je 38 centara za obuku i do 1945. obučeno je 300.000 novih radnika.³⁵ (U 1942. i 1943. obučeno je više žena nego muškaraca.) Do juna 1945. god. obučeno je u 11 centara preko 46.000 radnika za rad u rudnicima uglja, preko 1.500 za eksploataciju i opravku mehanizacije u rudnicima.³⁶ Od početka rata do 1944. god. obučeno je 13.000 zavarivača, od kojih 1/3 žena.³⁵ U SAD su takođe učinjeni veliki naponi za usavršavanje radnika. Koliko je bilo pomeranje između raznih grana vidi se iz primera, da je u aprilu 1943. u proizvodnji municije kalibra preko 20 mm radilo 21,6% radnika iz industrije instalacionog materijala, 11,5% iz preduzeća za proizvodnju peći, 9,3% iz sitne metaloprerađivačke industrije, 24,3% iz industrije satova i 16,2% iz industrije za proizvodnju aparata za domaćinstvo itd.³⁷

Ovom pitanju se u razvijenim državama i posle rata poklanja potrebna pažnja.³⁸

Iznete osnovne teškoće u pogledu obezbeđenja radne snage u ratu, kao i mere za njihovo otklanjanje, odnosno ublažavanje, ukazuju donekle i na pripreme koje treba izvršiti za vreme mira. Osnovu priprema na ovom polju čine ratni planovi oružanih snaga, kao i ratni planovi privrede i ostalih važnih delatnosti.

Nastoji se da svi ovi planovi budu usklađeni, tako da se jedne potrebe ne zanemare na račun drugih. Oružane snage uživaju prioritet, zbog čega se normalno i pri izradi planova uzimaju u obzir pobrojane

³⁴ Voznesenski, op. cit.

³⁵ P. Inmen, op. cit.

³⁶ H. M. D. Parker, *Manpower, Longmans, Green and Co*, London 1957.

³⁷ Bokšicki, op. cit.

³⁸ Npr. u Ministarstvu rada SAD postoji posebna ustanova za učenike u privredi koja se naročito bavi njihovim osposobljavanjem za neka kritična zanimanja (mašinbravare, alatničare, modelare itd). Ova ustanova redovno pregleda preduzeća i pomaže im u izradi nastavnih planova. Naročito pruža pomoć malim preduzećima. Dalje, postoji posebna ustanova za obučavanje žena koja proučava iskustva iz drugog svetskog rata ((Tobin, op. cit.).

mere za ublažavanje nestašice u ljudskim izvorima, u prvom redu korišćenjem ženske radne snage, kao i mlađih i starijih godišta muškaraca. Međutim, prošli ratovi su pokazali da se nije moglo izbeći zadržavanje izvesnog broja vojnih obveznika na njihovim radnim mestima u važnim službama, a naročito u privredi. Stoga se nastoji u svim zemljama da prioritet oružanih snaga ne dovede u pitanje izvršenje zadataka ostalih delatnosti. Stoga brojno stanje i sastav oružanih snaga zavise i od ovih faktora. Preterano povećanje oružanih snaga, koje bi znatno smanjivalo proizvodnju vitalnih ratnih potreba, odnosno funkcionisanje važnih službi, slabilo bi u krajnjoj liniji i same oružane snage. S druge strane, podesnim uvrštavanjem radne snage u rezervne teritorijalne jedinice omogućava se njeno korišćenje i za borbene zadatke, uz istovremeno funkcionisanje pomenutih delatnosti. U prošlom ratu već je bilo primera prebacivanja radne snage s jednog sektora na drugi, kao i stvaranja radničkih borbenih jedinica, a u budućnosti ovo će se verovatno mnogo šire primeniti.

Način utvrđivanja potreba u radnoj snazi zavisi od načina i detaljnosti izrade ratnih planova i načina bilansiranja ostalih faktora koji uslovljavaju proizvodnju, usluge, promet i funkcionisanje drugih za rat važnih delatnosti. Pri tom se nastoji da se utvrde kritična zanimanja s gledišta ratnih potreba, o kojima se naročito vodi računa pri zadržavanju vojnih obveznika na radu u privredi i važnim službama, kao i pri razmatranju politike uzdizanja kadrova s gledišta potreba odbrane.³⁹ U miru se prati kretanje ovih kritičnih zanimanja, nastojeći da se iskoriste mirnodopske mere za uzdizanje kadrova. Pored ovoga, izvesne ratne pripreme omogućavaju istovremeno i pripremu kadrova — kao npr. davanje probnih porudžbina fabrikama u cilju njihovog osposobljavanja za konverziju na proizvodnju specifičnih artikala u slučaju rata. Ovakve pripreme obuhvataju izradu dokumentacije, alata, pristroja, eventualno i izradu prototipova, probnih partija i serija, što je sve dobra škola za radnike i stručnjake.

U zaključku treba istaći da bi u eventualnom budućem ratu nastala apsolutna, kao i relativna nestašica radne snage, u prvom redu zbog gubitaka, kao i pomeranja stanovništva izazvanih neprijateljskim dejstvima. Stoga bi predviđanja za početni period rata bila vrlo otežana, o čemu treba voditi računa u pripremanju. Međutim, ostaje u važnosti princip da se problem radne snage mora rešavati kompleksno, u sklopu rešavanja problema ljudskih izvora uopšte. Sve su potrebe uzajamno zavisne i samo tako se mogu posmatrati.

Mere za ublažavanje nedostatka radne snage koje su primenjivane u prošlom ratu dolaze u obzir i u eventualnom ratu, i to u znatno širem obimu.

³⁹ U SAD na utvrđivanju kritičnih zanimanja radi više ministarstava. Osim toga postoji poseban međuresorni odbor predstavnika ministarstava odbrane, unutrašnjih poslova, poljoprivrede, rada, trgovine, kao i Selektivne službe za regrutovanje (Tobin, op. cit.).

Bez obzira na verovatni pad proizvodnje u početnom periodu rata pokazuje se kao neophodno da se u privredi, društvenim službama i državnim organima obezbede kadrovi za ključna radna mesta, zbog čega je neophodno usklađivanje vojnih planova s planovima svih oblasti i delatnosti. Obveznici radne obaveze, kao i vojni obveznici koji bi bili određeni na dužnosti izvan oružanih snaga, mogu biti istovremeno uključeni u ekipe i jedinice civilne zaštite. Pored toga — na što upućuju i brojni primeri iz prošlog rata — oni bi se uključivali u hitne radove za potrebe oružanih snaga, evakuacije i zbrinjavanja stanovništva i zaštite dobara, a po potrebi i u borbu protiv diverzanata, desanata i sl.

Pukovnik

Mihajlo KOKOLJEVIĆ

ZAŠTITA OD SAVREMENIH SREDSTAVA IZVIĐANJA

Uporedo sa razvojem savremenih sredstava izviđanja, intenzivno se radi na razvoju i usavršavanju sredstava i mera koji treba da parališu njihova dejstva ili bar oslabe njihovu moć. Zbog toga se u savremenim armijama razmatraju raznovrsne mere zaštite: tehničke, taktičko-operativne, organizacione, vaspitne i druge koje su sračunate na što uspešnju borbu protiv izviđačkih sredstava protivnika i stvaranje što povoljnijih uslova za dejstvo sopstvenih snaga. S obzirom na sredstva i načine njihovog korišćenja, ove mere mogu biti aktivne i pasivne. Za primenu aktivnih mera zaštite nužno je raspolagati i odgovarajućim tehničkim sredstvima, kao što su: lovačka avijacija, radio-sredstva za otkrivanje i ometanje, protivradarska i druga sredstva. Za primenu pasivnih mera, gde spadaju maskiranje i prikrivanje, obmanjivanje raznih vrsta, kao i otkrivanje prisustva izviđačkih sredstava protivnika — ova sredstva su skromnija.

Velike sile i ekonomski jače zemlje zasnivaju zaštitu od savremenih sredstava izviđanja na svojoj tehničkoj snazi koja im omogućava primenu aktivnih mera zaštite. Tu bi došlo otkrivanje i sprečavanje izviđačkog dejstva protivnika, uništavanje njegovih sredstava izviđanja, borba za prevlast u vazduhu, protivvazдушna odbrana i tehničke mere ometanja i slabljenja efikasnosti izviđanja. No, i pored ovakvih mogućnosti, velike sile posvećuju pažnju i pasivnim merama i od njih očekuju znatne rezultate. Armije koje nisu u stanju da se svojom tehničkom snagom suprotstave izviđačkom dejstvu protivnika, svoju zaštitu zasnivaju pretežno na pasivnim merama, sračunatim na otežavanje i paralisanje dejstva sredstava za izviđanje.

Prema sadašnjem stanju razvoja može se očekivati masovna primena sredstava za izviđanje. Zbog toga je za uspešnu zaštitu nužna i masovna primena raznih protivmera, blagovremeno preduzetih, dobro pripremljenih i vešto kombinovanih.

Zaštita od radio-izviđanja. Radio-prisluškivanjem i goniometrisanjem aktivnih radio-sredstava protivnika otkrivaju se raspored i lokacija njegovih jedinica i komandi, stvaraju uslovi za neutralisanje i paralisanje veza, komandovanje i obmanu protivnika. S obzirom da će radio-veza u eventualnom ratu imati široku primenu, to se u svim savremenim armijama posebna pažnja posvećuje zaštiti od radio-izviđanja. Borba protiv izviđanja i ometanja ove vrste je veoma složena i zahteva posebnu organizaciju i velika materijalna sredstva. Da bi se moglo uspešno suprotstaviti radio-izviđanju i ometanju, neophodno je raspolagati istim ili bar sličnim sredstvima kao što ima protivnik. Sredstva druge strane treba blagovremeno otkriti, pribaviti njihove karakteristike i ustanoviti im lokaciju. Posebna teškoća zaštite je što se

radio-izviđanje ne može ustanoviti. Prislušivanje i praćenje radio-saobraćaja može se vršiti, a da druga strana to ne može ni na koji način utvrditi. Zbog toga je veoma važno proceniti da li protivnik na ovaj način može da vrši izviđanje.

U stranoj literaturi razmatraju se tri načina borbe protiv radio-izviđanja. Prvi je uništenje ili neutralisanje sredstava radio-izviđanja protivnika. Radio-izviđanjem i goniometrisanjem treba otkriti što više radio-sredstava protivnika, a zatim ih uništavati avijacijom, projektilima, artiljerijom, ubačenim ili ostavljenim delovima, partizanskim i ostalim jedinicama u pozadini neprijatelja. Ukoliko nisu uništena potrebno je bar neutralisati njihovo dejstvo. Ovo je jedna od aktivnih metoda borbe protiv radio-izviđanja i imaće svoju primenu u tzv. »elektronskom ratu«.

Drugi način borbe je radio-dezinformacija. Njom se protivnik vodi u zabludu o postojanju, radu i lokaciji pojedinih radio-sredstava ili grupa (centara), na osnovu čega on stiče netačne predstave o rasporedu komandi i jedinica. Za ovu svrhu odvajaju se posebne radio-stanice, organizuju radio-mreže i radio-pravci, formiraju posebni radio-centri sa takvim dejstvom da mogu biti otkriveni i takvom lokacijom da se dobiju uverljivi utisci o »koncentraciji snaga, pokretima«, »rasporedu elemenata komandovanja i dr.«. Zbog svega toga ne prekida se rad stvarnih radio-veza koje je protivnik već mogao da otkrije u vreme puštanja u rad lažnih radio-sredstava, a ukoliko se daju lažna saopštenja vodi se računa da budu što bliža stvarnoj situaciji. Predaja poruka otvorenim tekstom može biti isuviše providna za protivničku službu. Radio-dezinformacija se organizuje obično u sklopu drugih mera obmanjivanja (lažni pokreti i dejstva, proturanje vesti i dr.) i kroz planiranje viših komandi uz sve potrebne mere tajnosti i bezbednosti. Ovo je jedan od aktivnih načina borbe protiv radio-izviđanja i ukoliko se šire primenjuje zahteva veliki broj radio-sredstava i dobru organizaciju rada.

Radio-kamuflaža je treći metod borbe protiv radio-izviđanja. On se zasniva na prikrivanju sopstvenih radio-sredstava čime će se onemogućiti ili otežati goniometrisanja i izbeći ometanje radio-saobraćaja. Pošto ovaj metod ne zahteva posebna tehnička sredstva primenjujuće se kako kod tehnički razvijenih, tako i kod nerazvijenih zemalja, gde će istovremeno predstavljati glavni i osnovni način borbe protiv radio-izviđanja.

Najradikalnija mera radio-kamuflaže je radio-ćutanje, tj. neuključivanje sopstvenih radio-predajnika u rad, s obzirom da je radio-izviđanje moguće jedino na osnovu rada radio-predajnika. Međutim, kako se radio-ćutanje ne može primenjivati neprekidno, to ostaje da se radio-predaja vrši samo u krajnjoj nuždi, kada se na drugi način ne može predati poruka. Nije najvažnije da li jedan radio-predajnik radi, već koliko radi i da li će omogućiti protivniku da ga otkrije i goniometriše. Zbog toga je neophodno da što kraće radi da bi se tako zaštitio.

Uspesno prikrivanje ovisi, pored ostalog, i od vrste radio-sredstava. Poznato je da se UKT¹ i radio-relejne veze daleko teže otkrivaju zbog manjeg dometa, usmerenog rasprostiranja talasa i mogućnosti

¹ Ultrakratki talasi.

velikog sužavanja snopa radio-zračenja. Prema tome, korišćenjem ovih sredstava smanjuje se mogućnost radio-izviđanja. Prilikom upotrebe radio-predajnika nužno je voditi računa kojom snagom radi, jer od toga ovisi domet. Preporučuje se rad sa smanjenom snagom, ali dovoljnom da se održi veza. Pri ovome je posebno značajno i mesto postavljanja radio-stanica. Nije svejedno na kakvom će zemljištu one biti i u kom odnosu prema protivniku. Razne zemljišne neravnine i prirodne maske i te kako će poslužiti kao zaštita od radio-izviđanja, u prvom redu od sredstava malog dometa.

Ne može se pretpostaviti, ni u slučaju najstrože ograničenog rada, da radio-sredstva neće biti otkrivena i tako stvorena mogućnost da ih protivnik prati, goniometriše i ometa. Da bi se otklonile ili bar ublažile posledice otkrivanja, predviđa se niz mera, kao: primena većeg broja radnih i rezervnih frekvencija da bi se mogle češće menjati; predaja jednog saopštenja (pogotovu ako je duže) na dve ili više frekvencija, a ukoliko se oseti ometanje na jednoj frekvenciji prelazi se na drugu, s tim da se na prvoj ne prekida rad; često menjanje pozivnih znakova pojedinih radio-stanica; maskiranje vremena predaje; izbegavanje davanja ličnih karakteristika radista, po kojima se može otkriti i pratiti jedna stanica; radio-sredstva na centru veze raspoređuju se na određenom odstojanju, međusobno i u odnosu na KM, i po mogućnosti što češće premeštaju; zabranjuje se slanje otvorenih poruka, kao i upotreba kodova i šifri koji se lako dešifruju. Pri svemu ovome posebna pažnja se posvećuje što boljem uvežbavanju poslužioca da bi bili u stanju da se snađu i kad protivnik ometa rad, i da bi se preko njih mogao sprovesti određeni režim korišćenja radio-sredstava.

Zaštita od radarskog izviđanja. Velike mogućnosti radara kao izviđačkog sredstva dovele su, naročito posle II svetskog rata, do veoma intenzivnog razvoja raznih protivradarskih sredstava i izučavanja raznovrsnih mera zaštite. Prema nekim podacima, od ukupnih troškova koji se daju na proizvodnju radara, 10—25% otpada na protivradarska sredstva.

Za uspešnu borbu protiv radarskog izviđanja koriste se slabosti radara, kao što su: relativno lako otkrivanje radarskog uređaja na bazi zračenja EMT², a to omogućava preduzimanje niza mera da se spreči radarsko izviđanje; radarskim izviđanjem se ne dobija slika cilja koji se izviđa već samo odraz (svetlosni ili zvučni) što se široko koristi za obmanjivanje, postavljanjem lažnih ciljeva koji daju iste odraze kao i stvarni cilj; zbog pravolinijskog rasprostiranja radarskog zračenja, za zaštitu se koriste razne neravnine i prirodne ili veštačke maske.

Protivradarske mere mogu biti aktivne i pasivne. Principi aktivne borbe su isti kao i kod radio-izviđanja. Znači, preduzimaju se mere za otkrivanje radarskog uređaja, određivanje njegove lokacije, utvrđivanje frekvencije i drugih karakteristika da bi se na osnovu toga pristupilo i uništavanju (vatrenim udarima), ometanju ili obmanjivanju. Stanica kojom se postiže otkrivanje radara je prilično komplikovana i skupa. To je u stvari, jedan pasivni radarski uređaj čije dejstvo ne može biti otkriveno, a u stanju je da otkrije radarsko izviđanje na 2—3 puta

² Elektromagnetni talasi.

većem odstojanju nego što je domet radara. Na taj način postiže se otkrivanje protivničkog radara pre nego što je ovaj u stanju da otkrije cilj.

Aktivnim dejstvom se može vršiti i obmanjivanje. U tu svrhu konstruisana je jedna protivradarska stanica kojom se primljeni talas radara modifikuje i obrađuje, a zatim vraća na ekran radara u drugoj formi nego što bi bio da je vraćen normalnim odbijanjem. Ovakvom stanicom se postiže skraćivanje ili povećanje vremena za vraćanje odbijenog talasa, čime se protivnički radar obmanjuje o tačnoj lokaciji cilja. Isto tako moguće je pojačati ili oslabiti odbijeni signal, pa se na radaru dobija netačna predstava o cilju. Obmanjivanje je osnovni način pasivne zaštite od radarskog izviđanja. Suština obmanjivanja svodi se na postavljanje raznih predmeta na bojištu kojima se izazivaju veštačke refleksije i lažni odrazi na ekranu protivničkog radara i tako otežava uočavanje stvarnog cilja. Za ovo se koriste razne vrste metalnih ploča, tzv. »uglovni odbojnici« koji su izrađeni u pogodnim dimenzijama i oblicima, te svrsishodno raspoređeni na bojištu ili po dubini — mogu dati sliku raznih objekata, koncentracije oklopnih i motorizovanih jedinica, mostova, aerodroma, i slično, i na taj način dovesti protivnika u zabludu. Zbog velikih mogućnosti imitacije ciljeva i prilično jednostrane i jeftine izrade predviđa se masovna primena »uglovnih odbojnika«, što će stvarati znatne teškoće radarskom izviđanju.

Za zaštitu ciljeva u vazduhu, primenjivane su u II svetskom ratu metalizirane trake kojima se postizalo osvetljavanje radarskog ekrana protivnika u tolikoj meri da nije bilo moguće otkriti cilj. Može se očekivati da će se ovaj način zaštite primenjivati i u budućnosti, jer je veoma jednostavan i svima dostupan. U poslednje vreme intenzivno se radi na osvajanju zaštitnih slojeva kojima bi se sprečavala nepoželjna refleksija radarskih talasa i na taj način onemogućilo dobivanje odraza od cilja koji se izviđa. Težnja je da ovi zaštitni slojevi budu takvi da mogu apsorbovati najveći deo elektromagnetnih talasa emitovanih sa protivničkog radara (čak i do 80%), tako da se na osnovu malog dela reflektovanih talasa ne može dobiti pravi odraz cilja. Sem toga, radi se na tome da ovi zaštitni slojevi budu sposobni da poništavaju elektromagnetne talase tako da uopšte ne dođe do refleksije. Za zaštitu pokretnih ciljeva: tenkova, borbenih vozila, oruđa, aviona i sl. ovi slojevi treba da su tanki, laki i otporni. Stalno se radi na njihovom usavršavanju. Do sada su izrađeni zaštitni slojevi koji efikasno štite stacionarne objekte. Sve navedene mere primenjuju se za zaštitu od tzv. impulsnih radara, koji u određenim vremenskim razmacima emituju elektromagnetne talase i tako otkrivaju ciljeve.

Daleko je teže zaštititi je od osmatračkih taktičkih radara koji rade na principu neprekidnog zračenja i na taj način otkrivaju samo pokretne ciljeve. Pošto su radari ove vrste pretežno lako pokretljivi, otežano je uočavanje i praćenje njihove lokacije. Za zaštitu se koriste razne prirodne maske, veštački zakloni i zemljišne neravnine, jer zbog pravolinijskog prostiranja elektromagnetnih talasa ovim radarima se otkrivaju samo oni pokreti koji su u polju vidljivosti. Šuma i pokriveno zemljište mogu poslužiti kao dobra zaštita, nasuprot otkrivenim prostorima gde se svaki pokret lako otkriva, čak i noću i kad je najmanje

vidljivo. Za sada ne postoje sredstva za zaštitu od akvizicijskog radara, pomoću kojeg se otkrivaju minobacači i artiljerija na osnovu putanja njihovih mina — granata. Zbog toga treba svestrano koristiti taktičke postupke kojima će se otežati otkrivanje vatrenih položaja, priprema za gađanje bez korekture, izvršenje korekture oruđima sa lažnih vatre-nih položaja, česta promena vatre-nih položaja itd.

Zaštita od izviđanja infracrvenim uređajima. U razvoju infracrvene tehnike, čija je osnovna namena da stvori što povoljnije uslove za noćna dejstva, postignuti su krupni rezultati. Velike mogućnosti za primenu ovakvih uređaja nametnule su potrebu da se nađu i odgovarajuće mere zaštite, što je postalo predmet ozbiljnih razmatranja svih savremenih armija.

Za uspešnu zaštitu od infracrvenih sredstava za izviđanje koriste se neke njihove slabosti, kao što su: lako otkrivanje aktivnih IC-uređaja na osnovu njihovog zračenja, relativno mali domet (1.000—1.500 m) i pravolinijsko rasprostiranje infracrvenih zraka. IC-uređaji se ne mogu ometati aktivnim dejstvom (radiom i radarom), pa zbog toga osnov obezbeđenja od izviđanja ovim uređajima čine pasivne mere zaštite i postupci sračunati na izbegavanje IC-izviđanja protivnika.

Da bi se mogle poduzeti blagovremene mere zaštite potrebno je otkriti zračenje IC-uređaja. U tu svrhu koriste se razni tipovi aparata, tzv. infracrveni detektori koji primaju i sabiraju IC-zrake sa izvora zračenja i daju signale (vizuelne ili akustične) o njihovom prisustvu. Od detektora ove vrste poznati su metaskop, infraskop i drugi slični aparati. Njihova zajednička osobina je da su veoma jednostavni, lagani (nekoliko stotina grama), pogodni za nošenje i jednostavni za rukovanje, pa kao takve mogu široko da ih upotrebljavaju osmatrači, izviđačke grupe, pojedini pešaci u streljačkom stroju, ubačene partizanske grupe i sl. Ovi detektori ne daju sliku izvora zračenja, već samo registruju njihovo prisustvo. Nedostatak im je što ne mogu odrediti udaljenost IC-izvora, mada po intenzitetu svetlosti ili zvuka koji se pojavljuje na detektoru, izvežban rukovalac može prilično tačno odrediti pravac i mesto na kome se nalazi izvor.

Za otkrivanje izvora IC-zračenja mogu da se upotrebe aktivni IC-uređaji, zapravo samo njihov prijemni deo. Prednost uređaja za otkrivanje zračenja ove vrste je u tome što su u stanju da otkriju izvor zračenja na tri puta većem odstojanju nego što je domet toga izvora. Ovo je veoma značajno za branioca, jer je u mogućnosti da otkrije protivnikov IC-uređaj pre nego što je ovaj uspeo da otkrije cilj i da blagovremeno preduzme zaštitne mere.

Zbog velikih mogućnosti da se otkriju, neki stručnjaci smatraju da će se aktivni IC-uređaji moći koristiti samo uz znatna ograničenja i mere zaštite, nešto slično radio-ćutanju koje se primenjuje u radio-saobraćaju. Otkrivanjem ovakvih uređaja izbegava se, u prvom redu, iznenađenje i branilac je u stanju da preduzme potrebne mere obmane ili aktivnog dejstva da bi uništio ili neutralisao sredstva kojima se vrši izviđanje. Pošto se IC-zraci prostiru pravolinijski, to se za uspešnu zaštitu od njih koriste razne zemljišne neravnine uvale, rovovi i zakloni, razne veštačke maske, jednom rečju sve što se po danu može da zaštititi od ugleda. Zbog toga je veoma važno da se ne samo po danu, već i po noći

i slaboj vidljivosti koriste ove zaštitne mere i da se izbegavaju otvoreni i nezaštićeni prostori na zemljištu. Uz to treba znati da je polje vida IC-uređaja ograničeno na jedan uski snop i sve ono što je van njega predstavlja nekontrolisani prostor koji branilac može dobro iskoristiti.

Najefikasnija zaštita od izviđanja IC-uređajima postiže se odgovarajućim maskiranjem. Klasični načini maskiranja ne odgovaraju s obzirom da IC-zraci imaju specifičnu mogućnost odbijanja i upijanja u predmete na koje padnu, pa se to koristi za uočavanje svake promene koja se veštački stvara na tom predmetu ili okolini u kojoj se on nalazi. Međutim, pronađene su odgovarajuće boje, tzv. IC-otrovi kojima se postiže tako povoljna refleksija ovih zraka da se oni neutrališu, pa predmet maskiran ovakvim bojama postaje nevidljiv za IC-izviđača. U nekim armijama se široko primenjuju ove boje pa se boji vojna odeća, oprema, vozila, pojedini objekti itd., pošto se to pokazalo kao najbolja zaštita od izviđanja ove vrste. Na isti način se rešava i zaštita od IC-fotografisanja.

Zaštita od pasivnih IC-uređaja koji ne daju IC-zrake, već izviđaju i otkrivaju ciljeve na bazi toplotnog zračenja cilja i temperaturne razlike između cilja i okoline u kojoj se on nalazi — daleko je teža. Ovi se uređaji ne mogu otkrivati, pa se ne može ustanoviti ni njihovo dejstvo. Najbolja zaštita od ovih uređaja je zaklanjanje ciljeva, naročito onih koji razvijaju veće temperature (tenkovi, vozila, agregati i sl.) iza prirodnih ili veštačkih maski kojima se sprečava širenje toplotnih zraka od cilja do uređaja za izviđanje. Međutim, ako se izviđanje vrši iz vazduha, ovim načinom se ne postiže zaštita. Pored toga, danas se razmatra i mogućnost primene obmanjivanja, odnosno postavljanja na pogodna mesta predmeta približno iste temperature kao što su ciljevi koje želimo zaštititi, da bi na taj način onemogućili ili otežali uočavanje i raspoznavanje stvarnih ciljeva.

Zaštita od televizijskog izviđanja. Upotrebom televizije u izviđačke svrhe postignuto je brzo i verno prenošenje podataka sa osmatrane zone, što je i osnovna prednost ovakvih uređaja. Međutim, na ovaj način nisu poboljšane mogućnosti vizuelnog izviđanja (okom ili instrumentom), jer se televizijskom kamerom uglavnom može videti samo koliko i okom. Prema tome, zaštita od TV-izviđanja je ista kao i od vizuelnog izviđanja. Osnovna mera je maskiranje, i sve ono što je dobro maskirano od oka neće moći otkriti ni TV-kamera.

Primenom televizije u boji i IC-zračenja teži se da se TV-izviđanje učini efikasnijim od vizuelnog. Televizijom u boji se dobivaju kvalitetniji snimci, međutim, i dalje u okvirima vizuelnih mogućnosti. Primenom IC-zračenja postiže se snimanje noću i pri slaboj vidljivosti. Zaštita od TV-uređaja sa IC-zracima je istovetna kao i zaštita od ostalih IC uređaja. Pošto televizijski kao i ostali elektronski uređaji rade na ultrakratkim talasima to je moguće hvatanje TV-emisija, određivanje lokacije uređaja, ometanje TV-sistema i sl. i na taj način borba protiv ove vrste izviđanja.

Zaštita od izviđanja iz vazduha. Zbog velikih mogućnosti savremenih letelica i sredstava za izviđanje kojima su opremljene, zaštite od

njih predstavljaju poseban problem. Za razliku od sredstava za izviđanje sa zemlje, koja manje-više imaju ograničen domet i od kojih se može zaštititi raznim prirodnim i veštačkim preprekama — izviđanje iz vazduha se može vršiti na svim dubinama odbrambene zone, kako na bojištu tako i u pozadini. To od branioca zahteva preduzimanje zaštitnih mera na svim dubinama njihovog rasporeda, kao i na svakom mestu. Osim toga, razne zemljišne neravnine, šume ili veštački objekti, koji mogu uspešno da štite od izviđanja sa zemlje, ne mogu da budu zaštita od izviđanja iz vazduha.

Savremena izviđačka sredstva: radio, radar, televizija i dr. koja rade na bazi emitovanja elektromagnetnih talasa, najčešće UKT, mogu se mnogo efikasnije upotrebiti iz vazduha, s obzirom da je prostiranje ovih talasa u vazduhu znatno povoljnije. Sve ovo nameće potrebu posebnog razmatranja problema zaštite od izviđanja iz vazduha.

Za zaštitu od izviđanja iz vazduha predviđaju se: aktivne mere koje treba da spreče let, ili onemogućće duže zadržavanje aviona nad rejonom izviđanja; i pasivne mere, kojima se ciljevi prikrivaju, tako da ih izviđač ne može uočiti i pored toga što je u mogućnosti da ih nadleće. Najefikasnija sredstva aktivnog dejstva su lovačka avijacija i projektili kojima se može sprečiti dolazak izviđača nad određenu prostoriju. Pored toga, tu spadaju sve vrste protivavionske artiljerije i pešadijskog naoružanja kojim se može organizovati uspešna neposredna odbrana objekata. Pasivne mere zaštite od izviđanja iz vazduha čine sve vrste maskiranja, obmanjivanja i taktički postupci kojima se onemoguććava uočavanje i otkrivanje ciljeva, ili se protivnik nateruje da troši više vremena i sredstava da bi otkrio cilj. Koje će se mere više upotrebljavati zavisi od toga kakvom se avijacijom i protivavionskim sredstvima raspolaže. Sigurno je da će armije koje računaju na svoju prevlast u vazduhu odbranu zasnivati na aktivnim dejstvima, ali i pored toga one posvećuju veliku pažnju pasivnim merama zaštite.

Zaštita od vizuelnog i aerofoto-izviđanja postiže se maskiranjem kao osnovnom merom zaštite. Ukoliko su mogućnosti aerofoto-snimanja povećane primenom kolor i IC-tehnike, utoliko je maskiranje usavršeno novim metodama i sredstvima. Zaštita od izviđanja tehničkim sredstvima predviđa se na isti način, istim metodama i postupcima koji se primenjuju za zaštitu od sredstava upotrebljenih sa zemlje. Zbog već pomenutih prednosti upotrebe ovih izviđačkih sredstava za izviđanje iz vazduha, zaštita od njihovog dejstva je manje efikasna jer se gube oni elementi koji omoguććavaju zaštitu od tih sredstava upotrebljenih sa zemlje (korišćenje mrtvih uglova, prirodnih ili veštačkih maski i dr.). Sem toga, otkrivanje pojedinih elektronskih izviđačkih sredstava na letelici u cilju ometanja njihovog dejstva zahteva određeno vreme, za koje izviđač može izvršiti svoj zadatak a da ne bude ometan.

Radio-izviđanje iz vazduha je veoma efikasno, naročito UKT uređaja i radio-relejnih veza, zbog mogućnosti ulaženja u snop radio-talasa i prihvat talasa koji se šire pravolinijski. Jedina uspešna zaštita je radio-ćutanje. Radarsko izviđanje koje je bazirano na refleksiji elektromagnetnih talasa umnogome ovisi od položaja pri dejstvu radara i ugla refleksije, pa je zbog toga otežano uočavanje i prepoznavanje

cilja. Na primer, vozilo pored neke zgrade neće biti uočeno jer će se njegov odraz sliti sa odrazom zgrade. Cilj će biti lako otkriven na otvorenom prostoru, na nekoj ravnoj površini, komunikaciji i sl. koje radi zaštite treba izbegavati. Primena obmanjivanja odnosno stvaranja odraza sličnih onima koje daju stvarni ciljevi je veoma uspešna zaštita od radarskog izviđanja iz vazduha.

Zaštita od IC-detekcija na osnovu zračene toplote ciljeva je daleko teža. I pored najboljeg maskiranja, ciljevi kao što su tenkovi, vozila sa motorom u radu, artiljerijska oruđa u dejstvu, i sl. teško se mogu prikriti od ovog izviđanja. Kao mera zaštite predviđa se obmanjivanje postavljanjem lažnih ciljeva sa odgovarajućom temperaturom.

Da bi se postigla što potpunija zaštita od izviđanja iz vazduha i poduzele odgovarajuće mere u toku dejstva izviđačke avijacije, nužno je da starešine kopnene vojske poznaju mogućnosti izviđanja iz vazduha i postupka aviona-izviđača. U prvom redu treba poznavati tipove aviona da bi se ocenilo da li izviđa ili obavlja neki drugi zadatak. Izviđački avioni obično izvršavaju zadatak pojedinačno ili u manjim grupama (najčešće po 2 aviona). Izviđačka avijacija obično ima planirana dejstva po vremenu i važnosti objekata koje treba da kontroliše. Pojedini važni rejon, objekti i komunikacije biće izviđani iako nije bilo nikakvih indikacija o postojanju ciljeva. Ovakva dejstva možemo očekivati neprekidno i danju i noću. Pri noćnom izviđanju, po vedroj noći moguće je otkriti ciljeve na otvorenom prostoru, naročito na komunikacijama i bez veštačkog osvetljavanja. Ako izviđač upotrebljava svetleće bombe (SAB) verovatno je nešto primetio pa proverava. Blesak bombe ga za izvesno vreme zaslepljuje, što vešt branilac može iskoristiti da se skloni.

Ratno vazduhoplovstvo Bundesvera predviđa tzv. borbena izviđanja koje vrši lovačko-bombarderska avijacija. Po tom gledištu se posle izviđanja odmah dejstvuje na otkrivene ciljeve. Zadaci se izvršavaju u parovima ili odeljenjima. Ovo je opasno za trupu, u prvom redu za tenkove i motorna vozila na putevima ili pri prevozu železnicom. Ukoliko ovi izviđači nisu u stanju da unište otkrivene ciljeve, oni odmah javljaju i traže jače snage, koje mogu doći za 30—40 minuta, ovisno od udaljenosti aerodroma. Sem toga, lovačko-bombarderska avijacija pre bombardovanja vrši neposredno izviđanje. Znači, kad ovakvi avioni izviđaju treba očekivati grupu za udar. Kad je u pitanju važniji objekat, na primer, oklopna brigada, normalno je očekivati i ponavljanje udara.

Po ovim i drugim postupcima avijacije protivnika branilac će moći da zaključi da li je otkriven, kako se maskirao, šta treba da preduzme da bi izbegao udar, ili ublažio posledice, da li da se skloni ili da aktivno dejstvuje itd. Za branioca je veoma važno da oceni kad treba da otvori vatru i kojim sredstvima. Ukoliko izviđači nisu otkrili cilj, dejstvo po njima može najbolje da ga otkrije. Zato će izviđači nastojati da izazovu vatru branioca i na osnovu toga da zakluče gde su ciljevi. Ukoliko je branilac dobro maskiran, a iz postupaka izviđača se ne vidi da je otkriven, bolje je i ne otvarati vatru. Ako branilac raspolaze sa lovačkom avijacijom i PA raketama može dejstvovati protiv protivničkih izviđača bez bojazni da će se otkriti, bilo pre dolaska aviona nad rejon izviđanja, ili, pak, posle nadletanja i kada se vraćaju.

Efikasnost raznih vrsta PA artiljerije je veoma različita. TPAA i SPAA se lako otkrivaju s obzirom da izviđač lako može da ustanovi pravac iz koga se deštuje. Smatra se da je LPAA daleko pogodnija. Najefikasnije su PA-rakete, pored ostalog i zbog toga što izviđač ne može da otkrije pravac iz koga se gađa.

Nagli razvoj savremenih sredstava u velikoj meri je povećao mogućnosti izviđanja. Međutim, treba naglasiti da i tzv. klasično izviđanje nije izgubilo u svom značaju. Zato i mere zaštite od ovog izviđanja ostaju kao osnov svim ostalim merama koje će se preduzimati za zaštitu od savremenih sredstava izviđanja. Naročiti značaj u tom pogledu imaju: maskiranje, obmanjivanje i taktički postupci branioca sračunati na onemogućavanje protivnika u njegovoj izviđačkoj delatnosti. I pored toga što se razvojem savremenih izviđačkih sredstava u znatnoj meri usložila primena ovih mera zaštite treba reći da one mogu biti potpuno efikasne, ako se koriste uspešno i adekvatno prema sredstvima izviđanja. Jedan od osnovnih uslova za pravilnu i efikasnu primenu svih do sada poznatih mera zaštite od izviđanja jeste što bolje poznavanje savremenih izviđačkih sredstava i njihovih mogućnosti za otkrivanje ciljeva, poznavanje izviđačkih jedinica protivnika, njihove organizacije i opreme. Otuda potreba stalnog praćenja razvoja ovih sredstava u svetu, postignutih rezultata, organizacije i načina upotrebe. Uporedo s tim treba izučavati i usavršavati sve mere zaštite, prema svojim mogućnostima i uslovima, jer je to bitan faktor za uspešnu odbranu zemlje.

General-major
Dorde MARAN

AKTIVNOSTI VOJNIKA U SLOBODNOM VREMENU

Slobodno, vannastavno, vreme vojnika. Pod slobodnim, vannastavnim, vremenom vojnika u našoj armiji možemo podrazumevati ono vreme koje nije angažovano obaveznom nastavom nego je ostavljeno za obrazovne, kulturno-zabavne i sportske aktivnosti vojnika.

Opšta razmatranja o slobodnom vremenu vojnika dovode do protivrečnih zaključaka. O čemu se, zapravo, tu radi? Jednostavnost ratne tehnike i načina vođenja borbe u prošlosti objektivno je pružala više mogućnosti za povećavanje vojniskovog slobodnog vremena na račun obavezne obuke i ostalih dužnosti. Međutim, što do toga ipak nije dolazilo, razloge pre svega treba tražiti u načinu vaspitanja i odnosima u armijama toga vremena, koji su zahtevali da se najveći deo vremena ispuni raznim vrstama drila. Nasuprot tome i uprkos mnogo složenije ratne tehnike i savremenih načina vođenja borbe koji objektivno zahtevaju sve više vremena za obaveznu obuku, danas je, ne samo u socijalističkim nego i u nekim kapitalističkim armijama, prihvaćeno gledište da vojniku treba ostaviti više vremena za odmor, razonodu i dopunske oblike obrazovanja, kako u miru tako i u ratu.

Očigledno je da se u armiji teže nego u građanstvu dolazi do slobodnog vremena i da ima mnogo teškoća oko njegovog racionalnog korišćenja. U građanstvu se više nego u armiji koriste profesionalni organizatori zabave i obrazovanja, dok se u armiji taj rad više sprovodi preko samodelatnosti vojnika i starešina. U našoj armiji za ovaj rad se oduvek nalazilo vremena. Prema direktivi za vaspitanje i obuku u 1961/62. god. koja je još na snazi, za ove aktivnosti je u toku jedne sedmice ostavljeno četiri popodneva i svi praznici, dok se samo jedno popodne upotrebljava kao čisto »sportsko popodne« i jedno »za uređenje prostorija i ličnu higijenu«. Dobrom organizacijom i planiranjem i za vreme ova dva popodneva izvode se još neki oblici vojničkih aktivnosti. Slušanje emisija radija i razglasne stanice, kao i gledanje TV-programa, moguće je ovih kao i ostalih dana. Sem toga, posle ovih popodneva kao završnica i prijatan odmor dođe neki kulturno-zabavni program. Tako će se lakše podnositi napori oko uređivanja prostorija, a posao će biti brže i bolje obavljen. Za par nekih priredbi ponekad se može koristiti i slobodno vreme u toku prepodneva koje se daje posle obaveznih popodnevih i noćnih vežbi. Sve to pokazuje da vremena ima dovoljno, kao i da ono nikada nije problem u jedinicama gde se shvata značaj i ceni potreba ovog rada. Primeri iz našeg oslobodilačkog i otadžbinskog rata Sovjetskog Sa-

veza govore da se za zabavu, razonodu i obrazovanje nalazilo vremena i u najtežim danima borbe i velikih marševa.¹

Imajući u vidu sadržaj i fizionomiju ovoga rada, kao i njegov značaj i potrebu, smatram da »sportsko popodne« po svom sadržaju i načinu izvođenja ne bi trebalo izdvajati ni posebno tretirati od ostalih popodneva ostavljenih za aktivnosti vojnika. Ovo utoliko pre što njegovo izvođenje dovodi, s jedne strane, do velikih teškoća u obezbeđivanju potrebnih sportskih terena i rekvizita, a sa druge, što se razlikuje od redovne obuke i *vojničkih aktivnosti*. Osim iznetih razloga, ovo popodne se često kruto postavlja i planira jednako za svako godišnje doba i vremenske uslove, iako se zna da se zimi i po lošem vremenu ne mogu bez sala uspešno ostvarivati sportski programi. Zbog svega toga mislim da je najbolje da se i ovo popodne ostavi za vojničke aktivnosti pošto nema nimalo opasnosti da će sportskih aktivnosti tada biti manje od kulturno-zabavnih i obrazovnih.

O pojmu *slobodnih aktivnosti vojnika*. U svakodnevnoj praksi Armije susrećemo različita shvatanja pojma aktivnosti vojnika u slobodnom vremenu. Tako se za sada u jedinicama najčešće upotrebljava pojam »slobodne aktivnosti vojnika«, koji je zvanično na snazi od 1961. godine. Dosta njih ovu delatnost naziva po starom »kulturno-prosvetni i kulturno-zabavni rad vojnika«. Sve je više onih koji smatraju da su »vannastavne aktivnosti« najadekvatniji izraz za rad vojnika u slobodnom, vannastavnom, vremenu.

U stranim armijama za slične aktivnosti takođe se upotrebljavaju razni nazivi. U Sovjetskoj armiji ih nazivaju »kulturno-prosvetni rad«, a u zapadnonemačkom Bundesveru »razonoda i iskorišćavanje slobodnog vremena.«² Naziv »organizovane vojničke aktivnosti u slobodnom vannastavnom vremenu« suštinski bi najbolje odgovarao, jer ističe ne samo potrebu aktivnosti nego i potrebu da one budu organizovane. Tako za sada imamo nekoliko naziva, ali nijedan od njih ne zadovoljava potpuno.

U čemu su nedostaci naziva upotrebljavanih u našoj armiji? Sadašnja praksa pokazuje da sve što vojnici u jedinicama rade u slobodnom, vannastavnom, vremenu, po sadržaju i oblicima, nije samo kulturno-prosvetni i kulturno-zabavni rad, već mnogo šire i značajnije od toga. Kroz razne i mnogobrojne sadržaje i oblike vojnici proširuju stara i stižu nova vojna, politička, tehnička, zdravstvena i mnoga druga znanja, bave se raznim granama sporta itd., što po svom karakteru prelazi okvir kulturno-prosvetnog i zabavnog rada. Naziv »kulturno-zabavni rad«, koji je odgovarao ranijim uslovima, ne samo što više ne odgovara suštini i sadržaju današnjih vojničkih aktivnosti,

¹ U svim našim jedinicama postojale su za vreme NOB-a diletantske grupe koje su pripremale i izvodile kulturno-zabavne programe jedinicama i građanstvu i pod najtežim uslovima. U četama Crvene armije postojale su tzv. »tranšejne brigade umetnika«, sastavljene od boraca i nižih starešina koje su pripremale skečeve, recitacije, pesme u dva glasa, narodna kola i sl. Priredbe su davane na samom frontu, čak i u tranšejama, blindažima, i to na samom prednjem kraju. (Vidi svesku 3 edicije *Problemi vaspitanja i obuke* str. 49.)

² Problemi političkog rada i vaspitanja u nekim stranim armijama, sveska 3 edicije *Problemi vaspitanja i obuke*, 1958. god. Uprava za MPV.

nego u izvesnom stepenu predstavlja i kočnicu za iznalaženje i usvajanje novih sadržaja i oblika. Ako analiziramo sastav vojničkih sekcija koje su radile u toku 1963. godine, zapazićemo da na kulturno-zabavne (dramske, horske, recitatorske, muzičke, folklorne, literarne i likovne) otpada 64%, čemu je umnogome, pored ostalog, doprineo i dosadnji naziv »kulturno-prosvetni i kulturno-zabavni rad«. On je suviše isticao njegovu kulturno-prosvetnu stranu, što je donekle skretalo pažnju od drugih aktivnosti za koje su vojnici bili čak i više zainteresovani. U jedinicama gotovo i nije bilo sekcije za praćenje i izučavanje vojnih, političkih i nekih drugih pitanja.

Pojam »slobodne aktivnosti vojnika« nije podesan iz nekoliko razloga. Sloboda opredeljivanja vojnika — hoće li ili neće učestvovati u nekom od organizovanih oblika vojničkih aktivnosti u slobodnom vremenu — ne može u armijskim uslovima biti uvek poštovana. S druge strane, uvek ima posebno aktuelnih i izuzetno važnih tema za obuku i šire opšte obrazovanje za koje će se, ponekad, planirati i obavezno učešće. Isto tako materijalni i drugi uslovi (pored ostalog i ranije navike jednog dela vojnika) ne dozvoljavaju u svim slučajevima da se organizuje i izvodi sve što žele i traže vojnici, te je i s te strane puna sloboda opredeljivanja i izbora umnogome ograničena. Zbog svega toga pojam »slobodne« umesto aktivnosti vojnika u slobodnom, vannastavnom vremenu, može da dovede do nerazumevanja i zbrke.

No bez obzira na iznete nedostatke, ovaj naziv ima i svojih prednosti u odnosu na sve ostale, a naročito u razvijanju samoinicijative i stvaralaštva vojnika.

U nazivu »vannastavne aktivnosti vojnika« postoje dva ozbiljna nedostatka. Opravdano postoji opasnost da se vojničke aktivnosti u slobodnom, vannastavnom, vremenu, s jedne strane previše odvoje od ciljeva obuke, koja je najvažniji zadatak u Armiji, a sa druge, da se mnoge obavezne vojničke dužnosti i drugi poslovi van nastave smatraju ovim aktivnostima. U ovom nazivu je dobro to što ne stvara nikakvu zbrku oko pitanja slobodnih i obaveznih aktivnosti i slobodnog i obaveznog vannastavnog vremena, kakav je slučaj u nazivu »slobodne aktivnosti vojnika«.

Ovaj kratak osvrt o neadekvatnosti pojedinih naziva opravdava potrebu da tražimo bolji termin. Stoga sam mišljenja da ih, dok ne nađemo bolji, jednostavno zovemo »aktivnosti vojnika u slobodnom, vannastavnom vremenu«. Verujem da se njime umnogome prevazilaze nedostaci ostalih naziva.

Pri razmatranju ostalih pitanja polazimo od shvatanja da su ove aktivnosti slobodne i obavezne, da su sastavni deo vaspitno-obrazovnog procesa u Armiji i da obuhvataju celokupni rad vojnika u njihovom slobodnom vannastavnom vremenu, počev od obrazovanja i proširivanja znanja pa do psihofizičkog odmora.

Značaj i ciljevi aktivnosti vojnika u vannastavnom vremenu. Polazeći od socijalističkog karaktera, društvene uloge i značaja naše Armije, kao i od specifičnosti uslova života i rada vojnika u Armiji, može se reći da se još više nego u građanstvu ističe važnost i ukazuje potreba stalnog organizovanja i izvođenja sličnih aktivnosti vojnika u

slobodnom, vannastavnom, vremenu. Ovo kako zbog potreba Armije, tako i zbog potreba našeg socijalističkog društva koje zahteva visoke svesne i obrazovane građane. Svestrani razvoj ličnosti vojnika, kakav je potreban našoj Armiji i društvu, može se ostvariti samo ako su celokupan život i rad vojnika u jedinici usmereni u tom pravcu. Zbog obimnosti i složenosti savremene obuke, kao i zato što je odvojen od porodice i ranije sredine, vojnik je svakodnevno izložen psihičkim i fizičkim naprezanjima. Takva opterećenja, ako se ne preduzmu odgovarajuće mere, dovode u manjoj ili većoj meri do psihofizičke zamorenosti vojnika, koja se umnogome negativno odražava na njihov uspeh u obuci i obavljanju dužnosti. Zbog toga je organizovanje aktivnih oblika odmora, razonode i dopunskih oblika obrazovanja vojnika, vrlo važan preduslov za bolje savlađivanje obuke i obavljanje ostalih vojničkih dužnosti, kao i za lakše i brže prilagođavanje na vojničku sredinu. Kroz aktivne oblike odmora u priličnoj meri se obezbeđuje razvijanje posebnih interesovanja za vojna, politička i opšta znanja, kulturne i sportske delatnosti, kao i njihovo zadovoljavanje prema potrebama obuke i vaspitanja i sklonostima i mogućnostima pojedinaca i kolektiva.

Imajući u vidu svu složenost savremene obuke i skraćen vojni rok, smatram da je prepodnevnih 6 časova nedovoljno za uspešno savlađivanje programa obavezne obuke. Zato je neophodno posle podne stvoriti uslove i vojnicima omogućiti da pored ostale literature i štampe nešto više pročitaju u cilju pripreme za naredno zanimanje. To će im omogućiti da još bolje shvate i usvoje izučavano gradivo nego ako ga uče jedino kroz izlaganje starešina.

Sem toga, celokupan ovaj rad vanredno mnogo doprinosi razvijanju samoinicijative i stvaralaštva kod vojnika, druželjublja i kolektivnog duha u radu i drugih pozitivnih osobina koje su od naročite važnosti i nužan preduslov svakom uspehu pojedinca i jedinice u miru i ratu. Savremeni rat ističe u tom pogledu još veće i složenije zahteve. Zbog toga, kako kaže drug Tito, »starešine treba sve više da stavljaju vojnike u položaj u kome će dolaziti do izražaja njihove stvaralačke snage, samostalnost i inicijativa — osobine koje su od naročite vrednosti za svakog pripadnika naše socijalističke armije«.³

Organizacija i izvođenje vojničkih aktivnosti imaju poseban značaj, pored razvijanja inicijative o kojoj govori drug Tito, za sprovođenje aktivnih oblika psihofizičkog odmora, te doprinose lakšem i boljem savlađivanju obavezne obuke i vaspitanju svestrane ličnosti vojnika. Kroz njih se u najvećoj meri ostvaruje saradnja omladine, Armije i naroda uopšte. Prema tome, »zadatak je svih starešina i komandi, a osobito organizacije SKJ, da prate i podstiču ovu tako korisnu formu dobrovoljnog masovnog angažovanja vojnika, u njihovom životu i radu jer to zaista predstavlja kvalitetan skok u unutararmijskom životu i da vode računa o materijalnom obezbeđenju svega toga. Treba shvatiti da se tim putem, isto tako učvršćuje jedinstvo Armije i podiže njena bojna gotovost na još viši stepen«⁴

³ Tito: *Povodom dvadesetogodišnjice JNA, Vojno delo*, br. 12/61.

⁴ Gošnjak: *Povodom petnaestogodišnjice »Narodne armije«, Narodna armija* 30. septembra 1960. godine.

Značaj i potrebu ovih aktivnosti opravdavaju i rezultati koje vojnici kroz njih postižu svake godine u našoj armiji. Radi ilustracije navodimo da je samo u toku 1963. godine u jedinicama radilo preko 8.000 obrazovnih, zabavnih i sportskih sekcija u koje je uključen u proseku svaki drugi vojnik. Ove sekcije su pripremile i dale oko 34.000 raznih priredbi, od kojih je oko 1.300 zajedničko delo vojnika i omladine. U istom periodu u Armiji je za vojnike prikazano oko 50.000 filmskih i oko 1.100 pozorišnih predstava, dok je organizovano oko 4.600 poseta izložbama, muzejima, istorijskim mestima i preduzećima. Na vojničkim univerzitetima održano je oko 20.000 predavanja iz raznih oblasti. To pokazuje nagli uspon obrazovnih aktivnosti koje se, pored ostalih oblika, u najvećoj meri izvode baš na ovim univerzitetima. Ovo su samo neki podaci koji donekle pokazuju koliko je taj rad razvijen u našim jedinicama. Osim toga, u jedinicama gde su te aktivnosti dobro organizovane ima manje nediscipline i prestupa, a više uspeha u obuci i vaspitanju.

Principi rada i organizacije. Pri organizovanju i izvođenju vojničkih aktivnosti nužno treba voditi računa da budu zadovoljeni neki osnovni principi kao što su: masovnost, aktivnost, raznovrsnost, idejna usmerenost i fakultativnost kombinovana s obaveznošću.

Izostavljanje ili zapostavljanje u izvesnoj meri bilo kojeg od navedenih principa dovodi do jednostranosti, kao i do toga da vojničke aktivnosti po svom karakteru nisu više ono što treba da budu. Suština principa masovnosti sastoji se u tome što treba postići da veliki broj vojnika, po mogućnosti svi, još od prvih dana stupanja u Armiju, učestvuje u organizovanju i izvođenju ove aktivnosti i da se broj učesnika stalno povećava. U korišćenju organizovanih oblika treba svi da učestvuju.

Aktivnost vojnika u ovom radu dolazi do punog izražaja. Izostane li ona, ovog rada neće ni biti, pošto su vojnici tu ne samo slušaoci i gledaoci nego i izvođači najvećeg dela programa. A karakter tog rada je takav da se od vojnika može tražiti da obavezno sluša i gleda ukoliko je to organizovano, ali ne i da učestvuje u izvođenju. Ne može se od čoveka tražiti da peva, igra, glumi i sl. ako on to ne zna ili neće. Zbog toga treba poznavati i u najvećoj mogućnoj meri ispunjavati zahteve ovog principa.

Princip raznovrsnosti zahteva da u vojničkim aktivnostima, istovremeno i srazmerno prema važnosti, zavisno od zadataka u jedinici, želja vojnika i konkretnih mogućnosti, u planiranju i izvođenju bude zastupljeno gradivo iz svih oblasti ovih delatnosti. To znači da moramo stalno voditi računa da organizujemo obrazovne, kulturno-zabavne i sportske delatnosti. U okviru sportske delatnosti, na primer, ne treba forsirati samo fudbal i rukomet na štetu atletike, streljaštva, gimnastike i nekih drugih sportskih sadržaja i oblika. O sličnoj srazmeri treba voditi računa u obrazovnoj i kulturno-zabavnoj oblasti delatnosti. Raznovrsnost zahteva da se vodi računa ne samo o sadržajima već i o oblicima kroz koje će se oni prezentirati. Jedan isti sadržaj može se realizovati kroz više oblika. Nije dobro ako se, na primer, na vojničkom univerzitetu održavaju časovi samo iz političke i opšteprosvetne pro-

blematike, a ne i iz savremenih vojnih problema. Isto tako ovi i slični sadržaji nekada će se davati i kroz usmene novine, logorske večeri, filmove i dr. U suštini, poštovanje principa raznovrsnosti obezbeđuje da ovaj rad bude interesantniji i korisniji, kao i da doprinosi masovnosti i aktivnosti.

Idejna usmerenost u vojničkim aktivnostima je zastupljena, ako se preko odabranog gradiva istovremeno obezbeđuju obrazovanje, zabava i vaspitanje svestrane socijalističke ličnosti vojnika. Prema tome, u našim jedinicama ne bi smelo da ima delatnosti koje ne obezbeđuju ove zahteve. U izboru programa raznih vrsta priredbi ne smemo dopustiti da se prihvate predlozi koji su rezultat neizgrađenog ili pogrešnog idejnog i umetničkog kriterijuma pojedinaca. Stoga je nužno stalno i na pogodan način usmeravati i ispravljati pogrešne predloge, te i tako izgrađivati socijalistički pogled na svet i bolji umetnički ukus vojnika.

O principu fakultativnosti i obaveznosti u vojničkim aktivnostima postoje podeljena mišljenja. Dok su jedni za apsolutnu fakultativnost vojnika, ne samo u pogledu izbora pojedinih sadržaja i oblika nego i u pogledu učestvovanja, drugi su za fakultativnost u izboru sadržaja i oblika, ali za obavezno učešće u nekom od njih. Suprotno ovim krajnjim mišljenjima postoje i ona koja su za njihovo kombinovanje.

Učešće vojnika u kulturno-prosvetnom i kulturno-zabavnom radu odmah posle rata bilo je u našim jedinicama obavezno. U praksi se pokazalo da ta obaveznost nije u dovoljnoj meri podsticala i obezbeđivala aktivnost i inicijativu svakog pojedinca, kao i odgovornost komandi i ostalih vaspitnih faktora (organizacija SKJ i vojnih kolektiva). Na taj način obaveznim učešćem se u znatnoj meri zapostavljao, hteli mi to ili ne, faktor svesti za račun određenih rešenja. Zbog toga nisu postizani očekivani rezultati u dopunskom obrazovanju i psihofizičkom odmoru vojnika koji bi im omogućili još lakše i bolje savlađivanje obuke. Primeri u nekim jedinicama pokazali su da se sa više elastičnosti u organizaciji i primenom principa fakultativnosti može više postići u vojničkim aktivnostima. Rad toga ovaj rad je docnije postavljen tako da su vojnici određenih popodneva mogli birati sadržaje, ali su na neki način morali učestvovati u tome radu. Od 1961. godine otišlo se u tome još dalje. Sve je postavljeno još mnogo elastičnije. Osim nekih izuzetno važnih sadržaja za koje se i dalje traži obavezno učešće vojnika, kod ostalih je zastupljen princip fakultativnosti u svakom pogledu, što je dalo znatno bolje rezultate.

Oni koji misle da učešće vojnika u ovim aktivnostima treba da bude obavezno, ne vode dovoljno računa o dosadašnjim iskustvima, stvarnim rezultatima i ciljevima vojničkih aktivnosti. U čitavom ovom problemu najteže je to što se nema u vidu da popodnevni rad, ukoliko se tiče vojničkih aktivnosti u slobodnom, vannastavnom, vremenu, ne sme biti ravan prepodnevnom psihičkim i fizičkim naprezanjima.

Zbog svega iznetog smatram opravdanim stanovište da se vojnici za većinu sadržaja i oblika u tim aktivnostima u principu slobodno opredeljuju prema svojim željama, sklonostima i mogućnostima, zavisno od materijalnih i drugih konkretnih uslova u jedinici i garnizonu.

Prema tome, doslednom primenom fakultativnosti najbolje se obezbeđuju stvarna masovnost, svesna aktivnost, raznovrsnost i idejna usmerenost. Izneti principi se prožimaju i uslovljavaju. Pravilna primena jednog uslovljava takvu primenu ostalih i obratno.

Po oceni i planu komande za neke sadržaje i oblike koji su naročito važni, može se zahtevati i obavezno učešće vojnika. Ne mogu se tačno odrediti sadržaji i oblici kod kojih se primenjuje samo princip fakultativnosti ili obaveznosti, jer se u jednom istom sadržaju i obliku u različitim situacijama primenjuju i jedno i drugo. Na primer, za većinu predavanja na vojničkom univerzitetu vojnici se sami opredeljuju, ali za neka predavanja, zbog njihovog naročito važnog sadržaja, aktuelnost ili ugleda ličnosti koja ih drži, zahtevaće se obavezno učešće. Ono će se češće zahtevati u onom radu kroz koji se neposrednije vrši priprema za nastavu. S druge strane, za većinu priredbi koje pripremaju sami vojnici neće se tražiti obavezno učešće, ali će se to zahtevati ako gostuje neko umetničko društvo iz grada, neka škola, radni kolektiv itd. Obavezno učešće će se tražiti i kod poseta izložbama, muzejima, istorijskim mestima i privrednim preduzećima ili pozorištu, kao i kad se gledaju najbolji filmovi. Nećemo dozvoliti da film kao što je »Kozara« i sličan njemu ne gledaju svi vojnici, osim ako za to nisu u pitanju objektivni razlozi. Slično je i kod ostalih sadržaja i oblika.

Komande, organizacije SKJ i vojni kolektivi stalno treba da vode računa da se fakultativnost ne pretvori u slab rad ili pak potpuno ignoriše. Ne treba izgubiti iz vida da je polazna osnova u vojničkim aktivnostima fakultativnost, a da se obavezno učešća vojnika u pojedinim sadržajima i oblicima ređe primenjuje.

Iz svega što sam rekao ne treba shvatiti da su obuhvaćeni svi principi koje treba imati u vidu pri organizovanju vojničkih aktivnosti, a ni svi pomenuti da su potpuno istaknuti. I ostale poznate principe, kao na primer: pristupačnosti i prilagođenosti uzrastu vojnika, sistematičnosti i postupnosti, očiglednosti, povezivanja teorije i prakse, neprekidnosti rada i dr. treba uzimati u obzir.

SADRŽAJ I OBLICI SLOBODNIH AKTIVNOSTI

Neophodno je makar i ukratko da se osvrnemo na sadržaje i oblike vojničkih aktivnosti u slobodnom, vannastavnom, vremenu.

Pri razmatranju sadržaja vojničkih aktivnosti moramo imati u vidu: prvo, njihovu podelu na oblasti delatnosti i drugo, zahteve koje treba uzimati u obzir prilikom izbora i planiranja pojedinih sadržaja. Prema oblastima delatnosti, sve vojničke aktivnosti uglavnom možemo podeliti na obrazovne, kulturno-zabavne i sportske. U obrazovne spadaju one aktivnosti koje doprinose podizanju nivoa vojnih, političkih i opštih znanja. One obuhvataju neposrednu pripremu vojnika za teme iz vojno-stručne i političke nastave, ostala aktuelna vojna i društveno-politička pitanja, zatim važne aktuelne događaje iz međunarodnih odnosa i odnosa unutar radničkog pokreta, ostala pitanja za koja vlada kod vojnika interes (iz istorije, geografije, psihologije, filozofije, ekonomije, sociologije i drugih društveno-političkih i prirodnih nauka, zdravstveno i tehničko prosvetavanje itd.).

Kulturno-zabavne su one vrste aktivnosti kroz koje vojnici zadovoljavaju potrebe kulturno-umetničkog uzdizanja, zabave i razonode (književnost, film, muzika, dramska i likovna umetnost itd.).

Sportske aktivnosti vojnika obuhvataju: atletiku, plivanje i sportove na vodi, smučanje, sportske igre (nogomet, odbojku, rukomet, košarku, stoni tenis, tenis, kuglanje i dr.), vežbanje na spravama, gimnastiku, borilačke sportove (rvanje, džudo, boks i dr.), streljaštvo i šah.

U pogledu planiranja i realizovanja pojedinih programa, jedinice se susreću sa dosta teškoća. Jednu od njih predstavlja i činjenica da za sada još nemamo razrađenih neobaveznih i obaveznih programa iz pojedinih oblasti. Naročito mnogo teškoća ima u pogledu materijalnog obezbeđenja i realizovanja programa. U praksi se pokazuje da su postojeće norme materijalnog obezbeđenja kulturno-zabavnog i sportskog rada nedovoljne. Posebno se oseća nedostatak popularne literature i uređenih kabineta za neposrednu pripremu vojnika iz predmeta vojnostručne i političke nastave (nešto je već učinjeno iz predmeta ABHO), tehničkog i zdravstvenog prosvetavanja. Uz veliko zalaganje, stvaralaštvo i inicijativu starešina i vojnika, ove teškoće se donekle umanjuju i vojničke aktivnosti se izvode sa uspehom. Međutim, ovi bi uspesi bili još veći ako bi se jedinicama u ovom pogledu pružila veća pomoć. Uprava za nastavu Generalštaba JNA, u saradnji s Upravom za MPV i ostalim organima DSNO, mogla bi da izradi programe za cikluse i kurseve iz raznih oblasti, a naročito onih koji neposredno ili posredno doprinose boljem savlađivanju obuke i obavljanju ostalih dužnosti. I u materijalnom pogledu bi se možda moglo učiniti nešto više. Dobro bi bilo videti da li bi se od rashodovane tehnike mogli opremiti kabineti u jedinicama, jer bi verovatno to za nas bilo korisnije nego taj materijal prodavati. Isto tako smatram da bi pojedine uprave i organi morali više uticati u pogledu unapređivanja sadržaja vojničkih aktivnosti iz svog domena rada za sve rodove i službe u okviru armije. O tehničkom vaspitanju, na primer, treba da vodi računa nadležni organ DSNO a tako i drugi. Time bi se još više stvorili povoljni uslovi za izbor različitih sadržaja i njihovo provođenje kroz mnogobrojne oblike vojničkih aktivnosti.

Kada su u pitanju izbor i planiranje, praksa je pokazala da se gradivo za ove aktivnosti najbolje određuje ako se polazi od ciljeva obuke i stanja jedinice, realnih materijalnih i drugih uslova i mogućnosti, kao i potreba i želja vojnika. U izboru bilo kojeg gradiva nužno je sva tri ova zahteva imati u vidu. Isto tako svakom od njih treba dati odgovarajuću važnost i naći pravu meru, jer u protivnom može doći do nepravilnosti. Tako, ako se vodi računa samo o obuci i stanju jedinice, preti opasnost da se ove aktivnosti pretvore u produžetak prepodnevno zanimanja i zapostave lakši oblici dopunskog obrazovanja i psihofizički odmor kroz zabavu i razonodu, što je od bitne važnosti za uspeh nastave. Organizuje li se izvođenje ovih programa za koje nema materijalnih i drugih posebnih uslova, neminovno dolazi do improvizacije i slabog rada. Sve to može dovesti kod vojnika do gubljenja vere u vrednost i korisnost ovog rada. I na kraju, ako samo polazimo od želja vojnika, može se desiti da ih ne možemo sve ispuniti ili da radimo nešto što ne doprinosi tako neposredno boljem obavljanju zadataka u jedinici.

S druge strane, pri izboru i planiranju slobodnih aktivnosti vojnika treba naći i uspostaviti pravilan odnos između svih oblasti. Ovde je, naročito važno da se ne zapostavi kulturno-zabavni rad koji zahteva najviše rada na pripremi i izvođenju, u korist obrazovnih i sportskih aktivnosti.

Svi sadržaji se izvode kroz već poznate oblike. Najviše se primenjuju vojnički univerziteti, kursevi, seminari, sekcije i grupe, usmene novine, izleti i posete, vojnička veselja, kulturno-umetničke i druge priredbe, logorske i literarne večeri, emisije, gledanje filma i razgovor o njemu, poznati oblici sportskih delatnosti i smotre vojničkih aktivnosti itd.

Od nabrojanih oblika, spornih mišljenja ima oko vojničkih univerziteta i smotri vojničkih aktivnosti. Razlika u mišljenjima o vojničkim univerzitetima sastoji se u tome što u njima jedni vide oblik rada, a drugi instituciju. Ovo poslednje se naročito ističe u nekim jedinicama gde se u okviru vojničkih univerziteta organizuju i provode ne samo ciklusi i pojedina predavanja iz raznih oblasti nego i kursevi, seminari, usmene novine i drugi oblici rada. Verujem da se u praksi takvo gledište ne može održati. Ako su nam vojnički univerziteti institucija, postavlja se pitanje: šta su nam u tom slučaju vojnički klubovi i kakva je njihova uloga? Posmatramo li praksu u jedinicama, pre će biti da je baš klub takva institucija, a vojnički univerzitet više simboličan naziv za specifičan, širi, opšti oblik rada u vojničkim klubovima i jedinicama. Prema tome, nisu naši vojnički isto što i narodni i radnički univerziteti u građanstvu. Oni su više kao tribina mladih u omladinskim armijskim i drugim domovima.

U pogledu smotri takođe ima razlika u izvođenju. Neke jedinice, na bazi vlastite prakse, odlučno zastupaju potrebu održavanja smotri na svim nivoima od puka do armije. Ove pristalice ističu da to doprinosi razvijanju vojničkih aktivnosti u jedinicama i popularisanju Armije u narodu. Veliki broj jedinica je za smotre samo u pukovima i njima odgovarajućim jedinicama, kao i za smotre u garnizonima. One smatraju da smotre u većim jedinicama neizbežno dovode do izdvajanja posebnih grupa (starešina i vojnika koji imaju naročito smisla za taj rad), što se u izvesnoj meri negativno odražava na vojničke aktivnosti u nižim jedinicama. Teško je reći ko je više u pravu. Potrebno je dobro izučiti održavanje smotri da bi se moglo na to odgovoriti. No, sasvim je sigurno, što je praksa već jasno pokazala, da smotre u nižim jedinicama povodom Dana mladosti i armije imaju veliki značaj.

Mesto i način organizovanja i izvođenja. Dosadašnje iskustvo u većini jedinica govori da nije opravdano forsirati vojničke aktivnosti isključivo u okviru vojničkog kluba ili samo po četama i baterijama. Bolje je da se to odvija paralelno na oba mesta i uz tesnu međusobnu koordinaciju jedinica i kluba. Čete i njima ravne jedinice ni u kom slučaju se ne smeju zapostaviti jer su po svom sastavu i mogućnostima, u stanju da daju dobre rezultate. S jedne strane, u nju sve više dolaze obrazovani mladići koji imaju znanja i iskustva u organizovanju i izvođenju obrazovnih, kulturno-zabavnih i sportskih aktivnosti, a sa druge, četa je takav kolektiv u kojem vojnici provode zajedno celokupno radno i najveći deo slobodnog vremena.

U nekim jedinicama zapažena je sektorska podela rada vojničkih aktivnosti. Tako se, na primer, jednog dana u nedelji izvode samo ob-razovni, drugog kulturno-zabavni, trećeg samo sportski program itd. u celoj jedinici. Druge opet istoga dana izvode nekoliko programa po jedinicama. Dok jedna četa ili grupa jedinica izvodi jedan, ostale imaju druge programe. Malo je primera da vojnici iz jedne čete istoga dana učestvuju u izvođenju i korišćenju nekoliko vrsta programa, osim ako tu ne računamo radio i TV-programe.

Kod sektorske podela rada po danima vrlo je teško dobro organi-zovati vojničke aktivnosti, postići kvalitet i masovnost učešća vojnika zbog oskudice u materijalnim sredstvima, a i zbog drugih razloga. Kod izvođenja različitih sadržaja istoga dana umnogome se otklanjaju izneti nedostaci, ali i dalje ostaje problem izdvajanja priličnog broja vojnika iz četa za rad u sekcijama pri vojničkom klubu. U ovom slučaju teško je uskladiti rad kluba i jedinica. Iznete teškoće ukazuju na to da bi trebalo izbeći takve podele, pogotovo sektorsku koja ni najmanje ne poštuje princip raznovrsnosti.

Ako bi se svakoga popodneva izvršilo objedinjavanje vojničkih aktivnosti u četama i većim jedinicama, postigle bi se još veća masov-
nost, raznovrsnost i zanimljivost rada. U tom slučaju istoga dana, deo vojnika iz jedne čete ili bataljona, mogao bi se pripremati za nastavu (individualno ili grupno, u organizaciji samih vojnika ili po nahođenju i uz pomoć starešina, obavezno ili fakultativno), mogao bi imati izlaz u grad, baviti se raznim granama sporta, dok bi drugi deo mogao da sluša neko predavanje ili diskusiju na vojničkom univerzitetu, da prisustvuje razgovoru o filmu ili pozorišnom komadu, usmenim novinama, vojničkom veselju ili nekoj drugoj priredbi, da igra šah, čita knjigu, štampu, sluša radio ili gleda televiziju, film, ili ide na neki od organi-zovanih kurseva ili seminara, da radi u raznim grupama i sekcijama itd. U drugoj varijanti, istog dana u određeno vreme (na primer, za vreme prvog časa) svi vojnici bi se obavezno ili fakultativno pripremali za nastavu, dok bi preostalo vreme koristili za izvođenje kulturno-za-bavnih i sportskih programa kao u prvoj varijanti.

Ovakva raznovrsnost oblika i sadržaja nužno nameće potrebu da komande i starešine osnovnih jedinica, preko svih svojih organa (ne samo organa za MPV) i ostalih faktora (organizacija SKJ i vojnih kolektiva), svakoga dana obavezno organizuju, nekoliko programa i na razne načine. O tome šta se, kada i gde izvodi, treba obavestiti preko plana, sredstava informisanja i na pogodan način, sve vojnike da bi se mogli odlučiti gde će i kako učestvovati. Bez obaveze komandi da sva-kodneвно organizuju ovaj rad, ne bi mogla doći do punog izražaja ni aktivnost u tome, kao ni slobodno opredeljivanje kod izbora.

Uloga i mesto pojedinih organa u rukovođenju aktivnostima vojnika.
I oko pitanja rukovođenja vojničkim aktivnostima takođe ima različitih shvatanja. Neki smatraju da ovim aktivnostima treba da rukovode iza-brani ili imenovani odbori sastavljeni od vojnika i starešina, vojnički klubovi i odbori, a i komande preko vojničkih klubova i odbora. Takođe postoji shvatanje da je u rukovođenju vojničkim aktivnostima vrlo mala uloga komandi i starešina osnovnih jedinica. Najmnogobrojnija su, i po mom mišljenju najpravičnija, shvatanja da vojničkim aktivnostima

rukovode komande preko svih svojih organa, a zatim preko odbora, grupa i sekcija vojničkih aktivnosti. Prema tome, vojničkim aktivnostima rukovode: komande i starešine četa, baterija i vodova, i u okviru svog delokruga rada odbori, grupe i sekcije sastavljeni od vojnika i pojedinih starešina. Pored svih istaknutih organa, važnu ulogu u razvijanju i usmeravanju vojničkih aktivnosti ima organizacija Saveza komunista, kao i vojni kolektivi voda, čete-baterije.

Odmah na početku moram istaći da su nepravilna shvatanja koja u ovome bilo koji drugi organ stavljaju ispred komandi i starešina. Tako nešto u našoj armijskoj praksi je neodrživo. Kako mogu odbori i sekcije rukovoditi tolikim popodnevnim radom, ako taj rad nije planom komande (druga je stvar što pri sastavljanju takvog plana treba uzeti u obzir opravdano mišljenje odbora, vojnih kolektiva, sekcija pa i samih vojnika) usmeren i obezbeđen u svakom pogledu? Nikako! Iza takvih malih i pojedinačnih shvatanja u suštini stoji neshvatanje i zapostavljanje uloge i značaja vojničkih aktivnosti. Ovde se brkaju zahtevi u pogledu primene pojedinih principa u organizovanju ovih aktivnosti i uloge i odgovornosti komandi i starešina u tome radu. Nema nikakvih protivrečnosti, na primer, između primene principa fakultativnosti i svesne aktivnosti, s jedne i uloge i odgovornosti komandi i starešina za ovaj rad, s druge strane.

Uloga i zadatak komandi u organizovanju aktivnosti vojnika različiti su na pojedinim stepenima. DSNO i više komande određuju osnovne ciljeve i daju smernice ovim aktivnostima. Oni izučavaju i uopštavaju postojeću praksu, a naročito sadržaje i oblike vojničkih aktivnosti. Preko armijske štampe i časopisa, informacija, održavanja savetovanja, seminara i preko Političke škole JNA i kurseva za MPV oni izmenjuju stečena iskustva jedinica. I postojeće vojne škole, s obzirom na to da imaju teme iz ove oblasti i praktične aktivnosti, pravilnim vaspitanjem pitomaca mogu dosta doprineti unapređivanju vojničkih aktivnosti u Armiji.

Zadaci nižih komandi (zaključno s pukom) i neposrednih starešina (komandira četa i vodova) manje-više su u organizovanju i izvođenju vojničkih aktivnosti u svojim jedinicama. Na bazi zadataka, stanja i uslova u jedinici, kao i želja samih vojnika, oni planiraju i obezbeđuju izvođenje vojničkih aktivnosti orijentirno za duži, a konkretnije za kraći period. Sama forma tih planova može da bude poseban deo opšteg plana rada komande za određeni period ili njegov posebni prilog u kojem su izloženi zadaci iz oblasti vojničkih aktivnosti (sadržaji, oblici, izvođači, vreme i mesto izvođenja, saradnja itd.). Ne manje je važno da komande rukovode ovim aktivnostima preko svih svojih organa. Svaki od njih brinuće se za aktivnost iz svog delokruga rada, kao što se brinu i za obuku. Ne treba da to bude zadatak samo organa za MPV ili samo nekog drugog. Bolje je ako svi na tome rade. Tako napr. drugovi iz operativnog organa organizuju praćenje savremenih vojnih problema, organi za MPV politički i kulturno-zabavni rad, oficir za fizičku obuku organizuje sportske aktivnosti, lekar — zdravstveno prosvetavanje, pozadinski organi — materijalno obezbeđenje itd. No, opet, sve to treba da bude usklađeno i objedinjeno za jedinicu kao celinu i organizovano na istim principima, a zato

su najodgovorniji nastavni i organi za MPV. Isto tako neophodno je obezbediti da se ta organizacija i rukovođenje ostvaruju na takav način, da dođu do punog izražaja korisna aktivnost i inicijativa samih vojnika (kroz razne grupe i sekcije), kao i što veća uloga odbora vojničkih aktivnosti na svim nivoima i vojnih kolektiva u osnovnim jedinicama. U istom cilju koristi se aktivnost partijske organizacije. Na nižim komandama ostaje i da saraduju u okviru i između jedinica, kao i sa odgovarajućim institucijama i organizacijama u građanstvu, a naročito sa Savezom omladine.

Organizacije SKJ vode računa o vojničkim aktivnostima. U vojnim kolektivima, odborima vojničkih aktivnosti, grupama i sekcijama, članovi Saveza komunista i omladine svojim predlozima, kao i primernim radom, obezbeđuju da sadržaji vojničkih aktivnosti budu u svakom pogledu korisni, interesantni, a u idejnom pogledu potpuno ispravni. Povećana uloga vojnih kolektiva u osnovnim jedinicama naročito dolazi do punog izražaja u organizovanju i rukovođenju vojničkim aktivnostima. Na svojim sastancima oni biraju vojnike-članove odbora vojničkih aktivnosti koje potvrđuje starešina jedinica, povremeno raspravljaju o rezultatima rada i stečenim iskustvima, kao i zadacima vojničkih aktivnosti i načinu njihovog sprovođenja u četi — bateriji. Kroz kolektiv se najbolje mogu pokrenuti sve snage u jedinici da organizuju i razvijaju ove aktivnosti, kao i da obezbede da njihovi sadržaji i oblici najpotpunije odgovaraju zadacima i uslovima u jedinici, potrebama i željama vojnika. S druge strane, dobro organizovan i sproveden, ovaj rad će najviše doprineti i angažovanju kolektiva na ostalim zadacima u jedinici.

Pored istaknutih faktora — komandi i starešina, organizacija SKJ i vojnih kolektiva, važnu ulogu u organizovanju vojničkih aktivnosti imaju odbori za taj rad koji su organi komandi i vojnih kolektiva. Sastavljeni su od vojnika i starešina. U osnovnim jedinicama njih biraju vojnici na sastancima kolektiva, a izbor potvrđuje komandir svojom naredbom, dok ih u višim jedinicama imenuju odgovarajuće komande. Po pravilu, predsednici ovih odbora ulaze u odbor pretpostavljene komande. Saštanke održavaju prema potrebi, a obavezno radi analize, sprovođenja plana rada u prošlom i davanja predloga za naredni period. U davanju predloga za plan rada nužno je da odbori polaze od zahteva starešina, predloga grupa i sekcija, želja vojnika, plana vojničkih aktivnosti pretpostavljene komande i plana rada vojničkog kluba. Kada planovi vojničkih aktivnosti jedinice budu gotovi, odbori preduzimaju mere za njegovo sprovođenje. U okviru odbora, radi bolje organizacije posla, za pojedine oblasti vojničkih aktivnosti mogu se obrazovati pododbori ili grupe (na primer, za obrazovne, kulturno-zabavne i sportske aktivnosti, a moguće su i drukčije podele posla). Odbori međusobno tesno saraduju u izboru sadržaja i oblika rada. Odbori potčinjenih upoznaju odbore pretpostavljenih jedinica sa željama vojnika da bi ih ovi po mogućnosti uzeli u obzir kod davanja predloga za naredni plan. Prema tome, očigledno je da između odbora

na pojedinim stepenima komandovanja ne postoje odnosi subordinacije već najtešnje saradnje i koordinacije rada. Ovo zbog toga što je svaki od njih potčinjen i za svoj rad odgovoran samo svojoj neposrednoj komandi, odnosno starešini, a u osnovnim jedinicama još i vojnom kolektivu. No, oni su svi indirektno (u osnovnim jedinicama i direktno) istovremeno i organi vojnih kolektiva i vojnika, te je jedan od najvažnijih njihovih zadataka prikupljanje i predlaganje komandi mišljenja i predloga iz jedinica za unapređivanje vojničkih aktivnosti.

Ostaje nam još da u svemu tome vidimo i ulogu samih vojnika. Bez njih se ne može ni govoriti o vojničkim aktivnostima. U ovom radu više nego i u jednom drugom, vojnici su subjekt mnogobrojnih i raznovrsnih korisnih aktivnosti. Oni se u tim aktivnostima pojavljuju ne samo kao slušaoci i gledaoci, posmatrači, nego u prvom redu kao aktivni stvaraoci i izvođači takvog rada. Mnogobrojne i raznovrsne želje i predloge oni iznose starešinama, na sastancima kolektiva, članovima odbora i u grupama i sekcijama čiji su članovi. Time znatno doprinose uspješnijem organizovanju ovih aktivnostima na svim stepenima, a naročito u izboru najboljih sadržaja i pogodnih oblika. Pošto mnoge od tih želja i predloga uđu u plan rada vojničkih aktivnosti u jedinici, kroz mnogobrojne grupe i sekcije na različitim stepenima (u četi pri vojničkom klubu) bore se za njihovu realizaciju. A uspešna realizacija čini život u jedinici vedrijim i lepšim i daje snage da se lakše i bolje izvrše i ostali zadaci zbog kojih su i došli u Armiju.

Za pripremu i izvođenje pojedinih programa u osnovnim jedinicama organizuju se grupe, a u bataljonima i pri vojničkim klubovima sekcije. U njih se dobrovoljno uključuju vojnici koji su se još pre stupanja u Armiju upoznali sa tom delatnošću, kao i vojnici koji po prvi put žele da se njome bave. Svaka grupa i sekcija imaju rukovodioca i program rada koji mora biti u skladu s programom i planom rada vojničkih aktivnosti u jedinici.

Bez obzira na to što u nekim jedinicama insistiraju, nije moguće obezbediti da vojnici rade samo u jednoj sekciji. Radi realizovanja planova rada vojničkih aktivnosti komandi, nužno je da pojedini vojnici (naročito oni koji za više sadržaja iz raznih oblasti imaju smisla) učestvuju u nekoliko različitih grupa i sekcija (na primer, u nekoj obrazovnoj, zabavnoj i sportskoj sekciji), kao i u istim sekcijama na različitim stepenima (u četi, bataljonu i vojničkom klubu). Ovo je jedino moguće pri planskom i dobro organizovanom radu. Rad sekcija van planiranih sadržaja, u praksi se manje-više pretvara u rad bez nekih praktičnih rezultata.

Iz rečenog o sekcijama ne treba zaključiti da one imaju neznatnu ulogu u sprovođenju planiranih sadržaja. One imaju ne manje važnu ulogu i u davanju predloga šta i kako da uđe u plan rada. Kroz sav ovaj rad u sekcijama i grupama najpotpunije dolaze do izražaja inicijativa i stvaralaštvo samih vojnika.

Rad komandi, organizacija SKJ, vojnih kolektiva, odbora vojničkih aktivnosti, vojnika, grupa i sekcija u organizovanju, rukovođenju i izvođenju vojničkih aktivnosti u slobodnom, vannastavnom, vremenu međusobno se uslovljava, prožima i dopunjava. Uloga komandi i starešina je u tome najvažnija, ali ako izostane aktivnost bilo koga od ostalih organa, rezultati neće biti potpuni. Zbog toga je nužno poznavati ulogu i zadatke svih pomenutih organa i pravilno usmeriti njihov rad. Ako se kroz praksu zanemare pojedini organi, postoji opasnost da se ništa ne radi ili da se radi površno i suprotno ciljevima vaspitanja i željama vojnika u jedinici. Ovakvo postavljen i ostvaren rad i rukovođenje vojničkim aktivnostima ostavlja puno slobode i mogućnosti za svaku korisnu inicijativu, a vojničke aktivnosti umnogome obezbeđuje od raznih jednostranosti i grešaka.

Major

Bogdan KNEŽEVIĆ

RATNE REPRESALIJE

Osnovne razlike između primene u praksi pravila unutrašnjeg i međunarodnog prava su u tome što kod unutrašnjeg prava, prvo, sem pravne norme, postoji organ nadležan da ustanovi da li su subjekti na koje se pravna norma odnosi ponašaju u skladu sa normom, odnosno, da li poštuju ili krše normu; i drugo, što postoji organ koji će po potrebi i prinudnim putem sprovesti u život odluku koju je doneo nadležni organ, odnosno primeniti sankcije protiv onih koji pravno pravilo ne poštuju. Drugim rečima, unutrašnji pravni poredak obezbeđuje ne samo pravne norme već određuje i koji organ (po pravilu sud ili organ uprave) je nadležan da merodavno i obavezno utvrdi da li se pravna norma poštuje i da obezbedi njeno prinudno izvršenje, odnosno primenu sankcija za slučaj njenog kršenja. Ujedno propisuje i postupak koji primenjuju organ nadležan da utvrdi da li se pravno pravilo poštuje. U pogledu primene pravila međunarodnog prava situacija je drukčija. U prvom redu, sam međunarodnopravni poredak je daleko neoformljeniji nego unutrašnji pravni poredak. Istina, mnogi odnosi u međunarodnoj zajednici regulisani su pravilima međunarodnog prava, ali je njihov broj u poređenju sa brojem normi unutrašnjeg prava manji i ona nisu oformljena u potpun i celovit sistem, kao što je to slučaj sa unutrašnjim pravom; mnoga područja odnosa među državama nisu regulisana ili su nepotpuno regulisana. Međutim, i unutrašnji i međunarodni pravni poredak regulisani su pravnim pravilima i kad je u pitanju postojanje tih pravila postoji samo kvantitativna razlika između ta dva poretka. Nasuprot tome, među njima postoji kvalitativna razlika kad su u pitanju ostala dva elementa (organ nadležan da utvrdi da li se postupa saglasno pravnim pravilima i da donese za stranke obaveznu odluku; organ nadležan da prinudnim putem obezbedi poštovanje pravnih pravila, odnosno izvršenje odluke koju je doneo za to nadležni organ). Međunarodna zajednica, iako raspolaže pravnim pravilima — mada nepotpunim — putem kojih reguliše međusobne odnose svojih subjekata, nema organ koji bi bio nadležan da u konkretnom slučaju obavezno utvrdi koji subjekat međunarodnog prava je poštovao, a koji kršio ta pravila, odnosno ne raspolaže organom koji bi u konkretnom sporu utvrdio istinu i doneo odluku. Istina, za poslednjih 150 godina formirano je preko 60 međunarodnih arbitražnih sudova. Svaki od njih raspravljao je veliki broj različitih sporova i opseg rada nekih od njih može se uporediti sa opsegom posla nekog državnog suda. Isto tako postoji već više od 40 godina Stalni sud međunarodne pravde u Hagu koji je nesumnjivo doprineo učvršćenju međunarodnog pravnog poretka. Međutim, slaba tačka svih tih sudova je u tome što njihova nadležnost nije obavezna za članice međunarodne zajednice i što manje-više od volje svake pojedine države zavisi da li

će neki spor izneti pred arbitražni odnosno međunarodni sud. Nadalje, međunarodna zajednica ne raspolaže organom koji bi mogao obezbediti prinudno izvršenje odluka svojih sudova. U krajnjoj liniji može se reći da od dobre volje država zavisi da li će prihvatiti i izvršiti odluke međunarodnih sudova, ili će odbiti njihovo izvršenje, iznalazeći za takav postupak formalnopravni razlog.

Sve ovo što je sumarno rečeno za današnje stanje pravnog poretka međunarodne zajednice, naročito je uočljivo u ratu, kad je u pitanju primena pravila međunarodnog ratnog prava. U ratu dolazi naročito do izražaja odsustvo postojanja međunarodno priznatog organa kontrole kako se poštuju pravila međunarodnog prava, organa koji bi bio nadležan da autoritativno utvrdi koja zaraćena strana nije poštovala ta pravila, kada, i u kojim slučajevima, i u čemu se sastoji njihovo kršenje. Nadalje, međunarodna zajednica na današnjem stepenu razvoja ne raspolaže efikasnim organom koji bi prinudio stranu — prekršiteljku pravila ratnog prava da ih ubuduće poštuje. I danas, kao i ranije, zaraćene strane moraju da pribegavaju merama samopomoći da bi se zaštitile od nezakonitih postupaka suprotne zaraćene strane ili pojedinaca. U toku trajanja rata jedna od najefikasnijih mera samozaštite, ako ne i jedina efikasna mera, su represalije.

Represalije se mogu primenjivati u miru i ratu. U miru povod za njihovu upotrebu predstavljaju nedozvoljeni postupci jedne države prema drugoj, njenim organima ili njenim državljanima. I u miru represalije ponekad sadrže upotrebu oružane sile. Tako je Italija 1923., posle pogibije na grčkoj teritoriji članova italijanske delegacije u komisiji za razgraničenje između Albanije i Grčke, naredila svojoj ratnoj mornarici da bombarduje Krf, a zatim da okupira to ostrvo, sve pod vidom represalija. Posebnu formu represalija u miru, povezanu sa primenom sile, predstavljaju pomorska blokada i embargo. U sistemu Ujedinjenih nacija i kolektivne bezbednosti, mirnodopske represalije koje sadrže primenu sile ili pretnju silom nisu dozvoljene. Nedavno, 28. marta 1964. godine, britanski vojni avioni iz baza u Južnoarabijskoj federaciji izvršili su vazdušni napad na jemenski garnizon u mestu Hareb u znak represalija zbog navodne jemenske vojne akcije protiv Bejhana (teritorija Južnoarabijske federacije). Savet bezbednosti UN je rezolucijom od 9. aprila 1964. god. osudio taj napad. Rezolucija izričito osuđuje princip represalija primenom sile kao nespojiv sa Poveljom UN.

Ratne represalije su radnje koje su same po sebi zabranjene međunarodnim ratnim pravom, ali koje postaju dozvoljene i zakonite ako su preduzete kao odmazda protiv prethodne nezakonite radnje suprotne zaraćene strane. Naime, dužnost zaraćenih strana da poštuju pravila ratnog prava nije apsolutna; ona je uslovljena recipročnim postupkom od strane protivnika. To je premisa na kojoj počivaju ratne represalije. Cilj represalija je da se država koja vrši povrede pravila ratnog prava prinudi da sa njima prestane i da ubuduće poštuje pomenuta pravila. Nekoć je cilj represalija bila osveta odnosno odmazda zbog kršenja pravila ratnog prava. One su svoj izvor imale u talionskom načelu — oko za oko, zub za zub — po kome je jedan vid represalija dobio i ime: i danas se represalije koje su istovrsne sa pričinjenom povredom nazivaju retalijacijom. Razvitak međunarodnog ratnog prava

ide za tim da se elementi osvete isključe iz represalija i da one postanu sredstvo čiji je jedini cilj da se spreči dalje kršenje pravila ratnog prava od strane neprijatelja. Zato se smatra da se represalije ne smiju preduzeti, iako je neprijatelj prethodno kršio pravila ratnoga prava, ako on sa tim povredama prestane i dâ određene garancije da ih ponovno neće vršiti.

Represalije predstavljaju veoma staru instituciju međunarodnog ratnog prava. Bile su poznate još u doba Aleksandra Velikog, široko su primenjivane u srednjem veku, a i u najnovijim ratovima. One predstavljaju veoma efikasno, ali ujedno i veoma nesavršeno sredstvo za sprečavanje kršenja pravila ratnog prava. Efikasnost represalija se sastoji u tome što su one za vreme trajanja rata jedini način da se protivnik prisili na poštovanje pravila ratnog prava. One su u ratu jedina efikasna mera samopomoći putem koje se država može zaštititi od daljeg kršenja pravila ratnog prava. Sve druge mere koje zaraćene strane primenjuju, kad dođe do kršenja pravila ratnog prava od strane protivnika, kao što su protesti neprijateljskoj komandi, apeli na svetsko javno mnjenje itd. imaju gotovo isključivo moralni ili propagandni efekat. I pozivanje na individualnu krivičnu odgovornost onih koji krše pravila ratnog prava, odnosno suđenje onima koji su ratne zločine počinili, nije za vreme trajanja rata naročito efikasno sredstvo za sprečavanje povreda ratnoga prava. U toku trajanja rata malo ratnih zločinaca padne u ruke zaraćene strane protiv koje su ratni zločini izvršeni. Suđenje ratnim zločincima vrši se pretežno tek po uspešno završenom ratu. Oni koji pravila ratnog prava krše veruju u pobeđu svojih oružanih snaga i smatraju da će njome sankcionisati sva njihova dela. Samim tim strah od kazne koju bi mogli iskusiti za počinjene ratne zločine ne odvrća ih naročito od kršenja pravila ratnog prava.

Nesavršenost represalija ogleda se u tome što ne pogađaju direktno krivce, već se primenjuju protiv pripadnika neprijateljskih oružanih snaga ili neprijateljskog stanovništva. Oni protiv kojih se represalije primenjuju najčešće nisu kršili pravila ratnog prava, odnosno nisu naredili ili izvršili ratne zločine. Samim tim su suprotne načelu pravičnosti po kojem krivac, tj. onaj koji je ratni zločin izvršio, treba da iskusi kaznu; one pogađaju treća lica, a ne krivca. One po svojoj suštini ne predstavljaju sankciju za povredu pravila ratnoga prava, jer sankcija treba da predstavlja reagovanje društva (međunarodne zajednice) na kršenje ustanovljenoga pravila. Međunarodna sankcija treba da bude sredstvo upravljanja međunarodnom zajednicom i zaštićavanje njenih životnih interesa. Ona mora biti upravljena uvek protiv izvršioca nedozvoljenog dela, odnosno protiv onoga ko je normu prekršio. Svega toga kod represalija nema. Nesavršenost represalija ogleda se i u tome što one predstavljaju kršenje pravila ratnoga prava, bez obzira što se preduzimaju kao protivmera za prethodne slične postupke neprijatelja. One predstavljaju zakon odmazde primenjen u međunarodnim odnosima, nepravdu u službi prava, a ne pravno sredstvo. Njihova upotreba može izazvati slično reagovanje kod protivnika, tj. može ga navesti da primeni kontrarepresalije, da u još većoj meri krši pravila ratnoga prava i da to pravda navodnim kršenjem tih istih pravila od strane onoga ko represalije primenjuje. Sve to može dovesti do potpune negacije ratnoga prava. Praksa I i II svetskog rata naro-

čito jasno pokazuje da zaraćene strane povrede pravila ratnog prava uvek pravdaju represalijama i tvrde da ih krše u znak represalija, jer je protivnik prethodno to isto učinio. Šta više, često se iskonstruišu fiktivne povrede pravila ratnoga prava od strane protivnika da bi se u znak represalija moglo otpočeti sa vlastitim njihovim masovnim kršenjem. Tako je Hitlerov šef generalštaba Halder u svom dnevniku priznao da je bombardovanje nemačkog grada Frajburga u maju 1940. god. izvršeno po Hitlerovom nalogu od strane *Luftwaffe* da bi se stvorio izgovor za primenu represalija, odnosno za kasnija masovna bombardovanja engleskih gradova od strane Nemaca. Velika Britanija je indiskriminirano bombardovala nemačke gradove kao represaliju zbog bombardovanja otvorenih britanskih gradova, a Nemci su opet upotrebu V (*fau*) oružja protiv engleskih gradova pravdali pravom na represalije zbog bombardovanja nemačkih gradova od strane saveznika. Naime, Nemci su bili svesni da su V (*fau*) oružja zabranjena po ratnom pravu s obzirom da su imala sve karakteristike slepih oružja i da nisu mogla biti upravljena na određeni vojni cilj; zato su ih nazivali oružjima za odmazdu (*Vergeltung* znači nemački odmazda) ili skraćeno V (*fau*). Isto tako, lanac anglo-nemačkih represalija i kontrarepresalija u pomorskom ratu u poslednja dva svetska rata doveo je do neograničenog podmorničkog ratovanja, do tehnike britanske *long-distance* blokade, do proglašenja celih okeana ratnim zonama u kojima su se potapali svi trgovački brodovi (i neprijateljski i neutralni) bez opomene, itd. Drugim rečima, doveo je do potpune negacije tradicionalnih pravila ratovanja na moru. Te mere imale su za posledicu faktičku izmenu pravila pomorskog ratnog prava i njihovo prilagođavanje savremenim uslovima. Teško je zamisliti da će se rat na moru ubuduće ikad voditi uz rigorozno poštovanje tradicionalnih pravila pomorskog ratnog prava, odnosno da se neće voditi računa o promenama nastalim praksom poslednja dva svetska rata. Pravila ratnog prava za podmornički rat su u savremenim uslovima neprimenljiva i svaka zaraćena strana koja se oslanja na podmornice ne može ih poštovati. To daje pravo na represalije onoj zaraćenoj strani koja ima superiornost u površinskim ratnim brodovima, i razlog da ne poštuje teško primenljiva tradicionalna pravila o bliskoj blokadi, kontrabandi i sl. Zato se zaraćene strane u ratu na moru uzajamno optužuju za kršenje određenih pravila ratnog prava i s pozivom na represalije pravdaju sopstvene prekršaje odnosnih pravila. Tako represalije postaju instrument menjanja preživelih i teško primenljivih pravila ratnoga prava.

Surovost i obim represalija izvršenih za vreme I i II svetskog rata su bili takovih razmera da su ugrozili i samu primenu pravila ratnoga prava. Stoga su se pojavila mišljenja da represalije u celini više predstavljaju pretnju pravilima ratnoga prava nego sredstvo za njihovu zaštitu i da ih stoga treba zabraniti. One se iz sredstava za sprečavanje kršenja ratnoga prava pretvaraju u svoju negaciju, i putem njih se kršenje tih pravila opravdava. U prilog njihovoj zabrani govori i okolnost da se iz analize prakse poslednja dva svetska rata ne može izvući određeni zaključak da li su više koristile ili škodile, odnosno u kojoj se meri pomoću njih uspelo da spreči kršenje pravila ratnoga prava. Nasuprot takvom stavu može se navesti da se svaka institucija međunarodnog prava može zloupotrebiti, pa i represalije, da zbog even-

tualne zloupotrebe jedne institucije međunarodnog prava ne treba odbaciti instituciju kao takvu. Ona država koja ne poštuje pravila ratnog prava i koja ih je ranije kršila pravdajući to represalijama, u slučaju da one budu zabranjene, učiniće to pod nekim drugim izgovorom. Represalije, bez obzira na njihovu nesavršenost, predstavljaju za sada jedino efikasno sredstvo zaštite zaraćene strane protiv nedozvoljenih postupaka neskrupuloznog neprijatelja.

Zakonitost represalija zavisi od određenih uslova. Ti uslovi su pobliže precizirani u toku suđenja ratnim zločincima posle II svetskog rata, i tako su ranija oskudna pravila običajnog međunarodnog prava o represalijama dopunjena, razrađena i formulisana u određeni sistem. Da bi represalije bile zakonite prema tako oformljenim pravilima, potrebno je da ispunjavaju sledeće uslove:

Razlog represalija mora biti prethodan nezakonit akt izvršen od strane onoga protiv koga se represalije preduzimaju. Drugim rečima, one moraju predstavljati odgovor na nezakonitu radnju protivnika tj. na prethodno kršenje pravila ratnog prava od strane neprijatelja. Izvršilac te nezakonite radnje može biti: vlada neprijateljske zemlje, pripadnici njenih oružanih snaga, njeni organi ili pojedinci. Nezakonita radnja mora da se odnosi na kršenje pravila ratnog prava.

Pre nego se preduzmu represalije mora biti učinjen pokušaj da se na drugi način dobije zadovoljenje zbog izvršene povrede međunarodnog prava. Drugim rečima, mora se prethodno protivniku postaviti zahtev da prestane sa povredama pravila ratnog prava i da krivca kazni. U tom cilju ulaže se protest komandantu neprijateljske jedinice čiji se pripadnici ne pridržavaju pravila ratnog prava, ili, ako povrede pravila ratnog prava prelaze lokalni značaj ili se ponavljaju, protest neprijateljskoj vrhovnoj komandi, odnosno vladi. Protest treba da sadrži upozorenje da se sa povredama ratnog prava prestane i eventualno naznačenje mera koje će se preduzeti ako neprijatelj nastavi sa odnosnom delatnošću. S obzirom da se ratne represalije izvode u specifičnim uslovima, tj. u ratu, može doći do situacije (ako neprijatelj ponovo i naročito teško krši pravila ratnoga prava) kad ovaj uslov ne mora biti ispunjen, odnosno kad se odmah može pristupiti represalijama.

Dalji uslov za dozvoljenost represalija jeste njihova srazmernost. Preduzete represalije moraju biti srazmerne sa povredom koja je prethodno izvršena. To znači da one kvalitativno i kvantitativno moraju odgovarati pričinjenoj povredi. Njihova težina ne sme preći težinu povreda ratnog prava izvršenih od strane neprijatelja. Srazmernost represalija ne znači njihovu istovrsnost. Međunarodno ratno pravo ne traži da način i vrsta represalija budu identični sa pričinjenim povredama, već samo da postoji srazmernost između nanesene povrede i težine represalija. Kod represalija koje po svom karakteru nisu identične sa izvršenom povredom ratnog prava nije uvek lako ustanoviti kad one prestaju da budu srazmerne. Očiti primer za to su represalije i kontrarepresalije zaraćenih strana izvršene u ratu na moru u toku I i II svetskog rata. Ipak, i kod represalije nisu istovrsne moguće jer da se objektivno ustanovi njihova srazmernost sa izvršenom povredom. U suđenjima posle II svetskog rata zakonitost mnogih nemačkih represalija osporena je zato što su bile nesrazmerne. Naime, Nemci su mnoge ratne zločine pravdali svojim navodnim pravom na represalije. Tako je-

feldmaršal Kajtel, šef vrhovne komande nemačkih oružanih snaga, 16. septembra 1941. godine izdao naređenje da se, u slučaju kad se stanovništvo okupiranih zemalja suprotstavlja nemačkim vlastima i kad tom prilikom bude ubijen nemački vojnik, strelja 50 do 100 komunista i da će se to smatrati odgovarajućom represalijom za život jednog nemačkog vojnika. Na osnovu toga naređenja hitlerovci su za vreme II svetskog rata streljali stotine hiljada lica iz redova stanovništva okupiranih teritorija. Nakon II svetskog rata na raznim suđenjima nemačkim ratnim zločincima koji su ta streljanja naredili ili izvršili, raspravljalo se i o pitanju da li je uzimanje i streljanje talaca bilo dozvoljeno u znak represalija po pravilima međunarodnog ratnog prava. Danas, na osnovu Ženevskih konvencija za zaštitu žrtava rata iz 1949. uzimanje talaca je zabranjeno. Međutim, postoje mišljenja da ta zabrana nije važila i u toku II svetskog rata i da je uzimanje talaca i njihovo streljanje u znak represalija bilo dozvoljeno po tada važećim pravilima. Sudovi su o tom pitanju u raznim zemljama zauzeli različita gledišta. Međutim, i oni sudovi koji su smatrali da je po pravilima međunarodnog prava koja su bila na snazi u toku II svetskog rata bilo dozvoljeno uzimati taoce i primenjivati protiv njih represalije kao odgovor na nedozvoljene akte izvršene od pojedinca iz redova stanovništva na okupiranoj teritoriji, stali su na stanovište da su nemačke represalije u navedenom omeru 1 : 100 bile očito nesrazmerne i zato nezakonite. Sudovi se nisu izjasnili koji omer je srazmeran, ali su oglašavali krivim i one nemačke komandante koji su naredili streljanje talaca u manjem omeru.

Odluku o primeni represalija mogu donositi samo za to ovlašćeni organi države. Koji su to organi, određuje se unutrašnjim propisima svake države. Instrukcije za ratovanje koje izdaju armije za potrebe svojih jedinica po pravilu određuju koji komandant je nadležan da naredi izvođenje represalija. Poželjno je da to budu komandanti visokog ranga, uglavnom komandanti divizija i viši, kako bi se obezbedilo da represalije predstavljaju iznimnu meru koja se primenjuje samo u krajnjem slučaju, privremeno, i u odnosu na određenog neprijatelja i samo po naređenju komandanta koji je nadležan da ih odredi. Viši komandanti prilikom odluke o represalijama mogu bolje sagledati sve te elemente i šire oceniti da li je ozbiljnost pričinjenih povreda od strane neprijatelja takva da zahteva preduzimanje represalija. Ipak, i niže vojne starešine mogu samostalno narediti primenu represalija u izuzetnim slučajevima. Ti slučajevi će nastupiti kad neprijatelj primenjuje takva nedozvoljena sredstva i načine vođenja operacija koji bi imali za posledicu uništenje vlastitih jedinica ili gubitak odsudnih položaja, ukoliko se ne odgovori istom ili sličnom nedozvoljenom merom ili načinom ratovanja, a komandant nije u mogućnosti da pravovremeno zatraži i dobije odobrenje od višeg starešine. U II svetskom ratu nemačko naređenje o nadležnostima po planu *Barbarosa* predviđalo je da represalije može narediti samo oficir ranga komandanta bataljona i viši. Međutim, to isto naređenje propisivalo je da će se krivična dela protiv neprijateljskog stanovništva goniti jedino ako to zahteva održavanje discipline i bezbednosti. Dakle, naređenje je sugeriralo da se izvršiocima ratnih zločina protiv civilnih lica na okupiranoj teritoriji ne pozivaju na odgovornost zbog neovlašćenog izvođenja represalija. Ne-

mačka praksa u celosti je prihvatila zločinačku sugestiju pomenutog naređenja.

Represalije protiv stanovništva na okupiranoj teritoriji postavljaju neka sporna i delikatna pitanja. Osnovno je to da li je primena represalija protiv pojedinaca, na primer talaca, bila dozvoljena po važećim pravilima međunarodnog prava u toku II svetskog rata, a ako jeste, pod kojim uslovima su se takve represalije mogle sprovoditi. Naime, mnoge instrukcije za ratovanje koje su važile u toku II svetskog rata (između ostalih i instrukcija Velike Britanije i SAD) dozvoljavale su uzimanje talaca da bi se jedinice na taj način zaštitile od nezakonitih radnji od strane neprijatelja. Štaviše, instrukcija SAD je navodila da taoci mogu biti kažnjeni ili streljani ukoliko neprijateljske snage ili stanovništvo ipak izvrše nezakonite radnje koje je uzimanjem talaca trebalo sprečiti. Međutim, na kraju II svetskog rata ubijanje talaca je službeno proglašeno ratnim zločinom. Tako su statuti Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu i Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok, kao i Zakon broj 10 Kontrolnog saveta za Nemačku (koji je regulisao kažnjavanje nemačkih ratnih zločinaca) proglasili streljanje talaca ratnim zločinom. Pojedini (nacionalni) sudovi prilikom suđenja nemačkim ratnim zločincima posle II svetskog rata zauzimali su razne stavove o pitanju da li je ubijanje talaca bilo dozvoljeno ili zabranjeno. Američki vojni sud u Nirnbergu u presudi protiv Vilhelma Lista i dr. (suđenje nosi naziv »taoci« baš zato što se to pitanje najdetaljnije raspravlja) nabraja uslove pod kojima se mogu i »legalno« streljati taoci. Sud je također pravio razliku između zatvorenika radi primene represalija i talaca. Ipak, i oni sudovi koji su stali na stanovište da su se u toku II svetskog rata mogle dozvoljeno preduzimati represalije protiv talaca, odnosno pojedinaca iz redova stanovništva, smatraju da se tim merama sme pristupiti tek nakon sprovedenog sudskog postupka. Cilj sudskog postupka je da se ustanovi jesu li ispunjeni uslovi za primenu represalija. Kao dalji uslov za dozvoljenost represalija protiv pojedinaca traži se da postoji veza između nezakonite radnje (povređe pravila međunarodnog prava) i onih protiv kojih se represalije primenjuju. Naime, stoji se na stanovištu da represalije treba da imaju zastrašujuće dejstvo na grupu lica ili teritorijalnu jedinicu gde je nezakonita radnja izvršena, a to dejstvo se može obezbediti samo ako postoji bar neka veza između nezakonite radnje i grupe lica protiv koje se represalije primenjuju, odnosno teritorije gde je nezakonita radnja izvršena. U praksi ta veza je vrlo neodređena. Smatra se da je dovoljno izabrati lica protiv kojih se represalije primenjuju sa geografskog područja gde se nezakonita radnja dogodila. Posle II svetskog rata 1949. god. IV ženevskom konvencijom za zaštitu stanovništva u oružanom sukobu izričito su zabranjene represalije protiv stanovništva. To znači da okupator ne sme vršiti represalije protiv stanovništva okupirane teritorije zbog akcija izvršenih protiv njega od pojedinaca iz redova tog stanovništva. No, neki pisci već ukazuju na »neodrživost« ovih odredbi. Tako A. R. Albrecht¹ navodi: »Međutim, zabrana represalija protiv »zaštićenih lica« iz konvencije o zaštiti građanskog stanovništva sumnjive je vrednosti. Za-

¹ A. R. Albrecht: *War reprisals in the war crimes trials and in the Geneva conventions of 1949*, The American Society of International Law, 1953.

brana gotovo svih represalija protiv građanskih lica na okupiranoj teritoriji može da stvori znatne teškoće okupatoru. Ako na okupiranoj teritoriji postoji rasprostranjeni i aktivni otpor, okupator neće biti u mogućnosti da poštuje zabranu represalija, jer represalije ili pretnja represalijama predstavljaju meru od životne važnosti za održavanje reda i mira među neprijateljski raspoloženim civilnim stanovništvom. Iako je Britanija vezana ženevskim konvencijama, Britanci su u ratu na Malaji primenjivali represalije protiv civilnog stanovništva. To pokazuje da u određenim situacijama može postojati apsolutna nužnost da se takve represalije primene, bar u ograničenom vidu. Radi toga bi trebalo blanketnu zabranu represalija u Ženevskoj konvenciji o zaštiti građanskih lica za vreme rata ponovno razmotriti«.

I R. R. Baxter² navodi da među značajne probleme sa kojima će se Armija SAD verovatno sresti u budućem ratu spada i pitanje gerile i aktivnosti civilnih lica. Po Ženevskoj konvenciji o zaštiti građanskih lica, ako neki civil počini neprijateljski akt na okupiranoj teritoriji samo on može biti kažnjen; »... ako civili izvode gerilske aktivnosti, potrebno je da se ti pojedinci — pre nego budu suđeni i streljani zbog svog učesća u neprijateljstvima — kao kroz sito izdvoje od ostalog miroljubivog stanovništva...«.

Očito je da zabrana represalija prema stanovništvu predviđena IV ženevskom konvencijom iz 1949. god. predstavlja značajnu tekovinu međunarodnog ratnog prava i prava porobljenih naroda uopšte. Drugo je pitanje hoće li svi te odredbe poštovati. Kao što se vidi, već se čuju glasovi da ih je teško primeniti i da ih treba revidirati. Ove, za sada samo teorijske, stavove treba oštro osuditi, jer postoji opasnost da predstavljaju pokušaj da se opravda takva eventualna buduća praksa.

Zabrana represalija protiv stanovništva nije jedina međunarodna pozitivna zabrana represalija protiv određenih lica ili stvari. Tako je još Ženevska konvencija o ratnim zarobljenicima iz 1929. zabranila represalije u odnosu na ratne zarobljenike. Posle II svetskog rata, Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. proširuju pravnu zabranu primene represalija tako da su danas one zabranjene protiv ličnosti ratnih zarobljenika, ranjenika, bolesnika i zaštićenih građanskih lica i njihove imovine; kolektivne kazne se tim licima ne mogu izricati ni kao represalije. One su, nadalje zabranjene protiv sanitetskog osoblja, sanitetskih jedinica, sanitetskih ustanova (bolnica), sanitetskih transporta i sanitetskog materijala; protiv kulturnih i istorijskih spomenika, građevina i ustanova namenjenih nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima. Države koje su vezane ženevskim konvencijama za zaštitu žrtava rata obavezale su se da neće primeniti represalije protiv zaštićenih lica i dobara čak i onda kad neprijatelj sa svoje strane ne poštuje ta zaštićena lica i dobra. To, međutim, ne znači da se represalije uopšte ne mogu primeniti ako neprijatelj ne poštuje pravila ratnog prava o zaštićenim licima i dobrima. Povređene države u tom slučaju mogu primeniti represalije protiv drugih objekata. To, praktično znači da mogu primeniti represalije protiv pripadnika oružanih snaga, odnosno upotrebiti zabranjene načine i sredstva ratovanja. Čini nam se da je na taj način nastojanje da se rat humanizuje — koje je nesumnjivo pozi-

² R. R. Baxter, *The Law of War, Legal Status of the Military*, 1957.

tivno — stvorilo u oblasti ratnog prava prilično apsurdnu situaciju: represalije protiv zaštićenih lica su zabranjene, ali nisu zabranjene kao takve; ako zabrana represalija obuhvata ratne zarobljenike, ranjenike, bolesnike i stanovništvo, onda se one mogu izvoditi jedino protiv pripadnika oružanih snaga, tj. protiv njih primeniti nedozvoljena sredstva i načini ratovanja. U praksi će to objektivno često predstavljati nehumaniji i teži oblik represalija, naravno ukoliko zaraćene strane uopšte ne odustanu od njihove primene protiv lica. Naime, represalije se mogu izvoditi i protiv dobara (stvari), a ne samo protiv lica. Međutim, malo je verovatno da će se zaraćene strane zadovoljiti takvom vrstom represalija s obzirom da su one u ratu neefikasne.

Prema običajnom pravu i pravilima koja su oformljena tokom suđenja ratnim zločincima posle II svetskog rata da bi represalije, bile zakonite, potrebno je da ispunjavaju određene uslove. Jedan od njih je da predstavljaju odgovor na nezakonitu radnju protivnika, koja se mora odnositi na kršenje pravila ratnog prava, odnosno da mora biti iz oblasti ratnog prava. Međutim, posle II svetskog rata pojavila su se mišljenja da i povreda pravne zabrane rata ili otpočinjanje ili vođenje agresivnog rata ovlašćuje žrtvu agresije na represalije u oblasti ratnog prava. Naime, po Povelji Ujedinjenih nacija rat je pravno zabranjen. Samim tim rat više ne postoji u tradicionalnom smislu te reči: on predstavlja pribegavanje sili, koja, po pravnom poretku današnje međunarodne zajednice, predstavlja međunarodni zločin. Međunarodna zajednica je ovlašćena da protiv agresora primeni prinudne mere, kao što je i žrtva agresije ovlašćena da primeni mere individualne samoodbrane, odnosno, ako je u savezu sa nekim državama, mere kolektivne samoodbrane. Te mere pravno ne predstavljaju rat, jer je on proglašen »najtežim međunarodnim zločinom«, već zakonit akt samoodbrane. Po tom shvatanju sistem kolektivne bezbednosti stvoren Poveljom Ujedinjenih nacija i pravna zabrana rata proklamovana tom Poveljom, pretpostavlja pravo onih koji se bore protiv agresora da agresora stave van zakona i da u odnosu na njega ne primenjuju uopšte ili bar ne u celini pravila ratnog prava. To znači da se oružanim snagama agresora i njegovom stanovništvu ne priznaju ona prava koja su im priznata po tradicionalnom međunarodnom ratnom pravu. Po tom gledištu povreda pravne zabrane rata od strane agresora ovlašćuje žrtvu agresije da agresora u oblasti ratnog prava stavi van zakona, odnosno, da primeni protiv njega represalije. U praksi to znači da se protiv agresora mogu primeniti sva sredstva i načini ratovanja, pa i oni koji su važećim pravilima ratnoga prava zabranjeni.

To gledište pojavilo se odmah posle II svetskog rata prilikom suđenja glavnim nemačkim i japanskim ratnim zločincima. Optužba je izišla sa tvrdnjom da sve posledice koje proizilaze iz agresivnog rata (ubistvo, ranjavanje i sl.) predstavljaju ratni zločin.³ Pred međunarodnim vojnim

³ Tako je francuski glavni tužilac *Menthon* pred međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu 1946. god. u svom uvodnom izlaganju izneo da »rat koji je otpočet kršenjem međunarodnog prava nema u stvari pravni karakter rata. On je u svojoj suštini gangsterski akt, sistematski zločinački poduhvat«.

I britanski glavni tužilac *Shawcross* u svom zaključnom govoru prihvata gledište francuskog tužioca i tvrdi: »Ubijanje boraca u ratu opravdano je kako po međunarodnom tako i po nacionalnom pravu samo u slučaju ako je rat kao

sudom za Daleki istok prilikom suđenja glavnim japanskim ratnim zločincima iz II svetskog rata optužba je bila još smelija. Ona je izjednačila agresivni rat sa ubistvom, odnosno ona je sva usmrćenja, ranjavanja i sl. do kojih je u ratu došlo tretirala kao ubistvo. Na oba navedena suđenja odbrana se suprotstavila takvom gledištu i tvrdila da agresorska država, kad je u pitanju međunarodno ratno pravo, ima ista prava i dužnosti kao i napadnuta država; usmrćenja, ranjavanja i sl. do kojih je došlo za vreme ratnih operacija, sa izuzetkom ratnih zločina *stricto sensu*, tj. sa izuzetkom kršenja pravila ratnoga prava, predstavljaju normalne posledice rata, a ne krivična dela ubistva, telesne povrede i sl. Međunarodni vojni sudovi u Nirnbergu i Tokiju odbili su da prihvate gledište optužbe. Glavni nemački i japanski ratni zločinci osuđeni su zbog pripremanja i vođenja agresivnog rata tj. zbog izvršenja zločina protiv mira, ali zločin protiv mira nije identifikovan sa ratnim zločinom. Međutim, neki drugi sudovi prilikom suđenja ratnim zločincima su to učinili. Tako je holandski specijalni kasacioni sud prilikom suđenja Hansu Rauteru, nacističkom gaulajteru Holandije za vreme II svetskog rata, odbacio njegovu odbranu da su mere koje je preduzimao bile opravdane, jer su predstavljale represalije i odgovor na kršenje pravila ratnog prava od strane Holandana. Sud je stao na stanovište da izvorna krivica leži na Nemačkoj koja je započela neizazvani napadački rat protiv Holandije, pa je prema tome Holandija bila ovlašćena da pribegne represalijama u odnosu na Nemačku, dok Nemačka nije bila ovlašćena da primeni kontrarepresalije u odnosu na Holandiju. Drugim rečima, holandski sud stao je na stanovište da su zbog povrede pravne zabrane rata (povrede Pariškog ugovora), odnosno zbog otpočinjanja agresivnog rata od strane Nemačke, holandski građani bili ovlašćeni da primene represalije u oblasti ratnoga prava. Pomenuto gledište polazi od karaktera rata tj. od toga da li je rat zakonit ili nezakonit. Ono nezakonit rat izjednačuje sa ratnim zločinom, i kad se radi o nezakonitom ratu dozvoljava žrtvi agresije da primeni represalije protiv agresora; ovlašćuje žrtvu agresije da ne poštuje pravila ratnog prava i da se agresoru suprotstavi svim sredstvima. Ovaj stav, nužno se reflektira i na druga područja međunarodnog ratnog prava. On se, na primer, mora odraziti i na pravila ratnog prava o okupaciji. Ako se pomenuti stav prihvati mora se praviti razlika između nezakonite i zakonite okupacije po svom nastanku, a ne samo po načinu vršenja, kako je to po važećem ratnom pravu. Okupacija do koje je došlo u odbrambenom ratu zakonita je po svom nastanku i prosuđuje se po važećim pravilima ratnog prava. Međutim, okupacija proizašla iz napadačkog rata je po nastanku nezakonita i zločinačka. Iz toga proizilazi da je svaki akt okupatora nedozvoljen, bez obzira što ga tradicionalno ratno pravo dozvoljava, odnosno da je okupator krivično odgovoran za vršenje okupacije i u slučaju kad to čini saglasno pravilima ratnog prava.

Međutim, zločin protiv mira nije identičan sa ratnim zločinom. Po sada važećim normama ratni zločini su samo teže povrede pravila ratnog prava. Da bi se neka radnja okvalifikovala kao ratni zločin, nije mero-

takav zakonit. Ali ako je rat nezakonit, kao što je to bio rat otpočet ne samo kršenjem Pariskog pakta, već i bez bilo kakve opomene i objave rata, onda je očito da ništa ne može opravdati ubijanje boraca, jer ona predstavljaju umorstva koja se ni po čemu ne razlikuju od onih koja vrše razbojničke bande.«

davno da li je neki rat agresorski ili ne, već da li se zaraćene strane u izvođenju ratnih dejstava pridržavaju pravila ratnog prava ili ne. Agresor samim time što je agresor čini zločin protiv mira, ali pod pretpostavkom da se pridržava ratnog prava (što je malo verovatno s obzirom da se radi o agresoru), ne čini ratne zločine. I obratno. Žrtva agresije, bez obzira što je njena stvar pravedna, može teoretski vršiti ratne zločine, ako ne poštuje pravila ratnoga prava. Da nije tako, razlikovanje na zločine protiv mira i ostale zločine — ratne zločine i zločine protiv čovečnosti — bilo bi bez svrhe, jer bi zločin protiv mira automatski sva ratna dejstva napadača pretvarao u ratne zločine.

Poslednjih godina ponovo je aktuelizirana teorija da povreda pravne zabrane rata, predviđene sistemom Ujedinjenih nacija, daje povređenoj strani pravo na represalije u oblasti ratnog prava i ovlašćuje napadnutu državu da ta pravila ne poštuje, odnosno da se suprotstavi agresoru svim sredstvima, pa i onima koja su po ratnom pravu zabranjena. Putem te teorije nastoji se u novije vreme, sa stanovišta međunarodnog ratnog prava, opravdati uporeba nuklearnog oružja. Naime, neposredno nakon II svetskog rata zakonitost upotrebe nuklearnog oružja — sa stanovišta međunarodnog prava — mnogi nisu dovodili u sumnju. Međutim, vremenom je doktrina evoluirala i danas gotovo bez rezerve stoji na stanovištu da je upotreba nuklearnog oružja i po sada važećim pravilima ratnog prava zabranjena. To gledište je potvrđeno i nekim rezolucijama Ujedinjenih nacija (na primer, rezolucijom o nezakonitosti upotrebe nuklearnog oružja, koju je prihvatila Generalna skupština UN 24. novembra 1961.). Samim tim, oni koji razmišljaju o eventualnoj upotrebi tog oružja, bili su prinuđeni da pronađu pravne argumente pomoću kojih bi mogli braniti njegovu zakonitu upotrebu. To su najlakše činili pozivajući se na pravo represalija. Naime, nesporno je da je po važećem međunarodnom ratnom pravu upotreba nuklearnog oružja dozvoljena u znak represalija ako ga je i protivnik prethodno upotrebio ili na drugi način teško kršio pravila ratnog prava. Pri tom jedino važe opšta pravila ratnog prava o represalijama, koja prvenstveno zahtevaju da između nanesene povrede i težine represalija postoji srazmernost. Ako su ispunjeni opšti uslovi za primenu represalija, onda je po takvim gledištima opravdana i zakonita upotreba nuklearnog oružja u znak represalija. Međutim, ide se i dalje od ovog opšteg pravila ratnog prava. Nastoji se opravdati zakonitost upotrebe tog oružja, do koje eventualno može doći, ne samo u znak represalija zbog kršenja pravila ratnog prava (koja po težini moraju biti srazmerna upotrebi nuklearnog oružja) već i u slučaju kad je protivnik otpočeo napadački rat. Tako je britansko Udruženje za međunarodno pravo na svom sastanku od 7. XII 1961. godine usvojilo rezoluciju o dozvoljenosti, odnosno zabranjenosti upotrebe zabranjenog oružja u cilju samoodbrane u kojoj se, između ostalog, kaže: »c) Kad je neka od država učesnica međunarodnog oružanog sukoba prekršila pravila ratnog prava, dozvoljena je po međunarodnom pravu upotreba gore pomenutih oružja (biološkog, hemijskog i nuklearnog) od druge zaraćene strane u cilju represalija — pod pretpostavkom da represalije nisu nesrazmerne, ukoliko ne postoje posebne ugovorne obaveze koje zabranjuju represalije; d) na isti način, u nedostatku posebnih pravila međunarodnog prava, nemoguće je poreći pravo zaraće-

noj strani da upotrebi takva oružja u cilju represalija, ako je njen protivnik prekršio ugovornu obavezu da ne pribegne primeni sile, odnosno da ne pribegne ratu.« I na konferenciji Svetskog udruženja za međunarodno pravo (*International Law Association*) 1962. u Brislu britanska delegacija zastupala je gledište (u čemu su je podržavale i neke druge delegacije) da povreda pravne zabrane rata daje napadnutoj strani pravo na represalije u domenu ratnog prava, pa i na upotrebu nuklearnog ili drugog zabranjenog oružja. Drugim rečima, zakonitost upotrebe nuklearnog i drugog zabranjenog oružja pokušava se pravdati pozivom na pravo samoodbrane i pravo represalije.

Odgovor na pitanje da li su dozvoljene represalije u oblasti međunarodnog ratnog prava zbog povrede međunarodnog javnog prava, odnosno zbog povrede pravne zabrane rata, zavisi od shvatanja međunarodnog ratnog prava, njegovog karaktera i značaja. Sa stanovišta međunarodnog javnog prava, normalno je ispitati obeležja rata i na osnovu karaktera rata prosuđivati postupke država. Međutim, ratno pravo, bar u sadašnjoj etapi razvoja, ne ispituje karakter rata. Sa stanovišta međunarodnog ratnog prava bez značaja je da li se radi o pravno zabranjenom ratu (agresorskom ratu) ili o individualnim ili kolektivnim merama samoodbrane (odbrambenom ratu), odnosno prinudnim merama UN (oružanoj akciji UN radi uspostavljanja mira). Ratno pravo sa ratom računa kao sa faktorom i nastoji ublažiti ratne strahote koliko je to u datim uslovima moguće i sprečiti suvišna varvarstva. Ono reguliše prava i dužnosti zaraćenih strana bez obzira da li se radi o napadaču ili napadnutom, kao što reguliše uzajamna prava i dužnosti neutralaca i zaraćenih. Sa stanovišta ratnog prava humanizirati rat znači zaraćenim stranama zabraniti sve mere koje su okrutne, a suviše su sa stanovišta konačnog cilja rata — sa stanovišta pobeđe.

Činjenica da je u sistemu UN rat pravno zabranjen ne menja pravila ratnog prava. Ona ostaju jednaka, kako u odnosu na agresora tako i u odnosu na žrtvu agresije. Međunarodna zajednica daje ocenu o karakteru rata, a međunarodno javno pravo osuđuje agresivni rat kao najteži međunarodni zločin. Nasuprot tome, međunarodno ratno pravo računa s ratom kao s činjenicom; ono predstavlja minimum humanosti koji su dužne poštovati sve zaraćene strane. U praksi one ga poštuju samo ukoliko ga poštuju i njihov protivnik. Nepoštovanje pravila ratnog prava od jedne zaraćene strane uvek izaziva lančanu reakciju negativnog reciprociteta. Sprovođenje u život načela da za žrtvu agresije važi jedan sistem (privilegovani) pravila ratnog prava, a za agresora drugi sistem (diskriminatorni) pravila pravila, pozivom na pravnu zabranu rata, u praksi predstavlja potpunu negaciju pravila ratnog prava, jer iskustvo pokazuje da jedna zaraćena strana nikad ne poštuje pravila ratnog prava, ako to ne čini i njen protivnik. Iako je pravna zabrana rata danas osnovni pravni princip međunarodne zajednice, iz njega se ne mogu izvoditi određeni zaključci za ratno pravo, jer bi bili štetni za poštovanje pravila ratnog prava. Dati pravo žrtvi agresije da se suprotstavi agresiji svim sredstvima, i dozvoljenim i nedozvoljenim, znači legalizovati upotrebu nuklearnog i drugog zabranjenog oružja pod vidom represalija zbog povrede pravne zabrane rata. To važi pogotovo s obzirom na istorijski fakat da se zaraćene strane bez izuzetka uzajamno

optužuju za otpočinjanje napadačkog rata. Samim tim će svaka od njih tvrditi da može — sa stanovišta međunarodnog prava — dozvoljeno upotrebiti nuklearno i drugo zabranjeno oružje protiv svoga protivnika, jer da je on prekršio pravnu zabranu rata, odnosno otpočeo napadački rat. Bilo bi krajnje opasno prihvatiti gledište da država, kad tvrdi da je napadnuta, odnosno kad tvrdi da djeluje u samoodbrani, ima pravo na represalije zbog povrede pravne zabrane rata. To bi u praksi značilo ozakoniti upotrebu svih sredstava i načina ratovanja, pa i nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja. Ratne represalije kao institucija međunarodnog ratnog prava dozvoljene su samo zbog njegovih povreda. Na tome treba i ostati i ne dozvoliti ih zbog povrede pravne zabrane rata. To ni ukoliko ne znači da se na taj način ne osuđuje agresija. Otpočinjanje agresivnog rata predstavlja zločin protiv mira. Međunarodna zajednica, međunarodno javno pravo, politika i istorija utvrđuju ko je agresor, a ko žrtva agresije. Ratno pravo, ako hoće da opstane, ne treba i ne sme o tome da sudi.

Pukovnik

Dr Vuko GOZZE-GUČETIĆ

O VOJNONAUKNOM RADU

Pukovnik Boško RANITVIĆ:

Doba u kojem živimo, svakidašnja praksa, postavlja pred vojnu nauku tako velike zadatke kakvi joj nikad ranije nisu postavljeni. Od nje se traži da otkrije karakter i fizionomiju savremenog rata; da pre svega pruži naučno rešenje tako aktuelnih problema kao što su: izvođenje savremenih operacija i bojeva sa upotrebom raketno-nuklearnih borbenih sredstava, izvođenje borbenih dejstava u početnom periodu rata, pitanje komandovanja i rukovođenja jedinicama, da stvaralački uopšti praksu obuke, vežbi, manevara i celokupne operativno-taktičke pripreme oružanih snaga. Vojna nauka mora da pronađe takvu organizacijsku formu oružanih snaga u celini i svake jedinice posebno koja će u celosti odgovarati uslovima i potrebama savremenog rata. Ima i niz drugih pitanja na koja vojna teorija treba da da odgovor. U celini, vojna nauka, razrađena u doba mira, mora da pruži duboka naučna rešenja svih pitanja pripreme i vođenja rata, i da bude jasnija nego ikada ranije. U njoj se mora stalno voditi računa da kriterijum istine može biti samo praksa.

Važnost i odgovornost teoretskih studija iz oblasti rata akcentira i ta činjenica što, za razliku od drugih oblasti ljudskog znanja, pravilnost teoretskih obrada u doba mira, može biti potpuno proverena i potvrđena tek u vreme rata. Mirnodopski eksperimenti samo su približavanje uslovima rata i samo u izvesnom stepenu provera vrednosti teoretskih pretpostavki. Istorija nam daje niz primera nepravilne pripreme država za rat zbog pogrešne vojne doktrine i nepravilno izabranog pravca priprema.

Uloga i značaj vojne teorije proističu iz opšte priznate činjenice da je ona jedan od najvažnijih činilaca koji, pored ostalog, omogućava pravilno shvatanje karaktera savremene oružane borbe, naučno obrazloženo određivanje uloge i mesta vidova, rodova, službi i borbenih sredstava. To pitanje ima prvostepeni značaj jer od njegovog rešenja zavisi izbor osnovnog pravca pripreme zemlje za rat u celini, a posebno oružanih snaga kao glavnog instrumenta rata, kao i racionalno korišćenje društvenih sredstava.

Određivanje karaktera oružane borbe i izbor glavnih pravaca u izgradnji oružanih snaga iziskuju svestranu naučnu analizu ratnih pojava da bi se rešenja poklapala sa objektivnim potrebama vremena. Iskustvo je pokazalo da je to moguće samo na naučnoj osnovi — brižljivom analizom prošlosti, svestranim uzimanjem u obzir sadašnjosti,

Ovaj napis je sačinjen od izlaganja pukovnika Boška Ranitovića, Veljka Kadjevića i Milisava Nikića u diskusiji o vojnonaučnom radu. Casopis će prihvatiti učešće u diskusiji i drugih autora o ovom za izgradnju Armije vrlo važnom pitanju.

predviđanjem budućnosti. Samo naučno-teoretska istraživanja omogućuju da se potpuno razotkrije suština pojava i problema, da se isključe subjektivna rasuđivanja i ocene, da se naučno obrazlože i argumentišu one postavke i zaključci koji će poslužiti kao osnova za praktičnu delatnost u izgradnji i upotrebi oružanih snaga.

Uslovi u kojima će se voditi oružana borba zahtevaju proveru mnogih postavki vojne nauke i njenog sadržaja. Kao nikada ranije vojna nauka treba pravovremeno i pravilno da osvetli put praksi, da odlučno probija put novome, da odbacuje zastarele poglede i rešenja. Ali, to ni u kom slučaju ne znači negiranje svega onoga što nam je dala prošlost, već naprotiv, maksimalno korišćenje svega onoga što se može koristiti bilo potpuno ili prilagođeno novim uslovima. Objektivno, postoji tesna veza između svake kasnije etape u razvoju vojne nauke i prethodnih etapa, pri čemu nagomilano znanje i tradicije u ovoj ili onoj meri imaju svoj značaj kraće ili duže vreme i u novim uslovima.

Brz tempo razvoja tehnike ne samo što akcentira zahtev za utvrđivanje pogleda na karakter, predmet i sadržaj vojne nauke, već zahteva proučavanje širokog kompleksa vojnonaučnih problema, među kojima posebno mesto zauzima problem usklađivanja teorije ratne veštine sa nivoom tehničkog razvoja. Usavršavanje vojne tehnike ne sme se odvijati stihijski već na osnovu zahteva koje ratna veština postavlja vojnotehničkim naukama. Zbog toga danas tesna veza između ratne veštine i vojnotehničkih nauka ima prvostepeni značaj.

Ratom kao složenom društvenom pojavom bavi se ne samo vojna nauka već i čitav niz drugih društvenih i egzaktnih nauka. Mada je još uvek sporno šta je predmet vojne nauke, većina se slaže da se vojna nauka neposredno bavi proučavanjem i ispitivanjem rata sa svoje specifične, vojne tačke gledišta. Iz toga sledi da je predmet vojne nauke glavni, specifični sadržaj rata, a to je svakako oružana borba. Razgraničenje je nužno jer, s jedne strane, omogućuje koncentraciju pažnje vojnih istraživača na rešavanju glavnih zadataka koji su u direktnoj vezi sa oružanom borbom, a sa druge, stvara uslove za racionalno korišćenje dostignuća drugih nauka i angažovanje odgovarajućih civilnih naučnih institucija.

Potreba za stvaralačkim razvojem vojne teorije uslovljena je ne samo uspesima nauke i tehnike koji su postignuti danas već i neverovatnim tempom njihovog daljnjeg razvoja.

Modernizacija naše armije i dograđivanje njene doktrine počivaju na svestranoj vojnonaučnoj analizi niza problema iz oblasti rata. Tu, pre svega, dolazi analiza političko-strategijskog položaja naše zemlje u sadašnjim međunarodnim odnosima, materijalnog faktora, fizionomije eventualnog budućeg rata, posebno njegovog početnog perioda, stanja naše armije po svim sektorima uz istovremeno upoređivanje sa stanjem armija stranih zemalja. Zato je dalje potrebno vršiti teoretske analize o svim bitnim pitanjima iz vođenja borbenih dejstava. Tu dolazi i neophodnost vojnonaučne analize celokupnog sistema obuke i vaspitanja, zatim analize raznih pitanja iz domena pojedinih rodova i službi.

Na svim tim pitanjima u nas je već mnogo urađeno.

Za dalje uspehe neophodno je usklađivati ovaj rad u raznim ustanovama koje se njime bave. Kad nema usklađenosti, redovna je pojava da se obrađuju i pitanja koja nisu adekvatan odraz osnovnih potreba i zadataka koji stoje pred armijom, ili da jedno te isto pitanje obrađuje istovremeno nekoliko ustanova, nezavisno jedna od druge, pa se tako neracionalno koriste snage kojima se raspolaže. Planiranje iz jednog centra i obezbeđivanje koordinacije svih organa koji učestvuju u ovom radu prva su zaloga uspeha.

Značajna se pažnja mora posvećivati i korišćenju svih vojnonaučnih radova koji se ostvaruju u Generalštabu, Pozadini, političko-upravnim sektorima, Akademiji, i ustanovama kao što su Vojnoistorijski institut, Vojnoizdavački zavod, Vojna enciklopedija i druge. Radovi ovih ustanova po svom kvalitetu su na nivou radova odgovarajućih institucija u stranim armijama. To isto važi i za niz teoretskih radova — ispitnih tema u školama i za čin generala. S tim u vezi važno je sagledati forme — među kojima će svakako značajno mesto pripasti ciklusima koje organizuje Uprava za moralno-političko vaspitanje — preko kojih bi svi teoretski materijali, bilo gde da se rade, postali pristupačni svakom pojedincu u komandama i jedinicama.

Za dobar i racionalan vojnonaučni rad neophodna je i takva organizacija bibliotekarstva koja bi omogućila lako i potpuno praćenje i korišćenje dostignuća vojnonaučne misli kod nas i u svetu. Glavni deo posla u tom rešava vojno bibliotekarstvo, odnosno vojni dokumentarni centar, ali je tu nemoguće postići pune rezultate bez angažovanja civilnih naučnih ustanova i bez korišćenja njihovih ostvarenja.

Na kraju, treba posebno istaći da je vojnonaučni rad samo jednim delom stvar specijalizovanih organa. Ustanove kao što su DSNO, Viša vojna akademija, da i ne govorimo o Vojnoistorijskom institutu, Vojnoizdavačkom zavodu, Vojnoj enciklopediji, u celini su vojnonaučne ustanove. Značajan prilog u vojnoj teoriji očekuje se i od svih naših komandi, škola i pojedinaca koji su prirodom svoga posla upućeni na stvaralačku aktivnost u mnogim domenima značajnim za ovaj rad.

Pukovnik *Veljko KADIJEVIĆ*:

Usavršavanje i modernizacija armije i dalje razvijanje i aktueliziranje ratne doktrine i ratne veštine ne može se zamisliti bez razvijanja vojne teoretske misli. To je faktor koji leži u osnovi oba ova zadatka. Na njemu se mora stalno raditi, ići od osnovnih stavova na razradu konkretnih pitanja ili čitavih oblasti, što treba da nađe svoj izraz u zvaničnim uputstvima, pravilima ili teoretskim studijama različitog stepena i namene.

Izvanredno velik uticaj na razvoj savremene vojne misli vrši veoma brz razvoj faktora od kojih zavisi fizionomija rata, a pre svega brz razvoj naoružanja i celokupne ratne tehnike. To daje poseban pečat razvoju savremene vojne nauke postavljajući pred nju istovremeno dva donekle protivrečna zahteva. Na jednoj strani brze promene u faktorima koji utiču na organizaciju oružanih snaga i načine vođenja rata zahtevaju adekvatno brz razvoj i vojne misli. Na drugoj, pak, strani, većina tih promena je toliko kvalitativno nova u odnosu na celo-

kupna dosadašnja ratna iskustva da zahteva veoma ozbiljno, temeljito i metodično izučavanje pa i eksperimentisanje — naravno, koliko i kako je to moguće u mirnodopskim uslovima — što zahteva, između ostalog, naročito vremena i materijalnih sredstava. Savremeni uslovi, dakle, postavljaju pred vojnu misao istovremeno zahteve za brzinom i studioznošću. Rešenje ovoga problema jedino je moguće u adekvatnoj organizaciji vojnonaučnog rada. Zbog toga je danas opšta pojava da se u svim savremenim armijama, a naročito u armijama razvijenih zemalja, izrazito poklanja sve veća pažnja razvoju vojnonaučnog rada. To se manifestuje na razne načine. Izrazito se povećavaju materijalni izdaci. Posebna pažnja poklanja se organizaciji toga rada, pri čemu se veoma koriste razne vojnonaučne institucije sa civilnog sektora. Uopšte je karakteristično sve veće angažovanje profesionalnih naučnih radnika i njihovo korišćenje na razne načine i u razne svrhe itd.

Postoje veoma ozbiljni razlozi koji diktiraju da se u organizaciji vojnonaučnog rada kao i u konkretnom studiranju određenih problema koriste strana iskustva i gledanja. Svakako da nije ništa novo ako kažem da naša teorija ratne veštine, kao i naša ratna doktrina, mora odraziti kako naše posebne konkretne uslove tako i opšta svetska dostignuća i gledanja. Međutim, kad je reč o fizionomiji budućeg rata kao jednom od bitnih faktora koji utiče na oblikovanje doktrine i ratne veštine, postoje i posebni razlozi za pažljivo proučavanje stranih iskustava. Poznato je da velike nuklearne sile raspolažu sredstvima, prvenstveno raketno-nuklearnim, koja će davati ton karakteru i fizionomiji budućeg rata. Njima su već danas dostupna određena iskustva koja drugima nisu. Zbog toga, sasvim razumljivo, i za nas su od posebnog interesa njihova iskustva i gledanja. Kritičko korišćenje tih iskustava i gledanja sa stanovišta realne ocene našeg položaja, naših mogućnosti i naših opštih uslova, bitna je karakteristika uspešnog razvoja naše vojne misli i neophodan uslov njenog nezaostajanja za savremenim opštim dostignućima u toj oblasti u svetu.

I u pogledu organizacije, planiranja i programiranja vojnonaučnog rada, neke zemlje imaju veoma bogata i korisna iskustva koja se takođe mogu, razume se kritički, koristiti i za naše uslove.

Jedna od bitnih mera za dalje poboljšavanje vojnonaučnog rada jeste razvijanje lične inicijative na tom planu i njeno što više plansko i što organizovanije obuhvatanje i usmeravanje. Ukoliko na tom poslu bude angažovan veći broj drugova a ne samo oni koji rade u organima i ustanovama formacijski za to predviđenim, i ukoliko to angažovanje bude što više usmereno jedinstvenim planovima, utoliko će, razume se, i rezultati biti veći.

Za uspeh u ovom radu, za studioznost i brzinu, neophodni su veliki i ozbiljni naponi i upornost svih koji se tome radu posvete. Neophodna, je takođe, što korisnija, konstruktivna i drugarska saradnja. Na ovom planu rad jednih zavisi od rada drugih u takvom stepenu da od uspešne saradnje umnogome zavisi kvalitet naučnog rada. Takva saradnja, prema tome, pretpostavlja ne samo ispunjavanje međusobnih obaveza u određenim rokovima, kako je to regulisano naređenjem pretpostavljenih, nego, u stvari, stalni radni kontakt koji će dati i najbolji kvalitet poslova i sasvim sigurno skratiti vreme potrebno za obradu pojedinih problema.

Od toga kako su razrađena vojnoteoretska pitanja, koliko su njima ovladali vojni kadrovi i u kojoj meri je ostvareno jedinstvo pogleda na osnovna doktrinarna pitanja, zavisi i to sa koliko će se uspeha rešavati praktični zadaci mirnodopske obuke, organizacijsko-formacijske izgradnje oružanih snaga i, uopšte, zadaci u vezi sa pripremama čitave zemlje za vođenje rata. U ostvarivanju tih zadataka značajan udeo ima vojna publicistika. Vojnoizdavački zavod, Vojnoistorijski institut i druge armijske ustanove izdali su niz teoretskih vojnih radova iz pera naših pisaca. To su, u prvom redu, *Titova Vojna djela*, zatim *Odbrana u NOR* od P. Morače, *Neka pitanja partizanskog ratovanja* od R. Tanaskovića, *Druga strana rata* od B. Borojevića, *Partizanska taktika i organizacija* od P. Kleuta, *Partizanski rat na Jadranu* od D. Vasiljevića, *Taktika partizanskih odreda i brigada* od P. Dapčevića, *Sanitetska služba u uslovima partizanskog ratovanja* od Đ. Dragića i dr. Za svako ovo delo može se reći da predstavlja — mada neko više, neko manje — vojnonaučnu studiju o određenom pitanju, a sva zajedno su solidan prilog teoriji naše ratne veštine. Pored toga, objavljeni su i prevodi vojnoteoretskih dela poznatih stranih pisaca.

Međutim, u izdanju pomenutih kuća izišla su i dela u kojima se obrađuju pojedini događaji, periodi, značajna istorijska zbivanja, objavljuju monografije, zbornici dokumenata i sećanja, što sve može poslužiti ne samo obuci vojnika i starešina, njihovom vaspitanju itd. već i kao materijal za studije, vojnoteoretska uopštavanja i izvlačenje iskustava. Pri tome je korisno što se iznose različita gledanja na ovo ili ono teorijsko ili praktično pitanje, što su različite ocene i zaključci izvedeni iz analize ovog ili onog pitanja. Razlike omogućavaju da se svestranije osvetle problemi. Analiza sa različitih aspekata, iznošenje suprotnih gledanja o teorijskim i praktičnim pitanjima, kritički osvrti na objavljene radove, čega kod nas još uvek malo ima, znači kofrontiranje različitih pogleda i mišljenja — sve to samo olakšava izgrađivanje i zauzimanje jedinstvenih stavova.

U okviru velikih mogućnosti za dalji razvoj naše vojne publicistike koji je opredeljen širokom skalom pitanja vojne teorije i prakse, naročito se ističu tri tematske oblasti: oblast opštih pitanja rata i armije u savremenim uslovima, oblast ratnih iskustava i oblast naše prakse.

O opštim pitanjima rata i armije pisano je ne malo, ali ona još uvek nisu dobila ono mesto koje im po važnosti pripada. Dovoljno je samo pomenuti teme kao: uticaji društvenih uslova (društvenog sistema) na oblike vođenja rata; društveni sistem i moral armije; mesto i uloga vojne sile u savremenom društvu; specifičnosti ratne veštine nacionalnooslobodilačkih pokreta u savremenim uslovima; uticaj savremene buržoaske vojne ideologije na pojedina pitanja vojne nauke; uticaj socioloških promena na karakter armije i njen unutrašnji život itd., pa da se sagleda da ono što je urađeno predstavlja tek početak. Činjenica je, također, da danas ima veoma mnogo aktuelnih teorijskih i praktičnih pitanja iz oblasti vojne psihologije i pedagogije — a mesto ovih grana nauke u savremenoj nastavi, obuci i vaspitanju ne treba

posebno isticati — koja traže obradu iz sasvim novog ugla. Njihovo temeljito sagledavanje jedan je od uslova da se u našoj praksi izbegne i nekritičko prihvatanje tuđih gledanja, teorija i rešenja.

Druga značajna tematska oblast su ratna iskustva u prvom redu naša sopstvena. Naime, vojna publicistika ne treba da se bavi pitanjima eventualnog budućeg rata samo na taj način što će tretirati takozvane savremene vojne probleme. Isto tako značajno je i pisanje o ratnoj prošlosti, iznošenje događaja onako kako su se odigrali, njihova analiza i uopštavanje s osnovnim ciljem da se mogu koristiti u savremenim uslovima. Iako je u tom pogledu dosta urađeno i izdano nekoliko studioznih dela iz ove oblasti, neosporno je da se od naše vojne publicistike moraju zahtevati mnogo veći napori i na obradi ratnih iskustava, jer će se time dati još puniji prilog vojnonaučnom radu, pomoći da se lakše sagledaju i donose rešenja, odnosno da se preduzmu konkretne mere u sadašnjim uslovima izgradnje oružanih snaga i ratne doktrine. Primera radi dovoljno je pomenuti samo nekoliko pitanja: probleme rukovođenja i komandovanja u NOR; dejstva snaga u pozadini neprijatelja pri izvođenju frontalnih dejstava; dejstva u ravnici i ravničarskim delovima zemlje; vođenje partizanskog rata na moru; dejstvo (aktivnost) na teritoriji okupiranoj od neprijatelja; izvođenje obuke (nastave) u NOR; organizovanje i sadržaj unutrašnjeg života u jedinicama NOV i POJ; uloga subjektivnih snaga u izgradnji borbenog morala itd. i t. sl.

Od posebnog značaja za dalji razvoj armije je tretiranje naše prakse, iznošenje iskustava iz rada, njihova analiza — sve da se i rad usmerava i da bi se odredio teorijski smisao pojava i rešenja koje nameće praksa. Takav metod rada bio je uvek odlika naših partijskih kadrova, naših rukovodilaca u toku NOR, obezbeđivao nas je od šablonizma, omogućavao i razvijao stvaralačku aktivnost i originalnost. U njegovom sprovođenju i unapređivanju vojna publicistika ima veoma obimnu ulogu. S jedne strane, po tome što uopštava iskustva, pre svega pozitivna, a sa druge, što ih čini dostupnim svim armijskim kadrovima. Na taj način ona razvija i širi vojnu misao, povezuje teoriju sa praksom.

Činjenica je, međutim, da u sadržaju naše vojne publicistike još ima nedovoljno iskustvenih radova, iznošenja i uopštavanja prakse i izvlačenja zaključaka vrednih za unapređivanje teorije, što je, pored ostalog, posledica i nedovoljnog opredeljivanja starešina za ovaj rad i izvesnog ustručavanja. Međutim, valja imati u vidu da ne postoje nikakvi »bogom dani« vojni teoretičari, »zaduženi« da razvijaju vojnu misao. Činjenica je da svaki starešina može, na ovaj ili onaj način, dati svoj prilog razvitku naše vojne misli, a iz širokog kruga saradnika mogu se razvijati i izgrađivati, mogu ponići istaknuti vojni pisci i teoretičari. Razume se, to ne znači da ne treba imati i stvarati kadrove čiji bi osnovni zadatak bio vojnoteoretski rad, ali i njih treba birati pre svega iz redova oficira koji, pored ostalog, imaju afiniteta za taj rad.

Umesto zaključka želim još jednom podvući da čitavom svojom aktivnošću — obimom i sadržajem — naša vojna publicistika treba da se angažuje da još više razvija vojnu nauku, čime će, pored ostalog, ubrzati proces vojnostručne i, uopšte, vojnoteorijske izgradnje starešina, kao i da se starešinski sastav mora znatno ozbiljnije orijentisati kako na pisanje tako i na praćenje naše vojne publicistike — vojnoteorijskih radova: knjiga, članaka itd.

IZVIĐANJE I KIBERNETIKA

Izviđanje i osmatranje bojišta u eventualnom budućem ratu imaće, po oceni vojnih stručnjaka, izvanredno veliki značaj. Čitava savremena koncepcija borbe, zasnovana na pokretljivosti, primeni i odbrani od nuklearnog oružja, zasićenosti bojišta savremenom ratnom tehnikom i veštini komandovanja, biće neostvarljiva ako komandanti i njihovi štabovi ne budu uvek, brzo i u potpunosti obaveštavani o jačini, sastavu, rasporedu, pokretima i namerama neprijatelja, bilo u napadu ili odbrani, pri marševanju, postojanju ABH-sredstava itd.

Veština korišćenja manevra, primena motorizovanih i oklopnih jedinica, infiltracije i vertikalnog obuhvata, dejstvo ubačenih delova i diverzanata, mnogostruko povećavaju obim i sadržaj izviđanja, odnosno prostora koji se mora kontrolisati.

U eri nestabilnih, pa čak i takoreći »nepostojećih« frontova, brzih pokreta i naglih promena situacije, prikupljeni podaci se moraju dostavljati komandantima svih stepena i obrađivati mnogo brže nego što je dosad bio slučaj.

Čak i ova nepotpuna slika eventualnog rata ukazuje na izvanredno veliki značaj izviđanja. Još više no ranije, ono će zahtevati čitav kompleks mera koje komande svih stepena i u svim vidovima moraju preduzimati radi pravovremenog pribavljanja što pouzdanijih i potpunijih informacija o neprijatelju u rejonu borbenih dejstava.

Mada ne predstavlja samostalni vid borbe, izviđanje se vrši u svim

situacijama i vidovima borbe — odlučno, neprekidno, aktivno, duž čitavog fronta i na čitavoj dubini bojišta. S obzirom na velike dimenzije eventualnog bojišta i izvanrednu dinamiku savremenih operacija, kao i ostale nove faktore, izviđanje — prema mišljenju inostranih vojnih stručnjaka — treba vršiti ne samo bržim i pokretljivijim sredstvima — avionima, helikopterima, motorizovanim i tenkovskim jedinicama, odnosno ostalim savremenim sredstvima: infracrvenim uređajima, radioradarima, optičkim sredstvima, detektorima za otkrivanje kontaminiranih reiona itd., već i, ako se ima u vidu brzina realizacije informacija dobijenih izviđanjem, automatizovanim sredstvima.

Nesumnjivo je da će i u eventualnom budućem ratu, bez obzira na promene u koncepciji, razmerama uništavanja, dinamici i ostalim njegovim osobinama koje se mogu predvideti najvažniju ulogu odigrati čovek sa svojom, ničim nezamenjivom, moći rasuđivanja, procenjivanja faktora i odlučivanja, koja se ne može matematički definisati.

Međutim, brojnost, kompleksnost i značaj problema savremene ratne veštine, kao i brzina kojom će se u eventualnom budućem ratu menjati situacije, zahtevaju da se pri njihovom rešavanju koriste nove naučne discipline i tehnička dostignuća koji će, pored zadovoljavajuće preciznosti i pouzdanosti, obezbeđivati i neophodnu brzinu u radu i brzo, ponekad i trenutno, reagovanje. Tu veliku pomoć može komandovanju

da pruži primena matematičkih disciplina — u svim oblicima i fazama borbenih dejstava, pa i u izviđanju — i delimična automatizacija samog procesa izviđanja, odnosno obrade podataka.

Teorija izviđanja. Čak i površan presek zadataka povezanih sa organizacijom osmatranja i izviđanja pokazuje da je njihovo buduće rešavanje na brzu ruku, bez ozbiljne i temeljne analize, kao i proračuna, nemoguće. Opšta tendencija u razvitku vojne veštine — prerastanjem taktike i strategije u egzaktnu nauku, ispoljena u njihovom matematičkom tretiranju, ogleda se i na planu izviđanja.

Matematičko tretiranje vojne veštine je posledica ogromnog napretka vojne tehnike koji je, kao što je poznato, izazvao velike promene u taktici i strategiji. Neophodnost rešavanja principijelno novih i komplikovanih vojnih zadataka na savremenom naučnom nivou uslovlila je brzi razvoj čitavog niza vojno-matematičkih disciplina, objedinjenih pod nazivom *Operativno istraživanje*.

Jedna od tih disciplina tretira problematiku matematičke obrade procesa osmatranja i izviđanja. Metodi rešavanja problema izviđanja objedinjeni su, prema podacima inostrane stručne literature, u specijalnu vojnonaučnu disciplinu poznatu pod nazivom *Teorija izviđanja*. Predmet te teorije su osmatranje i izviđanje, tretirani kao slučajni procesi, u toku kojih može doći do otkrivanja ciljeva. Metode koje ta teorija primenjuje zasnivaju se na opštoj matematičkoj teoriji, u prvom redu na teoriji verovatnoće.

Osnovni zadatak teorije izviđanja je određivanje najcelishodnijih metoda osmatranja i izviđanja na osnovu njihove efikasnosti. Teorija izviđanja se u tom pogledu može po-

deliti na tri osnovna dela: kinematičke osnove izviđanja, otkrivanje ciljeva i izbor najboljeg metoda izviđanja.

Prvi deo tretira osnovne zakonitosti uzajamnog kretanja izviđača i cilja (otuda i naziv »kinematičke osnove«) koje dovode do njihovog međusobnog približavanja na odstojanje dejstva (dometa) sredstva za osmatranje. Ovde se nameće niz interesantnih teoretskih i praktičnih zaključaka koje je korisno razmotriti na konkretnim primerima.

Pretpostavimo da osmatrač koji se nalazi na avionu (brodu ili tenku) izviđa nepokretne ciljeve na zemljištu (ili moru), raspoređene u nekom nepravilnom, slučajnom poretku. Uzmimo da su to, na primer, morske mine, oštećeni brodovi i sl. Da bi se pravilno organizovalo osmatranje pri izviđanju, potrebno je znati iz kojih je pravaca, u odnosu na izviđača, najverovatnija pojava cilja. Pošto se ciljevi, u odnosu na izviđača, nalaze na slučajnim mestima, očigledno će i njihova pojava iz različitih pravaca nositi slučajni karakter. Istraživanjem slučajnih procesa bavi se, međutim, teorija verovatnoće, pomoću koje se navedeni zadatak može rešiti.

Koristeći se metodama teorije verovatnoće može se proračunati, tj. doći do toga da se najbolji efekat u tretiranom slučaju može dobiti neposrednim osmatranjem po pravcu kretanja, tj. pod uglom prema kursu 0° . Manje tačan rezultat dobiće se pri osmatranju pod bilo kojim većim uglom. Tako, na primer, pri osmatranju pod uglom od 45° u odnosu na pravac kretanja, verovatnoća pojavljivanja cilja u uskom sektoru smanjuje se za 30% , a pri osmatranju pod uglom od 90° i više ne treba uopšte očekivati pojavu cilja u tom sektoru osmatranja. Dalja analiza izviđanja nepo-

kretnih ciljeva, kada osmatrač osmatra široki sektor, pokazuje da je celishodno početnu tačku tog sektora postaviti takođe u sredinu u odnosu na pravac kretanja. Na primer, ako sektor iznosi 90° , a osmatranje se vrši od 45° leve ivice do 45° desne ivice sektora, verovatnoća pojave cilja iznosiće 70% . Međutim, ako osmatrač bude osmatrao sektor iste veličine, ali se to osmatranje vrši od 45° do 135° leve ivice, verovatnoća pojave cilja smanjuje se čak i do 15% , tj. za gotovo pet puta.

Pri izviđanju pokretnih ciljeva koji imaju najveći značaj, nastaje složenija situacija nego pri izviđanju nepokretnih. Međutim, teorija izviđanja raspolaže metodama za rešavanje i takvih zadataka. Ako je brzina kretanja izviđača veća od brzine cilja, ovaj će se najverovatnije pojaviti sa pravca po kome se osmatrač kreće. Pojava cilja sa bočnih pravaca i otpozadi po kursu malo je verovatna.

Drugi deo teorije izviđanja — otkrivanje cilja — tretira niz pitanja u vezi sa efikasnošću upotrebljenih sredstava za osmatranje pri izviđanju. Naime, pojava cilja u granicama očekivane daljine dejstva sredstva za osmatranje još ne znači da će cilj obavezno biti i otkriven. Otkrivanje može da izostane zbog niza uzroka. Tako, uslovi osmatranja mogu se razlikovati od normalnih, odnosno onih koji se uzimaju u proračun, što uslovljava smanjenje daljine dejstva sredstava za osmatranje. To nastaje, na primer, na brodovima pri korišćenju hidroakustičkih uređaja, čiji je rad uslovljen hidrološkom situacijom, ili pri vizuelnom osmatranju iz aviona, tenka i sl. kada uslovi osmatranja zavise od optičke vidljivosti. Cilj može ostati neotkriven i zbog nedovoljne obučenosti operatora,

zbog neispravnosti sredstava za osmatranje itd.

Pravilnom procenom i poznavanjem karaktera cilja često će se unapred moći odrediti gde će se on i kada pojaviti. Ali pri njegovom prvom otkrivanju treba se koristiti metodima zakona verovatnoće koji u takvoj situaciji mogu da pruže dragocenu pomoć.

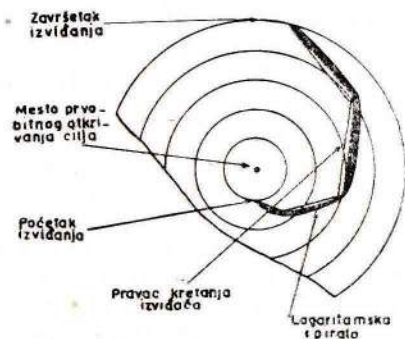
Otkrivanje cilja pri njegovoj prvoj pojavi u zoni dejstva sredstva za osmatranje, kao i njegova pojava, nose slučajni karakter, što znači da se otkrivanje cilja takođe potčinjava zakonima teorije verovatnoće. Za određivanje verovatnih zavisnosti otkrivanja ciljeva od različitih uslova osmatranja, veliki značaj ima skup stvarnih (dobijenih) podataka o otkrivenim ciljevima u konkretnim uslovima situacije. Vrlo je važno znati gde, kada i pod kakvim okolnostima je došlo do otkrivanja ovog ili onog cilja. Obrada tih elemenata metodima matematičke statistike i teorije verovatnoće omogućuje da se dobiju podaci pomoću kojih se može predskazati očekivana verovatnoća otkrivanja budućeg konkretnog cilja i odrediti uslovi u kojima je otkrivanje najsigurnije.

Taj deo teorije izviđanja omogućuje i izradu preporuke, na naučnoj osnovi zasnovane, za pripremu stručnjaka — osmatrača i njihovu obuku na instrumentima i trenazerima, kojom prilikom oni ujedno stiču i navike neophodne za izviđanje.

Treći deo teorije izviđanja obrađuje najcelishodnije metode izviđanja. Pretpostavimo da je na nekom mestu otkriven cilj koji je zatim izgubljen. Podaci o pravcu njegovog kretanja ne postoje, ali je brzina njegovog kretanja uslovno poznata. Zadatak izviđanja u tom slučaju biće ponovno otkrivanje cilja. Kako pri izviđanju najbolje

odrediti pravac kretanja cilja sa proračunavanjem mogućnosti njegovog najbržeg (sa najmanjim naprezanjem) otkrivanja?

Teorija izviđanja pokazuje da će u takvim slučajevima, ako se apstrahuju svi drugi eventualni faktori koji mogu uticati na kretanje cilja, najbolja maršruta kretanja izviđača biti logaritamska spirala ili, drugim rečima, izlomljena linija koja odgovara spirali (videti šemu 1). Pri tome, polazna tačka na pravcu kretanja osmatrača nalazi se u rejonu koji je najbliži mestu prvobitnog otkrivanja cilja. Takav metod je pod nazivom »izviđanje promenljivim pravcima« (ili izviđanje po spirali). Često je primenjivan u prošlom ratu i pokazao je dobre rezultate.

Šema 1

Metodi izviđanja. U II svetskom ratu, dinamičnost i zamah operacija nametnuli su potrebu da se izviđa brže i na većem prostoru; to je dovelo do jačeg učešća avijacije, brzih i posebnih izviđačkih jedinica i specijalnih tehničkih sredstava, uglavnom elektronskih. Efikasnost izviđanja iz vazduha povećala se usavršenim aero-fotoizviđanjem, naročito rešavanjem problema noćnog foto-snimanja i mogućnošću brzog prenošenja podataka (dobijenih vizuelnim osmatranjem) pomoću radio-veze.

U narodnooslobodilačkom ratu sa specifičnosti partizanskih dejstava, naročito zauzimanje uporišta, rušenje komunikacija i prekidanje saobraćaja, izazvali i specifične ciljeve izviđanja. Pored podataka o stanju neprijatelja u uporištima i o njegovim dejstvima van njih, prikupljani su i podaci o neprijateljevom sistemu obezbeđenja komunikacija i transporta. Izviđanje se vršilo patrolama, grupama i osmatračima koje su u početku ustanka upućivali partizanski odredi, a kasnije i brigade i divizije; od kraja 1943. godine izviđanje je vršeno sa izviđačkim jedinicama, koje su se tada počele formirati. Osnovni načini izviđanja bili su: dobijanje podataka od mesnog stanovništva, hvatanje i ispitivanje zarobljenika i osmatranje. Mesno stanovništvo davalo je dragocenu pomoć izviđačkim organima NOV i POJ, kasnije JA, jer okupator nije mogao sakriti od njega ni svoju snagu ni dejstva. Podaci koje su izviđački organi prikupljali od stanovništva najvećim delom su nadoknađivali, a često i nadmašivali, vrednost onih koji bi se mogli dobiti upotrebom specijalizovanih jedinica i odgovarajućih tehničkih sredstava. Ispitivanje zarobljenika davalo je takođe vrlo dobre rezultate. U celini gledano, s obzirom na karakter okupacije i partizanskih dejstava, partizanske jedinice su znatno više znale o okupatoru nego on o njima. Ali je ponekad, naročito u početnom periodu ustanka, izviđanje bilo slabo pa su jedinice bile iznenađene dejstvom neprijatelja.

Posle II svetskog rata nastavljen je rad na usavršavanju tehničkih sredstava za izviđanje, naročito radara i infracrvenih uređaja, a kasnije i televizijskih. Prema sovjetskom gledištu iz prvih godina posle II svetskog rata, izviđanje iz aviona

vrši se aero-fotoizviđanjem, radarom i drugim tehničkim sredstvima i značajno je za otkrivanje stanja u dubokoj neprijateljevoj pozadini; pri tome se ujedno ističe da su kod taktičkog izviđanja, pored borbe, stalno vizuelno izviđanje iz aviona i zarobljavanje pojedinaca najefikasniji načini za pribavljanje podataka o neprijatelju. U korejskom ratu, 1950—1953, izviđanje je bilo slično onom u završnom periodu II svetskog rata, ali je avijacija snaga koje su se borile na strani Južne Koreje često imala slabe rezultate usled protivnikove vrlo efikasne primene maskiranja. Severnokorejci i Kinezi dobijali su podatke pretežno od izviđačkih organa i drugih jedinica infiltriranih u protivnikov raspored.

Mogućnost upotrebe atomskog oružja i njegov uticaj na dejstvo KoV nametnuli su izviđanju nove probleme. Smatra se da će ga otežavati rastresitost rasporeda snaga i sredstava (naročito veća dubina na kojoj su rezerve i atomsko oružje), velika pokretljivost i brzina oklopnih jedinica (koje će u operacijama imati glavnu ulogu), česte i nagle promene situacije i česta primena moćnih dejstava (naročito prilikom pregrupisanja i pokreta). Jedan od najvažnijih zadataka izviđanja je otkrivanje neprijateljevog atomskog oružja, a i ciljeva za svoje. Zbog toga se traži brže, šire i, kao i u II svetskom ratu, permanentno izviđanje. Smatra se naročito značajnim otkrivanje koncentracija koje će biti cilj vlastitog atomskog oružja, a o kojima treba javiti pre nego što se rasture. Prema gledištima iznetim u vojnoj literaturi Zapada, avijacija neće više biti dovoljna za neprekidno izviđanje velikog prostora pa se, pored nje, preporučuje i upotreba vođenih izviđačkih projektila, opremljenih

uređajima koji će omogućiti otkrivanje ciljeva (objekata) u svako doba dana i noći, u svim atmosferskim prilikama, kao i neposredno emitovanje dobijenih rezultata nadležnom komandnom mestu. U sklopu izviđanja sa zemlje traži se proširivanje i poboljšavanje elektronskog izviđanja, naročito radarskog, televizijskog i infracrvenog. Za izviđačke jedinice KoV preporučuje se više amfibijskih vozila — guseničara, kako bi mogle brže savladivati negazne reke i biti manje zavisne od komunikacija. Ističe se da će glavni ciljevi (objekti) izviđanja u taktičkoj zoni dubine 160—200 km biti: atomsko oružje (lansirni uređaji za vođene i slobodne projekte, položaji atomske artiljerije), koncentracije trupa i sredstava, komandna mesta, baze, komunikacioni čvorovi, radarske stanice i sl. Ima i gledišta da divizija mora biti osposobljena da svojim organima i sredstvima izviđa zonu dubine 30—100 km. Prema Načelima za ratnu službu SR Nemačke od 1956. god. izviđanje se, pre svega, vrši iz vazduha, zatim pomoću radija, radara i ispitivanjem zarobljenika; ističu se načela neprekidnog izviđanja, neposrednog i brzog prenošenja podataka dobijenih izviđanjem.

Tendencije razvoja izviđanja kreću se prvenstveno u pravcu usavršavanja svih oblika elektronskog izviđanja, naročito u armijama sa razvijenom tehnikom u kojima se vrše i eksperimenti sa izviđačkim projektilima. U armijama sa slabijom tehnikom razvijaju se jednostavniji oblici elektronskog izviđanja sa zemlje, a jače se naglašava rad izviđačkih jedinica sa lakom opremom, namenjenih da dejstvuju u manjim grupama, prvenstveno unutar neprijateljevog borbenog poretka.

Da bi u uslovima savremene borbe komandant i štab mogli da brzo donose pravilne odluke, neophodno je da se u što kraćem vremenu prikupi, proceni, obradi i na potčinjene i pretpostavljene prenese velik broj podataka koje prikupe izviđački organi. Takvih informacija biće utoliko više ukoliko je više jedinica pod komandom jednog starešine. Zadatak se komplikuje usled brzih promena situacije i neophodnosti brzog donošenja odluke za koncentrisanje jedinica, odnosno za njihovo raščlanjivanje. Taj proces, koji je i do sada zahtevao prilično vremena, postaje još složeniji s obzirom na dinamiku savremene borbe i na broj, raznovrsnost i moć savremenog naoružanja, uključujući raketno i nuklearno.

Ovakva situacija, u vezi sa potrebom svestrane i brze analize, obrade i korišćenja podataka, nužno uslovljava određeni stepen automatizacije pribavljanja i obrade podataka primljenih kako od izviđačkih delova, tako i onih koji se pribavljaju drugim metodama i sredstvima. To ubrzavanje procesa oko pribavljanja, obrade i korišćenja podataka o neprijatelju u rejonu borbenih dejstava postiže se metodima i sredstvima kibernetike, pri čemu se mora obezbediti što veći stepen automatizacije, naročito u kvantitativnim pokazateljima, s jedne, i odlučujući uticaj komandanta, odnosno štaba, u donošenju odluke, s druge strane.

U osnovi kibernetike — nauke o celishodnom upravljanju kontinuelnim složenim procesima — nalaze se teorije: informacija, verovatnoće, matematičke statistike i logike i teorija igara. Tehnička sredstva kojima se kibernetika služi, odnosno kroz koja se ispoljava, su razni elektronski sistemi za računanje. Pomoću njih kibernetika omogućuje

je da se brzo prikupi veliki broj podataka, da se na osnovu njih predlože rešenja i od većeg broja mogućnih odabere optimalno za datu situaciju koje gotovo uvek predstavlja rezultantu velikog broja elemenata (podataka) koji se moraju brzo prikupiti i temeljno obraditi, a to se u eventualnom budućem ratu ne može uvek postići isključivo ljudskim snagama.

Problemi i mogućnosti primene kibernetike, odnosno, međusobnog odnosa čoveka i elektronske mašine za računanje, široko se proučavaju na Zapadu i u Sovjetskom Savezu. Međutim, dok se na Zapadu često preteruje sa ocenama mogućnosti kibernetike i ide čak dotle da se čovek zamenjuje elektronskom mašinom za računanje čak i u funkcijama odlučivanja, u Sovjetskom Savezu je, i pored sagledavanja i priznavanja izvanrednog značaja kibernetike, zauzet stav da ona može da bude jedino pomoćnik komandanta i štabova, a nikako i njihov zamenik.

Funkcionisanje jednog razvijenog elektronskog sistema u američkoj diviziji, prema podacima iz inostrane vojne literature, šematski prikazano izgleda ovako: komandiri četa ili specijalni izviđački organi — pomoću svojih prenosnih uređaja za kodiranje, putem predajnika i drugih sredstava veze — daju informacije o neprijatelju, rejonu borbenih dejstava i svojim delovima, neposredno elektronskoj računskoj mašini štaba borbene grupe. Te i druge informacije registruju se i obrađuju u toj elektronskoj mašini, a zatim se predaju štabu divizije. U divizijskom štabu se ove i sve druge informacije od borbenih grupa, pridatih delova, suseda i dr. obrađuju, analiziraju i prikazuju komandantu ili štabu divizije na televizijskom ekranu, u štampanom

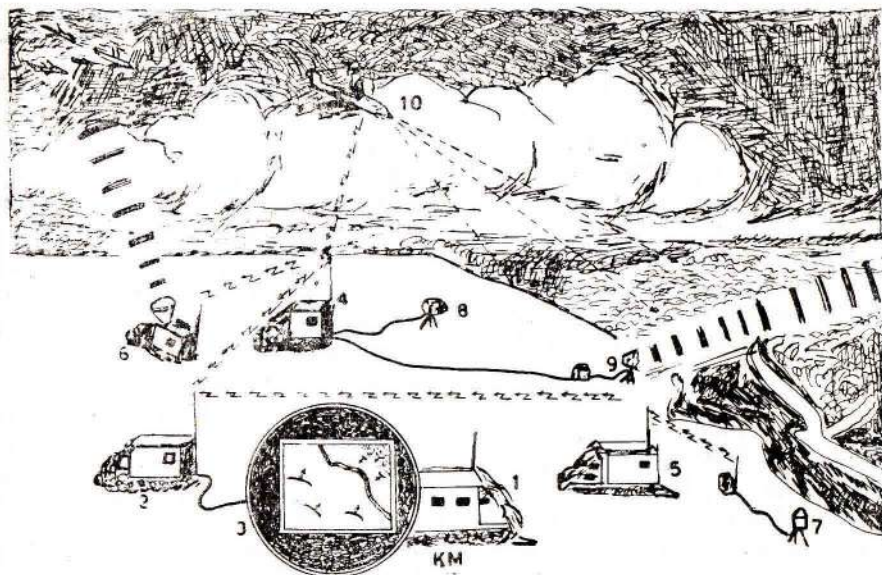
obliku, u vidu usmenih izveštaja, šematski itd. Prijem, obrada i prikazivanje informacije mogu se obaviti za nekoliko sekundi.

Korpusni i armijski sistemi primenjuju iste metode i sredstva ali, razume se, sa znatno većim kapacitetom prijema, obrade i predaje informacija.

Proces komandovanja kod Ame-

obavljajući time, umesto štaba, vrlo obiman i komplikovan posao. Zadatak štaba, još uvek najvažniji ali ne više i najobimniji, jeste sada da izvrši analizu informacije i donese odluku.

Savremena sredstva za izviđanje. Sistem za obezbeđivanje komandovanja jedinicama obuhvata raznovrsna tehnička sredstva za izviđanje

Sema 2: Prikaz sistema za obezbeđivanje komandovanja trupama u borbi sredstvima elektronske tehnike: 1 — komandno mesto; 2 — centralna stanica za obradu podataka; 3 — šema borbenog poretka na ekranu; 4 i 5 — punktovi za prethodnu obradu prispelih informacija; 6 — radari; 7 i 8 — predajne televizijske kamere; 9 — infracrveni uređaji; 10 — izviđački avioni

rikanaca, zasnovan na izveštajima izviđačkih organa, uz primenu elektronskih sistema, može se, dakle, šematski predstaviti na sledeći način: informacija o položaju i stanju neprijateljevih i sopstvenih delova dolazi od izviđačkih organa, osmatračnica ili potčinjenih komandi (linijom veza) neposredno u elektronsku računsku mašinu; po datom programu, mašina obrađuje sve prispеле podatke i predaje štabu objedinjenju i uopštenu informaciju,

neprijatelja, zatim uređaje koji komandantu obezbeđuju pribavljanje podataka o situaciji u vazduhu, sredstva veze za prenos informacija, i najzad, elektronsku mašinu za računanje u kojoj se stiču, odnosno obrađuju svi ti podaci.

Na šemi 2 prikazana je varijanta elektronskog (kibernetskog) sistema za obezbeđivanje komandovanja američkom divizijom. Njen centar predstavlja stanica za obradu podataka (2) koja se nalazi na ko-

mandnom mestu 1. Osnovu te stanice predstavlja elektronska računarska mašina koja se povezuje sa elektronskim uređajima za prethodnu obradu podataka (4 i 5) koji se nalaze u jedinicama divizije, na komandnim mestima i štabovima jedinica i u organima pozadine. Sa tim uređajima povezana su *tehnička sredstva za izviđanje*: radari (6), televizijske kamere (7 i 8), infracrveni uređaji za osmatranje (9), avionski izviđački uređaji (10), itd.

Princip dejstva uređaja za prethodnu obradu podataka zavisi od karaktera podataka koji preko njih dospevaju u računsku mašinu stanice za obradu podataka i od toga gde su ti uređaji raspoređeni (u zoni dejstva prednjih borbenih delova ili u rejonu pozadine). Sâmi podaci mogu biti vizuelni, tekstuelni ili u vidu televizijskih slika i radarskih impulsa. Za tekstuelne podatke mogu se koristiti teleprinteri koji rade velikom brzinom. Takođe se mogu koristiti faksimili koji omogućuju prijem i predaju šema, tablica, karata i drugih grafičkih dokumenata.

Računska mašina na stanici za obradu podataka može da prikuplja informacije zapisom na magnetnoj traci i to sa vrlo velikim kapacitetom — do 25 miliona cifri ili znakova. Njen mehanizam za očitavanje može u toku jednog minuta da pronađe među tim zapisima bilo koji podatak, neophodan komandantu, a njen aritmetički organ može automatski da računa brzinom do nekoliko desetina hiljada operacija u sekundi.

Za rad elektronskog sistema divizije koristi se normalni divizijski sistem za vezu. Pomoću raznih sredstava za izviđanje i elektronskih računskih mašina, sistem obezbeđuje prikupljanje, obradu i analizu podataka o neprijatelju, sopstvenim trupama i druge informacije. Sistem

za vezu prenosi informacije stanici za obradu podataka i na druga mesta gde je to potrebno.

Dobijene informacije obrađuju se u elektronskoj računskoj mašini u stanici za obradu podataka. Posle toga one se prenose na komandni sto istaknutog KM divizije. Ovde se na televizijskim i radarskim ekranima, specijalnim promenljivim kartama, šemama i sl. neprekidno odražava slika situacije na bojištu. Pretpostavlja se da neprekidno osmatranje i izviđanje neprijatelja obezbeđuje dovoljno podataka da bi se grafički mogla predstaviti situacija na bojištu, pokreti neprijatelja, njegovo brojno stanje, brzina kretanja itd.

Prikupljeni podaci omogućuju članovima štaba da pomoću elektronskih računskih mašina brzo sastave odgovarajuću kartu borbenog rasporeda neprijatelja. Na šemi, dopunjenoj podacima televizijskog izviđanja, pored iznetog, mogu se prikazati linije razgraničenja jedinica, delovi zemljišta, odbrambeni objekti itd. Šema dobijena na taj način može se pomoću uređaja sistema veze brzo prenositi u štabove divizije, korpusa i armije. Smatra se da je čitav sistem u stanju da za kratko vreme automatski uopšti podatke dobijene od običnih i vođenih aviona, opremljenih aero-foto-kamerama, televizijskim i radarskim uređajima. On umnogome uprošćuje kontrolu kvaliteta odbrambenih položaja sopstvenih trupa, pomaže da se brzo uoče nedostaci u pogledu maskiranja itd.

Korišćenjem linija veze ostvaruje se spajanje stanica za obradu podataka divizijskih elektronskih sistema sa drugim sličnim stanicama koje su raspoređene na izvesnom međusobnom rastojanju. Na taj način može se stvoriti razgranati sistem međusobno povezanih štabova

i KM. Na primer, može se uspostaviti veza armijskog elektronskog sistema za obezbeđivanje komandovanja sa sistemom vrhovne komande i sl.

U poslednje vreme Amerikanci intenzivno rade na uvođenju u naoružanje kibernetičkih tehničkih sredstava koja mogu da upotpune ili zamene stražare i osmatrača. Ti uređaji mogu obavljati službu u svako doba dana, pri svim vremenskim uslovima i gotovo nikada ne greše pri davanju signala za uzbuću. Tako je, na primer, u SAD nedavno uveden minijaturni osmatrački uređaj radarskog tipa, pomoću kojeg se mogu otkriti kretanja objekata na daljinama većim od jednog kilometra, što zavisi od njihove veličine i brzine.

Osnovni deo uređaja predajnika sa prijemnikom smešten je u bezvazdušni sud i zrači impulse niske frekvencije koji se odbijaju od pokretnih objekata i dolaze na prijemnik sa promenjenom frekvencijom. Promena frekvencije srazmerna je brzini kretanja objekta (Doplerov efekat). Ovaj signal promene frekvencije uvodi se u kontrolni centar koji posle analize daje signal uzbune.

Prijemnik i predajnik se postavljaju tako da mogu najbolje da »vide« celo područje koje se osmatra. Preklopnik rada »noć« i »dan« postavlja se na dohvata ruke na zid, stub, drvo i sl. Kontrolni blok se nalazi na zidu kontrolnog centra, tako da ga dežurni poslužilac lako može videti. Signal uzbune prenosi se kablom od prijemnika u kontrolni blok. U kontrolnom centru dve lampice pokazuju rad u režimu »dan« ili »noć«. Uređaj je vrlo osetljiv na pojavu ili kretanje ljudi ili objekata u zoni osmatranja. Signal uzbune daje se paljenjem jedne crvene lampice i zvukom sirene. No,

uređaj je podešen tako da ne reaguje na kretanje malih životinja.

Ovakvi automatski uređaji, kao neka vrsta dalekovidnih osmatrača, mogu naći široku primenu ne samo u prednjim linijama nego i pri obezbeđivanju aerodroma, državnih granica, mostova, skladišta itd. Međutim, neophodno je vršiti osmatranje ne samo prednjeg kraja već i neposredne dubine neprijatelja. Zbog toga su u inostranstvu razvijeni i takvi radari koji mogu otkriti čoveka u pokretu na daljini od 3,5 km, a kamion na odstojanju od 7 km.

Pri kretanju objekta u polju zračenja radarske antene, u slušalicama operatora se javlja zvučni signal, a udaljenost cilja on određuje pomoću skale. U toku eksperimentalnog rada radar je jasno razlikovao tenk od kamiona ili grupe vojnika u pokretu, jer je svaki od ovih ciljeva stvarao specifičan zvuk u slušalicama. Radar se napaja iz baterije (koja obezbeđuje neprekidan rad 12 časova) pričvršćene za pojas operatora.

Težina ovakvih radara kreće se između 4,5 i 28 kg. Jednu takvu kibernetičku stanicu, težine 15 kg, poslužuju dva izviđača — operator i planšetist. Ona je predviđena za osmatranje pregrupisanja protivnika u širokom sektoru fronta pri svakoj vidljivosti. Stanica je vrlo laka i može se koristiti kako u odbrani tako i u napadu. Radar je tako osetljiv da otkriva ispred sebe vojnika na odstojanju od 2 km, a krupnije ciljeve kao što su kamioni i tenkovi ili grupe vojnika u pokretu i do 6,5 km.

Pored ovakvih kibernetičkih radarskih osmatrača, sa radijusom dejstva 6—7 km, razvijen je u SAD za iste svrhe i radar čiji radijus iznosi i do 35 km. Radi na istom principu, a indikacija mu je svetlosna i zvučna. Po karakteru zvuka

ocenjuje se i karakter cilja. Ilustracije radi navodi se da se na odsto-
janju od 2 km može razlikovati
muškarac od žene; ovo se određuje
po brzini i širini koraka. Na 10 km
razlikuje se kretanje vojnika od, na
primer, kretanja kamiona.

Pored ovih kibernetičkih sred-
stava za osmatranje radarskog tipa
koja se mogu primeniti u svim u-
slovima borbe i vremena, postoje i
specijalni kibernetički uređaji na
bazi IC-zrakova. Takav jedan ure-
đaj može čuvati granični prelaz, pri-
stup određenom vojnom objektu,
ulaz u luku itd. Pri prolasku nekog
objekta ili vojnika kroz branjenu
zonu uključuje se uređaj za davanje
uzbune, reflektori, a ukoliko uslovi
zahtevaju, i uređaji za atomsko
uništenje neprijatelja. No, zajednič-
ki nedostatak ovih uređaja je u
tome što im domet znatno zavisi od
atmosferskih uslova. Ipak, oni se
koriste u sve većem broju i sve se
više usavršavaju.

U toku poslednjih godina izra-
đeno je nekoliko novih izviđačkih
uređaja kod kojih je primenjena ki-
bernetika. Između ostalog, izrađen
je i minijaturni osmatrački sistem
radarskog tipa koji se sastoji od
predajnika, kontrolnog bloka i ure-
đaja za održavanje veze sa dežur-
nim oficrom u objektu koji se čuva.
Na taj način su u velikoj meri sman-
njeni problemi u vezi sa zaštitom
objekata. Istovremeno je i broj an-
gažovanih vojnika i oficira za ovu
svrhu znatno manji.

Kao primer automatskog uređa-
ja, konstruisanog na osnovu teorije
izviđanja i kibernetike uopšte, koji
može da rešava jedan od najvažnijih
zadataka izviđanja — određivanje
karaktera otkrivenog cilja, može se
navesti uređaj *Cybertron 100*. Ta
elektronska mašina automatski upo-
ređuje hidroakustički eho — signal
dobijen od nepoznatog morskog ci-

lja sa etaloniziranim signalom koji
se čuva u njenom bloku — memo-
riji. Zatim mašina daje odgovor o
karakteru otkrivenog cilja.

Treba istaći da je mašina *Cyber-
tron 100* osposobljena da sama od-
redi vrstu i karakter ciljeva. Radi
toga, na specijalnu traku njenog
bloka memorije zapisuju se signali
koji nastaju pri pojavi različitih ci-
ljeva, među kojima su i signali koji
odgovaraju pojavi podmornice. Ma-
šina ih sravnjuje i daje odgovor.
Ako je ovaj pogrešan, operator pri-
tiskuje taster, te mašina ponavlja
proces upoređivanja. To se produ-
žava sve dok se ne dobije pravilan
odgovor. Mašina osposobljena na taj
način obezbeđuje brzo i pravilno
raspoznavanje podmornica sa gre-
škom koja ne prelazi greške ope-
ratora hidroakustičke stanice.

NAČIN PRENOŠENJA INFORMACIJA

Teorija informacija. Ključ za
automatizovanje izviđanja i koman-
dovanja borbenim dejstvima sastoji
se u matematičkom formulisanju
problema, odnosno u primeni me-
toda i sredstava kibernetike. Mate-
matičke zavisnosti, dobijene pomoću
teorije izviđanja i drugih grana ki-
bernetike, postaju osnova za pro-
gram rada elektronskih računskih
mašina koje omogućuju da se za
najkraće vreme obrade informacije
i izvrše proračuni neophodni za
procenu situacije i donošenje odluke.

Pošto se pri planiranju borbenih
dejstava ne mogu predvideti svi
faktori, ona će retko teći tačno ona-
ko kako se to predviđalo. Stoga se
plan u toku borbe, na osnovu novih
podataka dobijenih izviđanjem, mo-
ra stalno dopunjavati. U tom cilju
se informacije o situaciji nepre-
kidno moraju obrađivati. Međutim,
informacije dolaze do komandanta
i njegovog štaba iz više pravaca, tj.

kako od pretpostavljenog tako i od potčinjenih. Osim toga, često je neophodno i međusobno informisanje komandanata istog ranga koje ima za cilj ostvarivanje uspešnog sadejstva.

Mreža puteva tih informacija predstavljena je obično u vidu blokšeme koja liči na regulisanje procesa sa raznovrsno povezanim regulatorskim kolima i prenosnim lancima. Na bazi priliva informacija, uz te šeme može se, pomoću teorije informacija, sagledati koji su putevi informacija suvišni, odnosno gde još nisu potpuno iskorišćene mogućnosti za prenošenje informacija. Takvi zadaci mogu se rešavati i pomoću računskih mašina.

Kada postavljanje zadataka bude razjašnjeno u matematičkom pogledu, moraju se ispitati načini na koje se mašini za obradu informacija mogu predati informacije o nastalim promenama u odnosu na planirani tok borbe. Pri tome odlučujući značaj imaju pouzdanost puteva informacija i njihova verodostojnost. Nepouzdana informacije ili dezinformacije ne mogu se ni elektronskim računskim mašinama pretvoriti u verodostojne. Dezinformacije bezuslovno uslovljavaju pogrešne zaključke, te će komplikovani plan biti isto onako bezvredan kao i elektronski uređaj za računanje čiji je radni program ispunjen greškama.

Pouzdanost puteva informacija i njihova verodostojnost predstavlja predmet *teorije informacija* koja je takođe sastavni deo kibernetike. Ona prevodi zadatke tehnike veza u kibernetičke probleme, rešava ih i rešenja ponovo transformiše i prenosi preko tehničkih elemenata. Ujedno ona istražuje gubitke pri prenošenju informacija i u tom pogledu je usko povezana sa impulsnom tehnikom.

Pouzdanost puteva informacija u velikoj meri zavisi od načina njihovog prenošenja. Za trupno komandovanje, neophodne informacije prenose se pomoću tehničkih sredstava za vezu. Pri tome dolaze u obzir kako informacije izgovorene, napisane ili štampane, tako i one koje se prenose u vidu bušenih kartica, bušenih traka, magnetnih traka i filmova. Mogu se uzeti u obzir i informacije koje se prenose pomoću ekrana, na primer, na bazi topografskih karata. Dalji oblici informacija su izveštaji, zapovesti, naređenja, direktive, propisi, radne tabele i matematički odnosi koje komandant pri donošenju odluka mora da ima u obrađenom stanju.

Na osnovu bioloških i psiholoških istraživanja utvrđeno je da pri prijemu izgovorenog teksta nepoznatog za slušaoca, čovečiji mozak može da donese četrdeset »da — ne« odluka u jednoj sekundi. Iz toga proizilazi da se u govornom tekstu u jednoj sekundi može prenositi samo oko 40 informacionih jedinica. Na osnovi fizioloških okolnosti ova brzina se može povećati minimalno, čak i pri intenzivnom vežbanju. Telefonski uređaji i bežični kanali za vezu mogu, međutim, da u jednoj sekundi prenesu mnogo više informacionih jedinica. Broj takvih jedinica koje se mogu prenositi preko tih kanala — kada one postoje u pogodnom obliku — iznosi oko 10^4 do 10^5 bit¹/sek (pri tome se ne radi o broju impulsa koji se mogu prenositi već o broju grupa impulsa koji se u radu električnog digitalnog računara mogu označiti kao reč).

Da bi se racionalno iskoristio kanal za vezu ili prenosnik informacija, po mogućnosti se izbegavaju tekstuelne informacije. One su predrude, obuhvataju preveliki broj

¹ bit = jedinica informacija.

signala i za prenošenje zahtevaju relativno mnogo vremena. Stoga se šifriraju na pogodan način. Za obradu na elektronskim digitalnim uređajima one bi i inače morale da budu kodirane. Stoga se još pre prenosa pretvaraju u cifarske informacije i to po mogućnosti tako da ih mašina za obradu podataka može primiti bez uključivanja posebnih uređaja za dekodiranje.

Izveštaji izviđačkih organa, naređenja, kao i zapovesti moraju se u mašinama za obradu podataka obraditi tako da te informacije u procesu komandovanja u trupi mogu neposredno da dođu do izražaja. Otuda i oblici izveštaja, naređenja i zapovesti moraju da budu jedinstveno obrađeni, jer je standardizacija i u vojsci neophodna pretpostavka za automatizaciju, kao što je to slučaj i u tehnici.

U vezi sa ovim, brzina prenošenja izveštaja, naređenja i sl. preko različitih sredstava za vezu izaziva posebno interesovanje pošto su te vrednosti, pored drugih faktora, merodavne za određivanje pogodnosti sredstava za vezu u komandovanju trupom.

Jedna obična telefonka veza za frekventno područje od 300 do 3.400 Hz raspolaže brzinom prenosa od oko 55.000 bit/sek. Nasuprot tome, televizijska cev može da dostigne brzinu prenošenja informacija od 65.250.000 bit/sek. Kod savremenih teleprinterskih sistema sa 50 elemenata, brzina prenošenja informacija iznosi samo oko 50 bit/sek. Ovo je još jedan dokaz više da je automatska obrada tekstuelnih informacija previše spora.

OBRADA PODATAKA DOBIJENIH IZVIĐANJEM I PRIPREMA ELEMENATA ZA RUKOVODENJE BORBENIM DEJSTVIMA

Izviđanje, tretirano sa stanovišta kibernetike, nameće potrebu njego-

vog što tešnjeg povezivanja sa sistemom komandovanja. Rezultat izviđanja mora sve pretvoriti u informaciju, a ova se mora dostaviti organu komandovanja da bi ovaj mogao da odlučuje, tj. komanduje.

U stvari, sistem trupnog komandovanja sastoji se iz velikog broja zatvorenih krugova dejstva koji su međusobno povezani. Pri tome svaki krug dejstva određenog komandnog nivoa karakterišu povratne sprege (informacije—naređenja). Rezultati pojedinačnih osmatranja, saopšteni rezultati izviđanja, kao i izveštaji o situaciji daju komandantu podatke o dejstvima njegovih trupa. Te podatke komandant upoređuje sa svojim zapovestima. Ako konstatuje odstupanja, on svoju odluku prilagođava izmenjenoj situaciji i izdaje odgovarajuće zapovesti koje (kao naređenja) preko druge grane povratne sprege dospevaju do trupe.

Dogod je povratna sprega obezbeđena ličnim osmatranjem bojišta, neprekidno komandovanjem trupom može se relativno lako ostvarivati. Međutim, idući naviše komandnim nivoima, mogućnost ostvarivanja neposredne povratne sprege sve se više smanjuje. Informacije od trupe i prema njoj protiču kroz sve veći broj centara i stanica. Pri tome se njihov smisao može izmeniti ili prenos usporiti. Gustina toka informacija raste odozdo na više i može se savladati samo pomoću brzih mašina za obradu podataka. Takva mašina mora biti u stanju da za najkraće vreme prenese naređenja od bilo kojeg komandnog mesta na neposredne izvršne organe, kao i izveštaje od najnižih instancija na bilo koji komandni nivo. Pri tome mora komandantima na svakom nivou preneti podatke o situaciji u stvarnoj vremenskoj razmeri, pregledno i očigledno.

Tako, na primer, informacije o situaciji na srednjem komandnom nivou mogu se dobiti iz izveštaja potčinjenih jedinica i sopstvenih procena i preneti dalje, višem štabu. Stoga je celishodno da se informacije na pogodan način šifriraju na jezik mašine. U štabu pretpostavljene komande nalazi se elektronski računar koji te informacije analizira i iskorišćuje za rad štaba. On ih prenosi u štab taktičke jedinice gde se informacije iz jedinica i neposredno potčinjenih specijalnih jedinica obrađuju u elektronskom računaru koji proračunava vrednosti za analogno predstavljanje situacije, sprovodi informacije u štab operativne jedinice, kao i naređenja i direktive koje u obrađenom stanju ponovo daje potčinjenim jedinicama.

Jasno je da porastom nivoa komandovanja, prekid rada neke mašine za obradu podataka uslovljava sve veću teškoću, jer se na višim komandnim nivoima obrađuje ne samo veći broj informacija, već i informacija drukčijeg kvaliteta, na primer, o sadejstvu sa drugim rodovima oružja ili drugim jedinicama. Stoga se najvažniji tehnički elementi tog kibernetičkog sistema trupnog komandovanja moraju duplirati. Na određenom nivou mora se organizovati i veza sa sistemom protivvazdušne odbrane da bi se mogla ostvariti razmena informacija. Ukoliko to sadejstvo zahteva, mora se, na nivou na kojem se ono organizuje, uspostaviti veza sa sistemima drugih jedinica.

Na višim komandnim nivoima situacija se može predstaviti na ekranima koji su obloženi transparentnim kartama. Drugi podaci, na primer, oni za administrativno rukovođenje, najčešće se prenose na bušene kartice ili magnetne trake i po potrebi ponovo stavljaju u odgo-

varajuće mašine preko uređaja za sortiranje. Dalje se može pokazati potreba za primenom kibernetičkog sistema za rešavanje problema snabdevanja. Međutim, pošto se u uslovima savremenog rata od svih trupa zahteva maksimalna pokretljivost, mora i tehnička oprema delemično automatizovanog trupnog komandovanja da bude prenosna i da raspolaže visokom tehničkom pokretljivošću.

Nedostaci i perspektive primene kibernetike u savremenom izviđanju. Pri oceni značaja kibernetike i elektronskih sistema za prenos, obradu i korišćenje informacija dobijenih izviđanjem, pored mnogih pozitivnih osobina i mogućnosti njihove primene na vojnom planu, moraju se imati u vidu i njihovi nedostaci. Pre svega, elektronske mašine mogu da daju odgovor na postavljena pitanja samo ako su svi polazni podaci izraženi u matematičkom, odnosno kodiranom obliku, s tim što će i odgovor biti broičano izražen. Pored velikih materijalnih troškova za razvoj i proizvodnju za sada još veoma skupih elektronskih sistema, potrebni su i mnogobrojni stručnjaci — matematičari — osposobljeni za programiranje, odnosno kodiranje i dekodiranje informacija. Funkcionisanje mašine po podacima koji se u nju stavljaju zavisi od programa sačinjenog u količinskom obliku. Taj program trebalo bi da obuhvati (u vidu matematičkih odnosa) uticaj što većeg broja faktora. Pošto se svi faktori ne mogu obuhvatiti u obzir se uzimaju osnovni, a i ovi samo u određenim granicama.

Osim toga, elektronski sistemi u sadašnjoj fazi razvoja nisu još u stanju da pruže potpuno pouzdani metod za rešavanje svih složenih zadataka savremenog rata, pošto ne

mogu kritički da primaju polazne podatke na osnovu kojih se donosi rešenje ili odluka. Netačni podaci mogu biti posledica raznih slučajnih okolnosti ili radio-elektronskih smetnji koje neprijatelj smišljeno stvara.

Usavršavanje metoda i sredstava za prikupljanje informacija i samih elektronskih računskih mašina povećaće pouzdanost čitavog sistema. Velike perspektive u tom pogledu otvaraju nedavno razvijene elektronske računске mašine koje mogu da rešavaju zadatke čak i kada informacije ne zadovoljavaju i kada ni-

su poznati metodi njihovog rešavanja. Te mašine su u stanju da same traže metode rešavanja i da svoju sopstvenu »teoretsku analizu« pretvaraju u oblik upotrebljiv za konkretno dejstvo.

Međutim, kao što je već rečeno, čak i pod pretpostavkom ostvarivanja nepogrešivih automatizovanih sistema, odlučujući faktor u rešavanju vojnih zadataka ostaje jedino čovek, a mašina — i pored svog savršenstva — biće samo oruđe njegovog rada koje će sve više olakšati njegove fizičke i umne napore.

Institut za naučnotehničku dokumentaciju i informacije

RAZVOJ KOPNENE VOJSKE SAD

Na uobičajenoj godišnjoj konferenciji Udruženja pripadnika KoV SAD, održanoj u oktobru 1963. godine u Vašingtonu, glavna tema diskusije bila je — razvoj KoV SAD.

Radi izvesnog njenog upoređivanja sa prethodnom, odnosno da bi se pratio kontinuitet rada ovog Udruženja kroz godišnje konferencije koje se već devet godina redovno održavaju, kao i da bi se potpunije sagledao značaj pojedinih pitanja o kojima je diskutovano, treba se podsetiti da je na godišnjoj konferenciji održanoj u 1962. godini diskutovano o sledećim pitanjima: o opštoj političkoj situaciji u svetu, o ulozi KoV SAD i merama koje se preduzimaju u pogledu njenog jačanja, o organizacionim promenama u proteklom periodu, o PVO severnoameričkog kontinenta, ulozi KoV SAD u pojedinim područjima sveta i konačno o pitanju koje je dominiralo radom cele konferencije — o tzv. specijalnom ratovanju.

A ovo su glavna pitanja o kojima se diskutovalo na ovoj konferenciji: razvoj KoV SAD — opšti zahtevi i bitna načela; osnovni strateški zadaci KoV SAD; značaj i uloga raznih specijalnih grupa; neophodnost za dobro izbalansiranim snagama KoV; značaj i uloga Rezerve kao komponente snaga KoV; obuka; sadašnje stanje i mogućnosti KoV; situacija u Vijetnamu; američka armija na Dalekom istoku.

Najvažniji referati sa ove konferencije objavljeni su u časopisu Army, SAD, od decembra 1963. godine.

Na temu *razvoj KoV SAD*, o čemu je referat na konferenciji podneo general E. G. Viler, načelnik Generalštaba KoV SAD, izneti su sledeći bitni stavovi:

Da bi se obezbedio uspešan razvoj KoV u budućnosti, treba maksimalno iskoristiti sadašnji veoma uspešni dinamizam u njenom razvoju; ovo se ističe kao neophodna startna osnova pri rešavanju svih problema budućeg razvoja armije.

Strateški položaj SAD, način na koji su po svetu raspoređene njihove snage, elastičnost vojne strategije koja predviđa mogućnost izbora načina delovanja, zahteva od KoV spremnost za brzo i pravovremeno reagovanje, kao i izdržljivost u borbi i na svakom zadatku. Armija mora biti spremna da brzo interveniše u bilo kom delu sveta. To znači da ona mora biti strateški i taktički veoma pokretljiva. Istovremeno, armija mora biti i izdržljiva u borbi, što je, u izvesnoj meri, u suprotnosti sa zahtevom o njenoj velikoj pokretljivosti. Osnovni put za rešavanje te protivrečnosti leži u povećavanju same pokretljivosti. Velika strateška i taktička pokretljivost omogućuje dve bitne stvari: prvo, uspešan manevar jedinica angažovanih u borbi i, drugo, brzo ojačavanje angažovanih jedinica — čime se, u stvari, povećava i neophodna izdržljivost. Pri rešavanju problema pokretljivosti treba imati u vidu da i u savremenim uslovima važi poznata Napoleonova максима po kojoj — masa puta brzina daje efekat upotrebe borbene sile.

Da bi se došlo do što boljih konkretnih rešenja, u februaru prošle godine formirana je eksperimentalna jedanaesta vazdušnojurišna divizija. Dosadašnji eksperimenti sa njom dali su veoma dobre rezultate u primeni odgovarajuće vazduhoplovne tehnologije na planu povećavanja taktičke pokretljivosti, kako armije kao celine tako i svakog vojnika pojedinačno.

Do sada je tri četvrtine aktivnih snaga KoV reorganizovano prema novoj ROAD koncepciji¹. Jedinice Rezerve su takođe na vreme izvršile reorganizaciju, tako da letnji period obuke mogu početi po novoj organizaciji. Sa šest reorganizovanih divizija Rezerve (prvog reda hitnosti) znatno je povećana vojna moć SAD. Nema sumnje da je *Big Lift* (prebacivanje vazдушnim putem druge oklopne divizije sa određenim ojačanjima, naravno bez tenkova i teškog naoružanja, iz Teksasa u SR

¹ ROAD (*Reorganization Objective Army Division*) predstavlja najnoviju doktrinu organizacije i upotrebe divizija KoV SAD. Bitne karakteristike ROAD koncepcije su sledeće:

postoje četiri vrste divizija KoV i to: pešadijske, mehanizovane, oklopne i vazdušno-desantne;

sve vrste divizija imaju uglavnom isti sastav tzv. osnovnih elemenata: štab divizije, četu vojne policije, avio-bataljon, inženjerski bataljon, bataljon za vezu, izviđački bataljon, divizijsku artiljeriju, komandu pozadine i tri štaba brigade;

bitna razlika između pomenutih divizija izražena je u broju i vrsti bataljona koje svaka od njih ima u svom sastavu. Tako, pešadijska divizija ima 8 pešadijskih i 2 tenkovska bataljona, mehanizovana: 7 mehanizovanih i 3 tenkovska bataljona, oklopna: 6 tenkovskih i 5 mehanizovanih bataljona, vazdušno-desantna: 9 pešadijskih i 1 bataljon samohotki i nekih inženjerskih mašina;

brigade nisu stalne formacije, nego se štabovima brigada, u skladu sa zadatkom, dodeljuje odgovarajući broj bataljona (2—5).

Nemačku) najveća i najuspešnija demonstracija strategijske pokretljivosti Armije SAD.

Pri svemu tome pada u oči podvlačenje značaja čoveka u budućem ratu. Mašine ne vode rat, ističe general Viler, nego ljudi. Zbog toga ključ uspeha pri rešavanju svih problema u razvoju savremene armije leži u pravilnom tretmanu uloge čoveka. Treba voditi računa da se ljudi obezbeđuju što boljim sredstvima, a ne obratno. Značaj uloge čoveka u budućem ratu ističe se i u mnogim drugim prilikama, kao i u savremenoj američkoj vojnoj literaturi, naročito zvaničnoj. To verovatno dolazi usled ranijih stavova u tom pogledu po kojima se, u stvari, potcenjivala uloga čoveka.

O osnovnim strategijskim zadacima KoV govorio je zamenik načelnika Generalštaba KoV za operativne poslove, general H. K. Džonson. Po njegovoj oceni, Evropa i Daleki istok predstavljaju dva najvažnija potencijalna svetska ratišta, što ima bitan uticaj na strategijski raspored snaga KoV SAD. Pored toga, ima se u vidu i mogućnost izbijanja sukoba razne vrste i u ostalim delovima sveta.

Evo kako su formulisana tri osnovna strategijska zadatka KoV:

održavanje stabilnosti, reda i poretka (očigledno, misli se na održavanje režima u pojedinim zemljama sveta koji konvenira politici i interesima SAD — primedba V. K.);

uspostavljanje stabilnosti tamo gde je ona narušena;

oružana borba u svim vrstama rata, ukoliko se na dva prethodno pomenuta načina ne mogu obezbediti interesi SAD.

Smatra se da su aktivne snage KoV dovoljne za izvršenje prva dva zadatka, dok bi treći zahtevao puno angažovanje snaga Rezerve i Naci-

onalne garde. Pri tome, posebno je istaknuta teškoća pripadnika Rezerve i Nacionalne garde da uz svoje svakodnevne (normalne) poslove održavaju na potrebnom nivou i svoju vojnu obučenost.

Referat o osnovnim strategijskim zadacima KoV je karakterističan i po tome što je propagandna nota u njemu prenaplašena. To je posebno došlo do izražaja u delu gde se govori i ulozi armije u očuvanju mira, pri čemu je istaknuta uloga pojedinih specijalnih grupa koje formira armija i šalje po raznim zemljama sveta.

Od posebnog interesa bio je referat o *usklađenom, izbalansiranom razvoju snaga KoV (Force Development)*. Šest meseci pre ove konferencije u Generalštabu KoV SAD osnovana je posebna generalštabna institucija, čiji je isključivi zadatak bavljenje ovim problemom. Ne bi se moglo reći da je to neka posebna vojnonaučna institucija, mada ona po načinu rada i prirodi posla ima mnogo naučnih elemenata. To je, u stvari, sasvim nova oblast generalštabnih poslova, čije je stvaranje uslovio brz i svestan tehnološki razvoj, kao i drugi koji omogućuju i zahtevaju brz, svestran i usklađen razvoj oružanih snaga. Zbog toga je interesantno da se detaljnije pogledaju zadaci u ovoj oblasti poslova i način prilaženja njihovom rešavanju.

Zamenik načelnika Generalštaba KoV za razvoj snaga istakao je da je šestomesečni period pre ove konferencije postavio temelje rada u ovoj oblasti poslova i istovremeno dokazao opravdanost formiranja posebne institucije koja će posvetiti isključivu pažnju razvoju i održavanju savremene, dobro izbalansirane i borbene spremne armije. Očigledno u želji da odgovori na izvesne prigovore zbog njenog formiranja, on

je istakao da zadatak ove institucije nije obavljanje poslova drugih generalštabnih sektora, niti pak ona jedina treba da se bavi pitanjem ravnomernog i usklađenog razvoja snaga KoV. Njen osnovni zadatak je da uskladi i spoji u jednu celinu sve napore štaba u planiranju, stvaranju programa i određivanju finansijskih sredstava u vezi sa razvojem doktrine, organizacije, obuke, opreme, borbene spremnosti i modernizacije KoV.

Proces rada u ovoj oblasti poslova izgleda ovako. Polaznu osnovu predstavlja usvojena nacionalna strategija u kojoj svoj zadatak i ulogu ima i KoV. To znači da treba stvoriti takve snage KoV koje će biti u stanju da ispune svoje sadašnje i buduće zadatke u zajednici sa ostalim vidovima oružanih snaga ili samostalno. Imajući takav zadatak u vidu, potrebno je detaljno razraditi koncepciju upotrebe KoV u budućnosti. Sledeći korak bila bi razrada njene doktrine. Posle toga treba razmotriti organizaciju, obuku, naoružanje i opremu.

Na taj način dobija se osnovni okvir — koncepcija, doktrina i organizacija — koji predstavlja rukovodeću osnovu pri izgradnji potrebnih snaga KoV. Nakon toga prilazi se proučavanju obuke, naoružanja i opreme.

Proučavanje obuke mora biti veoma temeljito i detaljno i obuhvatiti sve njene oblasti i aspekte, počevši od jedinačne obuke pa do najvišeg vojnog školovanja.

Oprema i naoružanje moraju biti u skladu sa usvojenom doktrinom i organizacijom. Pored postavljanja osnovnih zahteva u pogledu opreme i naoružanja, imajući u vidu i cenu koštanja, potrebno je odrediti i prioritet prilikom nabavke i raspodele s obzirom na operativne zahteve.

Zamenik načelnika Generalštaba KoV naročito podvlači da je, s obzirom na zadatke koje treba izvršavati, potrebno imati najadekvatniju opremu i naoružanje, iako nekada to mogu biti i relativno jeftina i za oko ne baš mnogo lepa sredstva. U drugim slučajevima mogu biti potrebna veoma skupa i precizna sredstva. U svakom slučaju, kad su u pitanju oprema i naoružanje, potrebno je pažljivo proceniti sve faktore — cenu koštanja, održavanje, potrebnu veštinu u rukovanju njima, obuku, vek trajanja i, razume se, efikasnost upotrebe. Mora se obezbediti da se snage ne opreme takvim sredstvima koja je samo »lepo imati« ili koja je »teško održavati«. Snabdevanje armije novim naoružanjem mora se odvijati u okviru razumnih i dobro prostudiranih procena, imajući u vidu činjenicu da novo naoružanje sa stanovišta tehnološkog progressa brzo zastareva. Održavanje stare opreme i naoružanja može biti skuplje od postepenog zamenjivanja (dobro izbalansiranim) novim. Zbog toga modernizacija armije, u okviru određenih finansijskih mogućnosti, mora biti stalan proces koji se, na planu razvoja snaga, sastoji u analizi sposobnosti sadašnje KoV da učestvuje u zajedničkim operacijama (sa RM i RV), analizi planova mobilizacije, kao i usklađivanju organizacione strukture rezervne komponente sa onom u aktivnoj armiji.

Pravilna raspodela raspoloživih ljudskih snaga je prvorazredan zadatak, naročito danas kad rastu obaveze armije, a njeni efekti ostaju isti.

Pri realizovanju tih zadataka treba na najbolji mogućan način upotrebiti ljude, materijal, sredstva i novac koji su stavljeni na raspolaganje Sekretarijatu KoV.

Pored toga, treba sasvim preciznim proračunima i obrazloženjima, a ne samo opštim konstatacijama, opravdati zahteve koji proizilaze iz planova Sekretarijata KoV. Svrha je da se izvuče što više efekat iz svakog utrošenog dolara.

Posebna brigada mora biti posvećena pravilnom osvetljavanju problema hemijsko-biološko-radioloških, vazduhoplovnih i PVO-dejstava u okviru snaga KoV. Tako, na primer, napredak nauke i tehnike omogućuje stvaranje novih vrsta hemijskih i bioloških agensa koji po efektu mogu varirati od najvećeg procenta smrtnosti do samo privremenog onesposobljavanja organizma. Budući programi računaju sa ovim sredstvom kao značajnim faktorom u bilo kojoj vrsti rata.

Zanimljiva je konstatacija ovog istog referenta da napredak u taktičkoj pokretljivosti nije u skladu sa tehničkim napretkom na drugim poljima, a naročito sa povećanom vatrenom moći. To, naravno, ne znači da i na tom polju nije postignut veliki napredak. Pri tome se posebno ističu borbena sredstva kao što su: tenk *M-60*, samohodni top *175 mm M-107* i oklopni transporter *M-113*. U konstataciji da je potrebno gledati napred, najinteresantniji je stav po kojem bitno poboljšavanje taktičke pokretljivosti u skoroj budućnosti treba tražiti u masovnoj upotrebi vazdušnih sredstava. Na toj osnovi je u toku ispitivanje jednog revolucionarnog koncepta sa jedanaestom vazdušno-jurišnom divizijom, koje je do sada dalo veoma dobre rezultate na planu povećavanja taktičke pokretljivosti vazdušnim putem.

Pošto se tako prouče svi osnovni faktori i aspekti izgradnje snaga KoV, oni se integriraju u usklađenu, dobro izbalansiranu celinu. Kao primer potrebe za usklađivanjem

svih delova u jedinstvenu celinu (što je, u stvari, i osnovni zadatak ove nove oblasti generalštabnih poslova) ističe se da bi mala korist bila od pet novih aktivnih divizija ako one ne bi bile u odgovarajućoj meri obučene i opremljene; ili da bi mala korist bila od jedinica prvog reda borbene spremnosti u SAD ako snage u Evropi ne bi bile adekvatno opremljene; ili da ne bi imalo svrhe nabaviti nova radio-sredstva ako se ujedno ne bi obučili radio-tehničari u rukovanju njima i njihovom održavanju. To su najobičajni primeri koji pokazuju šta se sve mora uskladiti planovima i programima.

Novi plan razvitka snaga KoV uzima u obzir sve zahteve kako bi se uskladili odnosi između organizacije, borbene gotovosti i modernizacije armije. Kad plan konačno bude usvojen, na njegovoj osnovi izradiće se petogodišnji program promena i poboljšavanja koji će povećati efikasnost i mogućnosti armije.

Govoreći o značaju i ulozi Rezerve kao komponente KoV, šef Ureda za rezervnu komponentu pošao je od njenog osnovnog zadatka — ona mora predstavljati nepresušnu bazu za potrebe opšte mobilizacije. Međutim, pored toga osnovnog zadatka, ona treba da služi i za pojačavanje aktivne komponente KoV u slučaju delimične mobilizacije. U tu svrhu potrebno je imati jedinice Rezerve koje će biti spremne odmah ili u periodu od nekoliko nedelja. Berlinska situacija i kriza oko Kube su primeri koji to potvrđuju. Uloga i mogućnosti Rezerve sada su veće nego što su to ikada bile. Šef Ureda za rezervnu komponentu istakao je da od 22 divizije prvog reda hitnosti koje SAD imaju danas, preko 1/3 snaga su iz rezervne komponente.

Najvažnije pitanje koje se u vezi sa Rezervom postavlja u savremenim uslovima jeste — kakav je stepen njene borbene spremnosti. Treba imati u vidu da se borbena spremnost meri brojem raspoloživog ljudstva, stepenom njegove obučenosti, količinom i kvalitetom materijala koji mu neposredno stoji na raspolaganju. Kritikujući ranije nesređeno stanje u tom pogledu, uključujući i nepostojanje tačnog uvida u sve to, referent ističe da su nedavno napravljenim petogodišnjim planom obezbeđene dve bitne stvari: prvo, takav razvoj borbene spremnosti rezervne komponente kakav ona nije imala nikada pre; drugo, tačan uvid u postojeće stanje Rezerve i perspektivu njenog razvoja po periodima.

U odnosu na sadašnje stanje borbene spremnosti istaknute su dve njegove karakteristike. Stanje jedinica prvog reda hitnosti varira od nekih koje su neposredno spremne za upotrebu do drugih čije vreme potrebno da bi se stavile na raspolaganje nije prihvatljivo (ovde se ne pominje koliki je taj period vremena — primedba V. K.). Ostale jedinice koje nisu prvog reda hitnosti zahtevaju znatno veće poboljšavanje svoje borbene spremnosti.

Do sada su postojali potpuno različiti kriterijumi i mere u pogledu borbene spremnosti jedinica aktivne i rezervne komponente. Savremeni uslovi to ne mogu više tolerisati. Zbog toga se ide na usvajanje potpuno istih kriterijuma i mera.

Jedna od veoma važnih mera koja može bitno povećati borbenu spremnost jedinica Rezerve jeste njihovo uključivanje, kao integralnog dela, u što veći broj manevara koje izvode aktivne jedinice. Jedinice Rezerve prvog reda hitnosti treba također uključiti u vežbe čiji je cilj provera strategijske pokretljivosti. To bi po-

većalo borbenu spremnost jedinica Rezerve, njihov moral i svest da su pripadnici jedne jedinstvene armije.

General J. K. Voters u referatu o obuci pošao je od dve bitne pretpostavke: prvo, armija mora biti sastavljena od mladih ljudi, jer — kako on, služeći se rečima nekog sociologa, ističe: »ako bi se armija sastojala od ljudi preko 50 godina starosti, ratova ne bi bilo«; i drugo, cilj obuke je veoma prost — vojnike treba obučiti da pobeđu na bojnopolju.

U 1963. godini u SAD postojalo je 13 centara za obuku i 27 škola. U centrima je 373.000 vojnika završilo osnovnu obuku i 277.000 viši stepen jedinačne obuke.

Program obuke u centrima zahteva je određene revizije. Sada se, između ostalog, proučava mogućnost da se vreme trajanja osnovne obuke skрати od 8 na 6 nedelja. Pošto je obuka jedan od bitnih elemenata borbene spremnosti, tom pitanju je i u jedinicama Rezerve i Nacionalne garde posvećena posebna pažnja. Ističe se da su rezultati postignuti u 1963. godini bili veoma dobri, uprkos izvesnim nedostacima u opremi i naoružanju. Sada se poseban naglasak daje na fizičku obuku, rukovanje oružjem, marševanje i bivakovanje.

Što se tiče školskog sistema, konstantovano je da je u okviru 27 škola radilo 650 kurseva čije se vreme trajanja kretalo od jedne do 50 sedmica. Broj studenata je iznosio 172.000. Pored toga, 250.000 studenata učestvovalo je na raznim dopisnim kursovima koji su takođe bili u organizaciji škola.

U referatu o sadašnjem stanju i mogućnostima KoV iznete su neke opšte ideje i stavovi o ulozi KoV — od čega zavisi njeno stanje, kakav je njen odnos prema nacionalnoj

politici itd. Između ostalog, ističe se da jedini cilj armije može biti efikasna podrška nacionalnoj politici koju vodi vlada. Principi nacionalne politike, ekonomska i vojna snaga zemlje u tesnoj su međusobnoj vezi i dopunjuju se.

Ispitujući i ocenjujući spremnost KoV sa tog aspekta, podvlači se da put u pripremi KoV za takvu ulogu nije lak. Na prvo mesto se ističe značaj čoveka. Na bojnopolju borbu će voditi vojnici, a ne računari. Linija fronta ne može se držati pomoću televizijskih kamera, niti radar može biti adekvatna zamena ljudima u izviđanju i patroliranju i tako dalje. Ukratko, ljudi ne mogu biti zamenjeni tehnikom; ona im samo pomaže, a niti ih zamenjuje, niti im umanjuje dosadašnji značaj. Naprotiv.

Treba imati u vidu da se uloga KoV u nacionalnoj politici SAD ne ostvaruje samo u njenoj spremnosti za borbu na bojnopolju. Zbog toga se insistira na značaju raznih drugih mera, među kojima posebno mesto zauzimaju mere čisto propagandnog karaktera u okviru tzv. programa na civilnom planu.

Iscrpljujuće operacije na kopnu mogu se voditi samo uz veoma jaku administrativnu i pozadinsku podršku »koja ničim ne može biti zamenjena — niti brojem vojnika niti njihovim patriotskim duhom«.

Kao veoma važan faktor koji utiče na stanje u armiji, istaknuta je briga o porodicama pripadnika armije, platama, smeštaju, zdravstvenom staranju, vaspitanju itd.

Situaciji u Vijetnamu posvećena je posebna pažnja na ovoj konferenciji. Izveštaj je bio jedan od najiscrpnijih, sa dosta podataka i detaljnih objašnjenja, ali i sa izrazitom težnjom da se i kroz njega postignu određeni propagandni efekti. Izlaganje je obuhvatilo četiri

osnovna dela: teren, vreme i protivnik; sopstvene snage; protivustanička strategija i taktika; dosadašnji rezultati.

Pošto je dat kratak prikaz terena i vremena, prešlo se na izlaganje o snagama Vijetkonga koje su podeljene u tri vrste: čvrsto jezgro, gerilce i tzv. nosače. Čete »čvrstog jezgra« naoružane su savremenim američkim ili drugim oružjem i nose vojnu uniformu. »Gerilci« su naoružani zastarelim francuskim ili oružjem sopstvene izrade, ali ne nose vojnu uniformu nego su obučeni kao i ostali seljaci. Tzv. »nosači« nisu uopšte naoružani, a od odeće nose veoma malo, neku vrstu pojasa oko bedara. Fizička izdržljivost, strpljenje i dovitljivost predstavljaju veoma ozbiljno oružje pripadnika Vijetkonga. Poznato je da su oni u stanju da žive nedeljama u tamnim tunelima, da ostanu pod vodom duži period vremena dišući na trsku i da čekaju u zasedama i po 48 časova. Snage Vijetkonga izvide dejstva oslanjajući se na stara utvrđenja koja postoje u pojedinim delovima zemlje, na besputne delove zemlje koje one kontrolišu, na bezbroj malih skrivenih baza, dubokih pećina, dugih tunela i raznih drugih skrivenih skloništa.

Vijetkong praktikuje četiri vrste delatnosti: propagandu, teror, sabotažu i oružane napade. Njegove se snage snabdevaju od seljaka, iz drugih zemalja, zaplenom, koristeći lokalnu trgovinu i sopstvenu proizvodnju.

Organizacija oružanih snaga režima u Sajgonu je raznovrsna. Pored KoV, RV i RM koja uključuje i pomorsku pešadiju, postoje i tri vrste poluvojnih snaga: Civilna garda, Korpus samoodbrane i Specijalne snage. Pored toga, postoje i sledeće organizacije kroz koje se nastoji da se okupe razni slojevi naro-

da u borbi protiv Vijetkonga: a) neregularne civilne grupe za odbranu koje obuhvataju seosku miliciju, planinske izviđače, jedinice za osmatranje granica i osmatračice puteva, b) polusamostalne ali naoružane tzv. »patriotske« organizacije kao što su: Republikanska omladina, Katolička omladina i ženski pokret solidarnosti.

Snage režima u Sajgonu pomažu američka tzv. Komanda za vojnu pomoć koja broji oko 14.000 ljudi i mala grupa pripadnika australijske armije. Pored toga, postoji čitav niz američkih civilnih organa specijalizovanih za razne vidove borbe protiv ustanika i partizana.

Kad se uzmu u obzir vojne, poluvojne i policijske snage, opšti odnos snaga je 5:1 u korist snaga režima u Sajgonu.

Osnova strategije u borbi protiv Vijetkonga jeste pobediti u oružanoj borbi i istovremeno pridobiti narod na svoju stranu. Zbog toga se ona realizuje u tri oblasti ili na tri načina: strategijskim programom za selo; vojnim dejstvima; psihološkom, propagandnom, političkom, ekonomskom i socijalnom delatnošću.

Tzv. strategijski program za selo je program režima u Sajgonu koji ima za cilj da fizički i ideološki odvoji narod od Vijetkonga.

Vojne organizacije su usmerene: na obezbeđivanje punktova potrebnih za realizovanje strategijskog programa za selo, tj. na držanje takvih položaja koji će obezbediti fizičko odvajanje naroda od snaga Vijetkonga; na uništavanje pozadinske podrške snaga Vijetkonga, kao i na ubijanje i zarobljavanje njegovih pripadnika; na uspostavljanje vlasti sajgonskog režima nad teritorijama koje drži ili je preuzeo Vijetkong.

Postoje 3 osnovne vrste vojnih dejstava, i to:

1. Čišćenje i držanje određene teritorije da bi se na njoj obezbedilo sprovođenje drugih mera (političkih, propagandnih itd.); direktan napad na snage Vijetkonga i njihove baze; pretraživanje i čišćenje teritorije za koju se pretpostavlja da bi se u njoj mogle nalaziti snage Vijetkonga.

Pored toga, postoje izviđačka dejstva, dejstva za obezbeđivanje i pretraživanje i prave zasede.

Psihološka delatnost i tzv. »građanska aktivnost« sastoje se od po dva međusobno povezana programa.

Delatnost na psihološkom planu ima za cilj, prvo, da pomogne strategijski program za selo, objašnjavajući zaostalom seoskom stanovništvu potrebu da se, gde treba, preseli u bezbednije rejone, ili ono samo organizuje, podstičući ga na politički, socijalni i ekonomski samorazvitak. Drugi aspekt psiholoških delatnosti namenjen je manje čvrstim pripadnicima Vijetkonga, a cilj mu je da ih raznim sredstvima propagande — pomoću radija, zvučnika, letaka itd. — nagovori »da se predaju i slobodno vrate kućama«.

Tzv. »građanska aktivnost« ima za cilj »poboljšanje socijalno-ekonomskog stanja, političke svesti i lične sigurnosti građana putem državne podrške, obrazovanja i samopomoći«. »Građanska aktivnost« sastoji se iz dva osnovna programa. Prvi ima za cilj da savetuje, obučava i pomaže seosko stanovništvo u uspostavljanju lokalne vlasti; zatim da obučava seoske službenike i druge građane u građenju i osnivanju tržnica, škola, dispanzera, informativnih centara, crkava i mesta za snabdevanje vodom; da formuliše programe samopomoći i naučnog poboljšavanja obrazovanja i poljo-

privrede, kontrole zdravlja i da rukovodi tim programima. Drugi njen program obuhvata razne vrste mera za pružanje medicinske pomoći lokalnom stanovništvu.

Što se tiče taktike, u referatu se ističe da osnovni problem i dalje ostaje: pronaći gerilske snage, a potom ih uništiti. Pri tome najvažniju ulogu igraju helikopterski desanti, kao i vatrena podrška iz helikoptera.

Da bi podigli obuku snaga režima u Sajgonu na što viši stepen, Amerikanci su obradili razne aspekte iskustva u borbi sa Vijetkongom i na osnovu tih materijala se obučavaju. Posebno su obrađeni: helikopterska dejstva, zasede, organizacija i upotreba artiljerije, psihološki rat i nedostaci poluvojnih snaga. Pri tome se naročito ističe značaj udžbenika »Taktika i tehnika protivustaničkih dejstava«.

Međutim, u referatu se ukazuje na to da su mnogo značajnija iskustva koja su Amerikanci stekli u testiranju (ispitivanju) pojedine opreme i naoružanja.

Motorizovani konvoji često su napadani iz zaseda. Ti napadi su karakteristični po ubitačnoj vatri iz automatskog oružja i kratkoći trajanja. To je zahtevalo iznalaženje nove tehnike pokreta i novog naoružanja koji omogućuje da se, uz vraćanjem nadmoćne baražne vatre koja pokriva ceo teren gde je postavljena zaseda, preživi takav napad.

Održavanje veza predstavlja često problem u Vijetnamu zato što zemljište i vremenski uslovi ograničavaju domet i mogućnosti standardnih radio-stanica. Zbog toga je bilo potrebno proizvesti novu vrstu antena koje omogućavaju da se ovaj problem savlada.

Snage KoV SAD isprobale su do sada razne vrste helikoptera, oklop-

nih transporter, inženjerskih sredstava, sredstava veze i elektronske opreme. Među tim opitima najinteresantniji je do sada bio onaj sa naružanim helikopterima koji su, po rečima referenta, dali odlične rezultate.

Treba još napomenuti da je oklopni transporter *M-113* upotrebljavan i u ulozi tenka, što je bilo moguće s obzirom na nedostatak protivtenkovskog oružja kod snaga Vijetkonga.

Postoji izrazito naglašena težnja da sve snage, a naročito vojne, budu što aktivnije u borbi protiv Vijetkonga. Na toj liniji iznose se sledeći podaci: u odnosu na 1962. godinu, udvostručio se broj akcija koje su izvodile jedinice veličine bataljona i veće, dok su se dejstva malih jedinica povećala za 50%, tako da je broj izvedenih akcija u odnosu na snage Vijetkonga 10 : 1 u korist snaga režima u Sajgonu.

Na kraju se iznose podaci koji bi trebalo da budu dokaz uspešnih rezultata u borbi protiv snaga Vijetkonga. Karakteristično je da se u tim podacima — u kojima se, između ostalog, iznosi i broj poginulih, ranjenih i nestalih američkih vojnika — navodi da je oboreno mnogo američkih helikoptera, ma da se ne daje njihov broj.

U pogledu krajnjeg ishoda borbe, neki američki vojni rukovodioci proriču potpunu pobjedu nad snagama Vijetkonga do kraja 1965. godine, dok načelnik Generalštaba oružanih snaga režima u Sajgonu predviđa da će ta pobjeda biti izvojevana još u toku 1964. godine (verovatno je da bi danas i jedni i drugi pomerili te »rokove« — primedba V. K.).

Na početku diskusije o američkoj armiji na Dalekom istoku general J. F. Kolins direktno je istupio sa tezom da ma koliko njeno angažovanje na Dalekom istoku izgledalo

altruističko, ono je, u suštini, samo u interesu SAD. Po njegovom mišljenju, kontrola na Dalekom istoku znači veliki plus za jednu ili drugu stranu. Danas se Dalekom istoku mora posvetiti posebna pažnja zbog stanja u Kini i zbog njene politike. On, naime, smatra da su »velika prenaseljenost stanovništva, nedostatak hrane, izrazita megalomanija, arogantno rukovodstvo, težnja da se angažovanjem na spoljnim problemima otkloni pažnja od unutrašnjih teškoća«, okolnosti koje su često kroz istoriju bile predznak agresije.

Najveći deo diskusije o američkoj armiji na Dalekom istoku odnosi se na tzv. drugu stranu strategije oružanih snaga — tj. kako pridobiti narod na svoju stranu. Iz tog izlaganja mogu se zaključiti dve stvari:

a) da je Vijetnam poslužio Amerikancima kao poligon za proveru antigerilske taktike, za isprobavanje novih borbenih sredstava, ali da ih je takođe naučio da se bez podrške naroda ništa ne može učiniti u borbi protiv partizana, i

b) da je upravo borba za obezbeđivanje svoga uticaja na veoma ustalasane mase jugoistočne Azije bitan preduslov za uspeh u svakoj oružanoj borbi u tom delu sveta.

Odgovarajući na pitanje da li tako naglašena uloga antigerilske strategije i taktike znači stavljanje svega na tu kartu u tom delu sveta, rečeno je da ne znači, da američka armija mora biti spremna istovremeno za svaku vrstu rata (nekonvencionalni, konvencionalni i nuklearni).

Interesantno je napomenuti da je prilikom analize prednosti i slabosti držanja američkih snaga u zemljama Azije, kao veoma kritična slabost istaknuta velika razlika u

standardu između američkih vojnika i domaćeg stanovništva.

U vezi sa nekim predlozima za osnivanje PATO-a (pakta dalekoistočnih zemalja, nešto poput NATO-a), na konferenciji je rečeno da je taj pakt preuranjen s obzirom na to da, suprotno zapadnoj Evropi, regionalna saradnja na Dalekom istoku ima toliko i takvih prepreka koje samo vreme može ukloniti; da pojedine zemlje imaju zajedničke, ali i suprotne interese; da mala vojna pomoć koju bi jedna drugoj mogle da pruže dalekoistočne zemlje ne bi bila ni približno adekvatna kompenzacija političkim komplikacijama koje bi takav pakt izazvao. Čak je, na određen način, istaknut, mada u zakamufliranoj formi, i najvažniji razlog — veća direktna zavisnost, pri sadašnjoj strukturi raznih bilateralnih saveza SAD sa pojedinim zemljama toga područja — svake od tih zemalja od SAD.

Na kraju, upoređujući rad ove konferencije sa onom iz 1962. godine, može se konstatovati da ova, na određen način i u određenom stepenu, predstavlja nastavak prethodne. Na konferenciji u 1962. godini dominiralo je pitanje nekonvencionalnog ratovanja i uloge specijalnih snaga. Na ovoj konferenciji to nije bilo glavno pitanje, ali mu je ipak posvećena ozbiljna pažnja, naročito konkretnoj primeni te vrste ratovanja u Vijetnamu. Konferencija u 1962. godini pokrenula je pitanje pokretljivosti KoV u sklopu njenog opšteg izbalansiranog razvoja. Na ovoj konferenciji to je bilo jedno od dominantnih pitanja. Pored sve ozbiljnosti u tretiranju nabrojanih pitanja, prikaz bi bio nepotpun ako ne bismo ukazali na vanredno naglašenu propagandnu notu koja je inače karakteristična za ovakvu vrstu skupova.

V. K.

TAKTIKA JEDINICA U SAVREMENOM RATU

Problem iznalaženja takvih načina dejstava koji će najbolje odgovarati savremenim uslovima rata oduvek je bio aktuelan, pa je to i danas. U svoje vreme Engels je pisao da svaka od zaraćenih strana ulazi u rat sa sopstvenom organizacijom vojske i specifičnim načelima za vođenje rata. Sasvim je prirodno što svaka od njih teži da ostvari premoć i u jednom i u drugom pogledu. Vrlo je teško pravilno postaviti organizaciju oružanih snaga i obučavati i vaspitavati njene pripadnike, ako se ne procene karakteristike rata za koji se pripremaju, a koje imaju odlučujući uticaj na utvrđivanje načina izvođenja operacija i borbenih dejstava.

Kao što je poznato, pojava atomskog oružja označila je početak nove ere u razvoju vojne misli i neodložno nametnula razradu novih načina izvođenja borbenih dejstava, ne dopuštajući ni u kom slučaju prilagođavanje dosadašnjih tom novom oružju. Njegova eventualna primena uslovljava do sada neviđenu žestinu, odlučnost, veliku pokretljivost i dinamičnost izvođenja borbenih dejstava, kao i nagle promene situacije. Atomsko oružje, pomoću kojeg se (masovnim udarima) za kratko vreme mogu uništiti velike grupacije neprijateljevih snaga, stvara realne uslove za izvođenje borbenih dejstava brzim tempom i za brzo postizanje pobeđe. U vezi s tim, revolucija koja je ostvarena u razvoju novih borbenih sredstava predstavlja materijalno-tehničku osnovu za

usavršavanje taktike i vojne nauke u celini.

U savremenim borbenim uslovima posebno se ističu značaj i uloga rata. Iako je atomsko oružje postalo glavno sredstvo za uništavanje protivnikovih snaga, ipak se svi vatrezni zadaci ne mogu izvršavati samo njime, pa je i naoružanje koje je u organskom sastavu taktičkih jedinica (tenkovi, artiljerija, minobacači, protivtenkovsko i streljačko oružje) zadržalo svoj značaj.

Borbeni zadaci koje treba da izvršavaju taktičke jedinice KoV nisu ni malo jednostavni. U poređenju sa onima iz II svetskog rata, oni su čak postali i složeniji. Osnovni zadatak taktičkih jedinica KoV je da, koristeći svoju udarnu snagu, pokretljivost i vatru, brzo eksploatišu učinke atomskih udara, da dovršavaju razbijanje neprijatelja, da ga gone i odbijaju protivnapade njegove.

U sovjetskom časopisu ВОЕННЫЙ ВЕСТНИК, br. 2 od 1963. objavljen je članak pukovnika Semjonova pod gornjim naslovom, u kojem se razmatraju osnovni načini dejstava nižih taktičkih jedinica u savremenim borbenim uslovima. U nekoliko narednih brojeva istog časopisa (br. 7, 8, 9 i 10/1963) razvila se diskusija izvesnog broja čitalaca u vezi sa pitanjima koja su pokrenuta u uvodnom članku pukovnika Semjonova. Na kraju je redakcija istog časopisa (u br. 1/1964. godine), u svom članku kojim je zaključila ovu diskusiju, iznela rezimirano mišljenje o tim pitanjima. Donosimo opširniji prikaz zaključnog članka redakcije ovog sovjetskog časopisa, kao i mišljenja autora uvodnog članka i diskutantata o najvažnijim pitanjima načina izvođenja borbenih dejstava.

vih rezervi i da obezbeđuju postignute uspehe, posedajući važne linije i objekte u dubini njegove odbrane.

Da bi izbegle veće gubitke od neprijateljevih atomskih udara, taktičke jedinice KoV treba da su posebno dobro obučene u dejstvima rastresitim marševskim, raščlanjenim i borbenim porecima, kao i u grupisanju snaga neposredno pred juriš, kada neprijatelj ne može više da upotrebljava atomsko oružje zbog opasnosti po sopstvene jedinice.

S obzirom na to da će se borbeno dejstva izvoditi na širokom frontu, po pravcima, i brzim tempom, zbog čega će se pojedine borbe voditi izolovano, od starešina se zahtevaju inicijativa i velika umešnost u rukovođenju jedinicama u takvim uslovima. Pri dejstvima u rastresitim borbenim porecima povećava se uloga nižih taktičkih jedinica (naročito četa i bataljona) i od njih se zahteva da u mnogo slučajeva samostalno izvršavaju određene taktičke zadatke. Zbog toga se sada i čete (tenkovske, moto-streljačke, vazdušnodesantne) ojačavaju jedinicama drugih rodova vojske, a borbeno dejstva čak i na nivou čete i bataljona primaju karakter združenog boja.

Za uspešno izvršavanje borbenih zadataka neophodno je uskladiti napore svih rodova vojske i službi, shodno njihovim namenama i mogućnostima. Ima mišljenja da se više ne mogu ni zamisliti dejstva moto-streljačkih jedinica bez učešća tenkova, artiljerije, inžinjerije i ABH-delova. Ipak se smatra da u nekim slučajevima jedinice moraju biti spremne da borbene zadatke rešavaju isključivo svojim snagama i sredstvima.

Brzina izvođenja borbenih dejstava, skraćeno vreme za njihovu

pripremu i nagle promene situacije uslovljavaju veću odgovornost oficira i štabova. Od njih se zahteva da: umešno primenjuju savremene načine organizovanja borbe i komandovanja jedinicama; neprekidno prikupljaju pouzdane podatke o neprijatelju, zemljištu i susedima; brzo i pravilno cene situaciju, donose odgovarajuće odluke i sistematski usmeravaju napore jedinica na tačno i pravovremeno izvršavanje borbenih zadataka. Starešine jedinica biće prinuđene da donose odluke i izdaju borbene zadatke za veoma kratko vreme, a često i u pokretu. U uvodnom članku (pukovnika Semjonova) ove cele diskusije napominje se da se vreme za organizovanje borbe može skratiti izdavanjem prethodnih naređenja, odmah posle prijema borbenog zadatka, potčinjenim starešinama. Vreme se takođe znatno može skratiti i sažetim i jasnim davanjem borbenih zadataka, kao i primenom najracionalnijeg načina za njihovo dostavljanje potčinjenima.

Iako autor uvodnog članka smatra da je najbolje, ako se ima vremena, da se sve starešine jedinica prikupe i da im se usmeno izda borbena zapovest i istovremeno organizuje sadejstvo, interesantno je mišljenje jednog od učesnika diskusije,¹ pogotovu što se ono znatno razlikuje od prethodnog. Ovaj autor smatra da brzina dejstva i brze izmene situacije zahtevaju od starešine da neprekidno prati borbeno dejstvo i da poznaje situaciju. Zbog toga se on mora nalaziti u borbenom poretku svoje jedinice. U vezi s tim, u toku borbe nije celishodno prikupljati starešine jedinica radi usmenog izdavanja borbenih zapovesti, čak i kada se za to ima vre-

¹ Полковник А. Хоренков, Вести бой в стремительном темпе, „Военный вестник“ 7/1963.

mena. Svi su izgledi da će i tradicionalna borbena zapovest koja sadrži velik broj tačaka uskoro odumreti, napominje ovaj diskutant. Nju će zameniti kratka borbena naređenja koja se sve više i sada praktikuju. Ako se ne razmatraju detaljno sve tačke zapovesti, ne treba se bojati da će se pogrešiti, jer mnoge od njih sadrže podatke koji nisu hitni i čiji se sadržaj može dostavljati potčinjenima postepeno, u toku samog izvođenja borbenih dejstava. Prilikom davanja zadataka treba se više koristiti tehničkim sredstvima veze, a naročito radio-sredstvima, jer u savremenim borbenim uslovima u jedinicama ranga bataljona i većim neće ni biti moguće da se to vrši lično.

Većina autora — učesnika u ovoj diskusiji posebno ističe značaj moralnog faktora u uslovima primene atomskog oružja. U takvim uslovima jako moralno stanje, politička svest, čvrsta vojna disciplina, visok stepen obučenosti, organizovanosti i borbenog jedinstva celokupnog sastava jedinice imaće odlučujući značaj za postizanje pobeđe. Zbog toga obučavanje i vaspitavanje jedinica treba da bude jedinstven proces.

Autor uvodnog članka i redakcija u završnom članku posebno razmatraju pitanje taktike jedinica (prvenstveno bataljona) u osnovnim vidovima borbenih dejstava. Donosimo ova gledišta, uz navođenje mišljenja i nekih diskutanata.

Marševanje i borba u susretu. U savremenim borbenim uslovima marševanje će se izvoditi u znaku stalne opasnosti od iznenadnog napada neprijatelja. Zbog toga se posebno ističe značaj gotovosti jedinica koje maršuju da mogu odmah stupiti u borbu. U svim slučajevima marševi će se izvoditi maksimalno dozvoljenom brzinom kretanja,

pa ni njihova podela na normalne i usiljene više nema nikakvog opravdanja. Veličinu dnevnog marša treba određivati prvenstveno na osnovu borbenog zadatka, stanja puteva, atmosferskih prilika, doba dana i godine i pripremljenosti jedinica za marš.

Kao što je poznato, borba u susretu može nastati u različitim uslovima; no, jedinice će se najčešće razvijati za nju neposredno iz marša. Uspeh u susretnoj borbi znatno zavisi od umešnosti starešine da odredi marševski poredak kojim će se obezbeđivati najveća borbena gotovost jedinica, njihov brz razvoj i obrazovanje određenog borbenog poretka, po mogućnosti bez pregrupisanja, kao i pravovremeno iskorišćavanje učinka atomskih udara i pouzdana zaštita od atomskog oružja neprijatelja. Da li će se on preduhitriti u razvijanju, tj. da li će se moći izvršiti iznenadan juriš na njega, neposredno zavisi od celishodnog, inicijativnog, smelog i neprekidnog izviđanja, a i od odlučnog dejstva organa marševskog osiguranja.

Od starešina i štabova se zahteva da detaljno organizuju izviđanje kako bi se pravovremeno i neprekidno dobijali pouzdani podaci o neprijatelju. Samo na taj način oni će moći da na vreme donose odluku i sprovode je u delo. Starešina dobija podatke od svojih izviđača i izviđačkih organa pretpostavljene komande koji dejstvuju ispred, od osiguravajućih organa, od izviđačkih i borbenih aviona (helikoptera), od jedinica u sastavu vazdušnih desanata, suseda i pretpostavljenih starešina. Veliki značaj ima i lično osmatranje neprijatelja.

S obzirom na princip rastresitosti u savremenim uslovima i postojanje znatnih međuprostora između jedinica, proizilazi potreba da se iz-

viđanje vrši ne samo na spoljnim, otkrivenim bokovima, već i na unutrašnjim. U vezi s tim iskrsava potreba za povećavanjem broja izviđačkih organa i onih marševskog osiguranja i to iz dva razloga. Prvo — da bi se otkrili međuprostori u borbenom poretku neprijatelja i iskoristili za udar po krilima u svrhu cepanja neprijateljevih snaga, i drugo — da bi se neprijatelj predupredio kako ne bi mogao da izvrši iznenadni udar po našim krilima. Međutim, dopunsko izdvajanje jedinica za izviđanje i osiguranje međuprostora slabi glavne snage, a u vezi s tim i početni udar po neprijatelju. Da bi se ta protivurečnost otklonila, celishodno je u okviru bataljona koji dejstvuje u prethodnici (prednjem odred) ili čete koja je određena u čelni odred, zadatke izviđanja dodeljivati i osiguravajućim organima. Takođe treba ekonomično izdvajati snage i sredstva za osiguranje, a istovremeno povećavati intenzitet njegove borbene upotrebe. Potrebno je što više koristiti se tehničkim sredstvima — pomoću kojih se može izviđati neposredno iz kolone, i svestrano upotrebljavati helikoptere kako za izviđanje tako i za prikriivanje spostvenih krila.

Važne podatke mogu prikupljati i borbene izviđačke patrole. U susretnoj borbi, u napadu i odbrani, kad još nije uspostavljen dodir s neprijateljem ili je on privremeno izgubljen, njih obično upućuje bataljon (u jačini voda). Borbena izviđačka patrola je dužna da osmatranjem, zasedama i borbama ustanovi gde su neprijatelj i njegovi najvažniji ciljevi: atomsko taktičko oružje, protivtenkovske vođene rakete, tenkovi, protivtenkovska oruđa, a i da otkrije neprijateljeve zasede. Borbena izviđačka patrola udaljava se od bataljona iz kojeg je upućena do 8 km i dejstvuje pod zaštitom nje-

gove vatre. Na pokrivenom zemljištu i pri noćnim dejstvima to udaljenje je znatno manje.

Pojedini autori — diskutanti izrazili su mišljenje da iz bataljona koji je u prethodnici nije uvek neophodno upućivati borbenu izviđačku patrolu ispred čelnih osiguravajućih delova. Ovo zato što pred njima već dejstvuju izviđački organi viših komandi, što se na ovaj način rasipaju snage i slabi glavina i što čelni osiguravajući organi mogu da izvršavaju i izviđačke zadatke. Oni smatraju da je opravdano upućivati izviđačku patrolu jedino kad pred bataljonom nema izviđačkih organa više komande, ili kad bataljon maršuje samostalno.

Što se tiče marševskog osiguranja, većina autora se slaže da iz bataljona koji je u prethodnici treba upućivati čelni odred (ojačanu moto-streljačku čet) na udaljenje od 5 do 10 km; ovaj, opet, radi svog obezbeđenja, (stura čelnu patrolu (ojačan vod) na udaljenje do 5 km. Iz bataljona se na ostalim pravcima mogu upućivati slabiji odredi (u jačini do ojačanog voda) ili patrole (u jačini do odeljenja). Posebno se ističe da problem sigurnosti jedinica na maršu ne treba smatrati uvek rešenim ovakvom organizacijom marševskog osiguranja. Pri postojanju velikih međuprostora između kolona, bočna osiguranja (izviđački organi) neće uvek biti u mogućnosti da pravovremeno upozore na opasnost od udara neprijatelja u bok (bokove). Zbog toga su starešine koje organizuju marš svojih jedinica u više kolona dužne da upućuju specijalne snage i sredstva za zaštitu bokova pojedinih kolona.

U slučaju navedene organizacije izviđanja i marševskog osiguranja proizilazi da će komandant bataljona biti izvešten o susretu izviđačkih organa s neprijateljem u mo-

mentu kad se čelo glavnine bataljona bude nalazilo približno na 10—15 km od mesta susreta. Smatra se da to odstojanje obezbeđuje komandantu dovoljno vremena za pravovremeno donošenje odluke, davanje zadataka, razvijanje jedinice i organizovano stupanje u susretnu borbu.

Kao što je ranije napomenuto, uspeh borbe u susretu znatno zavisi od toga kako je određen marševski poredak. O tom pitanju bilo je dosta različitih mišljenja, a naročito o mestu i ulozi artiljerije i tenkova na maršu i pri borbi u susretu. Većina je protiv preporuke autora uvodnog članka (pukovnika Semjonova) da se pridata artiljerija (minobacači) postavlja na čelo kolone moto-streljačkog bataljona (ako se on kreće u sastavu glavnih snaga), iza čelnog odreda ili na čelo kolone (ako je bataljon u prethodnici), smatrajući da tu ne može biti šablona. Ovo pitanje treba rešavati saglasno postojećim uslovima u svakom konkretnom slučaju. Smatra se da će za većinu slučajeva odgovarati poredak u kojem bi se na čelu prethodničkog bataljona kretali tenkovi, za njima moto-streljačke pa artiljerijske jedinice (minobacači), a zatim pozadinski delovi i začelno osiguranje bataljona. Inžinjerijske i ABH-jedinice najbolje je pridavati organima marševskog osiguranja. Ako nema tenkova, na čelu kolone treba imati samohodnu protivtenkovsku artiljeriju. Tenkovi (samohotke) treba da budu štít pod čijom će se zaštitom razvijati glavne snage. Ako, na primer, bataljon deluje na pravcu gde je izvršen atomski udar i ima zadatak da brzo iskoristi njegov učinak i da borbeni poredak neprijatelja raseče na ce- loj dubini, na čelu kolone treba svakako imati tenkove i moto-streljačke jedinice na oklopnim transporte-

rima, a za njima bi sledila artiljerija spremna da podrži njihovo razvijanje i juriš. Međutim, kada vatrom artiljerije treba stvoriti uslove da se neprijatelj preduhitri u razvijanju i obezbedi manevar, razvijanje i juriš glavnih snaga, celishodno je na čelu kolone prethodničkog bataljona, pa čak i u prednjem odredu, imati artiljeriju. Zadržavanje haubica i minobacača u takvoj situaciji na začelju kolone nema opravdanja, pošto oni ne mogu delovati na većoj daljini po kolonama neprijatelja i po linijama na kojima se on bude razvijao za juriš.

Treba imati u vidu i činjenicu da će, zbog brzine razvoja susretne borbe, artiljerija često neposredno gađati, pri čemu će se vreme za pripremu meriti minutima, pa čak i sekundima. Zbog toga artiljerijske baterije treba u kolonama raspoređivati prema verovatnom pravcu njihovog razvijanja za borbu. Na primer, ako se to predviđa prema frontu, artiljeriju treba imati na čelu kolone, a ako se razvijanje predviđa u bočnu stranu — onda u sredini.

Prema tome, samo neprekidnim proučavanjem situacije, sastava i namera neprijatelja, borbenog zadatka i zamisli borbe moći će se donositi odgovarajuće odluke u pogledu postrojavanja kolone i određivanja mesta jedinicama svih rodova, pa i artiljerije i tenkova u marševskom poretku.

Nanošenje iznenadnih atomskih udara, pravilan izbor manevra i preduzimanje odlučnog juriša radi razbijanja neprijatelja predstavljaju osnovne principe izvođenja borbe u susretu. Njen uspeh umnogome zavisi i od sadejstva između svih elemenata borbenog poretka, a prvenstveno između tenkovskih i moto-streljačkih jedinica, jer ove dru-

ge više ne smanjuju, kao što je to bilo ranije, tempo nastupanja tenkova. Pošto u naoružanju imaju oklopne transportere koji poseduju veliku pokretljivost i moćno naoružanje, one su sposobne da dejstvuju zajedno sa tenkovima, a i da povećavaju njihov tempo napada, uništavajući neprijateljeva protivtenkovska sredstva na znatno velikim daljinama.

Radi što bržeg razbijanja neprijatelja u susretnoj borbi, važno je da se vatrom unište u prvom redu ona njegova borbeno sredstva od kojih zavisi čvrstina njegovog borbenog poretka (protivtenkovske vodene rakete, tenkovi, protivtenkovska oruđa i dr.). Pri tome, borbu s njima na odgovarajućim daljinama mogu sada uspešno da vode i moto-streljačke jedinice svojim sredstvima.

Mesto oklopnih transportera u borbenom poretku, pri zajedničkom jurišu s tenkovima, zavisi od situacije. Oni mogu dejstvovati na istoj liniji s tenkovima (na primer, pri borbi sa pešadijskim jedinicama neprijatelja, na udaljenju 100—300 m od tenkova, iza njihovih krila (na bokovima), a ponekad i na taj način što će uzastopno posedati položaje radi podrške moto-streljačkih delova i tenkova koji jurišaju. Na zemljištu koje je teškoprolazno za borbeno vozila, moto-pešadijske jedinice izlaze iz vozila i napadaju peške, pri čemu mogu nastupati ispred tenkova. Položaj oklopnih transportera u odnosu na tenkove menjaće se bezuslovno u toku borbe — prema izmenama situacije; oni treba da manevruju ne gubeći vatrenu vezu sa tenkovima.

U toku borbe u susretu često će biti potrebno preneti podršku jedinica s jednog pravca (objekta) na drugi. U vezi s tim naročito značaj ima manevar vatrom koji će se naj-

češće morati usaglašavati s manevrom jedinica. Da bi se neprijatelj preduhitrio u otvaranju vatre, treba ga neprekidno osmatrati, pravovremeno otkrivati ciljeve, brzo ih procenjivati, određivati koordinate, postavljati zadatke za njihovo uništenje.

Neki diskutanti predlažu da se jedinicama postave zadaci za borbu u susretu još u periodu organizovanja marša. Međutim, većina je protiv toga, smatrajući da komandant bataljona pre marša može samo da naznači linije susreta s neprijateljem i orijentirno zamisao borbe. Odluku za borbu u susretu on donosi tek pošto dobije podatke o neprijatelju od izviđačkih organa i na osnovu ličnog osmatranja borbe osiguravajućih delova, nakon čega odmah, kratkim naređenjima (preko radija ili neposredno), daje zadatke starešinama jedinica. Juriš na neprijatelja u susretnoj borbi bataljon će često otpočinjati samostalno.

Napad je i u novim uslovima ostao osnovni vid borbenih dejstava. Njegov ishod zavisice u prvom redu od toga da li će jedinice uspeti da se prikriju od neprijatelja do početka dejstva. Autor uvodnog članka navodi da o ovome znatno doprinosi mogućnost izvršenja napada iz pokreta, čime se obezbeđuje iznenađenje i smanjuje opasnost od atomskih udara neprijatelja. Međutim, ima i sasvim suprotnih mišljenja. Jedan od autora — diskutanta² smatra da je napad iz pokreta pogodan samo kad su neutralisani rezerve i atomska sredstva branioca, jer su u stvari kolone napadača mnogo osetljivije od njegovog borbenog poretka u kojem se on nalazi kad je u neposrednom dodiru. Zbog

² Подполковник Ф. Трофуша, *Наше возражения и предложения*, „Военный вестник“ br. 8/1963.

toga je ovaj diskutant mišljenja da osnovnim načinom napada treba smatrati napad iz dodira, jer se upravo njime obezbeđuje veća sigurnost jedinica i postizanje iznenađenja, a neprijatelj se sprečava da manevruje rezervama.

S obzirom na to da je savremena odbrana duboko ešelonirana, jer obuhvata pojaseve i položaje sa znatnim međuprostorima među njima, jedinice će se u toku nastupanja morati prestrojivati iz borbenih poredaka u raščlanjene ili marševske i obratno. Pri tome će se borbeni poreci primenjivati prilikom juriša, raščlanjeni — u toku približavanja neprijatelju, a marševski — radi brzog savlađivanja međuprostora između položaja i kod gonjenja neprijatelja. Ako se na snage branioca izvrše atomski udari i on ne bude davao jači otpor, juriš će vršiti samo čelne jedinice, a ostale će se kretati za njima u raščlanjenim porecima.

Neki diskutanti sumnjaju u neophodnost jednovremenog juriša, obrazlažući to time da sada u odbrani nema neprekidnog prednjeg kraja i da jednovremenost juriša, čak i u okviru bataljona, sputava inicijativu jedinica. U vezi s tim jedan od njih,³ na primer, kaže: »Nastojanje da se jednovremeno izvrši juriš tenkovskim i moto-streljačkim jedinicama odražava u izvesnom smislu staru linijsku taktiku neprekidnog prednjeg kraja. U savremenim uslovima nema neprekidnog fronta«. Međutim, u zaključnom članku (redakcije sovjetskog časopisa) pobijaju se ovakva gledišta i daju sledeća objašnjenja:

Osnovu odbrane sada sačinjavaju četne otporne tačke, raspoređene na položajima po frontu i dubini, sa znatnim međuprostorima. Zasi-

ćenost žive sile, oružja i borbene tehnike sada se smanjila na kilometar fronta. Saobrazno tome smanjila se i zasićenost kod napadačevih snaga. Ali to nikako ne znači da zasićenog i neprekidnog prednjeg kraja neće nikad biti. Kod tranšejnog sistema, vatrena sredstva na prednjem kraju i u dubini raspoređivana su tako da su se zone njihovog dejstva ukrštale, stvarajući pojas zaprečne vatre. U savremenim uslovima otporne tačke se raspoređuju s takvim proračunom da se pred celim frontom odbrane stvori zona protivtenkovske i protivpešađijske zaprečne vatre. Međuprostori i razmaci između jedinica se, načelno, štite flankirajućom vatrom iz susednih otpornih tačaka, a neki međuprostori se pretvaraju u vatrene džakove. Znači da se savremena odbrana ne može smatrati rastrganom, niti lako savladivom.

Atomskim udarima se mogu stvoriti široke i duboke breše u odbrani, kroz koje će se napadačeve snage brzo provući u dubinu odbrane i nezadrživo dalje prodirati. Ipak, to ne znači da jedinice koje jurišaju neće naići na otpor i da mogu otpočinjati juriš u različito vreme. Neusaglašena i nepovezana dejstva jedinica pri jurišu na prednji kraj odbrane mogu lako biti odbijena sasređenom vatrom sa nenapadnutih rejona. U vezi s tim, pri napadu na pripremljenu ili pokretnu odbranu nužan je organizovan, jednovremen i odlučan juriš. Pri napadu na odbranu organizovanu na brzu ruku ili na neprijatelja koji tek poseda odbrambeni položaj, bataljon vrši juriš iz pokreta, često i ne čekajući prikupljanje svih napadačevih snaga. Ipak, i u tom slučaju dejstva jedinica treba usaglasiti sa atomskim udarima i vatrom artiljerije i lovačko-bombarderske avijacije.

³ Isto kao pod 1.

Interesantna polemika se vodila o pitanju zadržavanja na jurišnom položaju. Autor uvodnog članka (pukovnik Semjonov) je mišljenja da se jedinice, prema stepenu podilaženja ka odbrambenim položajima branioca, razvijaju na određenim linijama, a na jurišnom položaju se zadržavaju samo 5—10 minuta radi orijentisanja, preciziranja zadataka i izrade prolaza u preprekama. Većina diskutantata bila je protiv ovakvog mišljenja, smatrajući da branilac može da iskoristi ovo napadačevo zadržavanje na jurišnom položaju da na njegove snage izvrši atomske i vatrene udare i tako osujetiti sam napad. Da bi se to onemogućilo, razvijanje napadačevih snaga u borbeni poredak i njihov prelazak na juriš treba vršiti bez ikakvog zadržavanja. Ovo se može postići na taj način što bi se sve pripreme za napad vršile pravovremeno, još u rejonima prikupljanja. Svaka posada tenka (oklopnog transporter) mora da zna gde je neprijatelj i u kom pravcu treba napadati, kao i zadatke: voda, četa, pa i bataljona. To se obezbeđuje pravovremenim izdavanjem zadataka komandirima četa i vodova koji svojim potčinjenim ukazuju na objekte napada i prolaze u preprekama — u pokretu. Zbog toga je korisno da svaka posada, ili bar vod, ima kartu, a četa (vod) snimak zemljišta na kojem se vrši napad.

Za napadača je veoma važno da umešno dejstvuje u rejonima po kojima su izvršeni atomski udari. Kroz stvorene breše koje će branilac nastojati da zatvori, napadačeve jedinice mogu brzo prodreti u dubinu odbrane. Znači da brzina dejstva ima za obe strane odlučujući značaj za postizanje uspeha. Zbog toga jedinice koje nastupaju pravcima na kojima su izvršeni atomski udari moraju biti jake, veoma pokretne i osposobljene za dejstva pri

visokom stepenu radijacije, kao i za savlađivanje zona ruševina i rejonu zahvaćenih požarima. Te će jedinice izbegavati uvlačenje u borbu sa posadama otpornih tačaka na prednjem kraju i u dubini; one će nastojati da se što brže probiju u rejone atomskih udara i da obezbede razvijanje napada u dubinu. Ove napadačeve jedinice se načelno kreću u marševskim ili raščlanjenim porecima, što im omogućuje brže nastupanje. Ako ih branilac preduhitri prilikom ulaska u rejone atomskih udara, one se razvijaju u borbeni poredak, vrše juriš i uništavaju pridošlog branioca. Te jedinice, sem toga, mogu dobiti zadatak da unište preostala braniočeva atomska sredstva ili da im spreče odstupanje na nove vatrene položaje u dubini njegove odbrane.

Posebno se ističe činjenica da je savremena odbrana jako zasićena protivtenkovskim sredstvima i da se bez njihovog uništenja ne može računati na uspeh u napadu. Tako važan zadatak može se rešiti samo objedinjenim naporima svih rodova vojske, uz potpuno vatreno i taktičko sadejstvo među njima. Artiljerija svih kalibara i tenkovi na primer, treba da uništavaju protivtenkovska sredstva neprijatelja koja su raspoređena po dubini (protivtenkovske vođene rakete, artiljerijske baterije, tenkove), a moto-streljačke jedinice — protivtenkovske vođene rakete i oruđa, kao i protivtenkovska sredstva pešadije.

Odbrana. Princip rastresitosti jedinica pri primeni sredstava za masovno uništavanje prouzrokovao je prilične izmene u odbrani čiji je cilj da odbije napad nadmoćnijih snaga neprijatelja, da mu nanese velike gubitke, zadrži posednute položaje i obezbedi povoljne uslove za prelazak u napad. Primena atom-

skog oružja omogućuje braniocu da te zadatke rešava sa manjim snagama nego što je to bilo ranije. Da bi se odbrana mogla suprotstaviti neprijateljevim atomskim udarima, snage i sredstva se grupišu za odbranu najvažnijih objekata, a ne neprekidno po frontu kao nekada.

Vod — četa raspoređuju se po otpornim tačkama, namenjenim za držanje najvažnijih i u taktičkom pogledu najpogodnijih objekata. Otporne tačke po frontu i dubini sadejstvuju međusobno, stvarajući jedinstven vatreni sistem. Veličina vodnih otpornih tačaka može iznositi 300—400 m po frontu i 200—300 m po dubini, a četnih — saglasno tome — 1,5 km po frontu i 500 m po dubini. Bataljon poseda rejon odbrane do 5 km po frontu i do 2 km po dubini. U pojasu obezbeđenja i na teškoprolaznom zemljištu, otporne tačke (rejon odbrane) mogu biti i veće. Između vodnih otpornih tačaka mogu biti međuprostori do 400 m, a između četnih — 1 do 1,5 km. Ovi međuprostori se moraju tući vatrom svih oružja, a naročito protivtenkovskih.

Borbeni poredak bataljona i čete u odbrani celishodno je određivati u jednom ešelonu. Bataljon može imati i rezervu. Preporučuje se da moto-streljačke jedinice pridate tenkovima organizuju odbranu ispred, a ponekad u međuprostorima ili na krilima tenkovskih jedinica.

Snaga odbrane jedinica leži u dobro organizovanoj vatri. Sistem vatre treba da omogućí da se za kratko vreme sasredi najjača vatra većine vatrenih sredstava na ugrožene pravce ispred prednjeg kraja, na bokove i u dubinu odbrane. Pri tome treba da prevladavaju bočna i unakrsna vatra, kao i vatra iz zasede. Tenkovi i oklopni transporteri se, načelno, iskorišćavaju za otvaranje bočne vatre.

Posebna pažnja pridaje se protivtenkovskoj odbrani; naime, pošto tenkovi predstavljaju glavnu udarnu snagu napadača, borba s njima je osnovni zadatak odbrane bataljona i čete. Sistem protivtenkovske odbrane jedinica uključuje: pripremljenu vatru tenkova, protivtenkovskih raketa, samohodnih i protivtenkovskih oruđa i drugih sredstava koja se nalaze u vodnim i četnim otpornim tačkama; zatim, tenkovske zasede; tenkove i protivtenkovska sredstva koja ostaju na raspolaganju komandantu bataljona, a raspoređena su za zatvaranje najvažnijih pravaca; protivtenkovske inžinjerijske prepreke.

Protivtenkovska oruđa celishodno je raspoređivati na rastojanjima i odstojanjima do 300 m jedno od drugog i na pogodnim položajima za otvaranje vatre. Njih nikako ne treba postavljati u liniju jer ih tako može lako savladati masa tenkova koji jurišaju. Preporučuje se uređivanje vatrenih položaja na zadnjim nagibima visova koje ne može osmatrati neprijatelj niti tući neposrednim gađanjem.

Protivtenkovska odbrana mora biti kružna i omogućavati da se njome lako i sigurno upravlja. Protivtenkovska sredstva se raspoređuju tako da mogu u ma kom pravcu otvarati vatru po tenkovima i oklopnim transporterima. Radi toga im se određuju osnovni i dopunski sektori dejstva, osnovni i rezervni vatreni položaji koji se uređuju u inžinjerijskom pogledu i brižljivo maskiraju.

Jedinicama se određuju, pored rejona odbrane (otpornih tačaka), i zone ili sektori dejstva vatrom, čije se granice uzajamno ukrštaju, a i rejonu sasredene vatre. Jedinicama iz rezerve ukazuju se pravci manevra u cilju zatvaranja breša stvo-

renih neprijateljevim atomskim udarima.

Smatra se da jedinice u toku izvođenja borbenih dejstava mogu prelaziti u odbranu pod pritiskom jačih snaga neprijatelja ili kad su van dodira s njim. Prvi slučaj u pokretnom ratu je najčešći i normalan. Pri tome se treba odmah utvrditi na pogodnim položajima, organizovati sistem vatre (prvenstveno protivtenkovske), obezbediti bokove i međuprostore i preduzeti mere zaštite od sredstava masovnog uništavanja. Ako je zemljište nepogodno za odbranu, preporučuje se da se glavne snage izvuku na pogodnu liniju, a da se na dostignutoj liniji postavi samo borbeno osiguranje.

Organizovanje odbrane van dodira s neprijateljem otpočinje izviđanjem zemljišta u toku kojeg se donosi odluka i postavljaju borbeni zadaci jedinicama. Posebnu pažnju treba obratiti na izbor prednjeg kraja. Bez obzira na to u kakvim uslovima se prilazi organizovanju odbrane, prvenstveno treba detaljno proučiti zemljište kako bi se što bolje iskoristila njegova zaštitna svojstva.

U momentu razvijanja neprijatelja i njegovog kretanja na juriš,

glavni napori branioca usmeravaju se na uništavanje njegovih atomskih sredstava za blisku borbu, tenkova, samohodnih oruđa, protivtenkovskih vođenih raketa i oklopnih transporterata, a ako on vrši juriš peške — na odsecanje njegove pešadije od tenkova i njeno uništavanje u toku približavanja prednjem kraju. Pojedine grupe tenkova koje se probiju kroz prednji kraj uništavaju protivtenkovska sredstva u dubini otpornih tačaka.

Otporne tačke koje budu okružene, ističe se na kraju zaključnog članka ove diskusije u sovjetskom časopisu *Vojni vesnik*, vezuju rezerve (druge ešelone) neprijatelja i time omogućavaju razbijanje njegovih snaga koje su se uklinile u dubinu odbrane. Po odbijanju juriša neprijatelja, odmah se uspostavlja sistem vatre, vrši se popuna municijom, obnavljaju se porušeni inžinjerijski objekti i prepreke i evakuišu teški ranjenici.

Treba još ukazati na upozorenje autora uvodnog članka (pukovnika Semjonova) da, radi usavršavanja načina izvođenja borbenih dejstava, treba podrobno izučavati borbenu tehniku i odlučno se boriti protiv starog — preživelog.

G. V.

POVEZANOST NUKLEARNOG I KONVENCIONALNOG NAORUŽANJA

U početku svoje studije autor ustaje protiv prilično raširenog neshvatanja povezanosti koja postoji između nuklearnog i klasičnog ili konvencionalnog naoružanja, i to kako u pogledu njihove prirode, tako i upotrebe. Zbog toga se često u razmatranjima, nuklearne snage — namenjene opštem uništavanju — suprotstavljaju konvencionalnim koje bi navodno vodile »humaniji« rat, sličan prošlim svetskim ratovima — ukoliko se ovima, s obzirom na desetine miliona nestalih i ogromna razaranja, uopšte može dati takav epitet. Ovim dvema kategorijama oružanih snaga autor pripisuje i različitu zavisnost i podređenost u odnosu na *vladu i komandovanje*; dok bi nuklearne snage, navodno, bile isključivo u nadležnosti vlade (izdvojene od ostalih) i upotrebljavane samo u usko centralizovanom okviru posebnog komandovanja, konvencionalne bi dejstvovala odvojeno — u tradicionalnim operativnim okvirima. Znači da bi se vodile dve posebne bitke koje bi imale samo jednu zajedničku dodirnu tačku i to na najvišem stepenu državne uprave.

Autor smatra ovakva rezonovanja ozbiljnim zabludama po posledicama koje bi ona mogla da izazovu; on nalazi da ona proizlazi iz

Članak *Unité fondamentale des armements nucléaires et conventionnels*, koji ovde prikazujemo, objavljen je u časopisu *Revue de défense nationale*, Francuska, april 1964. Autor je general Charles Ailleret.

neophodne analize fenomena savremenog rata i novih merila koja je sada unelo nuklearno naoružanje.

Bitna karakteristika nuklearnog oružja je ta što na mnogo elastičniji način (no nekada) ostvaruje masovno uništavanje, bilo na bojnomo polju, bilo na potencijalu i infrastrukturi zaraćenih strana. Na kraju takozvane konvencionalne epohe, u toku II svetskog rata, armije su na izvesnim tačkama, pravcima ili zonama uspevale da postignu znatna razaranja. To je postizano ponekad koncentracijom ogromnog broja klasičnih eksplozivnih projektila na relativno malom prostoru, pošto je apsolutna moć tih projektila (čak i onih najvećih) bila relativno ograničena, kao i njihovo dejstvo u prostoru, pa se sve veći stepen globalnog uništavanja mogao postići samo konstantnim povećavanjem kvantiteta ovih projektila (zrna).

Autor napominje da je ova trka za prevlast uzela tako reći aritmetički oblik: izbacivanje što većeg broja projektila sve veće težine. Pri tome se pojavio i industrijski problem, čije je rešavanje omogućio razvoj savremenih zemalja — u priličnom obimu već u toku I svetskog rata, a sve efikasnije posle njega. No, pored toga što je proizvodnja projektila i oruđa za njihovo izbacivanje zahtevala ogromne industrijske napore, ona je istovremeno uslovljavala i intervenciju ogromne mase raznih jedinica zaduženih za organizovanje i stavljanje u dejstvo tih projektila: mase artiljerije, tenkova, bombarderske i lovačke avi-

jacije itd. Manevar se tada sastojao u koncentraciji potrebne mase na tačkama glavnih napora, mase koja je zahtevala ogromnu logistiku, a ova je opet svojom glomaznošću u velikoj meri ometala ritam koji bi inače dotična sila mogla postići. Dostignut je takav stepen razvoja koji je svaku veću operaciju uslovljavao znatnim vatrenim sredstvima, oslonjenim na ogromne kopnene, pomorske i vazdušne snage i transportna sredstva — za smeštaj, kretanje, snabdevanje i izdržavanje ovakvih masa. Priprema takve operacije zahtevala je dovoljno dugi vremenski period, pošto je njeno izvršenje bilo uslovljeno veoma metodičnim i precizno razrađenim, do najsitnijih detalja, planom i programom.

No, kao što ističe autor, osnovi celokupnog tog sistema sada su odjednom poremećeni mogućnošću upotrebe nuklearnog eksploziva, umesto hemijskog. Samo jedan nuklearni projektil u stanju je da oslobodi energiju veću nekoliko miliona puta od one koju su imali i najteži klasični projektili; danas jedno takvo oruđe izbačeno iz jednog jedinog lansirnog sredstva zamenjuje koncentraciju ogromnih sredstava artiljerije i avijacije i u stanju je da gotovo neograničeno prevaziđe konvencionalne koncentracije koje su se ikada dogodile ili bile zamišljene.

Iz gornjeg razmatranja autor zaključuje da uprkos neospornoj i apsolutnoj skupoći proizvodnje nuklearnog oružja i njegovih sredstava za izbacivanje, ono je svakako mnogo pogodnije za upotrebu u poređenju sa ogromnom tonažom ekvivalentnog broja klasičnih projektila, velikom masom odgovarajućih sredstava za njihovo izbacivanje i održavanje, odnosno velikim brojem ljudstva potrebnog za njihovo opsluživanje.

Najzad, upotreba nuklearnog oružja je nesravnjeno elastičnija u poređenju sa mnoštvom konvencionalnih, pošto je elastičnost stavljena u dejstvo jednog sistema naoružanja u obrnutoj srazmeri sa masom efektivna, potrebnim materijalom i municijom za opsluživanje tog sistema. Ako se radi o velikom efektu razaranja i uništavanja, bilo na bojnom polju, bilo u odnosu na potencijal, odnosno supstanciju pojedinih zemalja, nuklearno oružje je zasad bez takmaca. No, iako se sve ovo odnosi na masovna uništavanja u najširim (operativno-strategijskim) razmerama, ne znači da to isto važi i za uništavanja u manjim (operativno-taktičkim ili samo taktičkim) okvirima. Jer, rat se upravo i sastoji iz kombinacije velikih poduhvata, početnih ili završnih operacija i taktičkih dejstava. Čak i ako bi u ratu velikih razmera nuklearno oružje obeju strana uništilo protivnikove organizacije na velikim površinama (bilo da su u pitanju jedinice u toku manevrovanja i njihovi logistički uređaji — aerodromi, skladišta, mostovi, ili izvori ratnog potencijala — fabrike, industrijski kompleksi, lučki uređaji, gradski centri itd.), svakoj ratujućoj strani ostaće zadatak da uništavanje dovrši manjim akcijama i lokalnim dejstvima (autor ih naziva detaljnim) — radi definitivnog izbacivanja protivnika iz borbe i njegovog potčinjavanja. No, pri sadašnjem stanju stvari, vrlo je nezgodno što se ne može unapred predvideti oblik ovih manjih (lokalnih) akcija; tu ne mogu pomoći ni iskustva i analogije prošlih ratova (baš zbog ogromnog poremećaja u vezi sa postojanjem nuklearnog oružja), ni pokušaji neposrednih proračuna čak i pomoću najsavršenijih elektronskih mašina, pošto tu gotovo u potpunosti nedostaje veliki broj osnovnih kompone-

nata, pogotovu iz psihološkog domena. Ipak, ostaje nepobitna konstatacija da su ove manje i na prvi pogled beznačajne akcije neophodne i da će ih uvek biti.

U vezi sa ovim razmatranjima autor, radi analogije (mada je i sam karakteriše kao simplicističku), uzima primer zastarelog sistema kopanja i izvođenja zemljanih radova od pre jednog veka. Tada se isključivo služilo ašovima, lopatama i kolicima — bez obzira na veličinu i obim radova; ovo bi se, na primer, moglo uporediti sa upotrebom klasičnog oružja, tj. sa akumuliranjem i koncentracijom klasičnih ratnih sredstava da bi se postigla nadmoćnost. Danas postoje moćna mehanička sredstva: ekskavatori (mašine-kopačice), buldožeri i sve vrste skrejpera, koja su sa velikih gradilišta eliminisala mase kopača; isto tako će nuklearna oruđa ukloniti mase artiljerije, tenkova i avijacije prilikom velikih razaranja ili neutralisanja. Pa ipak, mehanička sredstva za kopanje nisu mogla uništiti ručni alat, ni na malim, ni na velikim gradilištima (i ovde je on ostao neophodan za precizne i završne radove), što važi i za klasično naoružanje koje je jedino primenljivo za akcije relativno manjih razmera. Iz ovoga autor izvlači sledeće zaključke:

Svako preduzeće za izvođenje javnih radova koje bi danas preduzelo velike radove koristeći se samo ašovima, pijucima i kolicima, odmah bi propalo, pošto ne bi moglo da izdrži konkurenciju mehanizovanih preduzeća. Ili, prevedeno na vojnički jezik; nijedna armija naoružana isključivo klasičnim oružjem ne može više preduzimati operacije velikog zamaha protiv neke nuklearne sile. Prema tome, sveobuhvatni, ili »totalni«, rat — ako bi jednog dana do njega došlo — mogao bi

se, po mišljenju autora, odvijati samo u nuklearnim okvirima.

S druge strane, mala sredstva (za manje-lokalne akcije) mogu se koristiti samo za regulisanje malih sporova koji ne spadaju u domen totalnog rata; to bi se isto moglo reći i za ručni alat na malim gradilištima. No, to mogu biti i sporovi između velikih nuklearnih sila, ali takvog karaktera da se sporazumno, iako silom, rešavaju bez pribegavanja totalnom ratu i dovodenja u pitanje opstanka tih sila. Najzad, mogu doći u obzir i sporovi između zemalja koje raspolazu samo klasičnim naoružanjem, pod uslovom da velike nuklearne sile prihvataju rešenje koje će proizići iz lokalne i ograničene upotrebe oružane snage.

Krajnji zaključak autorov jeste: iako je posedovanje nuklearnog oružja neophodno zemlji koja želi sama da se brani od velikih sila, to joj naoružanje neće biti dovoljno, već mora raspolagati i klasičnim za operacije i dejstva manjeg obima, koje će joj poslužiti bilo radi dopune akcija nuklearnog oružja u ratovima velikih, odnosno svetskih razmera, bilo za manje lokalne sporove koji ne dovode u pitanje opstanak ove zemlje.

Zatim autor ističe teškoću u određivanju srazmere koja mora da postoji između obima nuklearnih i klasičnih snaga, odnosno između budžeta za jedne i druge. Mnogi pisci i vojni teoretičari pokušali su da procene ove odnose i da sebi stvore približnu sliku rata u kojem bi došlo do upotrebe nuklearnog oružja. Ali, postavlja se pitanje — nisu li oni pri tome svoje analize najčešće zasnivali na nedovoljno realističnim situacijama koje neposredno proizilaze iz prošlog svetskog rata, ili su one rezultat relativno proizvoljnih hipoteza. U stvari, oni su naročito proučavala rat međusobnog uništa-

vanja kao modernizovanu verziju avio-bombardovanja iz 1944, odnosno nuklearni rat velikih snaga kao novo izdanje onoga iz 1944. godine, s tim što su uzeli u obzir i nuklearno vatreno dejstvo na bojištu i u pozadini; najzad, razmatrali su i takozvani »ograničeni« rat, sveden na konvencionalne sudare pod pretnjom nuklearnog dejstva — koji proizilaze iz pretpostavke da su se obe strane sporazumno (bar privremeno) odrekle upotrebe nuklearnog oružja.

O ratu recipročnog uništavanja, uopštenom svim finesama teorija o »kontrasnazi« ili o snagama i sredstvima za dejstvo protiv gradova, jedino se može reći da on dovodi do takvih apsurdnosti da uopšte ne izgleda mogućan, osim ako se na njega odlučuje i vode ga izraziti umobolnici. Raspodela nuklearnih vektora na sredstva različite prirode, od kojih su neka (na primer, podvodna) veoma malo osetljiva, čine da teorije o kontrasnazi mogu dati samo ograničene rezultate, uprkos tome što one već predviđaju visok stepen uništenja samih tih zemalja; ovo zato što je jednoj nuklearnoj sili nemoguće da nasigurno eliminiše drugu, to jest da nasigurno računa da neće biti podvrgnuta katastrofalnom protivudaru.

Uništenje protivnika po cenu sopstvenog uništenja, makar ono i ne bilo potpuno, ne može se smatrati ozbiljnim sredstvom politike jedne zemlje.

Nuklearni sukob glavnih snaga, tj. sudar snaga koje istovremeno teže međusobnom uništavanju nuklearnim dejstvima, a ujedno i uništavanju (kao i ranije) putem neposrednog dodira, isto tako je predmet ozbiljnih studija. Autor smatra da je ovo problem najvećeg značaja, ali se pita da li je takav masovni sudar uopšte mogućan. Jer, čim bi nuklearna vatra došla do nekog većeg iz-

ražaja, verovatno bi i operativno-strategijske snage istovremeno bile odsečene od svoje pozadine i snabdevanja, pa prema tome dovodene i u nemogućnost da manevruju; a s obzirom na to da će biti u manjoj ili većoj meri i uništene, biće prinuđene na neku vrstu nepokretnosti i nemoći (slično pešadiji i konjici u rovovskom ratu 1915). Što se tiče konvencionalnog rata pod pretnjom nuklearnog, autor takvu eventualnost smatra malo verovatnom, čim se radi o totalnom ratu koji teži potpunom potčinjavanju protivnika. U stvari, čim bi jedan od protivnika osetio mogućnost da bude poražen, svakako da bi u svojoj odbrani upotrebio i nuklearno oružje, a to bi dovelo do već razmatranog problema. Ukoliko se računa da jedna klasična bitka u totalnom ratu treba obavezno da se završi nuklearnom, jasno je da se ova druga mora unapred pripremiti, umesto što bi se kompromitovala upornim nastojanjem da se na njen račun izgrade potrebna sredstva za vođenje klasične bitke. Autor zaključuje ovo poglavlje rezimeom da nijedna od pomenutih analiza ne daje realne oznake za procenu potrebnog odnosa između nuklearnih i konvencionalnih snaga i sredstava.

Sve navedene analize manje-više proističu iz jednog od glavnih ratnih načela u toku prošlih vekova: uništiti snage protivnika, tj. bilo njegove oružane snage u bici, bilo njegov ratni potencijal — bez kojeg bi njegove armije propale (ovo u smislu Duetove teorije o važnosti bombarderske avijacije). No, ono što se u stvari odvajkada moralo uništiti da bi se dobio rat, a što važi i danas, jeste protivnikova volja otporom. Dosad neprijatelj nije mogao sa daljine preduzimati nikakve stvarno odlučujuće akcije protiv

zemlje koja je bila zaklonjena iza štita svojih armija. Strahovito bombardovanje Nemačke 1942—45. nije bilo dovoljno za slamanje njene volje za otporom, a to isto važi i za bombardovanje Londona i Koen-trija (1940. god.) u odnosu na V. Britaniju. Da bi se ugušio otpor Vermahta bilo je potrebno da savezničke armije sa istoka i zapada dođu čak do Berlina. Prema tome, do sada je neprijateljeve armije trebalo najpre uništiti na bojištu da bi se njegova volja za otporom, ma koliko bila slaba, skršila.

Autor smatra da napred izneto ne mora više važiti i danas. Uništavajuća moć balističkih nuklearnih projektila, sa velike daljine, protiv kojih do danas još ne postoji ozbiljna odbrana, omogućava pretpostavku uništavanja volje za otporom čitavih zemalja izvan svakog sudara armija na bojištu, pošto ove više ne predstavljaju efikasan zaklon od uništavajućih bombardovanja sredstvima koja su rezultat najviših tehničkih ostvarenja. Nekoliko nuklearnih bombardovanja može stvoriti takav nered i kaos koji će slomiti protivniku volju za otporom čak i bez preduzimanja opšteg bombardovanja u cilju njegovog totalnog uništavanja — nepotrebnog u tom trenutku, a možda čak i štetnog za budućnost. Međutim, potreban obim razaranja i uništavanja da bi se neka zemlja primorala na kapitulaciju bio bi znatno smanjen ako bi se strahu od nuklearnog uništenja dodao stari (vekovni) strah od invazije, koji čak ni preživelim od bombardovanja ne bi ostavio nikakve izgleda da se iščupaju iz neprijateljevog zagrljaja. Prema tome, nekoliko zastrašujućih i vešto primenjenih nuklearnih bombardovanja, kombinovanih sa brzim i brutalnim upadom oklopnih snaga, bio bi, po mišljenju autora, najefikasniji

način da se jedna zemlja pokori i prinudi na poslušnost. Nameće se pitanje da li u nuklearnom ratu, pa makar on bio sveden na ograničeno međusobno bombardovanje, neki narod uopšte može zadržati prisustvo duha i gospodariti svojim nervima, čak i ako se radi o narodima koji su i u najtežim prilikama (i pod najgorim uslovima) u II svetskom ratu pokazali da poseduju takve osobine. Autor u vezi s tim naglašava da se problem nuklearnog rata možda sada postavlja i u drugom vidu, sasvim različitom od ranijih ratova. Naime, manje se radi o totalnom uništenju protivnika, a mnogo više o tom strahovitom psihičkom potresu kojem bi mogli brzo podleći i najjači duhovi i najpostojanije energije; istovremeno, sopstvenu volju za pobedom treba održati neokrnjenu bar nekoliko trenutaka duže od neprijateljeve. Iz toga autor izvodi zaključak da ako se prihvati ovakva analiza, onaj ko želi da odoli ovakvom zastrašivanju mora, s jedne strane, biti u stanju da isto tako ili bar približno zastrašivanje postigne kod protivnika, a sa druge, da dovoljno solidnom svestranom strukturom obezbedi zemlji stabilnost koja će njenim ljudima omogućiti da svoje nerve što duže održe na potrebnoj visini. Da bi se ovo postiglo treba, po mišljenju autora, raspolagati nuklearnim sredstvima za masovno uništavanje. Što se, pak, tiče oružanih snaga za pomenute akcije manjih razmera, one bi prema iznetim načelima trebalo da služe za sledeće zadatke:

kao pretnja protivniku — za eventualno izvođenje ofanzivnih akcija koje se mogu kombinovati sa akcijama nuklearnog razaranja; da zemlji posluže kao armaturni kostur njenih oružanih snaga i obezbede joj stabilnost, otpornost i neposrednu odbranu u toku nuklearnih isku-

šenja; za što bolje obezbeđivanje nuklearnih snaga odmazde od pretnji koje bi, ako bi se ostvarile, mogle da ih spreče u izvršavanju represalija i masovnog uništavanja — izričitih uslova za postizanje ravnoteže u oblasti zastrašivanja; najzad, kada protivnikova volja za otporom bude popustila, snage za akcije manjih razmera mogu da posluže i za osvajanje i posjedanje izvesnih tačaka na protivnikovoj teritoriji, radi postizanja krajnjih ciljeva.

Autor smatra da je za sada *teorijski moguće* odrediti odnos nuklearnih snaga za operativno-strategijska dejstva i klasičnih za pretežno taktička dejstva. Naravno, uvek će biti teško da se taj odnos tačno postavi i tek vremenom i u zavisnosti od opštih okolnosti i onoga što se događa kod eventualnih protivnika (kao i kod saveznika), biće moguće da se taj odnos utvrdi nešto tačnije. Za prvo vreme treba se zadovoljiti približnim procenama.

Za zemlje koje su odlučile da se naoružaju nuklearnim sredstvima najvažnije je, po mišljenju autora, da dobro shvate da postoji duboka povezanost između nuklearnih i konvencionalnih snaga, budući da su i jedne i druge samo sastavni delovi jednog jedinstvenog sistema. Ovo se najbolje može uočiti prilikom razmatranja funkcija i međusobne povezanosti triju vidova oružanih snaga francuske armije. Kopnena vojska, ratna mornarice i ratno vazduhoplovstvo više nisu samostalni vidovi koji imaju svojstvene strategijske zadatke. Snage i sredstva od kojih su sastavljeni ne razlikuju se više toliko po zadacima, koliko po specifičnoj tehnici koju primenjuju i po svom prilagođavanju specijalnom kopnenom, pomorskom ili vazдушnom ambijentu. To isto važi i za rodove vojske, koji predstav-

ljaju sada ogranke jedinstvene celine.

Ukoliko zbog trenutne upotrebe uništavajuće (strategijsko-nuklearne) sile vlada zemlje rezerviše sebi pravo neposredne kontrole nad otpočinjanjem nuklearnih dejstava, ne može se reći da ni konvencionalne snage neće biti ništa manje »vlastine«, pošto one dejstvuju samo u smislu odluka i direktiva vlade koja nad njima ispoljava svakako mnogo manju neposrednu kontrolu, ali zato isto tako rigoroznu kao i kod nuklearnih snaga. Prilikom izvođenja strategijskih dejstava radi uništavanja protivnikovih oružanih snaga i osvajanja njegove teritorije, komandanti odgovorni za vođenje operacija objedinjavaju nuklearna i konvencionalna dejstva. Međutim, u tom jedinstvenom sklopu daljnih i bliskih dejstava, nuklearnih i konvencionalnih, koja — da bi se uspešno odvijala — moraju svoja dejstva tesno povezivati, bilo bi posve samovoljno izdvajati ono što je nuklearno od onoga što nije, izuzev u cilju neophodne administrativne i tehničke klasifikacije. U strategijskim okvirima, dakle, jedinice naoružane nuklearnim oružjem i one klasičnim ne dejstvuju nezavisno pošto su zadaci koje izvršavaju samo povezane i kombinovane komponente čitavog sistema akcija koji u celini predstavlja glavni zadatak odbrambenih snaga zemlje. One se razlikuju samo po oruđima koja upotrebljavaju i čija tehnika upotrebe nameće visok stepen specijalizacije. Prema tome, među ovim vrstama jedinica ne sme biti neke konkurencije i samouverenja da mogu same odbraniti zemlju, odnosno da druga vrsta snaga ima drugostepeni značaj i ulogu, već mora postojati shvatanje o pripadnosti jedinstvenoj celini. No, po mišljenju autora, takve tendencije su dosta česte;

kad god se u nekoj nuklearnoj armiji razmatra obim »klasičnih elemenata«, on se znatno reducira — u poređenju sa vremenom kada su ti klasični elementi predstavljali jedine oružane snage. Pristalice klasičnih (konvencionalnih) snaga vide neizbežno i veoma opasno opadanje obima konvencionalnih snaga, koje bi u slučaju opšteg rata operisale po tragu nuklearnog oružja, i smatraju to slabljenjem odbrane; oni ne shvataju u dovoljnoj meri ogromni dobitak u vatrenoj moći koji sada pruža nuklearno oružje, već ga u pravo smatraju glavnim krivcem za situaciju koja ih zabrinjava. Što se pak tiče pristalica nuklearnih snaga, oni su skloni da veruju da bi same nuklearne snage bile dovoljne za stvaranje čitavog sistema savremenih snaga; zaboravljajući na neophodnost akcija manjih razmera, oni prigovaraju konvencionalnim snagama da im otimaju još uvek značajne budžetske iznose za održavanje svojih preživelih efekata i klasičnog naoružanja koji se još ne ukidaju iz čisto sentimentalnih razloga.

Aludirajući na situaciju Francuske kao nove nuklearne sile, autor na kraju ističe da iako u iznetim tendencijama ima puno prirodnog i ljudskog, one su ipak zabrinjavajuće, pošto u sebi nose potencijalnu opasnost od stvaranja rivalstva između dveju tako neophodnih komponenata oružanih snaga, kao i od otežavanja finansijskih i materijalnih uslova izgradnje savremene nuklearne armije usled zapreka moralnog karaktera. On smatra da će ove teškoće postojati približno desetinu godina, posle čega, ako predviđeni plan i program budu dosledno sprovedeni, Francuska treba da iz perioda investicija i proučavanja stupi u period obilja, ili bar neoskudevanja, u domenu nuklearnog naoružanja.

Krajnji zaključak autora jeste da ne samo armija, već i zemlja u celini treba da budu potpuno ubedene u osnovnu povezanost između nuklearnih i konvencionalnih elemenata, koji jedni druge dopunjuju i koji su po prirodi stvari potpuno nerazdvojivi u ispunjavanju zadatka odbrane zemlje.

Lj. H.

O ITALIJANSKIM ORUŽANIM SNAGAMA

Italijanske oružane snage sastoje se iz kopnene vojske, ratnog vazduhoplovstva, ratne mornarice i korpusa karabinijera. Vrhovni komandant svih oružanih snaga je predsednik Italijanske Republike. U državnom aparatu Italije postoji sekretarijat narodne odbrane, na čijem se čelu nalazi ministar za narodnu odbranu. Njemu je potčinjen načelnik Generalštaba koji je neposredno pretpostavljeni načelnici-cima vidova oružanih snaga.

Mirnodopsko brojno stanje italijanske armije iznosi oko 400.000 ljudi, od čega na kopnenu vojsku otpada 237.000. (u taj broj je uračunato i oko 80.000 ljudi iz sastava snaga teritorijalne odbrane), ratno vazduhoplovstvo raspolaže sa oko 40.000 ljudi, ratna mornarica sa približno istim tolikim brojnim stanjem, a karabinijeri sa oko 75.000 ljudi.

Kopnenu vojsku sačinjavaju četiri korpusa čija se mirnodopska sedišta nalaze u Milanu (III K), Bolcanu (IV K), Vitorio Venetu (V K) i Bolonji (VI K). Sedište teritorijalne komande vojnog područja nalazi se u Bariju (IX).

U sastavu navedenih korpusa nalazi se 6 pešadijskih divizija, 4 pešadijske brigade, 2 oklopne divizije, 1 oklopna i 5 planinskih bri-

Članak Die italienische Republik und ihre Streitkräfte, čiji skraćeni prikaz (samo II dela) donosimo ovde, objavljen je u časopisu Österreichische Militärische Zeitschrift, Austrija, br. 6/63. i 1/64. Autor je Siegbert Rietzler.

gada. Mirnodopski raspored ovih jedinica je sledeći:

PEŠADIJSKE DIVIZIJE

<i>Granatieri di Sardegna</i>	— Rim
<i>Pinerolo</i>	— Napulj
<i>Legnano</i>	— Bergamo
<i>Folgore</i>	— Trevizo
<i>Mantova</i>	— Udine
<i>Cremona</i>	— Kuneo (?)

PEŠADIJSKE BRIGADE

<i>Friuli</i>	— Firenca
<i>Trieste</i>	— Bolonja
<i>Avellino</i>	— Bari
<i>Aosta</i>	— Sicilija

OKLOPNE DIVIZIJE

<i>Ariete</i>	— Pordenone
<i>Centauro</i>	— Milano

OKLOPNA BRIGADA

<i>Pozzuolo di Friuli</i>	— Gradiska
---------------------------	------------

U slučaju rata, objedinjavanjem navedenih snaga predviđa se formiranje dveju armija, čiji su komandanti predviđeni već u doba mira.

Sastav pomenutih korpusa nije jedinstven i zavisi od njihovog operativnog rasporeda; tako se, na primer, IV korpus (u Bolcanu) sastoji od tri planinske brigade (*Tridentina*, *Orobica* i *Cadore*). Nasuprot ovom, V korpus (u Vitorio Venetu) sastoji se od dve pešadijske divizije (*Mantova* i *Folgore*), jedne oklopne

divizije ((Ariete), jedne oklopne brigade (Pozzuolo di Friuli), i planinske brigade (Julia). Ovaj korpus namjenjen je za zatvaranje naročito

skim pukovima, jedinicama samohodne artiljerije, pukovima PAA, inženjerskim i specijalnim jedinicama.

osetljivih operacijskih pravaca na severoistoku zemlje. Sem toga, korpusi raspolažu i teškim artiljerij-

Sve pešadijske divizije su trojne formacije i sastoje se iz tri pešadijska puka, jednog artiljerijskog

puka i ostalih divizijskih delova. Brojno stanje pešadijske divizije iznosi oko 16.000 ljudi.

Mogućne su i izvesne manje razlike u organizaciji divizija; tako se, na primer, predviđa da se u pešadijskoj diviziji formira protivtenkovski odred sastavljen od tenkovskog bataljona i čete pionira. Kod nekih pešadijskih divizija, umesto trećeg pešadijskog puka postoji oklopni puk sastava jednog tenkovskog bataljona i jednog moto-pešadijskog bataljona. Isto tako i u planinskim brigadama već su uvedene mehanizovane čete, a priprema se i uvođenje manje tenkovske jedinice.

Oklopna divizija sastoji se od jednog tenkovskog puka, jednog puka moto-pešadije (bersaljera), jednog artiljerijskog puka, jednog moto-izviđačkog bataljona i ostalih divizijskih delova. Brojno stanje oklopne divizije iznosi oko 9.000 ljudi.

Sve združene jedinice raspolažu odelenjem aviona za izviđanje i vezu.

U 1963. godini otpočela je reorganizacija tenkovskih i pešadijskih divizija prema opštoj organizaciji jedinica NATO-pakta. Pojednostosti o tome još nisu poznate.

U sastavu KoV nalazi se i veći broj posadnih bataljona i četa koje najčešće raspolažu samo kadrovskim jezgrom. Sem toga, u sastavu KoV nalazi se i amfibijska jedinica *Lagunari* jačine oko jedne brigade, locirana u okolini Venecije i namenjena za borbu na teškom priobalnom rubu. Najzad, u sastavu KoV nalazi se i jedna brigada artiljerijskih raketa koju sačinjavaju dva divizionarna raketa *Honest John* i dva divizionarna raketa *Corporal* koje će biti zamenjene raketama *Sergeant*. U sastavu ove brigade nalaze se i odgovarajuće izviđačke, inženjerij-

ske, i pozadinsko-transportne jedinice, kao i jedinice za vezu i helikopteri. Brigada je dislocirana u Vičenci.

Ratno vazduhoplovstvo. Teritorijalna organizacija obuhvata četiri vazduhoplovne zone sa komandama u Milanu, Padovi, Rimu i Bariju, kao i oblasti Sardinije i Sicilije.

Jedinice italijanskog ratnog vazduhoplovstva, formirane u brigade, obrazuju tri vazduhoplovne grupe. Za sada RV raspolaže sa pet lovačko-bombarderskih brigada, jednom izviđačkom brigadom, jednom brigadom transportne avijacije, dvema grupama protivpodmorničkih lovaca i većim brojem spasilačkih jedinica. Jedinice RV raspolažu sa preko 40 većih aerodroma. Vazduhoplovno težište nalazi se u severnoj Italiji gde je stacioniran i najveći deo vazduhoplovnih jedinica.

Od oko 500 aviona prvog stratezijskog ešelona (prve linije), veći deo sačinjavaju avioni tipa *F-84* i *F-86*. U toku je zamena ovih aviona avionima italijanske proizvodnje *Fiat G-91*, usvojenim za jedinice NATO-pakta. Firma *Fiat* u Torinu radi sada za italijansko ratno vazduhoplovstvo 125 lovaca po licenci mlaznog lovca *F-104 Starfighter* koji je takođe usvojen od strane NATO-a. Za sada RV raspolaže samo manjim brojem ovih aviona i formiranje prvih ovakvih jedinica treba, kako ističe autor ovog članka, očekivati krajem ove godine. Za transport se koriste transportni avioni američkog porekla *C-119*.

U naoružanju jedinica protivpodmorničkih lovaca nalaze se lovci tipa *Lookhead PV-2* i *Grumman S2 F1*. U jedinicama za spasavanje u upotrebi su avioni *Grumman-Altavros*, kao i helikopteri.

U sastavu KoV nalaze se »lake avio-sekcije« opremljene avionima

tipa *Piper L-21*, koji uskoro treba da budu zamenjeni lakim avionima tipa *Cessna L-19* i helikopterima.

Smatra se da je dosadašnja formacija avio-brigada prevaziđena i da ne odgovara sadašnjoj situaciji, pa se predviđa reorganizovanje brigada i formiranje samostalnih avio-grupa; ovo treba da obezbedi veći stepen decentralizacije. Brigadna formacija, prema tvrđenju autora, biće zadržana samo kod transportne avijacije.

U sastavu vazduhoplovstva nalazi se i brigada pav-raketa, opremljena projektilima i lansirnim uređajima tipa *Nike-Hercules* koja je raspoređena na severu Italije.

Osim vazduhoplovstva, i KoV raspolaže manjim delovima pav-artiljerije naoružane pav-topovima 90 mm M-53, kao i pav-topom 70 mm M-35. Ove jedinice raspolažu radarskim uređajima. U poslednje vreme usvojen je u naoružanje novi pav-top 76 mm M-62 koji prvenstveno ulazi u naoružanje mornarice.

Vazduhoplovna industrija Italije uključena je, sa znatnim kapacitetima, u program razvoja vazduhoplovnih snaga NATO-pakta. Na tom planu firma *Fiat* iz Torina usvojila je avion tipa *G-91*, kao i licence za avione *F-86 K*, a 1962. god. otpočela je sa izradom aviona tipa *F-104*. Sem toga, firma *Fiat* radi na razvoju helikoptera srednje klase 7002 i na usvajanju prototipa mlaznog aviona za vertikalno poletanje po normativima (dobijenim od NATO (G-95).

Sem toga, treba pomenuti i firmu *Macchi* u Varezu koja priprema veći broj školskih mlaznih dvoseda *M-326*, kao i firmu *Agusta* u Milanu koja je orijentisana na izradu helikoptera tipa *Bell 47* i *204 B*.

Ratna mornarica. S obzirom na to da je u *Vojnom delu* br. 2 za ovu

godinu objavljen opširan članak o italijanskoj ratnoj mornarici, u ovom se prikazu nećemo zadržavati na njoj jer bi to predstavljalo ponavljanje manje-više istih podataka. No, ipak, smatramo za potrebno da ukažemo na jednu stvar. Naime, svi novi objekti italijanske RM izgrađeni su u vlastitim brodogradilištima, a opravka i održavanje svih plovnih objekata oslanjaju se na domaće remontne baze.

Krstarica *Giuseppe Garibaldi* — po izvršenoj prepravci i modernizaciji

Naoružanje i oprema. Sadašnje naoružanje i oprema italijanske armije u osnovi su američkog porekla i potiču, naročito pešadijsko i artiljerijsko naoružanje, iz ratnih zalih.

Za potrebe pešadije, firma *Beretta* izrađuje mašinke italijanske proizvodnje i prepravlja američke mašinke *Rifle M I (Garand)*.

Oklopne jedinice najviše koriste američki srednji tenk *M 47*. U pešadijskim divizijama preovlađuju, u većoj meri, još stari tenkovi *M 26* i *M 36*. Još stariji tipovi tenkova, kao što su *M 4 Sherman* i *M 5 Stuart*, služe isključivo za nastavne potrebe. U naoružanju bersaljerskih jedinica

nalaze se većim delom stare američke polugusenične samohotke, kao i manji broj francuskih samohotki *AMY-VTP*.

Samohodna artiljerija raspolaže lakom haubicom kal. 87,6 mm *Sexton*, koja je delom prepravljena na kalibar 105 mm. Ova haubica je kanadske proizvodnje. Zatim se u naoružanju samohodne artiljerije nalaze samohodne haubice M 7 kal. 105 mm i M 44 kal. 155 mm, obe američke proizvodnje. Amfibijska jedinica *Lagunari* raspolaže oklopnim transporterima tipa *LVT-4*.

U naoružanju artiljerije nalaze se lake poljske haubice 105 mm (italijanska oznaka »105/22«), a od teške artiljerije: haubice 155 mm, topovi 155 mm i haubice 203 mm, sve američkog porekla.

Kod brdske i posadne artiljerije još su u naoružanju mnogobrojni stari modeli oruđa. U toku je uvođenje u sastav brdske artiljerije sasvim nove haubice 105 mm italijanske konstrukcije. Radi se o sasvim savremenom oruđu većeg dometa koje može koristiti municiju za oruđa 105 mm američkog porekla. Haubica je osposobljena za stočnu i motornu vuču po slabijim brdskim putevima, a uvodi se u naoružanje brdskih i vazdušno-desantnih jedinica većeg broja armija zemalja-članica NATO-pakta, među ostalima i Savezne Republike Nemačke i Velike Britanije.

Nadalje, italijanska armija raspolaže lakim višecevnim raketnim bacačem tipa *Razziara IA-100R* sa usmeračem na koji se može montirati 12 ili 24 rakete. Oruđa su montirana na lakom dvoosovnom vozilu.

Od pav-sredstava u naoružanju združenih jedinica nalaze se četvorocvni pav-mitraljezi 12,7 mm na američkom poluguseničaru, kao i pav-top 40 mm M 16 (stari model).

U PAA uvode se novi pav-topovi 40 mm *Bofors L/70* sa radarskim upravljanjem.

U vezi sa upravo nastupajućom reorganizacijom, uvodi se, kao standardno, američko vozilo *MTW M 113*. Ovo vozilo izrađivaće se u većoj količini u Italiji kako za potrebe njene armije, tako i za potrebe ostalih armija zemalja-članica NATO-a.

Za uvođenje novog savremenog tenka još nije doneto rešenje.

U italijanskoj armiji se vrlo intenzivno radi na trupnom ispitivanju pt-raketa i njihovo usvajanje očekuje se uskoro.

Mulo Mecchanico — brdsko vozilo sa 3 točka

Celokupne italijanske oružane snage u velikoj su meri motorizovane, pri čemu je celokupna motorizacija proizvod domaće industrije. Firme *Fiat* i *OM* izrađuju laka i srednja teretna vozila sa dve i više osovine. U trupi su masovno uve-

dena univerzalna terenska vozila *Campagniolo* koja po tipu odgovaraju američkom džipu. Ova vozila izrađuje *Fiat*. Za potrebe brdskih jedinica proizvodi se motorno vozilo sa tri točka 3x3 (*tre per tre*) koje se popularno zove mehanička mula (*Mulo Mecchanico*). Sem ovih, postoji i nekoliko tipova vozila za izvlačenje.

Obuka. Kroz sve odeljke obuke poklanja se naročita pažnja nastavi vojnika i ona se u potpunosti sprovodi po savremenim metodima i gledištima. Jedinačna obuka regruta sprovodi se u nastavnim centrima u trajanju od 4 do 5 meseci. U sklopu opšte obuke, ovaj period ima naročiti značaj. Tek pošto se završi sa osnovnom obukom, mladi vojnici se raspoređuju u jedinice u kojima sledeća 4 meseca savlađuju odeljensku i vodnu obuku. U toku preostalih 8 meseci, od osamnaestomesečnog kadrovske roka, vojnici imaju obuku višeg stepena kao što su: četna, bataljonska i pukovska.

Italijanska Skupština izglasala je zakon o smanjivanju kadrovske službe i to u kopnenoj vojsci sa 18 na 15 meseci, a u ratnom vazduhoplovstvu i ratnoj mornarici od 26 na 24 meseca. Prelazak na ovaj smanjeni kadrovski rok ima se postupno sprovesti do 1965. godine.¹

I u Italiji se osnovni problem personalne prirode sastoji u nedostatku podoficirskog kadra i raznih specijalista. U avijaciji nedostaje veći broj inženjera, tako da su formacijska mesta popunjena svega 75%, a raznih drugih specijalista nedostaje i do 50%.

Pošto je uočen problem da industrija stalno odvlači specijaliste koji su obučeni u armiji, pristupilo se davanju raznih beneficija stručnja-

cima, kako bi se oni na taj način stimulisali i vezali za armiju. Prema italijanskom gledištu, ističe autor, generalski kor je isuviše velik s obzirom na to da danas ima u italijanskoj armiji oko 600 generala.

Oficirske škole u Italiji su posebno na visokom nivou. Od njih treba pomenuti: Vojnu akademiju u Modeni, Mornaričku akademiju u Livornu, Vazduhoplovno učilište u Pocuoli kod Napulja i Generalštabnu akademiju u Čivitavekiji.

Naročito treba naglasiti da je vojna izobrazba italijanskih oficira dostigla visok stepen i da daleko prevazilazi nivo obučenosti oficira od pre rata. Veliki se značaj poklanja združenim vežbama na zemljištu — manevrima. Svake godine, u raznim delovima Italije, izvode se velike vežbe združenih jedinica, pri čemu se posebna pažnja obraća uvežbavanju sadejstva kopnene vojske, ratnog vazduhoplovstva i ratne mornarice.

Zaključak: a) Strategijski i operativni položaj Italije mora se posmatrati i sagledati kroz njeno članstvo u NATO-u. Njeno mesto i značaj, kao posebno važnog člana NATO-a, određuje sam njen geografski položaj, zbog čega se južno krilo snaga NATO-a danas isključivo i naslanja na teritoriju Italije.

b) Osim baza za snabdevanje koje Sjedinjene Američke Države imaju u Livornu i Napulju, one u severnoj Italiji drže i jednu raketnu borbenu grupu sa jedinicama raketa *Honest John* i *Corporal*, kao i jednu grupu lovačko-bombarderske avijacije. Sem toga, američka VI flota često operiše u italijanskim vodama, pri čemu se tesno naslanja na italijanske luke.

¹ Videti *Vojno delo* br. 3/1963. god. str. 113 (napomena).

c) Osnovni zadatak italijanskih oružanih snaga ogleda se danas u zaštiti severoitalijanske nizije, pri čemu se njena odbrana oslanja na region italijanskih Alpa. Osnovno težište ove odbrane je na severoistoku zemlje gde su i koncentrisane glavne snage italijanske armije. Autor članka ističe da je granični front prema neutralnoj Austriji u istoj meri važan za Italiju kao i onaj prema vanblokovskoj Jugoslaviji.

d) Odbrana mora i obalskog pojasa prema Albaniji smatra se kao drugo težište po važnosti u odbrani Italije.

e) Potpuna reorganizacija italijanskih oružanih snaga, koja se od 1963. godine intenzivno sprovodi, u velikoj meri treba da doprinese povećanju borbene moći tih snaga; ona bi ujedno imala da približi italijanske oružane snage, kako u pogledu organizacije tako i vatrene moći, nivou obučenosti i moći jedinica NATO-pakta. Pogotovu što su te snage već sada osposobljene za dejstvo i u nuklearnim uslovima.

f) Italijanska industrija uključena je, i to znatnim kapacitetima, u opšti plan izrade i remonta ratne opreme za NATO.

Z. V.

USTANAK NARODA JUGOSLAVIJE 1941.

ZBORNİK SEĆANJA UČESNIKA

U VIZ-u JNA »VOJNO DELO« PIPREMLJENE SU I PREDATE U ŠTAMPU I POSLEDNJE DVE KNJIGE (OD UKUPNO ŠEST) OBIMNE EDICIJE USTANAK NARODA JUGOSLAVIJE 1941. OVIM ZBORNİKOM »VOJNO DELO« PREZENTIRA ČITAOCIMA I ISTORIČARIMA UZBUDLJIVO I AUTENTIČNO SVEDOČANSTVO O BURNIM ZBIVANJIMA U NASOJ ZEMLJI U USTANICKOJ 1941. GODINI.

Posebna draž i značaj ovog zbornika proističu iz činjenice da su ga pisali preživeli učesnici u istorijskim zbivanjima u prvoj godini ustanka — kao svoja sećanja na te događaje. S obzirom na to da su sva ta pisana svedočanstva proverena na osnovu sačuvanih podataka i iskaza drugih učesnika, ovo delo, pored ostalog, predstavlja i autentičan dokument koji se pri bilo kakvom ozbiljnom naučnom radu o tom periodu naše istorije ne može mimoći, utoliko pre što su sačuvani originalni dokumenti iz tog doba malo-brojni i nepotpuni.

Na poziv »Vojnog dela« na saradnju za izdavanje ove edicije odazvalo se 720 učesnika koji su poslali svoje priloge, a od njih je odabrano i objavljeno ili pripremljeno za objavljivanje 500 radova od gotovo isto tolikog broja autora. Uvodni članak za ovu ediciju napisao je drug Tito. Taj njegov rad po snazi i toplini pisane reči predstavlja svakako najdragoceniji prilog čitave ove edicije.

U četiri knjige ovog zbornika sećanja koje su do sada izišle iz štampe i puštene u prodaju, kao i u preostale dve koje će se uskoro pojaviti, štampari su članci u kojima se obrađuju zbivanja u ustaničkim danima u gotovo svim krajevima naše zemlje. Otuda ova edicija ima opštejugoslovenski karakter. Među autorima članaka nalaze se i neki istaknuti rukovodioci ustanka, na primer: Cana Babović, Pavle Jakšić, Vlada Zečević, Voja Leković, Gojko Nikoliš, Cvijetin Mijatović, Milutin Morača, Todor Vujasinović, Lepa Perović, Nisim Albahari, Ibro Šator, Vicko Krstulović, Veljko Kovačević, Marko Belinić, Đoko Jovanić, Andrija Pejović, Božo Lazarević, Boško Đuričković, Obrad Cicmil, Ivan Ribar, Miha Marinko, Janez Hribar, Janez Vipotnik, Vera Aceva, Kemal Sejfula, Risto Bajalski, Pavle Jovičević, Fadil Hodža i drugi, kao i ljudi koji su u prvim danima ustanka bili obični borci. Neki od članaka imaju značaj studije, a u drugim su intimno i sveže ispričani lični doživljaji. Otuda će u ovim knjigama naći interesantno štivo kako naučni radnik na nedovoljno raskrčenom polju naše najnovije istorije, tako i običan čitalac koji želi da oseti i doživi atmosferu i ljude u tim sudbonosnim, prelomnim danima istorije naroda Jugoslavije. Zbog toga ova edicija i ima ogroman vaspitni značaj, pre svega za naše mlade generacije.

A. S.

STAREŠINA U BORBI

IZDANJE VIZ JNA »VOJNO DELO«, »BIBLIOTEKA — NAŠI PISCI«, BEOGRAD, 1964. GODINE, STR. 243, TIRAZ 4.000 PRIMERAKA, CENA 600 DINARA.

Ovih dana izašla je iz štampe knjiga general-potpukovnika avijacije Milije Stanišića — Starešina u borbi — veoma aktuelna i značajna tema. Namenjena je nižim starešinama naše armije, aktivnim i rezervnim, ali i mnogo širem krugu čitalaca koje interesuje ili treba da interesuje taj problem.

Međutim, »pisati o starešini u borbi — kako sam autor kaže — skoro je isto što i pisati o borbi. A sadržaj i obim borbe je veoma širok i, skoro, neiscrpan. Nije bilo moguće da se u jednoj knjizi obrade sva pitanja i problemi koji zadiru u ovu materiju«.

Zato se autor i odlučio da obradi samo neka, po njegovom mišljenju, bitna pitanja. On je težio da što jednostavnije i sažetije prikaže ulogu starešina, naročito mladih i njihove zadatke u eventualnom ratu, pa je obradio sledeća pitanja: uloga starešine; savremena borba i lik starešine; hrabrost starešine; veština rukovođenja borbenim dejstvima; izgradnja vojnog kolektiva; inicijativa starešine; partizanski starešina i priprema starešina za rat.

Pri obradi navedenih pitanja autor se koristio analizom ratnih iskustava, posebno iskustava i primera iz našeg narodnooslobodilačkog rata; zatim se koristio delima klasika marksizma-lenjinizma, delima domaćin i stranih vojnih pisaca, zatim sociologijom, etikom, pedagogijom, psihologijom, rukovodilačkim i partijsko-političkim iskustvom iz rada sa ljudima u ratu i miru. U knjizi ima originalnih misli, ubedljivih činjenica, lepih primera i praktičnih iskustava. Upravo takva obrada omogućava da čitalac sagleda i shvati marksistička gledanja i tumačenja problema o kojima se u knjizi govori.

Vojnu problematiku, pa i rat kao društvenu pojavu, autor posmatra u procesu sveukupnih društvenih tokova i ističe njihovu uzajamnu uslovljenost. Razmatranja zahvataju uzroke rata, ulogu pojedinih faktora u njemu: materijalno-taktičkog, ljudskog, moralnog i drugih, njihov odnos i uzajamno prožimanje u procesu borbe. Upravo takva razmatranja uzdižu ovu materiju iznad problema koji su vezani za ulogu i zadatke nižih starešina u borbi i bacaju jače svetlo na bitna pitanja savremenog rata i na faktore koji u njemu dejstvuju.

Za mlađe starešine naše armije kojima je knjiga prvenstveno i namenjena, naročito su korisna ona mesta u tekstu gde se govori o iskustvima iz našeg oslobodilačkog rata i gde se ukazuje na uslove u kojima će se naći u eventualnom ratu.

Pri obradi svih navedenih pitanja autor se uporedo dotiče i problema vaspitavanja vojnika i starešina, obrazovne prakse u armiji uopšte, ukazujući na teorijska, praktična, vojnopedagoška i vojnopsihološka pitanja, što je za starešine koji neposredno rade sa vojnicima od naročitog značaja.

M. K.

Br. 5/1964.

Major Milorad Čukić: *Iz rada organa za MPV na vežbama*

Potpukovnik Uroš Đorđević: *Savlađivanje radiološki kontaminiranog zemljišta*

Major Jovan Sanader: *Odnos starešine prema vozaču u putnom motornom saobraćaju*

Potpukovnik Milorad Radenović: *Mere koje treba preduzeti pri upotrebi mitraljeza 7,9 mm M.53*

Major Đorđe Lepotić: *Gađanje baterijom bez računskog odeljenja*

Potpukovnik Milan Bosanac i major Ahmet Srna: *Upravljanje vatrom diviziona korišćenjem balističke vatrene planšete*

Potpuručnik Đurica Pavković: *Bilten popravaka u baterijama srednje PAA*

Major Franc Rok: *Korektura odeljenjem minobacača 82 mm*

Pukovnik Vid Jerić: *Ofanzivna dejstva 15. divizije u jesen 1943.*

Potpukovnik Ante Rosi: *Uz godišnjicu herojske smrti Stevana Filipovića*

Slavica Nikola: *Partizanska radionica u Štrbačkom Buku*

Pored ovoga, u časopisu su dati članci iz raznih domena, bibliografija, prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

Br. 6/1964.

Pukovnik Stevo Jovanović: *Moralno dejstvo prvog atomskog udara*

Potpukovnik Alija Lošić: *Aktivnost vojnika i pitomaca u nastavi*

Pukovnik Radovan Krompić: *Još nešto o inženjerijskoj dokumentaciji*

Potpukovnici ABHO Mate Ostojčić i Antun Radivoj: *Osvrt na članak »Oklopna zaštita i efekat dejstva avijacije i atomskih udara«*

Vodnik I kl. Boško Aćimović: *Organizovanje prihvatanja mladih vojnika*

Potpukovnik Jovan Vidosavljević: *Priprema starešina za izvođenje nastave u bateriji*

Pukovnik Lambe Mihajlovski: *Provera i ocenjivanje vojnika u toku stručne obuke*

Major Ilija Petrović: *Otvaranje prolaza u žičanim preprekama minobacačima 82 mm*

Kapetan I kl. Vladimir Nikšić: *Aplikacije — efikasno nastavno sredstvo*

Potpukovnik Borivoje Popović i desetar Friderik Koletnik: *Usavršavanje obuke u gađanju iz spregnute puške*

Potpukovnik Kamilo Brešan: *Diverzija u rudniku Rabelj*

Pored ovoga, u časopisu su dati članci iz raznih domena, bibliografija, prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

Br. 7—8/1964.

General-potpukovnik Ilija Kostić: *Uloga starešine u sprovođenju propisa*

Pukovnik Miljenko Sršen: *O pripremi i izvođenju taktičkih vežbi u jedinicama pav-artiljerije*

Potpukovnik Blažo Burić: *Značaj iznenađenja*

Potpukovnik Stevo Vladušić: *Sastanak vojnog kolektiva važan oblik MPV*

Potpukovnik Ante Bačinić: *Obuka vojnika u bliskoj borbi s tenkovima*

Pukovnik Nikica Janković i major Miodrag Nikolić: *Artiljerijska izviđačka sredstva*

Pukovnik Stevo Hrštić: *Pokretljivost izviđačkih jedinica u oklopnim jedinicama*

Pukovnik Milan Simišić: *O sudijskom aparatu na zajedničkim vežbama*

Major Stanojlo Marković: *Mesto i uloga baterijskog starešine*

Pukovnik Vojin Popović: *Priprema i izvođenje vežbe iz obuke u gađanju puškom*

Kapetan I kl. Milisav Pejović: *Smeštaj jedinica na terenu zimi*

Major Ilija Petrović: *O rasporedu časova i evidenciji nastave*

Major Milan Živojnović: *Korišćenje primera iz NOR-a u vaspitavanju vojnika*

Kapetan I kl. Marinko Matevž: *Primena nastavnog filma u nastavi*

Potpukovnik Milan Obradović: *O našoj propagandi u NOR-u*

Pukovnik Petar Malobabić: *O razvoju vojnih sudova u NOR-u*

Pored ovoga, u časopisu su dati članci iz raznih domena, bibliografija, prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 2/1964.

Potpukovnik Milorad Bogdanović: *Uticaj nekih faktora na izbor nastavnih oblika i metoda u izučavanju vazduhoplovne taktike*

Pukovnik Ljubo Vukčević: *Problemi ostvarenja sadejstva avijacije u vatrenoj podršci KoV i sistemu PVO*

Poručnik Miroslav Medić: *Infracrveno zračenje i njegovi izvori*

Kapetan inž. Vlado Velej: *Pojava zaleđivanja i njen uticaj na aerodinamičke karakteristike i performanse aviona*

Kapetan Angel Ončevski: *Neka iskustva iz preobuke pilota na savremenim avionima*

Pukovnik Vlado Kapičić: *O nekim pitanjima savremenosti i aktuelnosti obuke*

Pukovnik Dušan Gabrijelečić: *Primenjena didaktičkih principa u vaspitanju i obuci pitomaca podoficirskih škola*

Potpukovnik Lazar Milović: *Zahtevi pri korišćenju očiglednih sredstava*

Vojni službenik I kl. dr Krunoslava Drakulić: *Buka i trešnja kao posledica vibracija u helikopteru*

Potpukovnik Miloš Lukić: *Dopler-navigacija*

Pukovnik Stevan Roglić: *Rakete zemlja-vazduh ili protivavionske rakete*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi i prikaze iz stranih RV, vesti i novosti, itd.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 3/1964

General-potpukovnik Viktor Bubanaj: *S obe strane zvučne barijere*

Pukovnik Ljubo Vukčević: *Specijalnost i univerzalnost borbenog aviona*

Pukovnik Stevan Roglić: *Sredstva za nanošenje udara iz vazduha i vasioné — istorijat, stanje, perspektiva*

Potpukovnik Jan Janez: *Neka mišljenja o problemima protivvazdušne odbrane*

Potpukovnik Miloš Lukić: *Prevoženje helikopterskog desanta*

Potpukovnik Milan Šelendić: *Oštećenje PSS atomskim eksplozijama i uticaj radioaktivnog zračenja na organizaciju njihove opravke*

Poručnik Miroslav Medić: *Prijemnici infracrvenog zračenja*

Potpukovnik Risto Tomevski: *Metodsko-pokazna zanimanja u procesu obuke*

Potpukovnik Dušan Bogosavljević: *Časovi obaveznog popodnevnog učenja u školama*

Stariji vodnik Čedomir Pešut: *Neki problemi organizacije slobodnih aktivnosti vojnika*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi i prikaze iz stranih RV, vesti i novosti, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 2/1964.

Kapetan b. broda Aleksandar Zečević: *Naučno istraživački rad u vojnopomorskim školama*

Kapetan b. broda Kuzman Smileski: *Savremena borbeno otpornost broda*

Kapetan b. broda Slobodan Petrović: *Zajednička dejstva brodova i obalskih baterija*

Kapetan fregate Nikola Safonov: *Savremeni razarači i njihova upotreba u malom moru*

Inž. Kosta Ugrinović: *Brodski elektronički uređaji — sve značajniji faktor pri projektiranju ratnog broda*

Kapetan b. broda Jovan Vasiljević: *Nemački izvori o desantnom prepadu jedinica NOVJ na Mljet i Korčulu aprila 1944.*

Eduard Kukoč: *Značaj trgovačke mornarice za privredu i odbranu naše zemlje*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi rubrike »Odzivi čitalaca«, »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, kao i »Vesti i novosti« i »Bibliografiju«.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 6/1963.

Pero Morača: *Pobjede Narodnooslobodilačke vojske kao osnova državotvornih odluka II zasedanja AVNOJ-a*

Potpukovnik Dimitrije Brajušković:
Tok II zasedanja AVNOJ-a

Todor Vujasinović: *Sećanje na II zasedanje AVNOJ-a*

Potpukovnik Svetislav Petrović:
Pregled narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji uoči II zasedanja AVNOJ-a

Dr Metod Mikuž: *Drugo zasedanje AVNOJ-a i rešenje slovenačkog nacionalnog pitanja*

Pavle Jovičević: *Narodnooslobodilački odbori na Kosovu i Metohiji i odjeci II zasedanja AVNOJ-a*

General-major Ljubiša Čurgus:
Dvadesetogodišnjica Prve vazduhoplovne baze

Kapetan b. broda Jovan Vasiljević:
Mornarica NOVJ u novembarskim danima 1943. godine

Miloš Pajejić: *Razvoj i neka dejstva artiljerije NOVJ od bitke na Sutjesci do II zasedanja AVNOJ-a*

Pored ovoga, Vojnoistorijski glasnik u ovom broju donosi i sadržaj članaka štampanih u Glasniku u toku 1963. godine.

VOJNOSANITETSKI PREGLED

Br. 1/1964.

Pukovnik docent dr Anton Gašparov, potpukovnik dr Petar Smirčić, vojni službenik dr Brana Filipović, medicinska sestra Milojka Jovanović: *Promene sluznice želuca pre i posle lečenja u Vrnjačkoj Banji, kontrolisane aspiracionom biopsijom*

B. Brdar, D. Petrović, M. Drakulić, B. Miletić: *Djelovanje X-zračenja na metabolizam nukleinskih kiselina i proteina L-soja stanica u kulturi*

P. Lalević, M. Pešić, Lj. Stamenković, R. Gajić: *Akutni zastoj srca za vreme anestezije i operacije*

Pukovnik mr ph Aleksander Hranilović: *O snabdevanju sanitetskim materijalnim sredstvima prilikom katastrofalnog zemljotresa u Skoplju*

Major dr Rajko Vukosavljević: *Uloga subjektivnog faktora pri određivanju fizičke sposobnosti regruta na osnovu antropoloških merenja*

Potpukovnik dr Dragoljub Mihailović i dr Olivera Nikolić: *Tehnika vođenja anestezije i hipotermije u dva slučaja zatvaranja artijalnog septum defekta*

Pukovnik dr Alfred Štajner: *Metodika nastave hirurģije vilica i lica*

Asistent dr Olga Manojlović-Bokonić: *Mogućnost fizikalnog lečenja paralýsis n. radialis e compressione*

Pukovnik doc. dr Miro Gerbec: *Značaj tkivnih kultura u virologiji*

Pored ovoga, Vojnosanitetski pregled u ovom broju donosi i rubrike »Kongresi i konferencije«, »Prikazi knjiga« i »Referati«.

VOJNOSANITETSKI PREGLED

Br. 2/1964.

Pukovnik dr Marjan Južnić, i potpukovnik doc. dr Lea Bogdanov: *Ekperimentalna procena uticaja antibiotika na zarašćivanje kontaminiranih rana (II. pokusi teramicinom)*

E. Kos i M. Drakulić: *O mogućnosti očuvanja integriteta deoksiribonukleinske kiseline iza ozračenja ionizirajućim zrakama »in vivo«. II. inhibiciju razgradnje deoksiribonukleinske kiseline iza gama-zračenja pomoću nekih metabolita Krebsovog ciklusa*

Pukovnik dr Marjan Bervar: *Diaphysectomia posterior — Prilog operativnom lečenju hroničnog osteomijelite cevanice*

Kapetan dr Ljubiša Stamatović, kapetan Milorad Dević i poručnik dr Dragoslav Milenković: *Prikaz epidemije angina i faringitisa u jednoj vojnoj jedinici*

Major dr Pavle Pavlović i sanitetski vojni službenik IV kl. Julija Beltram: *Naša iskustva na pripremanju, čuvanju i upotrebi liofiliziranih ABO test-seruma*

M. Pleterski: *O rigidnoj fiksaciji preloma dugih kostiju*

Pukovnik dr Branko Svečenski: *Prilog proučavanju psihičkih reakcija stanovništva na katastrofalni zemljotres u Skoplju*

Pukovnik prof. dr Mioljub Kičić: *Metodika nastave iz vojne interne medicine*

Pukovnik prof. dr Mioljub Kičić: *ski, potpukovnik dr P. Stamenković i major dr V. Vlatković; Prilog proučavanju trovanja organofosfornim insekticidima. Povodom jednog slučaja trovanja etiolom (malatlon)*

Pored ovoga, Vojnosanitetski pregled u ovom broju donosi i rubrike »Kongresi i konferencije«, »Prikazi knjiga« i »Referati«.

Br. 3/1964.

Pukovnik dr Vojislav Čosić, pukovnik prof. dr Milan Arsenijević, pukovnik doc. dr Branko Kandić i potpukovnik doc. dr Branko Grbeša: *Akutno trovanje ugljen-monoksidom u rudniku Banovići*

Pukovnik doc. dr mr ph Dušan A. Jovanović i zdravstveni tehničar Jelena Polovina: *Prilog pitanju paladometrijskog određivanja ugljen-monoksida u krvi u laboratoriji i na terenu*

M. Drakulić, E. Kos: *O mogućnosti očuvanja integriteta deoksiribonukleinske kiseline iza ozračenja ionizirajućim zrakama »in vivo«.* III. inhibicija razgradnje deoksiribonukleinske kiseline iza gama-zračenja pomoću nekih metabolita koji sudjeluju u energetskom metabolizmu, kao i njihovih antagonista

Prof. dr M. Savićević i doc. dr Lj. Petrović: *O novijim pogledima na terapiju industrijskog saturnizma*

Pukovnik dr Đorđe Kamčevski: *O lečenju nekih povreda zadobijenih u tenkovskim jedinicama*

Potpukovnik mr Svetislav Jovanović: *Prilog proučavanju problema standardizacije sredstava za šavove i ligature*

Profesor dr Todor Bećirić, asistent dr Petar Milenković: *Recidivni meningitis i hronična posttraumatska rinozeja*

Kapetan I kl. dr Borivoje Sokolovski: *Epidemija dizenterije izazvane šigelom Sonne*

Potpukovnik docent dr Branko Grbeša, pukovnik dr Nedeljko Ercegovac, pukovnik docent dr Branko Kandić: *Cervikobrahijalni sindrom*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike »Kongresi i konferencije«, »Prikazi knjiga« i »Referati«.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 5/1964.

Dragutin Bošković, dipl. inž.: *Laseri*

Kapetan I kl. Jovan Rokanović, dipl. inž.: *Određivanje ekonomske karakteristike motornih vozila*

Kapetan I kl. Milan Novaković: *Uređaji za pročišćavanje radioaktivne vode*

Kapetan Miodrag Krečković, dipl. inž.: *Impulsno-kodna modulacija i njene osobine*

Potporučnik Vjekoslav Lupinski: *Poboljšanje faktora snage električnih postrojenja u remontnim radionicama i zavodima*

Potpukovnik Ahmed Hamzić: *Iskustva iz izvođenja zemljanih radova na putogradnji*

Potpukovnik Gojko Vujanić: *Naknadna zaštita drvenih stubova stalnih vazdušnih telefonsko-telegrafskih linija*

Kapetan Rade Arandelović: *Uticaj nekvatitnog goriva i maziva na trajnost motornih vozila*

Potpukovnik Anton Černe: *Tipovi hidrauličnih transmisija CD850 i kvarovi na njima*

Pavle Popović, dipl. hemičar: *Nov način dobijanja destilisane vode za punjenje akumulatora*

Major Zvonimir Gorjup: *Primena fotografije za dopunu karata i izrada skica*

Major Milivoje Bulatović: *Određivanje osnovnih elemenata atomske eksplozije na bojištu*

Pukovnik u rez. Karlo Zah: *Savremeno naoružanje*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 6/1964.

Potpukovnik Ivan Simunić i kapetan I kl. Zlatko Slobodanac: *Problem remonta vozila u borbenim uslovima*

Potpukovnik Đuro Brkić: *Planiranje materijala za tehničke remontne zavode*

Rez. kapetan Antun Langus: *O prijetnji sredstava veze na generalni remont*

Kapetan Branimir Vukičević, dipl. inž. i poručnik Tomislav Krgović, mašinski tehničar: *Regeneracija dijelova proširivanjem*

Pukovnik Nikica Janković i major Miodrag Nikolić: *Savremena sredstva za izvidanje*

Kapetan Miodrag Krečković, dipl. inž.: *Primena impulsno-kodne modulacije u višekanalskoj telefoniji sa vremenskim multipleksom*

Kapetan I kl. Dragoslav Stefanović, dipl. inž.: *Asfaltiranje poletno-sletne staze na aerodromu Dubrovnik*

Major Stojan Stanković: *Međusobni uticaj i smetnje pri jednovremenom radu radio-stanica*

Pukovnik Božidar Kovačić, dipl. inž.: *Uticaj termičkog stanja motora na njegovo habanje i automatsko regulisanje temperatura u sistemu za hlađenje motora*

Kapetan I kl. Mile Zatezalo: *Hidraulički pretvarači obrtnog momenta*

Major Drago Radoš: *Uređaj za podvodno kretanje savremenih tenkova*

Major Milan Radak: *O uzrocima saobraćajnih nesreća*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i odgovore na pitanja.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 1/1964.

Obrazloženje Predloga predračuna prihoda i rashoda Državnog sekretarijata za narodnu odbranu za 1964. godinu

Potpukovnik Ivan Seršić: *O sistemu realizacije nabavki tehničkih materijalnih sredstava*

Potpukovnik Nikola Latinović: *Problemi ugovaranja po orijentacionim cenama*

Pukovnik Mihailo Milić: *Zaključivanje kupoprodajnih ugovora i neki problemi iz prakse*

Potpukovnik Dimitrije Kenkovski: *Učešće jedinica i ustanova u finansiranju i sprovođenju zdravstvenog osiguranja građanskih lica na službi u JNA*

Vojni službenik II kl. Borislav Milić: *O plaćanju komunalnih usluga u JNA*

Potpukovnik Milovan Dželebdžić: *O nekim problemima za unapređenje materijalnog poslovanja u trupi*

Potpukovnici Zlatko Zgombić i Đuro Stambolija: *Osvrt na novu strukturu prihoda i rashoda DSNO*

Potpukovnik Nikola Radonjić: *Mesto vojničkog sanduka — sobni ormar*

Potpukovnik Omer Delić: *Peglanje vojničke odeće*

Potpukovnik Miodrag Mitić: *Izмене u poreskoj obavezi poreza na lični prihod građana*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih publikacija i vojnih časopisa, zatim ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti, kao i bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 2/1964.

Pukovnik Aleksandar Grbović: *Intendantsko materijalno obezbeđenje jedinica za vreme obuke na poligonima*

Pukovnik Milan Zečević: *Materijalno knjigovodstvo u JNA*

Dr Marija Blinc: *Prikladno pakovanje hleba*

Potpukovnik Petar Ninković: *Naknada štete i učvršćenje materijalne discipline*

Major Boro Jurišić: *O finansiranju stambene izgradnje za potrebe pripadnika Armije po sistemu individualnog kreditiranja*

Pukovnik dr Jaša Romano: *Iskustva u vezi sa ishranom stoke u narodnooslobodilačkom ratu*

Potporučnik Petar Trmčić: *Održavanje i opravka tehnike u prehrambenom bloku*

Major Milorad Čukić: *Jedan primer dobrog materijalnog poslovanja*

Pukovnik Viljem Perdan: *Jedno mišljenje o načinu izvršenja zadataka u vezi sa sprovođenjem propisanih izmena u odeći vojnika*

Pukovnik Đuro Bajić: *Rad vojnih odmarališta*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih publikacija i vojnih časopisa, ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti, kao i bibliografiju.

Br. 3/1964.

Pukovnik Dragić Gajović: *Status i odgovornost računopolagača*

Pukovnik Rudolf Musi: *O sistemu materijalno-finansijskog planiranja u JNA*

Potpukovnik Pantelija Urošev: *Definisanje cene u kupoprodajnim ugovorima prilikom nabavki za potrebe JNA*

Pukovnik Đuro Lazić: *Nadzor kao vid kontrole finansijskog i materijalnog poslovanja*

Radmila Vitanović, biolog: *Entomološko otkrivanje fragmenata insekata u brašnu*

Pukovnik Pavle Bralić: *Primeri ekonomičnog poslovanja u malim specifičnim jedinicama*

Kapetan korvete Batrić Vukić: *O uprošćenju materijalne administracije na brodovima*

Major Jovan Došen: *O centralizovanom oblačenju regruta*

Major Stojan Mišić: *Isplata računa sa primenom elemenata iz ugovora o kupoprodaji robe*

Pored toga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti, kao i bibliografiju.